

63918

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MURATÇIK (AŞVAN) OVASI
VE YAKIN ÇEVRESİNİN
BEŞERÎ VE İKTİSADÎ COĞRAFYASI**

İlhan Oğuz AKDEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ELAZIĞ - 1997

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**MURATÇIK (AŞVAN) OVASI
VE YAKIN ÇEVRESİNİN
BEŞERÎ VE İKTİSADÎ COĞRAFYASI**

İlhan Oğuz AKDEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

Bu Tez, 13-02-1997 Tarihinde, Aşağıda Belirtilen Juri Tarafından Oybirliği/Oyçokluğu
İle Başarılı / Başarısız Olarak Değerlendirilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Harun TUNÇEL Prof.Dr. Saadettin TONBUL Yrd.Doç.Dr. Ali YİĞİT
(Danışman)

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN BEŞERİ VE İKTİSADİ COĞRAFYASI

İLHAN OĞUZ AKDEMİR

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

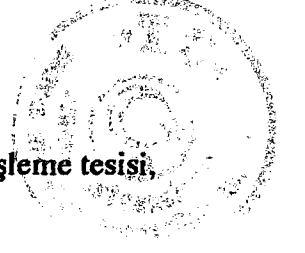
1997, Sayfa: 200

Muratçık (Aşvan) Ovası ve yakın çevresi; Doğu Anadolu Bölgesi, Yukarı Fırat Bölümü'nde Elazığ şehrinin 30 km. kadar kuzeybatısında bulunmaktadır. Kuzeyinde Keban Baraj Gölü, güney, doğu ve batısı, yükseltisi fazla olmayan tepelerle çevrili bir havzadır. Araştırma sahasının doğusunda Alaca ve Altıkuşak köyleri, batısında Yeniçubuk ve Aydınlar köyleri, güneyinde ise Çöteli ve Alpağut köyleri yer almaktadır. Çalışma alanının toplam yüzölçümü 108.143 km² dir.

Sahada, nüfus 1935 yılından, 1965 lere kadar artma eğilimindedir. Bu süreç zarfında hem göç alan hem de göç veren özellik gösterir. 1970 li yıllardan günümüze kadar saha daima nüfus kaybetmiştir. Araştırma sahasının nüfus açısından en önemli özelliği, yaz ve kış dönemlerinde çok fazla miktarda göç hareketinin görülmesidir. Bunun sonucu olarak, sahada yaz döneminde nüfus yoğunluğu çok fazla iken, kış döneminde saha adeta boşalmaktadır.

Sahada, yerleşmelerin tarihçesi M.Ö. 4.000 - 5.000 li yıllara kadar inmektedir. Araştırma sahası dahilinde geçici veya daimi bir çok tip yerleşmeye rastlanabilir. Sahada, geçici yerleşmelerden iskele, bağ evleri, ağıllar bulunabilirken daimi yerleşmelerin örnekleri olarak, benzinlik, kom, mezraa, mahalleler, köyler bulunmaktadır.

Araştırma sahasının % 52 civarındaki bir kısmını mera arazileri oluştururken % 40 lık bir kısmı tarım sahasına karşılık gelmektedir. Sahada tahıl, baklagil, sebze, bostan, bağ-bahçe gibi çeşitli tarımsal aktiviteler yürütülmektedir. Fakat bunların hepsi ekstansif tarm faaliyetleridir. Sahanın temel hayvancılık aktivitesini küçükbaş hayvancılık oluşturur. Son zamanlarda sahada, besi ahırları ve tavuk çiftlikleri

çoğalmaya başlamıştır. Araştırma alanında kum ocağı işletmesi, mermer işleme tesisi, benzinlik gibi diğer iktisadi birimler de mevcuttur.

Gerçekleşecek olan "Kuzova Sulama Projesi" ile değişecek olan beşeri ve iktisadi faaliyetlerin eski ve yeni şekillenmelerinin ortaya konulması, değişimin ölçülmesi açısından gerekmektedir. Ovadaki ihtiyaçlar, beklentiler, düşünceler de göz önüne alınarak değişimin olumlu ve olumsuz etkilerini tahmin etmek, ortaya çıkan problemlere coğrafi yaklaşımla çözüm önerilerinde bulunmak, projenin gerçekleşmesinden sonra ise bu değişimin ilerideki sonuçlarını ortaya koymak, gözlemlemek, karşılaştırmak ve yorumlamak amacıyla böyle bir çalışma yapılması yoluna gidilmiştir.

SUMMARY

Master Thesis

THE HUMAN AND ECONOMIC GEOGRAPHY OF MURATÇIK (AŞVAN) PLAIN AND NEAR SURROUNDING

İLHAN OĞUZ AKDEMİR

Fırat University

The Institute of Social Sciences

1997, Page: 200

Muratçık (Aşvan) plain and near surrounding is in the Upper Fırat part of the East Anatolia region and is of 30 km. for of north ment of Elazığ city. It is region surrounded by Keban Dam Lake from the north and by small hills from south east and west. In the east of of studied area, Alaca and Altıkuşak willages are located. The area is occupied with Yeniçubuk and Aydınlar Willages from the west and with Çöteli and Alpağut from the south. The area of the studied region is 108.143 km².

The population of the area shown tendency to increase from 1935 to 1965. In this period both migration from the region can be seen. From 1970's up to today the area has always lozt the population. The most important feature of the area in terms of the population is that a large amount of migration is seen in the summer and winter seasons. Therefore while the population density is quite high in the summer, the region is almost completely left in the winter season.

The history of occupation of the region goes up to 4.000 - 5.000 B.C. Several types of permanent or temporarily occupation signs can be seen in the studied area. In the area, there are iskele, bağ evi, ağıl, from tempocacily occupation, meanwhile there are examples of benzinlik, kom, mezraa, districts and willages from the permanent occupations.

While 52 percent of the studied area is occupied with pasturage, 40 percent of the land corresponds to that for agriculture. Various agriculture activities such as grain broad bean vegetables, vegetable gardens, and so on are progressed. However all of these are based on primitive agricultural methods. The basic cattle dealing of the area consists of both big and small cattles. Recently, fattening -up stables and chicken farms are seen t

increase in the area. There are also marble processing factories and petrol stations. in the region which contributes to economy of the region.

The investigation of old and new formation of humanity and economical progressions which is to be changed by "Kuzova. Irragation Project" is important from the meassurement point of wiev of variatren This study is coussidered to give insight to guess the negative and opositive effect of the variation by considering the necessities, exppectations and ideas in tha plain. This study has also aimed to give suggestions for the problems of the region by a geographical approximation and then to extract the future results of this variation, to observe and make comparisons.

ÖNSÖZ

Devletler milli iktisat politikalarını belirlerken daha çok top yekün kalkınmayı sağlamak ve bunu ülke geneline olağan şartlar dahilinde yaymak isterler. Böylece ülke genelinde nitelik ve nicelik olarak daha gelişmiş bir ülke hedefini gerçekleştirme yolunda çaba harcarlar. Yapılacak olan kalkınma politikaları yöresel bazda ele alınarak her yöre, her çevre için, o çevrenin doğal ve beşeri potansiyeline uygun iktisadi faaliyet kollarının geliştirilmesi ve maksimum şartlarda sahanın kalkındırılması ideal olan hedef olarak gösterilir.

Ülkemizin yakın zamana kadar ağırlıklı nüfusunu ve iktisadi faaliyetlerini oluşturan kırsal kesim halkı; pozitif yönde gelişen nüfus, negatif yönde gelişen kırsal ekonomik faaliyetler, kentlerde sanayi devriminden sonra hızlanan sanayileşme ve kentleşme eğilimine paralel olarak kentlere hücum etmiş ve kırsal geçim sahalarını boşaltmaya başlamışlardır. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde çok fazla miktarda hızlanan göç aktivitesi, ilgili kurum ve kuruluşları kırsal ekonomik faaliyetlerin canlandırılması için tedbirler almaya ve sahayı cazip hale getirecek plan ve projeler üretmeye zorunlu kılmıştır. Alınacak olan tedbirler ve uygulanacak olan projeler hem halkın benimseyeceği hem de doğal ve beşeri çevre faktörleri ile uyum halinde olması gerekmektedir. Kırsal kalkınma projeleri, kırsal kesimdeki doğal potansiyele uygun olarak toprağa dayalı tarım veya hayvancılık ekonomisi üzerine olması muhtemeldir.

Muratçık Ovası ve Yakın çevresinde; yakın zamana kadar tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik faaliyet devam ederken yukarıda belirttiğimiz, göç nedenlerine bağlı olarak kırsal kesimden kentlere doğru yoğun göç aktiviteleri gerçekleşmeye başlamıştır. Keban Baraj Gölü'nün rezervuar alanının da araştırma sahasının bir kısım arazilerini suyun altında bırakması göçü hızlandırmıştır.

Yapımı ile araştırma sahasını olumsuz yönde etkileyen Keban Baraj Gölü, şimdi adeta saha için umut kaynağı haline gelmiştir. 1997 yılının Temmuz ayında bitirilmesi planlanan Kuzova sulama projesinin birinci kısmı ve sonra yapılacak kısımları ile sahada kuru tarım faaliyetleri sona erecek ve araştırma sahasının tarihinde yepyeni bir döneme girilecektir. Yeni dönemde; Muratçık Ovası ve yakın çevresinin modern şartlarda yürütülecek entansif tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesi muhtemeldir.

Araştırmamızda; sahada Kuzova sulama Projesinin gerçekleşmesinden önce, mevcut durumu insan ve iktisat açısından ortaya konulması sulamadan önceki beşeri ve iktisadi olayları,

coğrafyacı gözüyle incelemek, ova halkının; nüfus, yerleşme dokusu, mesken şekilleri, iktisadi faaliyetin şekli ve dağılışı, sebep - sonuç ilişkileri ile birlikte ele alınması, insan - tarım - hayvancılık, diğer faaliyetlerin eski ve yeni şekillenmeleri gibi, coğrafyayı yakından ilgilendiren, konuları arazide tespit edilmesi, İktisadi faaliyetlerin değişmesi ve bunun beşeri hayata yansımalarını gözlemlenmesi, değişimin ölçülmesi açısından, önceki durumun bilinmesi, değişimin gözlenip incelenmesi temel amaç olarak benimsenmiştir. Ovadaki ihtiyaçları, beklentileri, düşünceleri de göz önüne alarak değişimin olumlu ve olumsuz etkilerini, bir başka deyişle getireceklerini ve götürceklerini tahmin etmek, ortaya çıkan problemlere coğrafi yaklaşımla çözüm önerilerinde bulunmak ve yine coğrafyacıların bakış açısıyla; yapılabilecek işleri, yeni projeleri ortaya koymak, giderek azalan ova nüfusunu tekrar arttırma sürecine girmesini sağlamak, projenin gerçekleşmesinden sonra ise bu değişimin ilerideki sonuçlarını ortaya koymak gözlemlenmek ve yorumlamak amacıyla böyle bir araştırma hazırlanması yoluna gidilmiştir.

Yüksek Lisans tez çalışması olarak hazırlanan "**Muratçık Ovası ve Yakın Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**" konulu çalışmamızda; maddi ve manevi her türlü yardımını desteğini gördüğüm ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum her yönü ile bana örnek olan, değerli tez danışmanın Yrd. Doç. Dr. Harun TUNÇEL'e teşekkür ediyor, minnettarlığımı sunuyorum.

Yaptığımız bu yüksek lisans çalışmasının bugünlere gelmesini sağlayan, lisans ve yüksek lisans öğrenimim sırasında üzerimde çok emekleri olan değerli hocalarım; F.Ü. Fen - Edb. Fak. Coğrafya Bölümü Başkanı, Prof.Dr. Saadettin TONBUL'a, Yrd.Doç.Dr. M.Dursun ÇİTÇİ'ye, vaktini ve bilgisayarını benden esirgemeyen Yrd.Doç.Dr. Halil GÜNEK'e, Yrd.Doç.Dr. Ali YİĞİT'e, Araştırma yaptığı sahasının yakınlığından dolayı tecrübelerinden faydalandığım Yrd.Doç.Dr. Selçuk HAYLI'ye, Yrd.Doç.Dr. M. Ali ÖZDEMİR'e, Dr.Erdal KARAKAŞ'a, ayrı ayrı teşekkürlerimi bildirir, saygılar sunarım.

Çalışmanın yürütülmesinde çok desteklerini gördüğüm mesai arkadaşlarım; Öğr.Gör. Ayşe ÇAĞLIYAN'a, Öğr.Gör. Handan ÇAĞLAYAN'a, Arş.Gör. M.Zeki BOYRAZ'a, metnin yazımı ve haritaların oluşturulmasında çok yardımlarını gördüğüm, Arş.Gör. Sabri KARADOĞAN'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tezin oluşturulmasında yardımlarını esirgemeyen, lisans ve yüksek lisans öğrenimi boyunca aynı ortamı paylaştığımız hep yanımda olan değerli yüksek lisans öğrencileri; Ayhan KALINCA'ya, Sunal TOPÇU'ya ve Gülhan ACAR'a, en içten sevgilerimi sunar, teşekkür ederim.

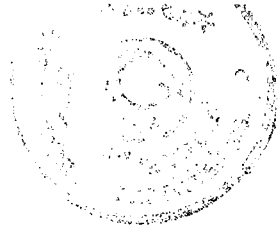
Ayrıca Çalışmanın ve haritaların son haline gelmesinde büyük emek sahibi çok büyük yardımlarını gördüğüm, Van 100.yıl Üniversitesi'nde görev yapan, F.Ü. Coğrafya Anabilim Dalı doktora öğrencisi, Arş.Gör. Rıfki SINDIR'a saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Beni bugünlere getiren ve yoğun çalışma dönemim boyunca, benim için hiç bir fedakarlıktan kaçınmayan, ömrüm boyunca minnettar olacağım AİLEME saygı ve sevgilerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkmasında bana yardımcı olan tüm arkadaşlarıma, araştırma sahası halkına, burada adlarını sayamayacağım diğer arkadaşlara saygı ve sevgilerimi sunuyor, teşekkür ediyorum.

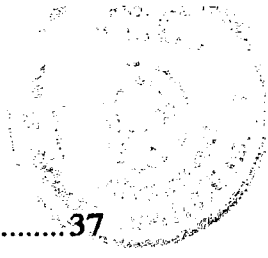
ELAZIĞ - 1997

İlhan Oğuz AKDEMİR

İÇİNDEKİLER**Sayfa No:**

ÖZET.....	I
SUMMARY.....	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	XII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XIV
GİRİŞ.....	1-9
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	6
METOD.....	7
I. MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN NÜFUS COĞRAFYASI.....	10-44
1.1. NÜFUSUN GELİŞİMİ.....	10
1.2. NÜFUS HAREKETLERİ.....	15
1.2.1. GÖÇLER.....	16
1.2.1.1. DIŞ GÖÇLER.....	17
1.2.1.2. İÇ GÖÇLER.....	19
1.2.1.2.1. DAİMİ İÇ GÖÇLER.....	20
1.2.1.2.2. MEVSİMLİK GÖÇLER.....	23
1.3. NÜFUS DAĞILIŞI.....	28
1.4. NÜFUS YOĞUNLUĞU.....	32

1.5. NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET ÖZELLİKLERİ.....	37
1.6. NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU.....	42
II.MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN YERLEŞME COĞRAFYASI.....	45-88
2.1.YERLEŞMELERİN TARİHÇESİ.....	45
2.2. YERLEŞMELER ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER.....	57
2.3. YERLEŞME ŞEKİLLERİ.....	59
2.3.1. GEÇİCİ YERLEŞME ŞEKİLLERİ.....	60
2.3.1.1. KUM ve MERMER İŞLEME TESİSLERİ.....	60
2.3.1.2. İSKELE.....	61
2.3.1.3. BAĞ - BAHÇE EVLERİ.....	61
2.3.1.4. AĞILLAR.....	62
2.3.2. DAİMİ YERLEŞMELER.....	64
2.3.2.1. BENZİNLİK.....	65
2.3.2.2. KOM.....	66
2.3.2.3. MEZRAA.....	66
2.3.2.4. MAHALLELER.....	67
2.3.2.5. KÖYLER.....	69
2.4. MESKENLER.....	78
2.4.1. MESKENLERİ ETKİLEYEN DOĞAL - BEŞERİ ÇEVRE FAKTÖRLERİ.....	79
2.4.2. MESKENLERİN ÖZELLİKLERİ.....	82

III. MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN İKTİSADİ COĞRAFYASI.....	89-136
3.1. İKTİSADİ FAALİYETLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	89
3.1.1. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ.....	90
3.1.2. BEŞERİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ.....	97
3.2. İKTİSADİ FAALİYETLER.....	110
3.2.1 TARIMSAL FAALİYETLER.....	111
3.2.1.1. TARLA TARIMI.....	111
3.2.1.1.1. TAHIL TARIMI.....	114
3.2.1.1.2. BAKLAGIL TARIMI.....	116
3.2.1.1.3. BOSTAN TARIMI.....	118
3.2.1.1.4. SEBZECİLİK.....	118
3.2.1.2. BAĞ - BAHÇE TARIMI.....	119
3.2.1.3. HAYVANCILIK.....	121
3.2.1.3.1. KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK.....	123
3.2.1.3.2. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK.....	126
3.2.1.3.3. KÜMES HAYVANCILIĞI.....	128
3.2.1.3.4. ARICILIK.....	129
3.2.1.3.5. BALIKÇILIK.....	130
3.2.2. DİĞER İKTİSADİ FAALİYETLER.....	131
3.2.3. ULAŞIM.....	132
IV. SONUÇ.....	137-146

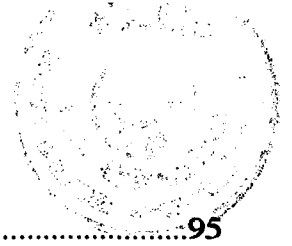
BİBLİYOGRAFYA.....	147-156
FOTOĞRAFLAR.....	157-166
EK 1.: COĞRAFYA ARAŞTIRMALARINDA KÖY ANKETİ.....	167-174
EK 2.: KÖY HANE HALKI ARAŞTIRMA ANKETİ.....	175-176

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No:
Tablo 1.1.: Araştırma Sahasının Nüfusu (1935- 1990).....	11
Tablo 1.2.: Araştırma Sahası Nüfusunun Artış Hızı ve Artış Oranı.....	13
Tablo 1.3.: Araştırma Sahası Nüfusunun, Elazığ ve Türkiye Nüfusuna Oranı.....	14
Tablo 1.4.: Araştırma Sahası Köylerinde Dış Göçler (1960-1996).....	18
Tablo 1.5.: Araştırma Sahası Köylerinde Daimi İç Göçler (1928-1996).....	22
Tablo 1.6.: Araştırma Sahasında Köylerin Mevsimlik Göç Durumu (1996).....	27
Tablo 1.7.: Araştırma Sahası Nüfusunun Bazı Jeomorfolojik Birimler Üzerinde Dağılışı.....	29
Tablo 1.8.: Araştırma Sahasında Köylerin Nüfus Gruplarına Bölünüşü.....	30
Tablo 1.9.: Araştırma Sahası Köylerinin Ortalama Nüfus Büyüklüğü.....	31
Tablo 1.10.: Araştırma Sahasındaki Köylerin Nüfusu (1935- 1990).....	32
Tablo 1.11.: Araştırma Sahasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935- 1990).....	33
Tablo 1.12.: Araştırma Sahasının Aritmetik ve Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1990).....	35
Tablo 1.13.: Araştırma Sahasının Yaz ve Kış Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1996).....	36
Tablo 1.14.: Araştırma Sahası Köylerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Bölünüşü (1995).....	39
Tablo 1.15.: Araştırma Sahası Nüfusunun Cinsiyete Bölünüşü (1935- 1990).....	41
Tablo 1.16.: Araştırma Sahası Nüfusunun Okuma- Yazma Miktarı ve Oranı (1965).....	43
Tablo 1.17.: Koruk İlköğretim Bölge Okulu Öğrencilerinin Köylere Bölünüşü (1995-1996)...	44
Tablo 2.1.: Araştırma Sahasında 16. y. y. da Yerleşme ve Nüfus.....	56
Tablo 2.2.: Yükselti Basamaklarına Göre Araştırma Sahası Nüfusu.....	74
Tablo 2.3.: Yüzölçümü Büyüklüklerine Göre Köyler.....	75
Tablo 2.4.: Araştırma Sahasındaki Köylerin Geçim Kaynakları.....	76
Tablo 2.5.: Köy Meskenlerinde Yapı Malzemesi.....	82
Tablo 2.6.: Köy Meskenlerinde Çatı Örtü Malzemesi.....	84
Tablo 2.7.: Köy Meskenlerinde Konutların Kat Durumu.....	85

Tablo 3.1.: Araştırma Sahasının Su Bilançosu Tablosu.....	95
Tablo 3.2.: Araştırma Sahasının Genel Arazi Kullanımı (1980, dekar)	98
Tablo 3.3.: Araştırma Sahasının Genel Arazi Kullanımı (1996, dekar)	99
Tablo 3.4.: Arazi Mülkiyetinin Köylere ve Ailelere Bölünüşü (1980)	104
Tablo 3.5.: Araştırma Sahası Köylerinde Tarımsal Mekanizasyon (1980, 1996).....	105
Tablo 3.6.:Araştırma Sahası Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü (1996 dekar).....	112
Tablo 3.7.: Nadas Dışı Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü (1996 dekar).....	113
Tablo 3.8.: Tahıl Üretiminin Köylere Bölünüşü (Ton).....	115
Tablo 3.9.: Baklagil Üretiminin Köylere Bölünüşü (Ton).....	117
Tablo 3.10.: Bağ, Bahçe Alanlarının Köylere Bölünüşü (1996 dekar).....	120
Tablo 3.11.: Araştırma Sahası Köylerinde Hayvancılık (1996).....	122
Tablo 3.12.: Araştırma Sahası Köylerinde Küçükbaş Hayvancılık.....	124
Tablo 3.13.: Araştırma Sahası Köylerinde Büyükbaş Hayvancılık.....	127
Tablo 3.14.: Araştırma Sahası Köylerinde Kümes Hayvancılığı	129
Tablo 3.15.: Araştırma Sahasında Motorlu Taşıt Miktarı (1996)	135

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil I.: Araştırma Sahasının Yeri Ve Sınırları.....	1-2
Şekil II.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Topografya Haritası	3-4
Şekil 1.1.: Araştırma Sahasının Nüfusu (1935- 1990)	11
Şekil 1.2.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Nüfus Dağılışı (1975).....	29-30
Şekil 1.3.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Nüfus Dağılışı (1990).....	29-30
Şekil 1.4.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Aritmetik Nüf. Yoğ.(1990)	34-35
Şekil 1.5.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Fizyolojik Nüf. Yoğ.(Yaz:1995) 36-37	
Şekil 1.6.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Fizyolojik Nüf. Yoğ.(Kış:1995) 36-37	
Şekil 1.7.: Araştırma Sahasının Nüfus Piramidi.....	38
Şekil 1.8.: Araştırma Sahası Nüfusunun Cinsiyet Miktarı.....	40
Şekil 2.1.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinde Yerleşmelerin Gelişimi.....	48-49
Şekil 2.2.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinde Yerleşmelerin Dağılışı.....	63-64
Şekil 2.3.: Konut Yapı Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1980).....	71
Şekil 2.4.: Konut Yapı Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1996).....	71
Şekil 2.5.: Çatı Örtü Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1980).....	73
Şekil 2.6.: Çatı Örtü Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1996).....	73
Şekil 2.7.: Kat Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1980).....	74
Şekil 2.8.: Kat Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1996).....	74
Şekil 2.9.: Ev ve Eklentileri (Dallıca Köyü).....	85-86
Şekil 2.10.: Ev ve Eklentileri (Pirinççi Köyü	85-86
Şekil 2.11.: Oda Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1980)	87
Şekil 2.12.: Oda Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1996)	87
Şekil 3.1.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinin Toprak Haritası	93-94
Şekil 3.2.: Araştırma Sahasının Su Bilançosu Diyagramı.....	96

Şekil 3.3.: Muratçık (Aşvan) Ovası ve Yakın Çevresinde Arazi Kullanımı (1996).....	100-101
Şekil 3.4.: Araştırma Sahasının Genel Arazi Kullanımın Oransal Bölünüşü	100
Şekil 3.5.: Araştırma Sahası Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü (1996)	112
Şekil 3.6.: Nadas Dışı Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü	113
Şekil 3.7.: Tahıl Tarımının Oransal Bölünüşü	115
Şekil 3.8.: Baklagiller Türlerinin Oransal Bölünüşü (1996)	117
Şekil 3.9.: Küçükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1980).....	125
Şekil 3.10.: Küçükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1996).....	125
Şekil 3.11.: Büyükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1980).....	127
Şekil 3.12.: Büyükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1996).....	127

GİRİŞ

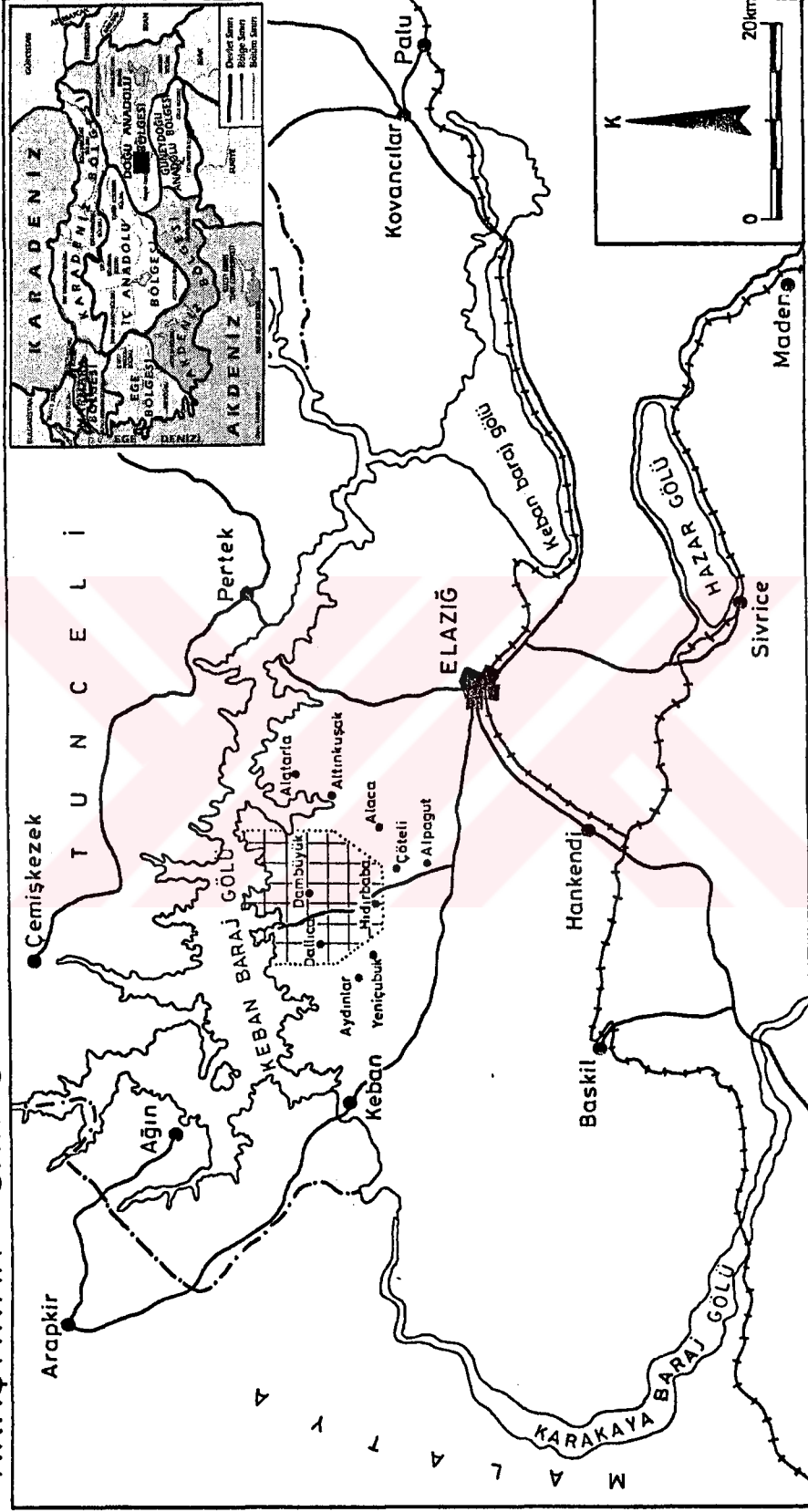
Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde Elazığ Şehri'nin yaklaşık 35 km kuzeybatısında yer alan "Muratçık Ovası", Güneydoğu Toroslar dağ kuşağının Elazığ İli civarında kuzeye, Munzur Dağları'na doğru yöneldiği alanın, uç kısmını oluşturan ve bu dağ kuşağı arasında gelişmiş olan Uluova, Elazığ Ovası, Kuzova ve Muratçık Ovası depresyon zincirinin son halkasını oluşturmaktadır. Bazı kaynaklarda "Dambüyük Ovası" (Tonbul 1985, s.109) olarak tanımlanmış olan araştırma sahası Naldöken eşiği adı verilen saha ile Kuzova'dan ayrılır. Araştırma sahası, üç yanı yükseltisi fazla olmayan tepelerle çevrilidir.

Muratçık Ovası'nın kuzeyinde Keban Baraj Gölü yer alır. Ova kuzeyde Keban Baraj Gölü'nden başlayarak doğu ve batı hatları boyunca, kuzeyden güneye devam eden sonra kuzeybatı ve güneydoğuya doğru daralan, kuzey kısmı geniş, güney kısmı dar kaba bir üçgen görünümündedir. Keban Baraj Gölü'nden başlayarak, Büyük Ziyaret tepe (1.000 m.), Büyükdag (1.040 m.), Feyzi tepe (1.142 m.), Yakupgölü tepesi (1166 m.) boyunca batı kenarını, kuzey - güney istikametinde bir hat boyunca takip eden sınır, sonra batıya doğru hafif bir dışbukey çıkıntı yapar. Sınır araştırma sahasının dışbukey yaptığı noktada bulunan Kozluca tepeden (1.146 m.) sonra güneydoğuya doğru yönelir. Sorgun tepe (1242 m.), Dutkolu tepe (1.249 m.), Kabak tepe (1.240 m.), Hıdırbaba tepe (1.200 m.) yi izleyerek Kuruçay vadisinde batı sınırı son bulur. Araştırma sahasının güney sınırı oluşturan Kuruçay, Karaçalı tepe ve Payamçalı tepesi, İdarenin Dağı'nın güneydoğusunda birbirlerine çok yaklaşırlar. Araştırma sahasının doğu sınırını ise; Kuruçay vadisinden başlayarak, önce kuzeydoğuya sonra kuzeye yönelen tepeler oluşturur. Bu tepeler; Ziverik tepe (1.180 m.), Payamçalı tepe (1.277 m.) Eğer tepe (1.182 m.), Gökahmet tepe (1.1000), kuzeydoğu'daki en uç noktada Kurtlar tepe (1.200 m.) ve Kızıl tepedir. Sahanın kuzeybatıdaki uç noktasını Kör kuyusu deresi oluşturur. Güney kısmı dar, kabaca bir üçgeni andıran bu alanın çevresini kuşatmış, ortalama yükseltileri 1100 metre civarında olan tepeler, Keban çayı ile Sarini çayı arasında kalan Kuruçay 'ın su toplama havzasını belirler.

Araştırma sahasının doğusunda, Alaca ve Altıkuşak köyleri, batısında, Yeniçubuk ve Aydınlar köyleri, güneyinde ise Çöteli ve Alpağut köyleri yer almaktadır (bkz. Şekil I).

Çalışma sahası 108 km² lik bir alanı kaplamaktadır. Sahanın yaklaşık 48 km² si ovadır. Kuruçay vasıtası ile kapılan ve bir kapma boğazı ile ovaya bağlanan Suçikan

ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

- AÇIKLAMALAR:**
- il
  - ilçe
  - Köy
  - Karayolu
  - Demiryolu
  - il sınırı
  - Araştırma sahası

düzü denilen mevki ise 8 km² dir. Muratçık Ovası bu yönüyle niceliksel olarak yurdumuzun küçük boyutlu ovalarından birisini oluşturmaktadır. Ova alanı; Keban Baraj Gölü'nün oluşmasından evvel (Murat Nehri'ne kadar uzanan kısmı ile beraber yaklaşık) 140 km²-lik bir alan kaplamaktayken bunun 20 km² lik kısmı Keban Baraj Gölü'nün altında kalmıştır. Araştırma alanının yüzölçümü sabit değildir. Baraj gölünün kotu 850 metre olmasına rağmen suyun seviyesindeki artma ve azalmalar yüzölçümünü değişken hale getirmektedir. Gölde bazen 20 metrenin üstünde seviye düşmeleri görülebilmektedir.

Araştırma sahasının batısını oluşturan, tepeler grubu, Karaçalı tepeden başlayarak Büyük Dağ'a kadar çekilecek yaklaşık kuzey - güney yönlü bir hat boyunca, Paleozoik yaşlı Keban Metamorfitlerinden olan, mermerlerden oluşmuştur. Tek istisnai durum Balibey köyü civarında bu mermer kuşağını diskordans olarak örten Eosen yaşlı Kırkgeçit Formasyonuna dahil kalker, kumtaşı, marn ve konglomeralardır. Ovanın doğusunda, batısındaki jeolojik yapıya benzer bir oluşum gözlenmektedir. Ovada kuzey - güney yönlü uzanan bir hat boyunca Paleozoik yaşlı Keban Metamorfitlerinin arasında Eosen yaşlı Kırkgeçit Formasyonundan kalker marn ve kumtaşı diskordans olarak bulunmaktadır. Bu sokulma, ovanın doğu kenarında kuzey kesimde daha yaygındır. Bununla beraber Koruk köyünün kuzeydoğusundaki hat boyunca Yüksekova Karmaşığının Kretase yaşlı magmatik kayaların, özellikle granodiyoritlerin sokulmuş olduğu görülür. Sahada adı geçen jeolojik birimlerin verdikleri aflörelere görmek mümkündür (Tonbul 1985, s. 29). Dambüyük köyü yakınlarındaki Şehit tepe ve Muratçık köyü sınırları içinde Kızıltepe civarında yine Kretase yaşlı Yüksekova Karmaşığı volkanik kayaların aflorman verdiği saptanmıştır. Bu alanda önceden çıkarılan krom madeni de bu volkanik yapı ile ilişkilidir. İki kısımdan müteşekkil ova tabanının ise asıl kısmı Plio - Kuaterner yaşlı eski altıvyonlardan oluşmuştur. Güneyde yeralan Suçikan düzü ise Kuaterner yaşlı altıvyonlardan oluşmaktadır. Ovanın tabanında bulunan arazi bir dolgu yüzeyine karşılık gelmektedir.

Araştırma sahasının jeomorfolojik gelişiminde petrografi ve tektonik esas unsurları oluşturmaktadır. Araştırma sahası, Alt Miyosen'e kadar çeşitli dönemlerde deniz istilalarına, deniz çekilmelerine ve yükselme, çökme şeklinde tektonik hareketlere maruz kalmıştır. Bu arada Orta Eosen'de ilk belirmeye başlayan havza, Orta Miyosen'de şiddetli tektonizmaya bağlı olarak çevresindeki bindirme kuşakları boyunca çarpılıp yükselen sahalar arasında çökmüş ve çanak özelliği kazanmıştır.

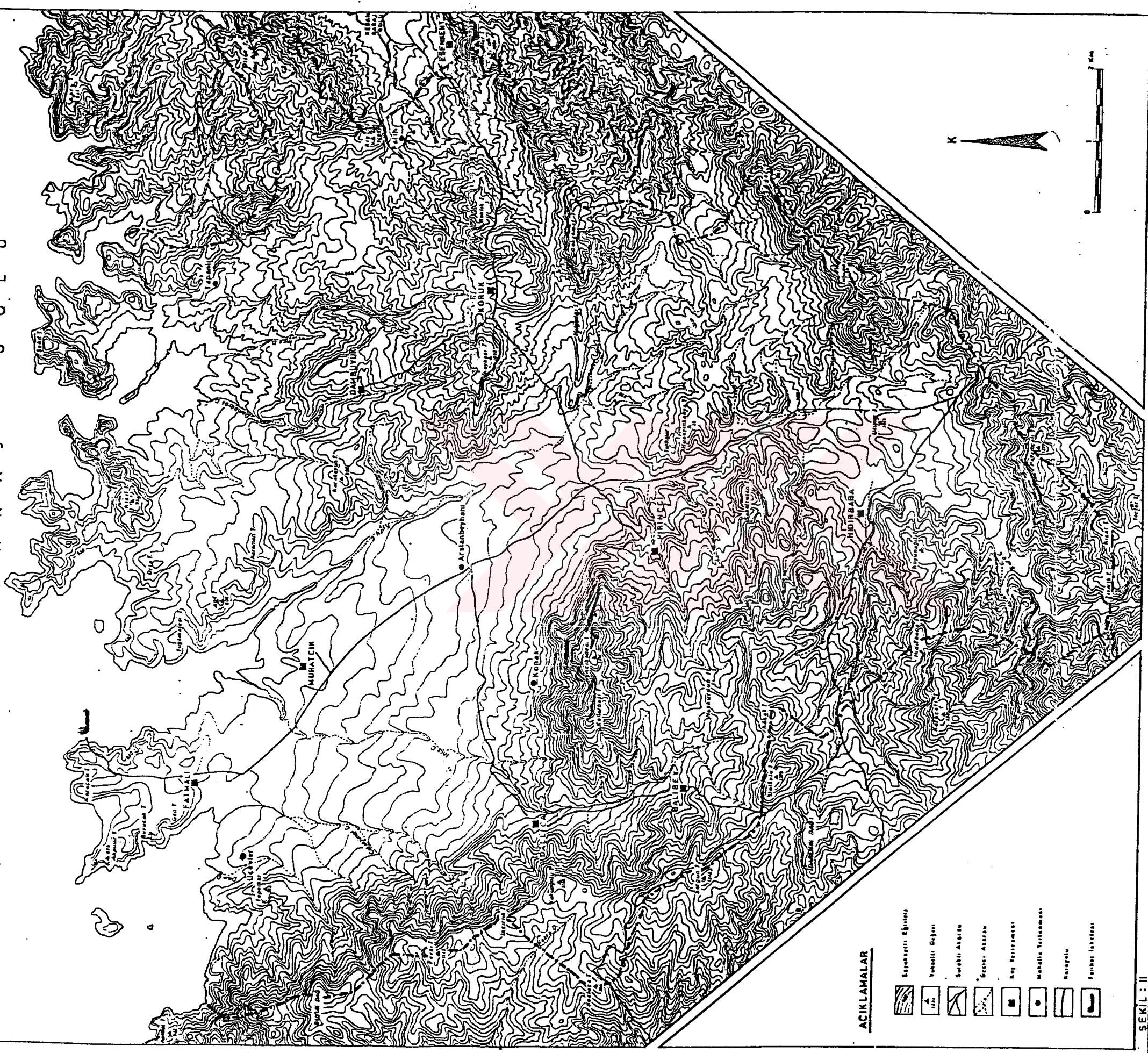

Orta Miyosen ile birlikte beliren tektonik hareketlerle Paleotektonik bitmiş ve bir rejim değişikliğinin meydana gelmesi ile tanımlanan Neotektonik başlamıştır. Neotektonikle birlikte son okyanusal litosferin kaybolmasına yol açan kıta - kıta çarpışması (Şengör 1980 s.2), Doğu Anadolu'nun tektonik rejimini değiştirmiş ve araştırma sahasının çevresindeki antiklinal sahaları tekrar kıvrımlanma ile daha da belirginleşirken aradaki sahalar çökmüştür. Çöken bu sahalar belirgin bir senklinal görüntümünü almıştır. Bugünkü depresyonların ilk halleri böylece belirmiştir. Çöken sahalar ise göller yerleşmiştir (Tonbul 1985 s.136). Ayrıca Orta Miyosen'in sonlarındaki tektonik hareketler sonucunda, göller ortadan kalkmış ve yerlerini akarsu vadilerine terketmişlerdir. Araştırma sahasındaki Kuruçay ve diğer akarsuların ağları drenaj sistemleri belirmeye başlamıştır. Tektonik hareketlerle yükselen sahalarda meydana gelen aşınım ile birlikte aşınım yüzeyleri oluşmaya başlamıştır. Aşınım yüzeylerinin korelatları olan dolgu sahaları, Pliosen döneminde yavaş yavaş belirmeye başlamıştır. Fakat akarsular, Üst Pliosen'deki tektonizma ve yeni taban seviyesine bağlı gençleşmeye uğramış, derine ve geriye doğru aşındırma işlemleri hızlanmıştır (Tonbul 1985, s.139). Buna paralel olarak Kuruçay'da aşındırma faaliyetleri sonucunda Pirinççi yakınlarında asıl taban araziden nisbeten daha yüksek olan Suçikan düzünü kaparak yatağını genişletmiştir. Mermerlerin kapladığı bu karstik saha (Tonbul 1985, s.110) yaklaşık 300 metrelik uzunlukta 30 metre derinlikte bir boğaz ve kapma dirseği ile asıl ovaya açılmaktadır. Litolojisini mermerlerin oluşturduğu sahanın muhtemelen Üst Miyosen'den itibaren göl ortamında bulunması ve dış drenaja kapalılığı ve erimeye bağlı olarak çökmesi sonucu oluştuğu tahmin edilmektedir (Tonbul 1985, s.110). Bu çökme ve çanaklaşma evresinden sonraki dönemlerde depresyonun tabanına doğru akan veya depresyonun içinden geçen Kuruçay gibi akarsular tarafından getirilen malzemelerle depresyon doldurulmaya başlanmıştır. Sahanın tabanında birikmeye başlayan alüvyal dolguların etkisi ile ovanın yükseltisi de artmaya başlamıştır. Kuaterner'de de devam eden aşındırma ve biriktirme faaliyetleri sonucunda tektonizma ile çöken saha dolgu malzemeleri ile dolarak bugünkü düze yakın görünümünü almıştır. Yani tektonizma ile çöken ova, biriktirme ile bugünkü görünümünü almıştır. Ayrıca Kuruçay'ın geriye aşındırması sonucunda eskiden göl sahası olan Suçikan düzünde ovaya bağlanmıştır. Bu kapma sonucunda oluşan boğaz belirgin bir şekilde görünmektedir.

Araştırma sahası alüvyonlarla doldurulmuş "Tektonik bir çöküntü ovasıdır". Araştırma sahası, en yüksek seviyede en yaşlı birimlerin, tabanda ise genç alüvyonların bulunması ile Jeolojik bir havza, tepelerin aşınım çukur sahanın ise dolgu yüzeyi olması ile jeomorfolojik bir havza ve alanın akarsularının Kuruçay ve diğer akarsularca

MURATCIK (ASVAN) OVASI VE YAKIN CEVRESININ TOPOGRAFYA HARİTASI

K E B A N B A R A J G Ö L Ü

ACIKLAMALAR

- Sığır otlatma alanları
- Yemlikler
- Su tesisatı
- Çiftlikler
- Köy yerleşimleri
- Mahalle yerleşimleri
- Karayolları
- Demiryolları

ŞEKİL : II

I. O. AKDEMİR 1998

havzanın kuzeyindeki Keban Baraj Gölü'ne boşaltmaları havza dışına drenajın olmaması dolayısı ile hidrografik bir havza özelliğini gösterir.

Araştırma sahasında; ovayı çevreleyen tepelik alanlarda mermerler, kalkerler ve marnlar üzerinde gelişmiş kahverengi topraklar bulunur. Dolgu yüzeylerini oluşturan kesim ise büyük bir kısmı kollüvial yer yer de alüvial topraklarla örtülmüştür. Topraklar üzerinde orman tahribinin etkisiyle tamamen step sahası halinde bir karakter hakim olmuştur.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde herhangi bir meteoroloji istasyonu bulunmadığından hem yükselti hem de jeomorfolojik karakter açısından uygun olan, sahaya en yakın durumdaki, Elazığ meteoroloji istasyonunun verileri göz önüne alınmıştır. Buna göre Elazığ ve çevresinde uzun yıllar ortalama sıcaklık 12.9 °C dir. En soğuk ay - 1.5 °C ile ocak ayı, en sıcak ay 27.2 °C ile temmuz ayıdır. Yıllık sıcaklık amplitüdü 28.7 °C dir. Yılda 83.3 gün olan donlu günler daha çok kasım - mart döneminde gerçekleşir. Uzun yıllar ortalamasına göre yıllık yağış miktarı 438 mm.dir. Yağışın en fazla düştüğü mevsim ilkbahardır. İlkbahar mevsimini kış mevsimi izler. Yağışın % 75 i bu iki mevsimde düşer. Hakim rüzgar yönü kuzeybatıdır. Bu yönleriyle yaz kuraklığı ve yüksek sıcaklık farkıyla kontinentaliteyi çağrıştırmaları fakat bunun yanında Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel karakterine aykırı olarak kışın ılıman ve yağışlı olması, Elazığ civarının iklim tipinin "karasallıkla genel karakteri bozulmuş, Akdeniz iklim tipi" olduğu sonucuna varılır (Tonbul 1985, s. 246 - 247).

Araştırma alanının en büyük hidrografik birimi Keban Baraj Gölüdür. Diğer hidrografik birimler mevsimlik akarsulardır ve iklimin etkiyle yazın kurumaktadır. En büyük akarsu konumundaki Kuruçay, sahayı güney - kuzey yönlü kateder. Kuruçay araziye yarararak tabanlı vadiye yakın bir vadi oluşturmuş tek akarsudur. Fakat vadinin yarılma derecesi azdır.

Araştırma sahasının nüfusu 1935 ten günümüze çeşitli dalgalanmalar göstermiştir. 1935 - 1965 dönemi arasında genelde yükselme eğilimindedir. 1965 - 1990 yılları arasında ise nüfusun genel eğilimi düşme yönündedir. 1990 nüfus sayımına göre araştırma sahasının nüfusu 2321 dir. 1995 te araştırma sırasında sahadaki daimi nüfusun 1810 'a gerilediği sağlık ocağı verilerinden tespit edilmiştir. Araştırma sahasının beşeri karakterlerinden birisi de, sahada yaşanan göç aktivitesidir. Öyle ki araştırma sahası aynı dönemi kapsayan süreç zarfında hem göç alıp hem de göç verebilmektedir. Göç dinamizmi günümüzde de devam etmektedir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde, geçici veya daimi iskan birimlerinin bir çok çeşidine rastlamak mümkündür. Bu yerleşim birimleri, 8 adet köy ve bu köylerin etrafında gelişmiş köy-altı iskan üniteleridir. Sahada en ilkel barınaklardan olan çadırlardan başlayarak kentsel mimari örneklerinden olan apartmanlara villa tipi sayfiye evlerine kadar değişik mesken tipleri mevcuttur. Kır meskenleri, doğal çevrenin gereği olarak inşaa edilmiş yapılardan giderek uzaklaşmakta, doğal çevrenin etkisi binalara daha az yansımakta, meskenler doğal çevrenin etkisinden sıyrılmaktadır. Sahadaki meskenlerde giderek yayılan bu özellik doğal çevreden uzak, lüks evlerin oluşmasını sağlamıştır. Kırsal alandaki bu yeni inşaat anlayışında, kentlerin kültür difüzyonizmi ve göç aktivitesi oldukça etkilidir.

Araştırma sahasının % 52 civarındaki bir kısmını mera arazileri oluştururken % 40 lık bir kısmı tarım sahasına özellikle kuru tarım sahasına karşılık gelmektedir. Sulu tarım sahası yok denecek kadar az boyuttadır. Tarla tarımı giderek önemini kaybetmektedir. Tarım ürünleri arasında en çok tahıllar tercih edilir. Baklagiller bir bakıma tahılların münavebe bitkisi halindedir. Araştırma sahasında önemli bir ticari gelir kaynağı olarak bağcılık faaliyetleri ise tarla tarımının aksine artmaktadır. Sahanın önemli ve ünlü bir tarla ziraati ürünü de "Aşvan Karpuzu" olarak bilinen karpuzlarıdır. Sahanın temel hayvancılık aktivitesini küçükbaş hayvancılık oluşturur. Sahaya sonradan yerleşen "Şavaklılar" küçükbaş hayvancılığın neredeyse tamamını gerçekleştirmektedir. Yerli halkta pek hayvancılığa eğilim bulunmamaktadır. Fakat son zamanlarda geliri iyi olan ailelerin tercih ettiği et, süt besiciliği tavuk çiftlikleri "modern ahır" ve "modern kümes hayvancılığı" nı beraberinde getirmiş, sonuçta entansif hayvancılık sahada artma eğilimine girmiştir.

Araştırma alanında kum ocağı işletmesi, mermer işleme tesisi, benzinlik gibi diğer iktisadi birimler de mevcuttur. Elazığ - Çemişgezek karayolunun sahanın ortasından geçmesi ve Muratçık sınırları içindeki feribot iskelesi ova ulaşımına ve iktisadi faaliyetlerine canlılık ve çeşitlilik getirmektedir.

Araştırma sahası; 1993 yılında başlanan, 1997 yılında bitirilmesi düşünülen "Kuzova Sulama Projesi" ile birlikte yeni bir döneme adım atacaktır. Keban Baraj Gölü oluşumunda saha çok olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Baraj gölünden sağlanacak su ile yapılacak olan sulama, sahanın tarihinde yeni bir sayfa açacak, sulu tarıma geçişle birlikte "entansif tarım faaliyetleri" sahaya egemen olacaktır. Böylece araştırma sahasında ticari hacmin ve aktivitenin artması ile kalkınmış bir sahanın ortaya çıkması muhtemeldir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Coğrafya ilminin en önemli incelemelerinden birisi, insanın yeryüzündeki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin doğal çevre ile olan ilişkileridir. İnsan doğadan etkilenen ve doğayı etkileyen çift yönlü bir yapıya sahiptir. Biz coğrafyacıların en büyük amacı; bu karşılıklı etkileşimi en iyi şekilde ortaya sermek, bulgular doğrultusunda geleceğe de ışık tutmaktır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresini kapsayan araştırmanın yapılma amacı özetlenecek olursa; Ova, Keban Baraj Gölü oluşturulmadan önce, Murat Nehri kenarında şu andaki alanından daha büyük bir sahaya yayılmaktaydı. Murat Nehri kenarında şimdikine benzer, fakat ilkel usullerle Muratçık (Aşvan) üzerinden sal ile ulaşım sağlanıyordu. Bu tür bir ulaşım faaliyeti ovanın genel karakterini de etkilemiş ve nüfusun ovaya ilgisine neden olmuştur. Keban Baraj Gölü'nün yapılmasıyla birlikte Muratçık, Fatmalı ve Dambüyük köylerinin bir kısmının suyun altında kalmasına bağlı olarak araştırma sahasının sınırlarında bir daralma meydana gelmiştir. Arazileri suyun altında kalan köylerin bir kısmının halkı aldıkları istimlak paralarıyla, sahayı terkederek geçim sahalarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Baraj gölünün yapımı; sahadaki beşeri canlılığı azaltırken, ulaşımın yön değiştirmesine de neden olmuştur. Buna ek olarak ülkedeki iktisadi geçim sıkıntısının özellikle Doğu Anadolu'daki köylerde çok fazla şekilde hissedilmesi, kırsal sahaların boşalmasına ve kentsel sahalarda nüfus birikmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak ekonomik amaçlı göç gerçekleşmiş ve ova; jeomorfolojik açıdan kırsal fonksiyonlara uygun olmasına rağmen, tarımsal amaçlı su imkanlarının çok azlığı, artan nüfusa iktisadi sahanın ve kuru tarımın cevap vermemesi gibi nedenlerle boşalmaya başlamıştır. Araştırma sahası, halkın gözünde giderek cazibesini yitirmiştir. Ancak ova "Kuzova Sulama Projesi"nin ilk bölümünün yapılması ile pozitif yönde bir değişim fırsatını yakalamıştır. Araştırmada; sahada sulamanın gerçekleşmesinden önceki, mevcut durum insan ve iktisat açısından ortaya koyulacak, sulamadan önceki beşeri ve iktisadi olaylar, coğrafyacı gözüyle incelenecektir. Ova halkının; nüfus, yerleşme dokusu, mesken şekilleri, iktisadi faaliyetin şekli ve dağılışı, sebep - sonuç ilişkileri ile birlikte, ele alınacaktır. Sonuçta sulama projesinden sonra değişecek olan nüfus, yerleşme, ekonomik faaliyet gibi, insan - tarım - hayvancılık, diğer faaliyetlerin eski ve yeni şekillenmeleri, coğrafyayı yakından ilgilendiren, coğrafyanın belirleyici unsurlarından olan faktörlerdir. İktisadi faaliyetlerin değişmesi ve bunun beşeri hayata yansımaları kaçınılmazdır. Değişimin ölçülmesi açısından, önceki durumun bilinmesi, değişimin gözlenip incelenmesi gerekmektedir. Ovadaki ihtiyaçları, beklentileri, düşünceleri de göz önüne alarak

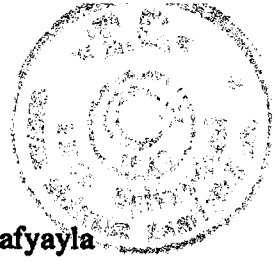
değişimin olumlu ve olumsuz etkilerini, bir başka deyişle getireceklerini ve götüreceklerini tahmin etmek, ortaya çıkan problemlere coğrafi yaklaşımla çözüm önerilerinde bulunmak ve yine coğrafyacıların bakış açısıyla; yapılabilecek işleri, yeni projeleri ortaya koymak, giderek azalan ova nüfusunu tekrar artırma sürecine girmesini sağlamak, projenin gerçekleşmesinden sonra ise bu değişimin ilerideki sonuçlarını ortaya koymak gözlemlemek ve yorumlamak amacıyla böyle bir araştırma hazırlanması yoluna gidilmiştir.

METOD

Ülkemizin küçük boyutlu bir çok coğrafi ünitesinden birisini oluşturan Muratçık Ovası ve yakın çevresi; yurdumuzda giderek özelliğini yitiren kırsal bölgelerden birisi durumuna gelirken, sahada başlatılması düşünülen tarımsal amaçlı sulama ile tekrar pozitif yönlü beşeri ve iktisadi hareketler beklenmektedir. Bu insan kaynaklı bu tip hareketlerin değişimini tespit etmek ve insana bağlı alt yapıyı ortaya çıkararak, ovada, ileride meydana gelecek değişiklikleri, olumlu olumsuz yönleri tespit etmek için yaptığımız çalışmada coğrafyanın ilkeleri ve metodları dahilinde hareket edilmiştir.

"Muratçık Ovası ve Yakın Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası" adlı bu çalışmanın ilk etabında sahayla ilgili coğrafi, tarihi, ekonomik, kültürel çalışmalar biraraya getirilerek literatür çalışması yapılmıştır. Bu literatür çalışması yer yer Ankara ve İstanbul illerinde de devam etmiştir. Bu illerdeki kamu kurum ve kuruluşlarına (D.İ.E., M.T.A., D.S.İ., Köy Hizmetleri, D.M.İ. vs.) gidilerek veriler ve istatistiki rakamlar derlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca İstanbul, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitelerinde ilgili bilim dallarında çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca bu illerimizdeki Devlet ve üniversite kütüphanelerinden doküman toplama yoluna gidilmiştir. Aynı çalışmalar Elazığ şehrinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarında devam ettirilmiştir. Elde edilen çalışmalar, bulgular, veriler, rakamlar derlenmiş çalışma da kullanılmak üzere hazır hale getirilmiştir.

Çalışmanın ikinci etabında; yapılan büro çalışmaları ile, elde edilen bilgilerin bir kısmı haritalama yoluna gidilerek masa başında araziye çıkmadan rehber haritalar oluşturulmuştur. Çalışmaya rehber oluşturması bakımından 1: 25.000 ölçekli, Malatya K 41 b2, K 41 b3, K41 c2 ve Elazığ K 42 a1, K 42 a4, K 42 d1 no.lu paftalar ayrıca 1:100.000 ölçekli K 41 ve K 42 no.lu paftalar kullanılmıştır. Çalışmamıza esas oluşturan haritalar; bu haritaların yardımı ile çizilmiştir. 1:100.000 ölçekli H 27 ve H 28 no. lu jeoloji haritası paftaları, araştırma sahasının jeolojisi ve bunun beşeri olaylarla ilgilerini kurmak açısından yararlı olmuştur. Araştırma sahasının doğal çevre özellikleri

ile ilgili bir çok bilgi; Saadettin TONBUL tarafından yapılmış olan, fiziki coğrafyayla ilgili, araştırma sahasının da içine girdiği, çok geniş bir sahayı kapsayan "Kuzova - Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ batısı) Fiziki coğrafyası" adlı doktora çalışması esas alınarak oluşturulmuştur. Böylece arazi çalışmalarından önce rehber olacak, topoğrafya haritaları, toprak, arazi kullanımı, morfografya gibi geçici haritalar meydana getirilmiştir. Çalışmada, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 1980 yılında tüm Türkiye'de yaptırdığı ve köy bazında yapılmış istatistikleri verileri içeren köy envanter ettülerinden saha köylerine ait olanları değerlendirilerek karşılaştırma, yorumlama ve oranlama yoluna gidilmiştir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresi konulu araştırmanın üçüncü aşaması; tamamen arazi çalışmalarına ayrılmıştır. Arazi çalışmaları coğrafi yaklaşımlarla bağlantı, sebep - sonuç, nedensellik ve dağılım ilkeleri göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Üçüncü safhada, muhtelif zamanlarda yaklaşık 20 gün arazi çalışması yapılmıştır. Arazi çalışmaları sırasında, masa başında yapılan işlemler, haritalar kontrol edilmiştir. Arazi çalışmalarının en önemli unsurlarını anket ve mülakatlar oluşturmuştur. Araştırma sahasında, köy ve köy - altı iskanlarında iki çeşit anket uygulanmıştır. Bunlardan birincisi tarafımızdan hazırlanan kapsamlı bir coğrafya anketi olarak, muhtarlar ve ilgili bilgi alınacak kişilere düzenlenmiştir. Yaklaşık 15 tane düzenlenen bu genel anketle, sahayla ilgili tüm sorular yer almıştır. İkinci anket ise yaklaşık 20 soruluk ve ailelerin beşeri ve iktisadi faaliyetleri ile ilgili bilgi almaya yönelik olan "hane halkı araştırma anketleridir" (bkz. ek 1, ek 2). Bu anketler sahada 500 kişiye muhtarların aracılığı ile düzenlenmiştir. Anketlerin 350 tanesine cevap verilmiştir. Hane halkı araştırma anketleri aracılığı ile ana kütlenin % 70 lik bir oranına ulaşılmış ki bu istatistik için oldukça büyük bir orandır. Hatta bazı köylerde bu oran % 100 e çıkmıştır. 1996 yılıyla ilgili istatistiki bilgiler daha çok bu anketler kullanılarak oluşturulmuştur Ayrıca sahada, ticari işletmeler ve kırsal ekonomiye hizmet eden birimlerde mülakatlar yapılmış, sahanın pozitif ve negatif filmleri çekilmiştir.

Çalışmanın son safhasında; elde edilen tüm bilgiler, istatistikler, veriler derlenmiş, bunlar daimi haritalara dökülmüş, veriler ve istatistik rakamlar kullanılarak tablolar, şekiller oluşturulmuştur. Veriler kullanılarak oluşturulan tez metni ile tablolar, şekiller, haritalar birleştirilerek oluşturulan sentezle asıl tez meydana getirilmiştir.

Muratçık Ovasını ve yakın çevresinin beşeri ve iktisadi coğrafyasını ele alan bu çalışma, Türkiye'nin gelişmeye aday küçük bir kırsal ünitesinin potansiyelinin ortaya konulması, saha ile ilgili gelecek çalışmalarda ölçek olarak kullanılması ve bu yörede

çalışma yapacak özel ve tüzel kişiliklere ışık tutması amacıyla, tamamen coğrafi ilke ve yaklaşımlarla oluşturulmuştur.

I. BÖLÜM

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI
VE YAKIN ÇEVRESİNİN
NÜFUS COĞRAFYASI

Muratçık Ovası ve yakın çevresi Neolitik dönemden günümüze iskan edilmesiyle bağlantılı olarak her zaman bir nüfuslanma sahası olmuştur. Yolların bağlantı noktasında olmasından dolayı Murat Nehri'nin kıyısında başlayan iskan ve nüfus hareketi, günümüzde Kuzova sınırlarına kadar dayanmıştır. Yaklaşık ilk zamanlardan günümüze kadar özellikleri pek değişmeden gelmiş nüfusun niteliksel ve niceliksel karakterleri, özellikle 20.yüzyılın son yarısında artan bir dinamizme sahip olmaya başlamıştır. Araştırma sahasının nüfusunda çok etkili olan bu hareketlerin başında; sanayi devrimi ile ortaya çıkan sanayileşme ve kentleşme eğilimi yatmaktadır. Bu eğilimin nedenlerinden birisi kırsal ekonomik faaliyetlerin yetersizleşmesi ve gelirinin azlığıdır. Buna şehirlerin cazip ve imkanı daha bol olan hayat standartları eklenince, araştırma sahasından, başta Elazığ olmak üzere Türkiye'nin çeşitli şehirlerine fazla miktarlarda göç olmuştur. Keban Baraj Gölü, sahanın hem göç alan hem de göç verme eğiliminde etkilidir. Göç alma özelliğine sahip, mevsimlik göç faaliyetinin yüksek olduğu ve buna bağlı olarak daimi nüfusun şekillendiği, nüfus yoğunluklarının farklı dönemlerde değişik miktarlar gösterdiği araştırma sahası nüfus hareketleri bakımından adeta bir laboratuvar özelliği gösterir.

1.1. NÜFUSUN GELİŞİMİ

Muratçık Ovası ve yakın çevresi, bir bütün olarak herhangi bir idari özellik taşımayan etrafı alçak tepelerle çevrili depresyona karşılık gelen coğrafi bir ünedir. Bu özelliğinden dolayı, nüfustaki artma veya azalmanın nedenleri; doğumlar ve ölümler arasındaki fark olarak tanımlanan "doğal gelişme" (Doğanay 1994, s. 147) ve çeşitli unsurların etkilemesi sonucunda meydana gelmiş olan olumlu veya olumsuz göç hareketleridir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye kır nüfus miktarı köy başına 300 kişi düşecek kadar yüksek bir rakamdı. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun % 75 - 80 civarında bir kısmı kırsal kesimde yaşardı. 1927 yılında yapılan sayımın sonuçları köy bazında elimize tam olarak ulaşmamakla birlikte araştırma sahası; Kurtuluş Savaşı'ndan sonra her sayım yılı periyodunda aynı miktarda olmasa da giderek artan bir süreçte nüfus seyri göstermiştir. Bunun temel nedenleri arasında; savaşın bitmiş olması, evliliklerin artması, erkeklerin tekrar topraklarına ve ailelerinin yanına dönmesi sayılabilir. Muratçık Ovası nüfusu; ulaşım imkanlarının elverişli olması, Ovanın

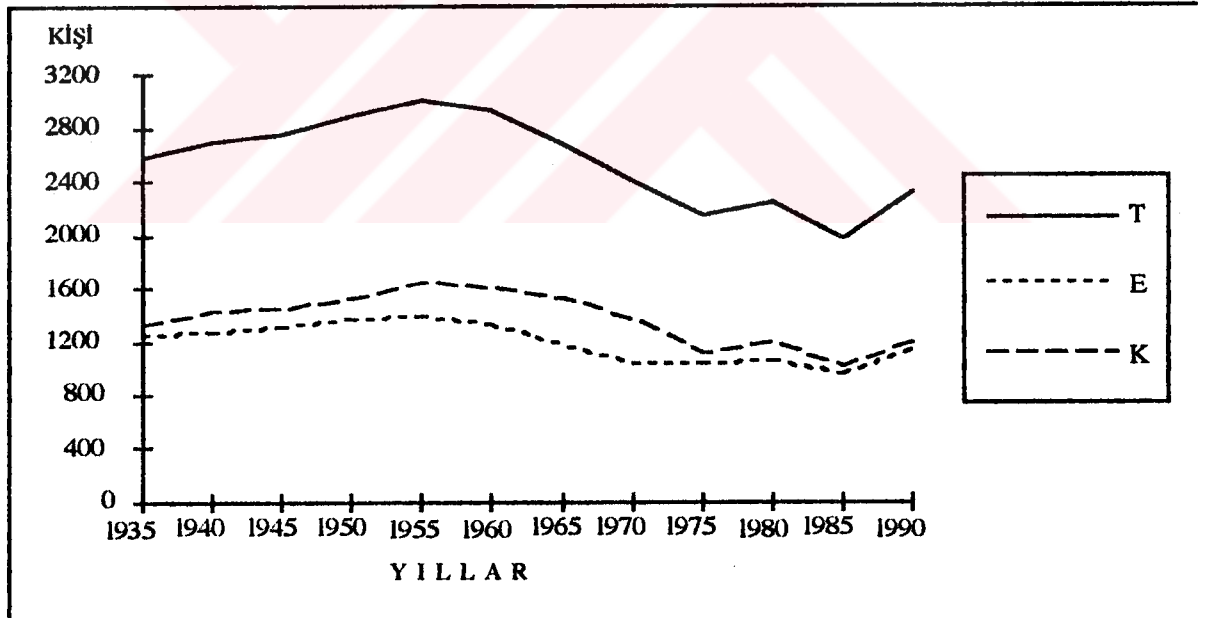

yerleşmeye uygun, cezbedici özel konuma sahip olması ve Murat Nehri'nin insanları ve yolları kendine doğru çekme, yönlendirme etkisiyle birlikte araştırma sahası 1960 yılına kadar nüfus artış seyrini devam ettirmiştir. Öyle ki 1935 te 2577 olan ve Türkiye nüfusunun ancak % 0.0159 luk bir kısmına karşılık gelen ova nüfusu, 1955 yılına kadar sürekli bir artış göstermiştir. 1955 te Türkiye nüfusunun % 0.0125 ini meydana getirmektedir. Araştırma sahası nüfusu 1955 - 1990 yılları arasında genelde azalma göstermiştir. Nüfustaki göçler nedeni ile azalma sonucunda meydana çıkan nüfus 1935 yılındaki nüfus seviyesinin altındadır. 1985 ten günümüze kadar olan dönemde ise ovanın göç vermenin yanında göç almaya da başlaması ova nüfusunun daha aşağı rakamlara çekilmesini engellemiştir (bkz.Tablo: 1.1, 1.2. ve Şekil 1.1.).

Tablo 1.1.: Araştırma Sahasının Nüfusu (1935 - 1990)

YILLAR	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
TOPLAM	2577	2700	2750	2898	3010	2930	2687	2410	2140	2249	1975	2321
ERKEK	1254	1268	1299	1370*	1378	1325	1166	1035	1031	1055	951	1137
KADIN	1323	1432	1451	1528*	1632	1605	1521	1375	1109	1194	1024	1184

Kaynak : D.İ.E. Nüfus Sayımları

Şekil 1.1.: Araştırma Sahasının Nüfusu(1935 - 1990)

* Araştırma Sahasının 1950 yılına ait kadın ve erkek nüfus miktarları, 1945 yılı nüfus sayımında köylerin kadın ve erkek nüfus miktarlarının 1945-1950 yılı arasındaki nüfus artış oranı olan 0.053818 kat sayısı ile çarpılması sonucunda elde edilmiştir.

Araştırma sahası nüfusu incelendiği zaman; 1935 yılında nüfusu 2577 kişidir. Nüfusun cinsiyet bölünüşünün birbirine yakın seyrettiği görülür. Buna mukabil ovada ferdi göçlerin ilk belirtileri bu dönemde ortaya çıkar. Göçü oluşturan temel faktörler; kırsal kesimdeki halkın geçimlerini tarım dışı faaliyetlerden sağlama ve eğitim ihtiyaçlarıdır.

1935 yılı ile 1940 yılı arasında araştırma sahasının nüfusunda, yıllık % 8 lik bir nüfus artış hızı kaydedilir. Aynı dönemde Elazığ'ın diğer kırsal kesimlerinde nüfus artış hızı % -6 dır. 1940 yılında sahanın nüfusu %4 lük bir büyüme oranıyla 123 kişi artarak 2700 rakamına ulaşmıştır. Elazığ kırsal kesiminde nüfus, genelde azalma eğilimi gösterirken sahada artma eğiliminde oluşu nüfusun doğal gelişimine ve 1938 Tunceli olayları nedeniyle göç eden bir kısım ailelerin başta Koruk köyü olmak üzere araştırma sahasına yerleşmeleridir. 1945 yılında da nüfusta pek bir hareketlilik gözlenmemiştir. nüfus 50 kişi artarak 2750 kişi olmuştur.

Araştırma sahasının nüfusu, 1935 - 1955 yılları arasındaki artış sürecinde en büyük artış oranına 1950 yılında ulaşmıştır. Aynı dönemde nüfus, % 5 lik artış göstermiştir. Saha 1935 - 1960 arası dönemde nüfus artışı Türkiye ve Elazığ ilinin kırsal kesimlerinde de daha fazla miktarlarda devam etmiştir (bkz. Tablo 1.). Sahadaki nüfus artışının temel nedeni Bulgaristan ve Romanya'dan göç eden Trakya kökenli göçmenlerin araştırma sahasında Muratçık köyüne yerleştirilmeleridir. Aynı zamanda dışarıya göç verme eğiliminde olan saha için böyle bir nüfus artışı oldukça önemli kabul edilmelidir. Nüfusun artışı 1955 yılındada devam etmiştir. Nüfus 1950 yılında, 1945 yılına göre yıllık % 10.4 lük nüfus artış hızıyla 2898 olmuştur. Nüfus artış hızı ve oranında yavaşlama eğilimi görülse dahi 1955 yılında 131 kişilik artış meydana gelmiştir. 1950 - 1955 dönemi arasında gerçekleşen yıllık nüfus artış hızı % 7.5, artış oranı % 3.8 dir. Nüfus 1955 ten 1960 dönemine kadar çok az bir azalma göstermiştir (80 kişi) bu nüfustaki doğal gelişme ve göç olayından kaynaklanıyor olabilir. 1960 dönemi nüfusu 2930 kişi civarındadır (bkz.Tablo: 1.1, 1.2. ve Şekil 1.1.).

Araştırma sahasında 1960 yılıyla başlayan Keban Barajı inşaatı yaklaşık 15 yıl sürmüştür. Bu 15 yıl sahada bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. 1960 - 1975 yılları arasında sahanın nüfusunda % 27 lik bir azalma (790 kişi) olmuştur. Aynı dönemler arasında gerek Elazığ gerekse Türkiye kır nüfusları ise az da olsa artma eğilimindedir. Keban Barajının inşaatı nedeni ile oluşacak olan göl alanı içinde Fatmalı, Muratçık, Dambüyük köylerinin bir kısım arazileri kalırken Fatmalı ve Muratçık köylerinin o dönemdeki yerleşme merkezleri ve Fatmalı köyüne bağlı Ahurik mahallesi

tamamen suyun altında kalmıştır. Bu durumu adı geçen köylerin halklarını, geçim sahalarını değiştirmeye mecbur kılmıştır. Sonuç olarak şiddetli göçler meydana gelmiştir. Doğal olarak nüfus rakamlarında da gerileme meydana gelmiştir. 1965 yılında araştırma sahasının nüfusu 243 kişilik azalmayla 2687 kişiye inmiştir. nüfustaki azalış 1970 sayım yılında 277 kişi ve 1975 yılında 270 kişi olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranlar, sahadaki negatif yönlü en büyük nüfus oranlarıdır. 1975 yılında saha nüfusu 2140 a gerilemiştir. Aynı yıllar nüfus artış hızları sırasıyla yaklaşık değerlerle ‰ -21 ve ‰ -23 olmuş, nüfus artış oranları ‰ -8 ve ‰ -10 civarında gerçekleşmiştir (bkz.Tablo: 1.1, 1.2. ve Şekil 1.1.).

Tablo 1.2.: Araştırma Sahası Nüfusunun Artış Hızı ve Artış Oranı

DÖNEMLER	ARAŞTIRMA SAHASI NÜFUSU			ELAZIĞ KIR NÜFUSU		TÜRKİYE KIR NÜFUSU	
	Art. Mik.	Art. Hızı	Art. Or.	Art. Hızı	Art. Or.	Art.Hızı	Art. Or.
1935-1940	123	0.0093	0.0477	-0.065	-0.278	0.016	0.102
1940-1945	80	0.0036	0.0185	0.007	0.039	0.009	0.054
1945-1950	148	0.0104	0.0538	0.013	0.069	0.021	0.114
1950-1955	112	0.0075	0.0386	0.002	0.013	0.017	0.148
1955-1960	-80	-0.0054	-0.0266	0.025	0.136	0.019	0.153
1960-1965	-243	-0.0173	-0.0829	0.018	0.098	0.017	0.131
1965-1970	-277	-0.0218	-0.1031	0.007	0.040	0.012	0.134
1970-1975	-270	-0.0238	-0.1120	0.014	0.074	0.013	0.133
1975-1980	109	0.0093	0.0509	0.009	0.047	0.013	0.108
1980-1985	-274	-0.0260	-0.1218	-0.002	-0.014	-0.010	0.132
1985-1990	346	0.0322	0.1751	-0.020	-0.098	-0.050	0.114
1935-1990	23.273	-0.0020	-0.0056	0.0007	0.0114	0.011	0.1202

Kaynak : D.I.E. Nüfus Sayımları (1935 - 1990)

Muratçık Ovasının nüfusuna Keban Baraj Gölü'nün olumlu etkisi de olmuştur. Fakat bu etki olumsuz etkisi kadar fazla değildir. Çünkü Keban Baraj Gölü'nün oluşması Elazığ kırsal alanını etkilediği kadar, Tunceli kırsal alanını da etkilemiş ve Tunceli ili, Çemişgezek ilçesi kırsal alanından yaklaşık 50 hane araştırma sahasına göç etmiştir. Göç eden aileler; devlet tarafından yeni yaptırılan Muratçık köyü başta olmak üzere bütün araştırma sahasına dağılmışlardır. Tabi bu göçte Murat Nehri'nin iki kıyısını oluşturan, araştırma sahasının ve Çemişgezek İlçesi'nin baraj gölü kıyısındaki köylerinin, sosyo-kültürel ve ekonomik benzerliği tercih sebebi olarak öne çıkmıştır. Bu sebeplerle göç eden 50 hanenin nüfusa katkısı olumlu yönde olmuş ve nüfus 1980 de 2249 a yükselmiştir. Fakat Türkiye'nin tüm kırsal alanlarında olduğu gibi iktisadi amaçlı göçler devam etmiştir. Kırsal kesim şehirler karşısında daima nüfus kaybeder hale gelmiştir.

1985 yılı nüfus sayımında; araştırma sahası nüfusu, tüm sayım dönemlerinin en düşük değerlerine gerilemiştir. 1985 sayım yılında nüfus 1975 olarak belirlenmiştir.

Aynı dönemde nüfus artış oranı % - 12 ve nüfus artış hızı ‰ -26 dır. Bunun temelinde tamamen nüfusun şehirlere göçü ön plandadır. Çünkü aynı periyotta hem Elazığ hem de Türkiye kır nüfus oranlarında bir daralma, küçülme söz konusudur. Türkiye geneli 1935 ten sonraki sayım dönemlerinde ilk defa 1980 - 1990 arasındaki zaman diliminde eksi değerlere inmiştir (bkz.Tablo: 1.1, 1.2. ve Şekil 1.1.).

1990 yılıyla birlikte tüm Türkiye kırsal nüfusunda ve Elazığ kırsal nüfusunda azalmanın aksine saha nüfusunda bir artma meydana gelmiştir. Bu artış; Çemişgezek kırsal alanından 1975 te baraj dolayısıyla göç eden ailelerin sahaya yerleşmelerine benzer nitelikte bir göçle olmuştur. Fakat göç, bu defa, Çemişgezek ilçesi kırsal alanından terör nedeni ile topraklarını terkeden ailelerin, araştırma sahasına yerleşmeleri ile mümkün olmuştur. Bunun sonucunda nüfus; yıllık ‰ 32 lik artış hızı, ‰ 17 lik artış oranı, 346 kişilik bir artış miktarıyla 2321 kişiye yükselmiştir. Ama 1990 nüfus sayım günü ortaya çıkan bu rakam gerçekçi değildir. Çünkü nüfus her ne kadar göçten nasibini alarak artma eğiliminde ise de 346 rakamı biraz da suni oluşturulmuştur. Bu suni oluşuma neden olan Fatmalı köyü, araştırma sahasının nüfus ve yüzölçümü olarak en küçük köyüdür. Köy nüfusunu fazla göstermek için yapılan bu girişim, 150 - 200 arasında köy kökenli nüfusun sayım günü köyde bulunmalarıyla sağlanmıştır. Bu farkı toplam nüfustan çıktığımızda nüfus 2100 - 2170 arasına denk gelir ki bu daha gerçekçi bir rakamdır (bkz.Tablo: 1.1, 1.2. ve Şekil 1.1.).

Tablo 1.3.: Araştırma Sahası Nüfusunun, Elazığ ve Türkiye Nüfusuna Oranı

YILLAR	Arş.Sahası Nüfusu	Elazığ İl Nüfusu	Türkiye Nüfusu	Elazığ Nüf Oranı %	Türk. Nüf. Oranı ‰
1935	2577	256189	16158018	1.005	0.0159
1940	2700	190366	17820950	1.418	0.0151
1945	2750	198081	18790174	1.388	0.0146
1950	2898	213330	20947188	1.358	0.0138
1955	3010	242279	24064763	1.242	0.0125
1960	2930	278332	27754820	1.052	0.0105
1965	2687	322727	31391421	0.832	0.0085
1970	2410	378349	35605176	0.636	0.0067
1975	2140	417924	40347719	0.512	0.0053
1980	2249	440808	44736957	0.510	0.0050
1985	1975	483715	50664458	0.408	0.0038
1990	2321	498225	56473035	0.465	0.0041

Kaynak : D.I.E. Nüfus Sayımları,

Sonuç olarak şu söylenebilir; araştırma sahasının nüfusu 1935 - 1955 yılları arasında fazla miktarlarda olmasa da artış trendini yakalamış ve devam ettirmiştir. Araştırma sahasının 1940 yılı nüfusu; Elazığ nüfusunun % 1.4 üne Türkiye nüfusunun

% 0.015 ine karşılık gelmekte toplam nüfus sayımlarının en büyük oranını oluşturmaktadır. Nüfus büyüklüğü payı hiç bir dönem bu miktarı yakalayamamış ve daima küçülmüştür.

1960 - 1985 sürecinde araştırma sahasının nüfusu; Keban Baraj Gölü'nün inşasına da bağlı olarak karakter değiştirmiş ve azalma eğilimi göstermiştir. Bu azalma Elazığ ve Türkiye nüfus değerlerinin daima altında gerçekleşmiştir. 1985 yılında nüfus tüm sayım dönemlerinin en küçük değerlerine inmiştir. 1985 yılında nüfus Türkiye ve Elazığ artış değerleri göz önüne alındığında nüfus 3.5 - 4 kat küçülerek Elazığ nüfusunun % 4 üne ve Türkiye nüfusunun % 0.038 oranına küçüldüğü meydana çıkmaktadır. (bkz.Tablo: 1.3.).

Keban Baraj Gölü ve iktisadi geçim sıkıntısına bağlı olarak 1960 yılından beri daima küçülmüş olan araştırma sahasının nüfusu, 1990 da terör dolayısıyla Çemişgezek'ten göç edenlerin katkısıyla bir miktar artmıştır. Ancak ovada yeni bir değişim süreci oluşturulmazsa nüfus kaybı yeniden başlayacaktır. Bu nedenle ilerleyen konularda bahsedeceğimiz, önce araştırma sahasına daha sonra da Kuzova'ya hayat verecek olan, Kuzova Sulama Projesi'nin bir an önce tamamlanarak faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde ovada tekrar kırsal fonksiyonlar açısından iyileşme, nüfus artış oranlarında tekrar yükselme sağlanabilir.

1.2. NÜFUS HAREKETLERİ

Herhangi bir yörede nüfus hareketlerinin oluşumu iki fonksiyona bağlıdır. Bunlardan birincisi sahada meydana gelen canlı doğum ve ölüm oranları arasındaki fark, diğeri ise sahayı etkileyen göç alma veya göç vermedir.

Doğal nüfus artış hızı; yerleşim birimi sınırları içinde 15 - 49 yaş dilimleri arasındaki toplam kadın nüfusundan 1000 kadın başına düşen yıllık doğum sayısına "Genel Doğum Oranı" denir. Buna karşılık nüfus kitlesi içinden her yaşta nüfus toplamı içinde 1000 nüfus sayısında görülen ölümlerin toplamına "Genel Ölüm Oranı" denilmektedir. Yukarıda tanımladığımız genel doğum ve genel ölüm oranları arasındaki fark doğal nüfus artış hızını vermektedir (Doğanay 1994 s. 152). Muratçık Ovası ve yakın çevresinde Türkiye'nin öteki kırsal alanlarında olduğu gibi bu tür istatistiki veriler, köy bazında yayınlanmamıştır. Bu nedenle bunun hakkında geçmişe yönelik bilgimiz yoktur. Bununla beraber coğrafyayı da ilgilendiren daha çok bu doğal nüfus artış hızının sahada oluşturduğu etkiler karakterler ve sonuçlardır.

1.2.1. GÖÇLER

Nüfusu etkileyen en önemli faktör göçlerdir. Göç; "temeli, sosyo - kültürel, ekonomik, hukuki ve idari nedenlere bağlı olarak nüfusun yerleştiği alanı bırakıp başka bir yerleşme ünitesine tabi olması" olarak tanımlanabilir. Tümertekin göçleri, "Nüfus ile kaynaklar arasında daha iyi bir denge kurulmasını sağlama amacıyla kendiliğinden meydana gelen bir çaba" olarak tanımlamıştır. (Tümertekin 1994, s. 122 - 123). Gerçekten de göçler, ilk insandan günümüze kadar daima insanın arayışına bağlı olarak devam etmiştir. İlk nüfus hareketleri toplayıcılık veya avcılık sahasının produktivitesini yitirmesi ile ilkel avcı ve toplayıcıların ekonomik faaliyet sahalarını terk etmeleri ile ortaya çıkmıştır. Başlangıçta sorun ekonomik olmasına rağmen daha sonraları dünyanın paylaşımı şehir veya site devletlerinin, feodal devletlerin, ulus devletlerin ortaya çıkması ile beraber ekonomik nedenlere ek olarak, siyasi, sosyal, hukuki, idari ve nihayet zorunlu veya zorlama nedenine bağlı göçlerin ortaya çıkmasıyla göç olgusunun ortaya çıkmasında bir çeşitlenme meydana gelmiştir.

Türkiye'nin genç ve dinamik nüfus yapısına küçük ve iyi bir örnek olduğuna inandığımız Muratçık Ovası ve yakın çevresi, göç ve göç olgusunun çeşitliliğinden nasibini almıştır. En eski dönemlerde göçler sadece iktisadi nedenlidir. Sahanın, devletler arasında sınır kabul edilmesi ile birlikte savaş ve barış dönemlerinde çeşitli nüfus hareketlerine sahne olmuştur (bkz. Yerleşmenin Tarihçesi). Muratçık Ovası'nın geçmiş dönemlerde Murat Nehri'nin kıyısında, tabii yollar üzerinde yer alması, buraya olan nüfus ilgisini arttırmıştır. Bu durum Neolitik döneme kadar tarihlendirilebilen yerleşmelerin üstüne, beşeriyetin sahada yeni iskan birimleri oluşturmasına neden olmuştur. Daha sonra devletler arası mücadelelerde sınır hattı oluşturması stratejik konumu gibi nedenlerle çekişmelere sahne olmaya başlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak barış dönemlerinde yoğun nüfuslanmaya sahne olan ova, savaş dönemlerinde terk ediliyor viran hale geliyordu. Muratçık Ovası; Yavuz Sultan Selim Han'ın, Anadolu'ya tamamen hakimiyeti ile birlikte savaş dönemini atlatmış ve bir dönem yoğun mücadelelere sahne olan alanın durulması beraberinde tekrar nüfuslanmayı hızlandırmıştır. 16. yüzyılda yeni iskan birimleri, yeni köyler oluşmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra bilimsel bir değeri olmamakla birlikte yöre halkının söylediklerine göre bilinen ilk göç Ali ile Fatma adlı iki kardeşin Muratçık köyünün yakınına yerleşmesidir. Zamanla bunları takibeden göçlerle Fatmalı köyü oluşmuştur. Muratçık köyüne bağlı mezraa olan Dambüyük, artan nüfus nedeni ile mezraa olmaktan çıkıp köy statüsünü kazanmıştır. 16. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun önce duraklama daha sonra çöküş dönemine girmesiyle Avrupa ve Afrika'daki topraklarını kaybetmesi Anadolu'ya yönelmesini sağlamış beraberinde kırsal yaşamın geliştirilmesi

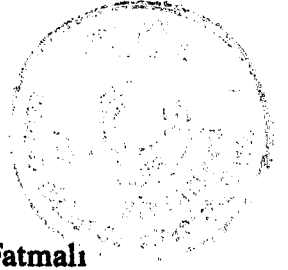

için devlet tarafından çaba sarf edilmeye başlanmıştır. Osmanlı'nın kaybettiği topraklardan geriye dönen vatandaşlar Anadolu'nun uygun yerlerine, devlet tarafından yerleştirilmeye başlanmıştır. 20. yüzyılın başında patlak veren 1. Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı sırasında kadınlı, erkekli savaşa katılım, tüm Anadolu'da olduğu gibi sahada da nüfus azalmasına neden olmuştur. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'nin sınırlarının netleşmesi ortamın durulması insanların topraklarına dönmesi sonucunda hayat normale dönmüştür. Fakat Lozan Barış Antlaşması ile yapılan nüfus mübadelesi sonucunda Türkiye'ye göç eden 400.000 kadar Türk, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde iskan edilmişlerdir (Doğanay 1980, s.368). Son dönemde araştırma sahasını etkileyen bu olayla başlayan göç olgusu, Muratçık Ovası ve yakın çevresinde aşağıda bahsedeceğimiz, çeşitli nedenlerle de çok dinamik olarak devam etmiştir.

1.2.1.1. DIŞ GÖÇLER

Lozan Barış Antlaşmasıyla yürürlüğe konan nüfus mübadelesi sonucunda 150.000 Rum karşılığında zorunlu olarak göç eden 400.000 kadar Türk nüfus Anadolu'ya gönderilmiştir (Doğanay 1980, s.368). Göç eden Türk nüfus, Anadolu'nun bir çok yerinde iskan edilmiştir. Türk nüfusun yerleştirildiği alanlardan birisi de Muratçık Ovası'dır. Tamamen Devlet iradesi ile araştırma sahasında Muratçık (Aşvan) köyüne mültecilerin iskan edilmesi yaklaşık olarak 25 yıl sürmüştür. 1930 da başlayan göç hareketi 1955 yılına kadar aralıklarla devam etmiştir. Bu dönem zarfında 50 aile ve karşılığı olarak 250 - 300 civarında bir nüfus Muratçık'a yerleşmiştir. Bununla beraber köye yerleşip bir süre sonra tekrar geri dönenler de olmuştur. Göçün başlangıç safhasında, köy nüfusu 1935 nüfus sayımında 449, 1940 ta 436 ve 1945 te 442 iken; 1945 - 1950 arasında göçün hızlanması ile birlikte 1950 de nüfus 442 den, 529 a çıkmıştır. 1955 te bu rakam 614 e kadar yükselmiştir. Nüfus; 1965 sayımında göç edenlerin doğal gelişme yoluyla da nüfusa katkısı ile birlikte 704 tür. Göç edenler daha çok Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Türklerden oluşmuştur. Göçmenlerden, her aileye, 1953 yılında toprak komisyonunun yaptığı çalışmalarla toprak verilmiştir. Daha sonrada bahsedeceğimiz üzere Keban Baraj Gölü'nün yapılmasıyla beraber bu göçmen aileleri tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır.

Araştırma sahasındaki ikinci dış göç eğilimi ise; Bulgaristan ve Romanya'dan gelen dış göçlerin tersine, göç verme yönündedir. 1960 lı yılların başında başlayan yurt dışına işçi göçleri, araştırma sahası dahilinde de kendisine yer bulmuştur. Yurt dışına işçi göçü sırasında; Hıdırbaba köyünden 6 kişi (% 13), Balibey köyünden 12 kişi (%

26), Dallica köyünden 5 kişi (%11), Dambüyük köyünden 4 kişi (% 9), Fatmalı köyü'nden 2 kişi (% 4), Koruk köyü'nden 9 kişi (% 19), Muratçık köyünden 4 kişi (% 9) ve Pirinçci köyünden de 4 kişi (% 9) olmak üzere toplam 46 kişi daha sonradan ailelerini de yanlarına alarak göç etmişlerdir. Yurt dışına en çok işçi göçünü, o dönem için sahanın en küçük iki köyünden birisi durumundaki, Balibey köyü vermiştir (bkz. Tablo: 1.4.).

Tablo 1.4.: Araştırma Sahası Köylerinde Dış Göçler (1960 -1996)

K Ö Y L E R	Ü L K E L E R				TOPLAM	%
	Almanya	Fransa	Hollanda	Diğer		
Hıdırbaba	5	-	-	1	6	13
Balibey	10	1	1	-	12	26
Dallica	1	3	-	1	5	11
Dambüyük	4	-	-	-	4	9
Fatmalı	-	1	-	1	2	4
Koruk	4	2	2	1	9	19
Muratçık	4	-	-	-	4	9
Pirinçci	4	-	-	-	4	9
TOPLAM	32	7	3	4	46	
%	70	15	6	9	%100	

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Göçün temel nedeni ekonomiktir. Göç edilen ülkeler arasında 32 aile ile (% 70) Almanya birinci sırada bulunmaktadır. Türkiye'nin genel işçi göçü eğilimine paralel olarak bu kadar yoğun işçi göçünün Almanya'yı tercih etmesinin temelinde II. Dünya Savaşı'ndan çıkmış Almanya Hükümeti'nin ülkenin yeniden imarı sırasında diğer ülkelere çağrı yaparak işçi aradığını duyurması ve o dönem için Almanya'da iş bulmanın daha kolay olmasına bağlıdır. Özellikle üçüncü dünya ülkelerinden yoğun işçi göçü nedeni ile bu ülkenin işçi ihtiyacının azalması, işçilerin öteki ülkelere yönelmesine neden olmuştur. Sahadan, yurt dışı işçi göçü alan ülkeler sıralamasında Almanya'yı 7 aile (% 15) ile Fransa takip etmektedir. Bu ülkelerin ardından Hollanda 3 (% 6) aile ile sıralanmaktadır. Diğer dört aile ise Belçika, Libya, Amerika ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne dağılmışlardır (bkz.Tablo: 1.4.).

Yurt dışına göç eden ailelerden, 5 aile çalıştıkları iş yerlerinden emekli olmaları münasebeti ile tekrar kesin dönüş yaparak Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Bu beş aileden 3 tanesi Elazığ şehrine yerleşmiş, 1 tanesi İstanbul'a, geri dönen işçilerden son aile ise direkt olarak kendi köyüne dönmüştür. Aileler yerleştikleri şehirlerde kazandıkları dövizini değerlendirerek ticaretle uğraşan yaz döneminde hem ziyaret, hem dinlenme,

hem de köydeki tarımsal alanlarını değerlendirme amacına yönelik olarak köye gelirler. Yurt dışında olan ve dönen bir çok aile köyde barınmak için lüks sayfiye evleri şeklinde konutlar yaptırmıştır. Konutları olmayanlar ise kan bağıının olduğu diğer akrabalarının yanlarında kalmaktadırlar. Fakat ailelerin bir çoğunun Elazığ şehrinde kendilerinin izin amaçlı dönüşlerinde kullanmak için konut edindikleri görülür. Bu konutlarda kalan bir kısım aileler köylerine günlük veya daha uzun süreli gidip gelirler.

1.2.1.2. İÇ GÖÇLER

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde iç göçlere neden olan faktörler oldukça büyük bir çeşitlenme gösterir. İç göçü hazırlayan nedenleri sıralayacak olursak:

1) Sahada gittikçe artan nüfusa iktisadi faaliyet alanı nitelik olarak yetmemektedir. Bununla beraber çoğalan nüfusa paralel olarak tarım alanları veraset yoluyla bölünmüştür. Tarım arazisi de, işletilmesine bağlı olarak zamanla aşınmış verimsizleşmiştir. Bu aşınmaya bağlı olarak sahadaki tarım arazisinden elde edilen türünde de verim düşüklüğü olmuştur. Tarım alanlarının sulama probleminin olması da hem tarımın çeşitliliğini hem de verimini düşürmüştür.

2) Tarımda mekanizasyona yani makinalaşmaya bağlı olarak 1970 li yıllardan itibaren tarımda traktör ve diğer tarımsal iş makinalarının kullanılmasına bağlı olarak önceleri "Rençberlik" yaparak tarımsal alanlardan geçimini sağlayan işçilere ihtiyaç azalmıştır. Bunun sonucunda tarımdan geçimini sağlayan bir kısım işçi, tarım sektöründe iş bulamayarak, iş bulma olanağının çok daha fazla olduğuna inandığı şehirlere göç etmeye başlamıştır.

3) Göçü oluşturan bir diğer önemli faktör ise şehir hayatının daha rahat ve daha cazip görünmesidir. Sırf şehirde oturmak için göç eden aileler, şehirde herhangi bir ekonomik faaliyetle uğraşmasalar dahi şehirde oturup yazın köydeki arazilerini işlemektedirler. Bu tip göçe özellikle ileri yaş grubundan olan insanlarda daha çok rastlanır.

4) Eğitim, sahada göçü doğuran bir başka nedendir. Araştırma sahasında, Hıdırbaba, Muratçık ve Koruk köyleri dışında diğer köylerde ilkokul bulunmamaktadır. Son dönemde Koruk köyünün ilk öğretim bölge okuluna çevrilmesi ve taşımacılık sistemi ile ilk ve ortaokul ihtiyacını az da olsa karşılamışsa da aileler, çocuklarının gerek lise gerekse üniversite öğrenimi için göç etmektedirler. Bunun yanında çocuklarının geleceğini okumakta bulan halk, çocuklarına daha iyi bir eğitim

sağlamak için, çocuklarının okul çağına gelmesiyle birlikte, köyden Elazığ'a göç etmektedir. Bunun sonucu olarak özellikle Balibey, Dallica, Pirinççi ve Hıdırbaba köyleri okuma yazma oranı yüksek olan köylere dir. Okulların tatil olmasıyla köye gelen aileler, buralarda arazilerini işlemektedirler.

5) Sahada yurtiçi göçleri hızlandıran bir diğer olgu ise Keban Baraj Gölü'dür. Baraj gölünün 1960 yılından itibaren yapımına başlanmasıyla birlikte, arazileri baraj gölü rezervuar sahası içinde kalan köylülerin tarlaları istimlak yoluyla satın alınmış ve arazisi hatta evi dahi kalmayan köylü göç etmek zorunda kalmıştır. Bu tip göç ovayı iki şekilde etkilemiştir. Birincisi Muratçık, Fatmalı gibi köylerin büyük bir kısmı su altında kalmıştır. Bu köylerin halkı da başka yerlere veya tekrar oluşturulan köylerin yeni yerleşim merkezlerine göç etmiştir. Bir diğer özellik ise; baraj gölünün Çemişgezek tarafındaki kırsal kesimde, ailelerin köylerinin suyun altında kalması üzerine, bir kısmının yeni Muratçık köyüne yerleşmesidir. Fakat Keban Baraj Gölü'nün yapılması, insan göçü ve ulaşımın aksaması nedeni ile saha köylerini oldukça etkilemiştir.

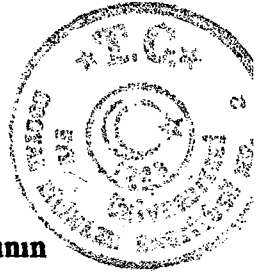
Çalışma alanında yukarıdaki göç nedenlerine bağlı olarak meydana gelmiş göç şekilleri mevcuttur. Gerçekleşen bu iç göç hareketleri daimi ve mevsimlik olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

1.2.1.2.1. DAİMİ İÇ GÖÇLER

Araştırma sahasından Türkiye'nin çeşitli kır ve kent alanlarına, bütün köylerden daimi göçler olmuştur. Bu göçleri ve muhtemel rakamlarını, tamamen arazide yapmış olduğumuz hane halkı araştırma anketleri, köy genel anketleri ve mülakatlar sonucunda az çok belirlemeye çalıştık.

1928 yılında Adana'ya göç eden aileyle başlayan yurtiçi göçleri, eğitim amacıyla Akçadağ Öğretmen Okuluna giden yaklaşık 50 civarında erkeğin öğretmen olması sonrasında, aileleriyle birlikte yurdun çeşitli yörelerine dağılmalarıyla, 1960 lara kadar münferit olarak devam etmiştir. Bu arada 1938 Dersim olaylarıyla birlikte, araştırma sahasının sosyo - kültürel yakınlığı nedeniyle, 10 civarında aile sahadaki Muratçık ve Hıdırbaba köyelerine yerleşmişlerdir. Sahadan ilk göçler Keban Barajı'nın yapılmasıyla başladı. 1960 yılından 1974 yılına kadar süren Keban Barajı'nın yapımı sırasında arazisi istimlak edilen Muratçık ve Fatmalı köyelerinden çok büyük göçler olmuştur. Muratçık köyüne daha önce gelip yerleşmiş olan Bulgaristan'dan ve Romanya'dan gelen Türk göçmenleri bu defa Muratçık köyünün suyun altında kalmasıyla birlikte tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Yaklaşık 50 aileden müteşekkil göçmen

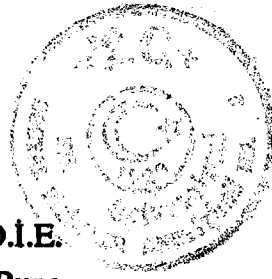

grubundan 14 tanesi Yeni Muratçık köyüne yerleşirken 36 hanesi akrabalarının bulunduğu Bursa başta olmak üzere İstanbul ve Ankara'ya yerleşmişlerdir. Bu göçte Keban Baraj Gölü'nün sebep olması yanında, neden birazda ekonomiktir. Bunu Muratçık köyünün nüfus verilerinden de çıkarmak mümkündür. 1965 yılında nüfusu en yüksek seviyede olduğu ve 704 kişinin yaşadığı Muratçık'ta nüfus, dışarıdan göç alınmasına rağmen 1970 yılı nüfus sayımında 516 rakamına gerilemiş ve nihayet 1975 yılında bütün sayım yıllarının en küçük değeri olan 239 a kadar gerilemiştir. Fatmalı köyünden baraj dolayısıyla olan göçler, ülke geneline değıilde yeni inşaa edilen köy yerleşim merkezine doğru olmuştur.

Araştırma sahasındaki diğer köylerde de ekonomik nedene dayalı olarak göçler meydana gelmiştir. Tarım alanlarının yetersizliği, arazinin verimsizliği ve tarımsal iş makinalarının kullanılmaya başlanmasıyla göçler meydana gelmiştir. Çalışma alanından kentlere olan göç, işsizlik sıkıntısının baş gösterdiği 1960 lı yıllardan başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu göçler sırasında Elazığ dışında diğer illere yaklaşık 352 aile göç etmiştir. Bu 352 ailenin ortalama 6 nüfuslu olduğunu kabul edersek nüfus 2112 kişi ederki bu da bugünkü ova nüfusuna (1990 : 2321) hemen hemen eşit demektir. Buna Elazığ şehrine göç edenlerinde eklenmesi ile yaklaşık ova nüfusunun iki katına denk bir nüfusun dışarıda olduğu gerçeğı ortaya çıkar. Fakat Elazığ şehrine olan göçler daha çok mevsimlik olduğu için bunlar ayrıca incelenecektir. Göç veren köyler sıralamasında sahanın nüfus olarak en büyük köyü olan Koruk, 100 aile ile başta gelir. Koruk köyünün arazisinin darlığı ve verimsizliği yanında artan nüfusa karşılık ekonomik kaynakların azalması göçün en büyük nedenidir. Koruk köyünü, 61 aile ile aynı zamanda alanın en büyük ikinci köyü olan Hıdırbaba köyü izler. En az göçü veren Dallica köyünün nüfusunun azlığı yanında halkının çoğunun memur olarak Elazığ'da bulunmaları ve diğer illeri tercih etmemeleridir. Sahada görüldüğü gibi nüfus ile göç miktarı arasında doğru orantı mevcuttur. Nüfusu az olan köyden göç az olurken, nüfusu çok olan köyden göç çok olmaktadır. Bu da genel göç olgusuna uygun doğal karşılanması gereken bir sonuçtur. Göç verme oranlarına baktığımızda birinci olan Koruk ve İkinci olan Hıdırbaba'dan sonra Dambüyük köyü oran olarak üçüncüdür. 1990 nüfus sayımı verilerine göre; Dambüyük köyü en az nüfuslu köydür (59 kişi). Bunun temel nedeni, tablo 1.5. ten anlaşılacağı üzere göçün çok yoğun olmasıdır.

Daha öncede belirtildiğı gibi kentlerin ekonomik ve sosyal yönden çekiciliğı kentleri, köylerin göç hedefi haline getirmiştir. diğer bir deyişle kırsal kesimden olan göç, kırsal kesime değıil de kentlere olmaktadır. Çünkü 1927 yılında Türkiye

nüfusunun % 76 sından fazlası kırsal kesimde yaşarken 1990 da bu oran % 40 (D.İ.E. 1990 s.8) lara gerilemiştir. Nüfus gelişimi tamamen kentlerin lehine olmuştur. Buna paralel olarak Muratçık Ovası'ndaki daimi göçler hep büyük merkezlere olmuştur. Araştırma sahasından göç edenlerin % 90 lık kısmı dört büyük şehiri tercih etmişlerdir. Bu şehirler; Adana, Ankara, Mersin ve İstanbul'dur. Elazığ ilinin komşu iller haricinde (Malatya, Diyarbakır) en fazla göç verdiği iller, İstanbul Mersin, Ankara ve Adana'dır (Tandoğan 1989 s.30-34). İstanbul'un ticari imkanlarının genişliği, Ankara'nın ise idari merkez oluşu Elazığ'ın ilgisini çekmektedir. Araştırma sahasından; 104 aile ve % 30 luk göç oranıyla en fazla göç alan il Adana'dır. Onu % 29 luk oran ve 102 aile ile İstanbul takip eder. Üçüncü sırada Mersin dördüncü sırada ise Ankara bulunur (bkz.Tablo: 1.5.).

Tablo 1.5.: Araştırma Sahası Köylerinde Daimi İç Göçler (1928 - 1996)

K Ö Y L E R	İ L L E R					TOPLAM	%
	Adana	Ankara	Mersin	İstanbul	Diğer		
Hıdırbaba	25	4	8	20	4	61	17
Balibey	20	6	7	8	-	41	12
Dalıca	-	5	-	15	-	20	6
Dambüyük	20	8	10	15	-	53	15
Fatmalı	6	-	-	10	2	18	5
Koruk	25	10	40	25	-	100	28
Muratçık	-	3	-	5	28	36	10
Pirinçi	8	5	6	4	-	23	7
TOPLAM	104	41	71	102	34	352	%100
%	30	11	20	29	10	% 100	

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Sahadan göçlerin Akdeniz Bölgesi'nde yeralan Adana ve Mersin'in ağırlıklı olmasının sebebi, sosyo kültürel ilişkiler ve bununla beraber iki ilinde tarım sektörünün gelişmiş olması ve tarımsal iş gücüne ihtiyaç duymaları belirtilebilir. Silier araştırmasında bunu "mevsimlik iş gücü talebi" olarak nitelemesine rağmen (Silier 1976, s.216) Akdeniz ikliminin yılın büyük bir kısmında, bitkisel üretim için uygunluğu ve göç edenlerin tarımsal işlerde çalışma istekleri daimi bir göçün ve yerleşmenin söz konusu olduğunun göstergesidir.

Göç alan diğer illere gelince; Muratçık köyünden Keban Barajı'nın inşası ve köyün su altında kalması üzerine 50 hane göçmenden, 36 hanesi köyü terkederek başka şehirlere yerleşmek zorunda kalmıştır. Doğal olarakta Muratçık köyünü terkeden aileler akrabalarının bulunduğu Bursa'ya az bir kısmı ise Eskişehir, İstanbul ve Ankara'ya yerleşmişlerdir. Diğer göç alan illerde önemsiz rakamlarda olmak kaydıyla İzmir, İzmit gibi illerdir. Göç edenlerin yarısının (% 49.7) Akdeniz bölgesindeki iki ili yani Adana

ve Mersin'i tercih etmelerinin başında bu iki ilin son 25 yıl içinde en hızlı gelişen ve iş bulma şansı en yüksek olduğu, ticari aktiviteleri geniş olan iller olmasıdır. Bir diğer etken ise halkın sosyo - kültürel benzeşmesi beraberinde uyumun daha kolay sağlanmasıdır. Göç eden halk göçtükleri bu şehirlerde oranları belirli olmamakla birlikte daha çok ticaretle uğraşmaktadırlar.

Araştırma sahasında kırsal alandan kırsal alana daimi göç pek görülmemektedir. Sadece Muratçık köyünde böyle bir durumla karşılaşılır. Muratçık'ta; göçmen ailelerinden 36 ailenin Keban Barajı'nın yapımından sonra göç etmesi, fakat geriye kalan 14 ailenin devlet tarafından yeniden yaptırılan köyün yeni yerleşim merkezine yerleşmesi ve baraj dolayısıyla Çemişgezek ilçesinde arazisi su altında kalan kırsal kesimdeki ailelerin Muratçık köyüne yerleşmeleri kırsal kesimden kırsal kesime olan önemli derecedeki zorunlu göç olayıdır. Çemişgezek ilçesinden 1975 yılından önce 6 hane ve 1975 yılından sonra 40 hanenin Muratçık köyüne yerleşmesi ile Muratçık köyünün nüfusu artmıştır. Kırsal kesimden kırsal kesime yapılan göçlere verilecek diğer daimi göçler; örneğin Fatmalı köyünden bir ailenin barajdan sonra Dambüyük köyüne taşınması gibi, önemsiz miktarlardadır.

1.2.1.2.2. MEVSİMLİK GÖÇLER

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yaşanan mevsimlik göç örnekleri iki ana grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi "sıcak dönem göçleri" diyebileceğimiz yaz ve yaza yakın aylarda yani Mayıs - Eylül arasında gerçekleşen dönemde mevsimlik göç almaz. İkinci grup göç türü ise, gerçekleşen göç verme eğilimidir. Göç verme ve göç alma eğiliminin zaman süreci hemen hemen aynı dönemleri kapsamaktadır. Bu periyot okul döneminde çocukları olan aileler için salınımlar göstermekte ve okul açılış ve kapanış tarihlerine yakın tarihlere kaymaktadır. Fakat göç aktivitesinin dönemleri pek değişmemektedir. Sahanın aynı periyotta hem göç alması, hem de göç vermesi oldukça karakteristik bir durumdur.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yazın ovayı terketmek ve genelde Erzurum'daki yüksek yaylalara çıkma amaçlı olan yaylacılık veya Nomadizm denilen (Doğanay 1994 a, s. 266) göçler; tamamen yaylacılık ekonomisine dayalı olarak geçimini sürdüren aileler arasında gerçekleşir. Sahada kırsal kesimden kırsal kesime göç niteliğinde cereyan eden, meydana gelen yaylacılık amaçlı göçlerin temeli sahadaki mera alanlarının yetersizliği ve otlakların verimsizliğine karşın yaylacıların hayvanlarının çokluğudur. Diğer bir neden ise alüvyal karakterli ovanın çevresinde gelişmiş olan mera arazilerdeki su kıtlığıdır. Göç olayı nisan ayının sonlarından

başlayarak haziran ayının sonlarına kadar devam etmektedir. Göçler genellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nin en yoğun yaylacılık faaliyetlerinin yaşandığı Erzurum - Kars Bölümü'nde Allahuekber Dağları ile Karasu - Aras dağlarının yüksek platolarına (Doğanay 1994 a, s. 271) denk gelen kesime ve daha çok Erzurum ilinde 2000 metrenin üzerinde bir yükselti değerine sahip İspir, Tortum Narman yaylalarına doğru olmaktadır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yaylacılık faaliyetlerinde bulunan yaylacıların daimi meskenlerinin bulunduğu bölge araştırma sahasıdır. Yaylaya çıkmak üzere olan halk önceden ayarlayıp sözleşme yaptıkları, hayvan yüklemek için özel geliştirilmiş kamyonlarla sürülerini naklederler. Yaylacılar için araştırma sahası, kışın kalmak ve yazın ise kullanmadıkları eşyalarını muhafaza etmek için tamamen daimi meskenlerden oluşturdukları kışlak alanıdır. Geçici mesken olarak Erzurum yaylalarında bulunan iskan şekilleri ise önceleri kıldan yapılmış çadırlar, şimdilerde ise bezden olan çadırlardır. Gerçekleştirilen göç daimi meskenlerinden, diğer bir deyişle kışlaklarından geçici olan meskenlerine yani yaylaklarına doğru olmaktadır. Göçebe çobanlıktan farklı olarak yerleşme bölgesinden bağımsızlık söz konusu değildir (Doğanay 1994 a, s. 267). Yaylacılar belirtilen dönemler içinde yaylada kendilerine lazım olacak eşyalarını da yanlarına alarak göçe katılırlar. Bu tip mevsimlik göçün özelliklerinden birisi; göçe katılan üç aile haricinde, diğer ailelerin ovanın yerli halkından olmamasıdır. Gerçekten Keban Baraj Gölü'nün oluşmasının sahada meydana getirdiği değişimlerden biriside bu yöndedir. Baraj gölü'nün oluşması üzerine Muratçık, Fatmalı ve Dambüyük gibi köylerden şehirlere göç olurken tersi yönde bir göç ise Tunceli ili Çemişgezek ilçesi kırsal alanından Muratçık Ovası'na doğru olmuştur. Şavak aşiretleri denilen veya halk arasında "Şavaklılar" denilen bu aileler Keban Baraj Gölü'nün inşası nedeniyle zorunlu olarak daimi kışlak sahalarını değiştirerek yeni kışlak sahası olarak Muratçık Ovasındaki köyleri seçmişlerdir. Ovada yapılan anketlerden elde edilen veriler sonucunda, 58 hanenin yaylacılık faaliyetine katıldığı tespit edilmiştir. Bu 58 hanenin 36 hanesi Keban Baraj Gölü'nün oluşumundan sonra diğer bir deyişle 1975 yılından sonra eski kışlak sahalarını terkederek, yeni kışlak sahası olarak araştırma sahasını seçmiştir. Yaylacılık açısından bir diğer değiştirici etken ise 1985 li yıllardan sora Tunceli ili kırsal kesiminde artan terör faaliyetleridir. Terör dolayısıyla Çemişgezek ilçesinin çeşitli köylerine mensup, yaylacılıkla uğraşan 22 Şavak ailesi 1992 den sonra araştırma sahasında, köylerin yerleşme merkezlerinin dışına, yerleşen aileler yeni iskan çekirdekleri iskan grupları, iskan üniteleri oluşturmuşlardır.

Yaylacılık faaliyeti ile uğraşan 58 ailenin sahaya dağılışına baktığımızda; yaylacılık faaliyetleri ile uğraşanların en çok bulunduğu köy, 30 hane ile Hıdırbaba

köyüdür. Bunda Hıdırbaba köyünün, sahanın en büyük alana sahip köyü olması, Hıdırbaba köyünün asıl ovayla bağlantısının fazla olmaması yani tahıl tarımının yapıldığı alanlardan uzak, tepelerin yamaçlarının uzantısı şeklinde gelişmiş sırtlar ve eteklerden müteşekkil mera arazilerinin fazla oluşu etkilidir. Fakat ne kadar fazla olursa olsun bu 30 aileyi besleyecek mera yoktur. Bu da köylü ile yaylacıların zaman zaman aralarında gerginliğin çıkmasına yol açmaktadır. bir diğer önemli olan faktör ise; Hıdırbaba köyünün sınırları dahilinde, fakat köyün geçim sahasının dışında ve Elazığ - Çemişgezek karayolunun iki tarafında, yeni iskan birimleri oluşturan yaylacıların göç dönemi ulaşımı kolaylaştırmak içinde böyle bir konumu tercih etmeleridir. Yaylacılık faaliyetiyle uğraşanların ikinci kışlak merkezi Koruk köyüdür. Köyde 13 hane yaylacılık ile uğraşır. Koruk köyünün de geniş bir alanı kaplamasına rağmen, Plio - Kuaterner yaşlı dolgu yüzeyinde yani ovadaki, tahıl ziraati yapılan toprakları azdır. Köyün topraklarının büyük bir bölümü tepelerin üstünde Pliosen yaşlı aşınım yüzeylerinden meydana gelmektedir. Bu da tarımdan ziyade meraya uygun arazinin daha fazla olmasına neden olmaktadır. Bu durum yaylacıların tercih etmesine neden olur. Sahada Muratçık köyünde 6, Fatmalı ve Dambüyük köylerinde 3, Balibey, Dalıca ve Pirinçi köylerinde birer hane yaylacılık faaliyetleriyle geçimini sağlamaktadır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde görülen bir diğer mevsimlik göç türü, birisi kırdaki diğeri şehirde olan iki daimi mesken arasındaki göç türüdür. Ekim - nisan ayları arasındaki soğuk dönem boyunca, şehirdeki konutlarında barınan aileler, sıcak dönemle birlikte Nisan ayından başlayarak yavaş yavaş araştırma sahasına göç etmeye başlarlar. Ailelerin büyük bir çoğunluğu ise okulların kapanmasına yakın tarihlerde sahadaki evlerine yerleşirler. Büyük çoğunluğu Elazığ şehrinde oturan bu ailelerin böyle bir göç çeşidini seçmelerinde rol oynayan faktörler şöyle sıralanabilir:

1) Ovadaki iktisadi faaliyet artan nüfusun ihtiyacını karşılayamamaktadır. Tahıl üretiminin veriminin düşüklüğüne sulamanın yetersizliği de eklenince saha ziraat açısından pek cezbedici değildir. Köyden geçim ihtiyacını karşılamak üzere yakın şehir olan Elazığ göç eden aileler memuriyet, işçilik veya ticaret yapmakta fakat köydeki arazilerini muhafaza etmektedirler. Köyle olan bağlarını koparmamaları ise, sahanın yaz döneminde mevsimlik göç almasına neden olmaktadır.

2) Mevsimlik göçmenlerin; bir çoğu iktisadi faaliyetlerini şehirde yürütmektedirler. Buna rağmen kendilerine ek gelir sağlama, kışlık ve yazlık yiyecek

ihtiyaçlarının bir kısmını temin etme gibi nedenlerle, özellikle yaz döneminde sahaya g etmektedirler.

3) ocuklarının eğitimi amacıyla Şehirde bulunanların okul sezonundan sonra köyde kalmak istemeleri ge neden olur. Hatta köyde kalan ailelerden iş sahibi olanları bu dönemde iŐlerine köyden gitmeleri ve tekrar köye dönmeleri söz konusudur.

4) Elazığ Şehri ile Muratçık Ovası arasındaki mesafenin azlığı (30 km.) ve rahatlıkla ulaşımın mümkün olması dolayısıyla yaz aylarında köye rağbetin fazla olması.

5) Köye dinlenme veya akraba ziyareti amaçlı geliŐlerin bir tür turizm veya rekreasyon aktivitesi oluşturması ve bunun Şehirde yaşayanlar tarafından değerlendirilmesi, mevsimlik göç almaya neden olur.

Yukarıda açıklanan nedenlerin ışığında köyden bağlarını koparmayan köy halkının ve bunların çocuklarının köylere g etmesiyle, köylerde yaz nüfusu miktarı çok fazla olmaktadır. Bu miktar sayım yıllarındaki istatistiksel nüfus miktarının 2 - 3 katına çıkmaktadır. Arazide anket çalıŐmalarıyla yapılan tespitlere göre; yaz döneminde göç ederek ovaya yerleşen 222 aile bulunmaktadır. 222 aileden 213 tanesi Elazığ Şehrinde 4 hane Mersin'de 3 hane Adana'da 2 hane ise İstanbul'da ikamet etmektedir. Aileler yaz döneminde köye gelirler. Köye göç eden ailelerin bir çoğunun kendine ait konutları mevcuttur. Konutları olmayanlar, daha çok kendisi dışarıda annesi babası köyde olan ailelerdir. Fatmalı ve Dallica köylerinde bu tür örnekler çoktur. Öyle ki Dallica köyünde 41 mesken bulunmasına karşılık sahaya mevsimlik göç eden aile sayısı 50 dir. Yaz döneminde Dallica köyüne göç eden ailelerin hane sayısına göre g alma oranı % 122 dir.

Yaz nüfus gtnn köy bazında dağılımına bakıldığında; Hıdırbaba, Dallica, Pirinçci köylerinin yaklaşık 50 hane ile en çok güç alan köyler olduğu görülür. Adı geçen köyler, aynı zamanda eğitim seviyesi çok yüksek olan tarım-hayvancılıkla geçinenlerin az olduğu köylerdir. Çünkü Şehirden göç eden aileler tarım ile yoğun bir Şekilde uđraŐmamakta veya sadece ihtiyaını karşılamak amaı ile tarım yapmaktadır. Göç eden ailelerin bir kısmı ise sakin bir ortamda dinlenme amaı ile yaz döneminde köye yerleŐmektedir. Sahadaki ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmını köyde daimi ikamet eden haneler gerçekleştirmektedir.

Pirinçci g alma miktarında, 59 haneyle birinci sıradadır. Pirinçci köyüne Elazığ'ın beraberinde Mersin, Adana ve İstanbul'dan da g gelmektedir. Dallica ve

Hıdırbaba köyleri 50 haneyle Pirinççi'yi takip eder. Bu köyleri 20 hane ile Balibey, 15 er haneyle Koruk ve Fatmalı, 12 haneyle Dambüyük ve sadece 1 haneyle de Muratçık köyleri izler. Hıdırbaba, Dallica ve Pirinççi köylerindeki "yaz göçmenlerinin" bir çoğunun konutları lüks bir şekilde dizayn edilmiştir., kertik vadi çevresinde kurulmuş olan suyun bol olduğu, bağ - bahçe evleridir (bkz. Tablo.1.6.).

Tablo 1.6.: Araştırma Sahasında Köylerin Mevsimlik Göç Durumu (1996)

K Ö Y L E R	Hane Sayısı.	GÖÇALMA		GÖÇVERME		Genel Göç Oranı (%)
		Miktar	Oran (%)	Miktar	Oran (%)	
Hıdırbaba	140	50	36	30	21	57
Balibey	50	20	40	1	2	42
Dallica	41	50	122	1	2	124
Dambüyük	35	12	34	3	9	43
Fatmalı	19	15	79	3	16	95
Koruk	144	15	10	13	9	19
Muratçık	60	1	2	6	10	12
Pirinççi	84	59	70	1	1	71
TOPLAM	573	222	39	58	10	49

Kaynak : Araştırma Anketleri

Tablo. 1.6 da genel göç oranı olarak verilen köylerin, mevsimlik göç alma ve göç verme oranları değerlendirildiğinde; araştırma sahasında 573 (1996 yılı) hanenin, 280 hanesi (% 49) mevsimlik göç faaliyetine katılır. Toplam 573 hanenin 222 hanesi (% 39) göç alırken, 58 hanesi (% 10) göç vermektedir. Toplam en büyük göç miktarı 80 haneyle (% 57) Hıdırbaba köyünde gerçekleşir. Nüfusu en az göç eden köy Muratçık'tır. Muratçık'ta yazlık göç alma ve göç verme oranının toplamı % 12 dir. Göç katılan hane sayısı 7 dir (bkz.Tablo: 1.6.).

Yazlık göç verme ve göç alma toplamları yönünden en büyük göç oranı % 124 ile Dallica köyüne aittir. Dallica köyünü Fatmalı ve Pirinççi izler. En az göç verme oranına, % 19 ile Muratçık köyünde rastlanır. Yaz dönemi en çok göç alma miktarı Pirinççi köyünde olurken (59 hane % 70) göç verme olayında Pirinççi son sırada yer alır. Yaz dönemi en fazla göç veren köy; % 21 lik oran ve 30 hane ile Hıdırbaba köyüdür. bir diğer ilginç nokta hem göç alma hem de göç verme olayının fazla görüldüğü Hıdırbaba köyündedir. Hıdırbaba köyü adeta devir teslim yoluyla el değiştirir gibi el değiştirmektedir. Köyün yaylacıları kış döneminde köye gelirken asıl sakinleri şehre göç eder. Yaz döneminde ise şehirden köye göç başlarken de yaylacılar yaylaya doğru göçe başlarlar. Bu şekilde köy iki mevsimlik göç grubu arasında el değiştirmektedir (bkz.Tablo: 1.6.).

Özetleyecek olursak araştırma sahasında görülen mevsimlik göç aktivitesi yaz döneminde göç alma ve göç verme yönündedir. Sahada göç verme, yaylacılık amaçlı

kırsal kesimden kırsal kesime göç şeklindedir. Göç alma olayı ise diğerinin tersine ve nicelik olarak daha fazla miktarda gerçekleşen şehirden kırsal alana göçtür. Bu iki farklı karakterdeki ve azımsanmayacak orandaki göçün hemen hemen birbirine paralel bir periyotta gerçekleşmesi araştırma sahasının ilginç karakterlerinden birisidir.

1.3. NÜFUS DAĞILIŞI

Nüfusun dağılışı doğal veya beşeri çevre faktörlerine bağlı olarak çeşitli iskan ünitelerinde farklı farklı şekillerde meydana gelmiştir. Bu dağılışı; iskan ünitesinin kuruluş alanı olabilen, ova, havza, sırt, vadi, yamaç, plato, dağlık sahalarda farklı değerler gösterebilir. Nüfus ve yerleşme talebi toprağın işlenebilirliği, mekanizasyon, ulaşım, hammadde, pazarlama ve benzeri olaylarla da ilgili olarak şekillenmektedir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde de nüfusun dağılışı yukarıda açıklanan şartların birisinin veya birkaçının etkisi ile şekillenmiştir. Nüfusun yoğunluğu, her ne kadar yüz ölçümüne düşen kişi miktarı temelinde dayanarak belirli bir yoğunluk hesaplamasına gidilerek incelenirse de, dağılışı buna aykırı olarak aynı sınırlar içinde yerleşmeye uygun alanlarda kendini göstermektedir. Araştırma sahasında doğal çevre faktörleriyle bağlantılı olarak dağılışı gösteren nüfus daha sonraları beşeri şartlara bağlı olarak değişme göstermiştir. Bütün bu şartlar ışığında nüfusun coğrafi ve matematiksel dağılışı çeşitli neticeler ortaya çıkmıştır.

Araştırma sahasının doğal çevre faktörleri açısından iskana müsait olması Neolitik'ten günümüze meskun bir saha olmasına yol açmıştır. Tabii yolların kavşağındaki konumu, Murat Nehri'nin tarım ve yerleşme açısından sağladığı avantajlar ve sahanın yerleşmeye, ekonomik faaliyet sahasına müsait, eğimin az olduğu alana karşılık gelmesi sahadaki nüfus ve yerleşmenin nitelik ve niceliğini arttırmıştır. Günümüze kadar araştırma sahasının, meskun bir saha olmasına yol açan bu nedenler günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Bugün nüfusun coğrafi dağılışına baktığımız zaman; sahanın doğu ve batısındaki sahalarda boyunca Plio - Kuaterner yaşlı ova tabanı ile Pliosen aşınım yüzeylerinden müteşekkil tepeler grubunun kontakt noktalarındaki vadi, sırt, yamaçlara daha çok yerleştiği görülür. Hıdırbaba, Balibey, Dallıca, Pirinççi köyleri nüfusları iskan sahası olarak vadileri, vadilerin yamaçlarını ve vadilerin ovaya açıldığı etek düzlüklerini tercih etmişlerdir. Dambüyük ve Koruk köy nüfusları, yerleşim sahası olarak sırtlar, sırtların yamaçları ve çevresini kullanmışlardır. Koruk köyünde nüfus, yamaç ve yamacın üst kısmında tepe üzerinde gelişmiş aşınım yüzeyini yerleşme sahası olarak kullanmaktadır. Muratçık (Aşvan) ve Fatmalı köyleri, nüfus sahası olarak ulaşım bakımından iktisadi faaliyet sahası bakımından avantajlı

konumunda bulunan ova tabanına yerleşmiştir. Nüfusun daha çok sırtların yamaçların ve vadilerin çevresini tercih etmesinin temelinde suya kolay erişilebilirlik yatmaktadır. Diğer bir deyişle kırsal nüfusu en çok cezbeden doğal çevre faktörü su varlığıdır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarından günümüze suya yakın alanlar daima nüfus çekim sahaları olmuşlardır. Muratçık köyünün eski ve yeni yerleşim alanında olduğu gibi birikinti konisi veya ova tabanında yerleşmiş olan köylerde nüfusun yerleşme tercihinin nedeni, tarla ziraatine dayalı iktisadi faaliyet sahasının geniş olması ve taban suyundan faydalanılmasıdır. (bkz. Tablo 1.7, Şekil 1.2, 1.3).

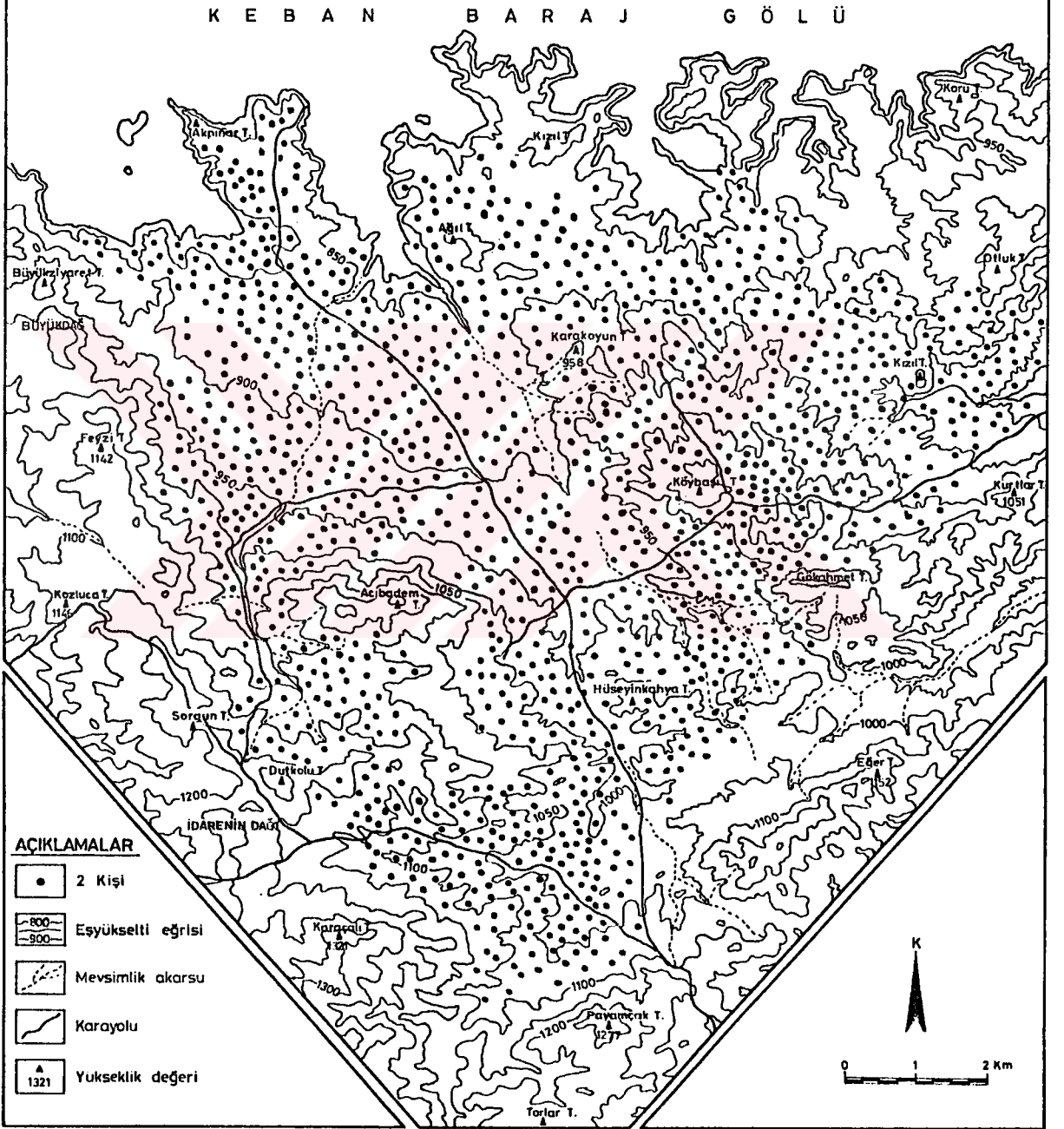
Tablo 1.7.:Araştırma Sahası Nüfusunun Jeomorfolojik Birimler Üzerinde Dağılışı

YILLAR	1935		1970		1990	
	Mikt.	Oran(%)	Mikt.	Oran(%)	Mikt.	Oran(%)
Vadi - Sırt- Yamaç	2.042	79	1.765	73	1.624	70
Ova	535	21	645	27	697	30
Toplam	2.577	100	2.410	100	2.321	100

Kaynak : D.I.E Nüfus Sayımları ve Arazi Gözlemleri

Araştırma sahasındaki köy alanlarının nüfusları baz alınarak yapılacak olan bazı morfolojik birimler üzerindeki nüfusun coğrafi dağılımında; vadiler - sırtlar ve çevresinde yerleşmiş olan nüfus oranı; 1935 yılında % 79 dur. % 21 i ise ovada yerleşmiştir. 1970 yılına gelindiğinde araştırma sahasındaki 2410 kişinin % 73 ü, sırtlar, vadiler ve bunların yamaçlarında yaşarken, ovada nüfusun % 27 si bulunmaktadır. 1990 yılında oran % 70 e, % 30 dur (bkz. tablo 1.7). Yıllar itibariyle gerçekleşen bu dağılıştta, vadi, sırt, yamaç köyleri arasında yer alan ve ovanın çevresindeki bu morfolojik birimlere yerleşmiş olan; Hıdırbaba, Balibey, Dallica, Pirinçi, Koruk, Dambüyük köylerinin kuruluş yerleri uygun olmasına rağmen Türkiye'deki genelde bu tip morfolojik ünitelerde kurulmuş köylerdeki problemler gibi toprak örtüsünün inceliği, tarım arazi darlığı, mera arazinin fazlalığı, erozyon ve step alanların miktarının fazlalığı buralardan da fazla verim almayı güçleştirir (Doğanay 1994 a, s. 338). Sahada en çok göç oranı da bu tip köylerde gerçekleşmiştir (bkz. tablo 1.6). Tablo 1.7 de de görüleceği üzere ova çevresindeki morfolojik birimler üzerinde kurulmuş olan 6 köyün nüfustaki payı giderek düşerken ovadaki iki köyün payı artmaktadır. Ova köylerinin genel eğilimine zıt olarak, Fatmalı köyünde nüfusun azlığı ve göç fazlalığı köyün yer değiştirmesine bağlı olarak gerçekleşen nüfus kaybından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki Fatmalı ve Muratçık köylerinin eski yerleşim sahaları suyun altında kalmıştır. Fakat Muratçık köyü iskan talebine bağlı olarak eski nüfus miktarı kadar olmasa da yeni iskan talebiyle oluşturulmuştur. Fatmalı köyünden ise böyle bir talep olmamış ve köy halkının bir çoğu göç etmiştir. Ovada yer alan iki köyün

MURATÇIK (ASVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNDE NÜFUSUN DAĞILIŞI (1975)

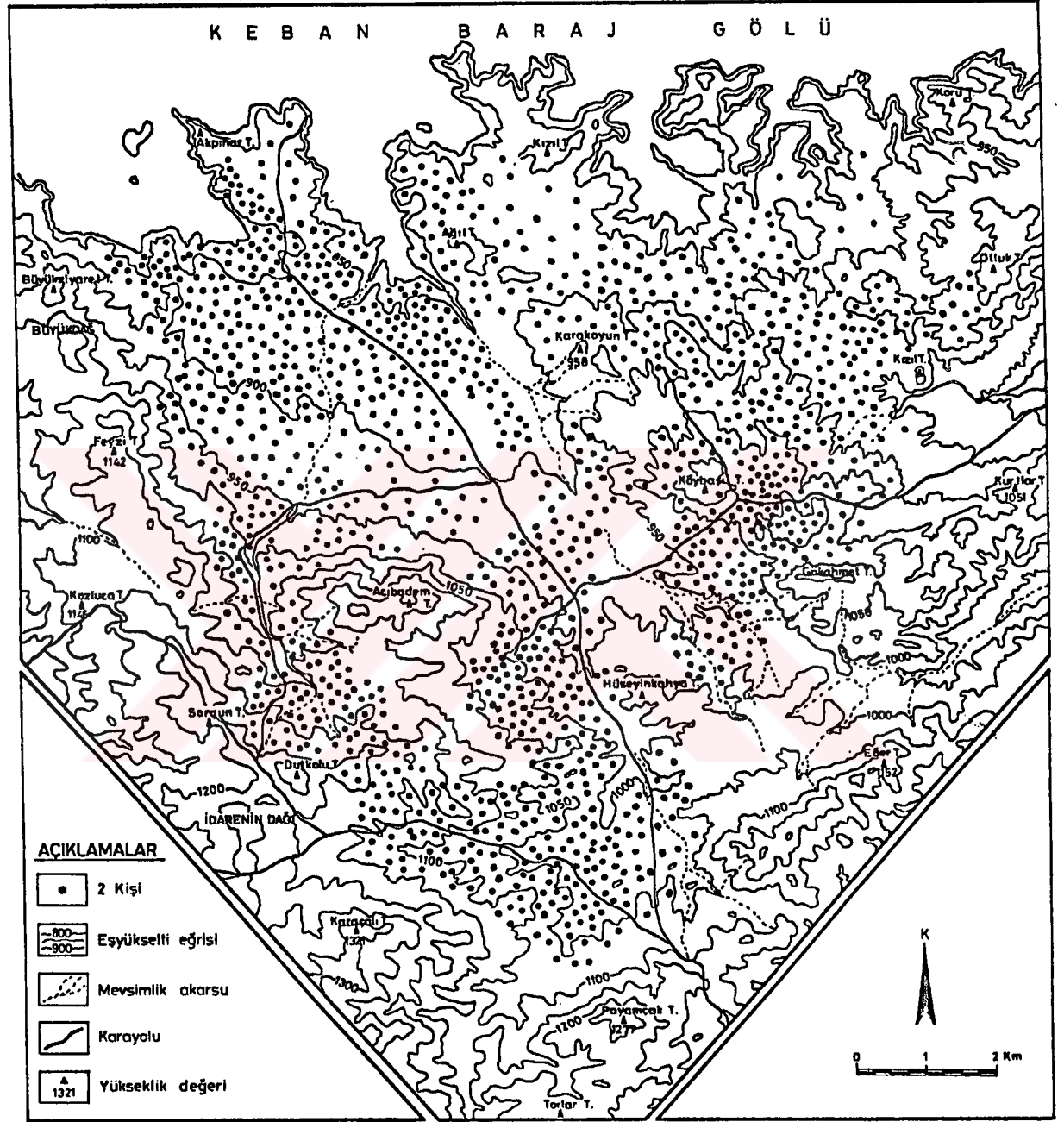

ŞEKİL : 1.2

İ. OĞUZ AKDEMİR 1996

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNDE NÜFUSUN DAĞILIŞI (1990)

ŞEKİL : 1.3

İ. OĞUZ AKDEMİR 1996

nüfus paylarının artması tarım alanına yakınlığı, ulaşım kolaylığı, gibi olumlu faktörlerin etkisiylededir.

Araştırma sahasında kurulmuş sekiz köy ve bu köylere bağlı köy - altı iskan şekillerinde yaşayan nüfusun matematiksel dağılımında bazı özelliklerin ön plana çıktığı tesbit edilebilir. Sayım yılları çerçevesinde matematiksel dağılışt; yıllar boyunca göze çarpan önemli karakterlerden bazıları şunlardır; Sahada 201 - 400 arasındaki nüfuslu köyler tüm sayım dönemlerinde frekansı en yüksek olan köylerdir. Bu durumun sonucunda da ortalama köy nüfus büyüklüğü bu limitler arasında gerçekleşmektedir. Sahanın göç verdiği dönemlerde küçük nüfuslu köy sayısı artarken, göç aldığı dönemlerde büyük nüfuslu köy sayısı artmaktadır. Küçük nüfuslu köyler, Fatmalı ve Dambüyük'tür. Büyük nüfuslu köyler ise Koruk, Hıdırbaba ve Muratçık köyleridir. Son dönemlerde araştırma sahasında bulunan köyler nüfus olarak küçülmeğetedirler. (bkz.Tablo: 1.8.)

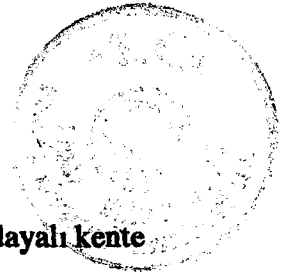
Tablo 1.8.: Araştırma Sahasında Köylerin Nüfus Gruplarına Bölünüşü

YILLAR	0 - 200	201 - 400	401 - 600	600+
1935	3	2	3	0
1940	1	4	2	1
1945	2	3	2	1
1950	2	3	2	1
1955	1	4	1	2
1960	2	4	0	2
1965	1	5	1	1
1970	2	4	2	0
1975	3	4	0	1
1980	3	4	0	1
1985	3	4	1	0
1990	2	5	0	1
1995 (*)	4	3	1	0

Kaynak : D.I.E. Nüfus Sayımları, (*) Hıdırbaba Sağlık Ocağı verileri

Bu durum Elazığ ilinin genel köy karakterine uygundur. Çünkü tüm sayım dönemleri boyunca Elazığ ilinde köy nüfus frekansı en yüksek olan 0 - 250 arasında nüfus barındıran köylerdir. Başka bir deyişle nüfusun fazla olmadığı köylere Elazığ ilinde çok rastlanır. Elazığ ilinin 1990 nüfus sayımına göre 569 köyünden 262 si (% 46) nüfusu 0 - 250 grubunda olan köylerdir.

Bu oran 1985 yılında 576 köyden 234 ü (% 40) ve 1980 yılında 589 köyden 233 üdür. (% 39.5) Görüleceği üzere Elazığ ilinde köylerin sayısı düşerken küçük köylerin sayısı ve oranı giderek artmaktadır. Köy sayısının ve köy nüfusunun

küçülmesinin temelinde iktisadi gelir, eğitim ihtiyacı ve şehrin cazibesine dayalı kente göç eğilimi yatmaktadır (bkz. 1.Tablo 1.8).

Tablo 1.9.: Araştırma Sahası Köylerinin Ortalama Nüfus Büyüklüğü

YILLAR	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Ortalama Köy Büyüklüğü	322	338	344	362	376	366	336	301	268	281	247	290
Üstünde Köy Sayısı	4	3	4	4	4	2	2	2	2	2	4	4
Altında Köy Sayısı	4	5	4	4	4	6	6	6	6	6	4	4

Kaynak : D.I.E.Nüfus Sayımları

Çalışma alanında ortalama köy nüfus büyüklüğü 247 ile 376 arasındadır (bkz. Tablo 1.9). 1935 yılında ortalama köy nüfus büyüklüğü 322 dir. araştırma sahasında 4 köy bu rakamın üstünde 4 köy ise bu rakamın altında nüfus büyüklüğüne sahiptir. bu rakamlar 12 sayım yılı içinde 6 kez tekrarlanmıştır. 1955 yılında 376 ortalama köy nüfus rakamı en yüksek değerdir. Bu dönemde saha nüfusu da 3010 la en büyük nüfus değerine ulaşmıştır. Aynı dönemde en küçük köy olan Fatmalı'nın nüfusu 116, nüfusu en fazla olan Koruk'un ise 697 kişidir. Nüfusun iktisadi, idari, eğitim amaçlı olarak en çok göç verdiği 1960 - 1980 yılları arasında ortalama köy büyüklüğüne ulaşan köy sayısı ancak ikidir. Bu da bize sahanın çok fazla bir nüfusu barındırmadığı veya fazla nüfus barındıran köy sayısının azlığını verir.

Doğal sonuç itibariyle sahanın nüfus büyüklüğü aşağı rakamlara geriledikçe ortalama köy nüfusu da gerilemektedir. Sahanın nüfusu 1935 - 60 döneminde daimi bir artış trendi yakalamış 1965 - 80 arasında ibre düşüş eğiliminde olmuş ve son yıllarda sahaya göçlerin artmasıyla tekrar artış sürecine girmiştir. 1990 yılında ortalama köy nüfusu 290 dır. Resmi istatistiklere göre 4 köy bu oranın altında 4 köy ise aynı oranın üstündedir. Fakat son dönem Fatmalı köy nüfusu 340 görünürken bu rakam suni oluşturulmuştur. Yani ortalama köy nüfus rakamının altındaki köy sayısı 5 tir (bkz. Tablo 1.9) .

Doğal olarak meydana gelen bu hareketlilik köy bazında daha farklı şekillerde cereyan etmiştir. 1935 yılında nüfusu 100 ün altında olan tek köy vardır. Nüfusu 400 ün üstünde olan ise 3 köy bulunmaktadır. 1970 yılında nüfusu 100 ün altında olan köy yokken nüfusu 400 ün üstünde 2 köy mevcuttur. 1990 yılında ise nüfusu 100 altında yine 1 köy bulunurken nüfusu 400 ün üstünde sadece 1 köy kalmıştır. bu da nüfusun eskiye oranla azaldığının göstergesidir. 1990 nüfus sayımına göre, en küçük köy nüfusunun 59 en büyük köy nüfusunun 645 olduğu sahada, nüfusu çok büyük köyler bulunmamaktadır (bkz.Tablo: 1.9.).

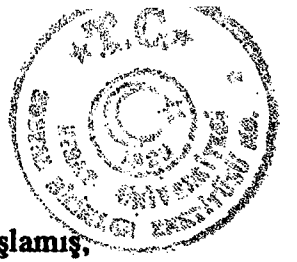
Koruk köyü bütün sayım dönemlerinde ortalama köy nüfusunun üstünde bir büyüklük göstermiştir. Hıdırbaba köyü büyük miktarlarda göç verdiği 1960 - 1975 dönemi hariç ortalama köy nüfusunun üstünde değerler göstermiştir. Sıralamaya Keban Baraj Gölü'nün oluşumuna kadar olan dönem için eski Muratçık (Aşvan) köyünü de ekleyebiliriz. Çünkü Muratçık köyünün 700 lü rakamlara kadar çıkan nüfusu baraj gölüyle birlikte 239 rakamına kadar gerilemiştir. Koruk köyünün nüfusu ve arazi büyüklüğü sosyo - kültürel yapısı nüfus çekerken Hıdırbaba köyünün; bucak merkezi olması sınırları içindeki kum ocağı ve hepsinden önemlisi çok büyük olan yüzölçümü ile büyük nüfus barındırmaktadır. Küçük köylerden; Fatmalı'nın, çok küçük olan yüzölçümü ve tarım dışı arazisinin miktarının fazla oluşu, köy nüfusunun azlığında etkilidir. Dambüyük köyünün az nüfuslu olmasında, arazilerinin çok fazla bir kısmında tarım yapılmasına rağmen tarımsal verimin azlığı, gelir getirmemesi etkilidir. Ayrıca hem Fatmalı hem de Dambüyük köylerinin arazileri baraj gölünün altında kalmasıyla oluşan göç nüfusun azalmasına neden olmuştur. Dallica, Pirinçci ve Balibey köyleri ortalama büyüklük sınırları içinde yeralan köylerdir. Köy nüfusunun, ortalama nüfus büyüklüğünün üzerinde yer alması daha çok köyün arazi varlığı arazilerin ekonomik değerliliği ve kişi başına düşen ekonomik faaliyet sahasının fazlalığının etkisi vardır. Nüfus fazlalığında bir diğer etken önemli yerleşim birimlerine olan mesafe ve yerleşim birimi ile ulaşım ağını oluşturan yolun trafik hacmi de etkilidir (bkz. Şekil : 1.2, 1.3).

1.4. NÜFUS YOĞUNLUĞU

İnsan toplulukları yeryüzünde belirli farklılıklarla dağılım gösterirler. Nüfus bilimiyle uğraşan uzmanlar farklı alanların, değişen nüfus karakterlerini daha iyi ortaya koymak amacı ile çeşitli nüfus yoğunluk ölçüm metotları geliştirmişlerdir. Çünkü; toprak ve nüfus sayısı arasındaki ilgi derecesini ortaya koyan en açık göstergelerden biri de nüfus yoğunluğudur (Doğanay 1994 a, s.202) bu yönüyle beşeri coğrafyanın önemli inceleme konularından birisi haline gelir.

Araştırma sahasında topografyanın da etkisiyle nüfus farklı farklı dağılmıştır. Nüfus genelde iskan için suya yakın alanları seçerken, iktisadi faaliyet sahası bunun çevresinde gelişir. Şahısların belirlenen alandan paylarına ortalama ne kadar toprak düştüğünü tespit etmek amacı ile nüfus - yüzölçümü dağılım ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nüfus toplamının arazi toplamına bölünmesi ile bulunan aritmetik nüfus yoğunluğu (Tanoğlu 1966, s.51) yoluyla nüfusun nasıl bir dağılım karakteri izlediği tespit edilmiştir.

Araştırma sahasının nüfus yoğunluğu, genel nüfus miktarına paralel bir seyir göstermektedir. Tablo 1.11. de görüleceği üzere genel nüfus artışına paralel olarak

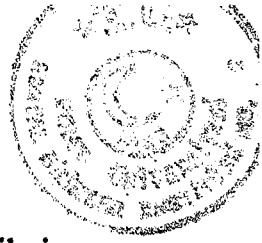
1935 - 1960 yılları arasında nüfus yoğunluğu km^2 ye yaklaşık 18 kişiden başlamış, km^2 ye 22 kişinin düşmesine kadar ilerlemiştir. Araştırma sahasının daimi göç aldığı 1950, 1955, 1960 yılları arasında nüfus yoğunluğu km^2 ye yaklaşık 22 kişi civarındadır. 1965 sonrası periyotta ise Keban Baraj Gölü'nün inşası, iktisadi geçim sıkıntısı gibi nedenlerle meydana gelen göçler sonucunda doğal olarak km^2 ye düşen kişi sayısı azalmıştır. 1965 te km^2 ye 19 kişi düşerken 1970 yılında baraj gölünün oluşmasına yakın meydana gelen göçler ile bu oran, en düşük seviye olan 17 rakamına gerilemiştir. 1985 te 18 olan yoğunluk, 1985 - 1990 arasında terörden dolayı göç edenlerin sahaya yerleşmeleri ve Fatmalı nüfusunun abartılı miktarı üzerine azda olsa yükselerek 21 rakamına ilerlemiştir. Kısacası ovanın genel nüfus dağılımına bakılacak olunursa; nüfusun artma veya azalma oranına paralel bir nüfus yoğunluğu görülmür. Nüfus yoğunluğu rakamları fazla bir değişim göstermemektedir. Yaklaşık km^2 ye 18 kişi ila 22 kişi arasındaki miktarlarda değişiklik gösterir. Yalnız 1935 - 1970 yılları arasındaki ortalama nüfus yoğunluğu hesaplanırken, Araştırma sahasının barajdan önceki yüzölçümü, yani 140 km^2 esas alınmıştır. Nüfus yoğunluğunun 12 sayım dönemi ortalaması yaklaşık 20 kişi bulunur ki bu rakam, artı veya eksi yönlü bir standart sapmanın fazla olmadığı sonucunu verir (bkz.Tablo: 1.11.). Doğal olarak ova da genel nüfus yoğunluğunun pek değişmediği sonucuna varılır. Genelde pek değişmeyen nüfus yoğunluğu, köy bazında ayrıntıya inildiğinde daha farklı sonuçlar vermektedir.

Tablo 1.11.: Araştırma Sahasının Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (1935 - 1990)

YILLAR	Arş.Sahası	Yüzölçümü	Art.Yoğ.
	Nüfusu	(km^2)	(Kişi / km^2)
1935	2577	140	18
1940	2700	140	19
1945	2750	140	20
1950	2898	140	21
1955	3010	140	22
1960	2930	140	21
1965	2687	140	19
1970	2410	140	17
1975	2140	108	20
1980	2249	108	21
1985	1975	108	18
1990	2321	108	21

Kaynak : D.İ.E. Nüfus Sayımları

Köyler bazında yapılacak incelemede; aritmetik nüfus yoğunluğunun yanında fizyolojik nüfus yoğunluğu da incelenecektir. Çünkü aritmetik nüfus yoğunluğu; köylerdeki kültür altına alınmamış arazilerden insanın yararlanması gibi bir sonuç

vermektedir. Nüfusun birim alana eşit dağılmadığından yola çıkarak, bu tür çelişkileri ortaya koymak için hem aritmetik hem de fizyolojik nüfus yoğunluğu kullanılacaktır. Tarımsal nüfus yoğunluğunu tercih etmememizin temelinde kırsal kesimde istisnai durumlar haricinde nüfusun; genelde bağ - bahçe, tarla ve hayvancılık ziraatiyle uğraşmasıdır. Bu nedenle araştırma sahasında, tarımsal ve fizyolojik nüfus yoğunlukları birbirlerine çok yakın değerler göstermektedir.

Fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplanırken; saha halkının yararlandığı çayır, otlak, yerleşim sahası, gibi alanlar dikkate alınmıştır. Doğanay da fizyolojik nüfus yoğunluğu hesaplamalarında çayır ve otlak arazisi ile bağ ve bahçe tarım arazileri yüzölçümünde göz önünde tutularak hesap yapılmasının, daha isabetli sonuç vereceği kanaatinde (Doğanay 1994 a, s.207). Araştırmacılar fizyolojik nüfus yoğunluğunun en büyük sakıncasının tüm nüfusun tarımla uğraşır gibi göründüğünü varsayarak hesaplama yapılması olarak gösterirken (Doğanay 1994 a, s.207, Tanoğlu 1966 s.60), kent ve endüstri nüfusunun hesaba katılmadığı zirai (Çiftçi) nüfus yoğunluğu hesabını kırsal alan için önermişlerdir. Fakat genelde Türkiye kırsalında olduğu gibi araştırma sahasında da kırsal alan nüfusunun hemen hemen tamamı çeşitli ziraat faaliyetleriyle uğraşmaktadır. Araştırmamız gibi, genel değil de sadece kırsal kesimde yapılacak araştırmalarda kültür altına alınmış arazilerin dikkate alındığı fizyolojik nüfus yoğunluğunun kullanılmasının daha isabetli sonuçlar vermesi beklenir. Çünkü kırsal kesim araştırmalarında köy bazında kimin tarımla uğraştığı kimin uğraşmadığı gibi net bir istatistik yapmak çok zordur. Bu zorluğu da göz önüne alarak fizyolojik nüfus yoğunluğunu kullanılması daha uygundur.

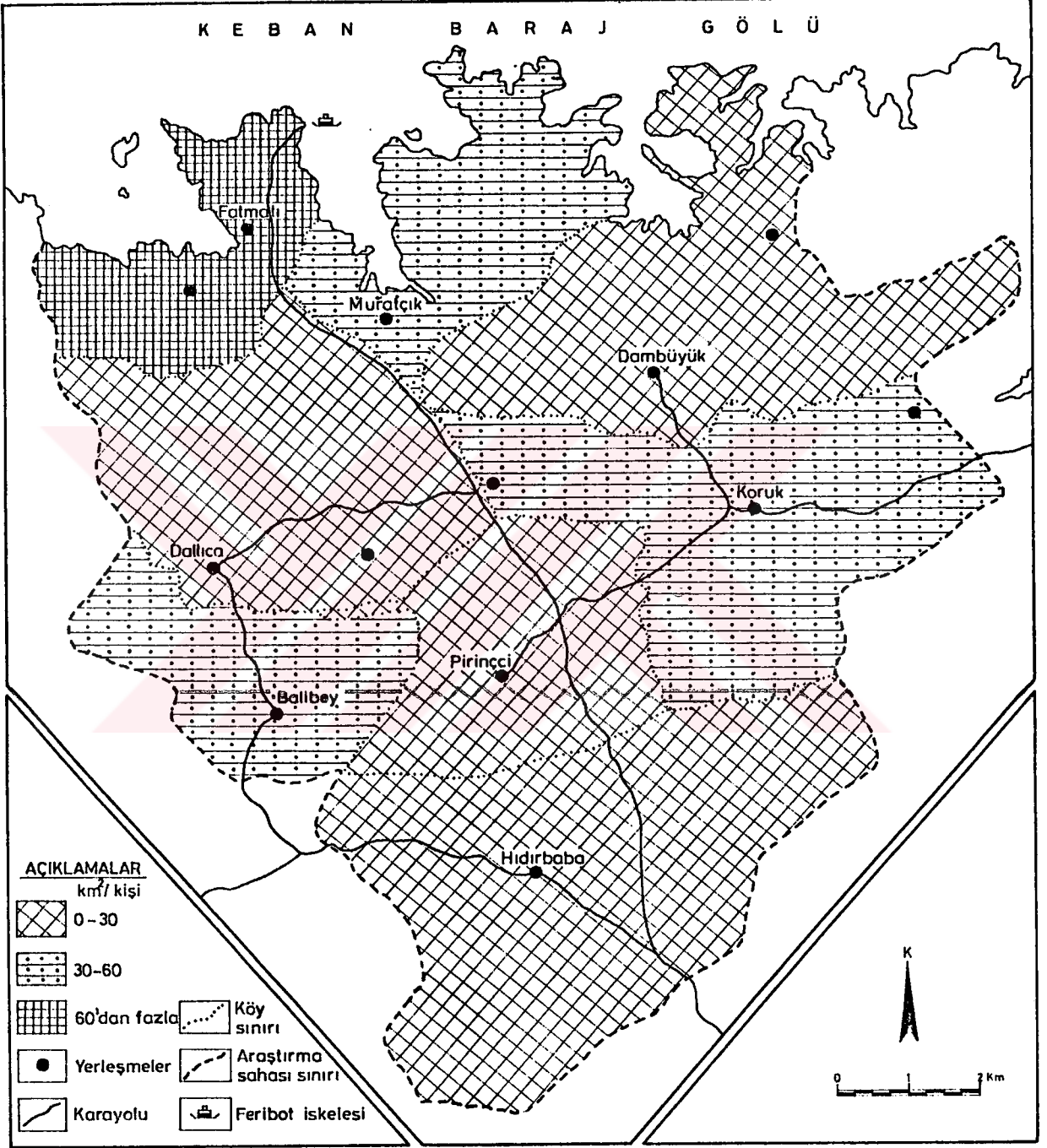
Köyler bazında nüfusun yoğunluğuna bakıldığında; 1990 nüfus verilerine göre 2321 kişi 108.143 km² lik sahaya km² ye yaklaşık 21 kişi düşecek şekilde dağılmışlardır. Bu oran kültür altına alınmış sahalarda (92.59 km²) yani fizyolojik yoğunluk hesabında km² ye ortalama 25 kişiye yükselir.

Arazileri çok büyük olan Hıdırbaba, Dallica, Dambüyük gibi köylerin çok geniş bir alanda çok az nüfus barındırdıkları ortaya çıkar. Bu da arazinin su azlığı verimsizliği veya tarla ziraatine uygun olmaması gibi sebeplere dayanır. Bununla beraber işlenebilir tarım arazisine daha fazla sahip olan köyler, Koruk, Muratçık, Balibey gibi köylerde nüfus yoğunluğu daha fazla orandadır. En büyük yüzölçümüne sahip olan Hıdırbaba'da km² ye 13 kişi düşerken en az yüzölçümüne sahip Fatmalı'da km² ye 88 kişi düşmektedir. Fakat daha önceki bahislerde belirttiğimiz Fatmalı nüfusunun 1990 sayımının abartılı oluşu da nüfus yoğunluğunun fazla çıkmasında pay sahibidir. 200

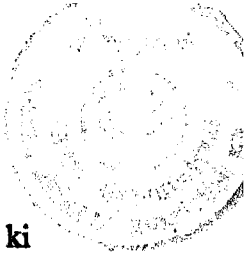

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN ARİTMETİK NÜFUS YOĞUNLUĞU(1990)

ŞEKİL : 1.4

İ. OĞUZ AKDEMİR 1996

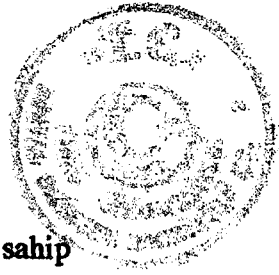
civarındaki fazla nüfus işleme dahil edilmediği takdirde rakam km^2 ye 36 kişiye iner ki bu daha makuldür. Bu durumda ise tamamen asıl ova tabanında kurulmuş olan Muratçık köyü en yoğun nüfuslu köy durumuna geçer. Nüfusu 1990 nüfus sayımında çok az olan Dambüyük köyü km^2 ye 4 kişiyle nüfus yoğunluğu en az olan köydür (bkz.Tablo: 1.12.Şekil 1.4.).

Aritmetik nüfus yoğunluğunun bütün alana düşen toplam nüfusu vermesi bazı yanlışlıklara yol açacağından, tamamen insanların yararlandığı alanları işleme dahil ederek ortaya çıkarılan fizyolojik nüfus yoğunluğu daha gerçekçi sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olacaktır. Köyler; fizyolojik nüfus yoğunluklarına göre bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, yüzölçümlerinin büyük bir kısmı tarımsal kullanıma açık olan Dallica, Balibey, Dambüyük, Muratçık gibi köylerde aritmetik nüfus yoğunluğu ile fizyolojik nüfus yoğunluğu arasında pek fark yokken, diğer köylere göre, arazilerinin daha az kısmından yararlanan Hıdırbaba, Koruk, Pirinççi gibi köylerde 5 - 6 puanlık farklar meydana gelir. Görüleceği gibi ova tabanına doğru arazisi olan köylerde nüfus yoğunlukları arasında pek bir fark meydana gelmezken, arazilerinin çoğu asıl ovanın dışında olan köylerde nüfus yoğunlukları arasında fark artmaktadır. Fizyolojik nüfus yoğunluğu açısından yine en küçük köy km^2 ye 4 ile Dambüyük olurken arazilerinin km^2 tutan bir kısmı kayalık, kıyı kumları ve kültür altına alınmamış alanlardan oluşan Fatmalı köyünde km^2 ye 205 kişi düşmektedir. Fakat az öncede belirttiğimiz 1990 nüfus sayımındaki abartı dikkate alınmaz ise bu rakam 88 kişiye inmektedir. Fakat km^2 88 kişinin düşmesi Fatmalı köyü için yine de büyük bir miktardır. da da görüleceği gibi Bu nüfus yoğunluğu; araştırma sahası ortalamasının çok üzerindedir (bkz.Tablo : 1.12.)

Tablo 1.12.: Araştırma Sahasının Aritmetik ve Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1990)

KÖYLER	Nüfus	Yüzölçümü (km^2)	Art.yoğ. ($\text{km}^2/\text{kişi}$)	Tar.Yzöl. (km^2)	Fiz.Yoğ. ($\text{km}^2/\text{kişi}$)
Hıdırbaba	331	25.644	13	19.424	17
Balibey	225	6.725	33	6.175	36
Dallica	137	15.269	9	15.069	9
Dambüyük	59	16.206	4	15.406	4
Fatmalı	340	3.856	88	1.656	205
Koruk	645	16.969	38	14.431	45
Muratçık	357	9.343	38	9.10	39
Pirinççi	227	14.131	16	11.131	20
Toplam	2321	108.143	22	92.592	25

Kaynak : 1990 Genel Nüfus Sayımı,1980 Köy Envanter Etütleri

Sahada; nüfus yoğunluğu özelliklerinden birisi de canlı bir göç aktivitesine sahip olması dolayısıyla meydana gelen yaz ve kış nüfus yoğunluklarıdır. Ovanın yaz döneminde nüfus yoğunluğu çok fazla miktarlara ulaşırken, kış döneminde saha neredeyse boşalmaktadır. Tarımsal faaliyet alanlarına açık olan alanın yüzölçümüne göre bulduğumuz fizyolojik nüfus yoğunluğunda; kışın 1286 kişinin yaşadığı sahada km^2 ye 16 kişi düşerken yaz döneminde nüfus 4450 ye yoğunluk ise 52 ye çıkar. Bu da araştırma sahasının nüfusunun ne kadar hareketli olduğunu gösterir.

Yaz döneminde; okulların tatil olması, tarımsal faaliyetlerin yoğunlaşması, dinlenme, ziyaret gibi amaçlara yönelik olarak ovaya gelen nüfus yaz dönemi için aşırı bir yoğunluk oluşturur. Ova yaz döneminde ortalama nüfusunun iki katı bir nüfusa erişir. En fazla göçün yaşandığı köyler olan Hıdırbaba, Dalıca, Balibey, Pirinççi gibi köylerde adeta nüfus patlaması meydana gelir. 1990 sayım yılı itibariyle fizyolojik nüfus yoğunluğu 17 olan Hıdırbaba köyü göçün en canlı olduğu alan olması münasebeti ile km^2 ye 58 lik bir yoğunluğa ulaşır. Bu yaklaşık üç katlık bir artış demektir. Fakat Hıdırbaba köyünün büyük yüzölçümü, yazında çok göç veren bir yapı arzemesi, bu rakamın daha yukarılara tırmanmasını engeller. Sayım dönemi yoğunluğu 4 olan Dambüyük 18 e, çıkarken dört katlık bir artış söz konusudur. Bunda Dambüyük'e bağlı Tapanlı mezraasının da payı vardır. Dalıca köyü 9 olan yoğunluğunu 23 e tırmandırırken, göç hareketlerinin az olduğu Muratçık, Fatmalı gibi köylerin nüfus yoğunluğunda artma olmamış, hatta Fatmalı köyünün 205 olan abartılı yoğunluğu, 72 rakamına gerilemiştir. Yaz nüfus yoğunluğu en az olan köy, fizyolojik nüfus artış oranı en fazla olmasına rağmen Dambüyük köyüdür. En büyük yoğunluk ise en kalabalık köy olan Koruk köyünde gerçekleşir (bkz.Tablo : 1.13., Şekil : 1.5.).

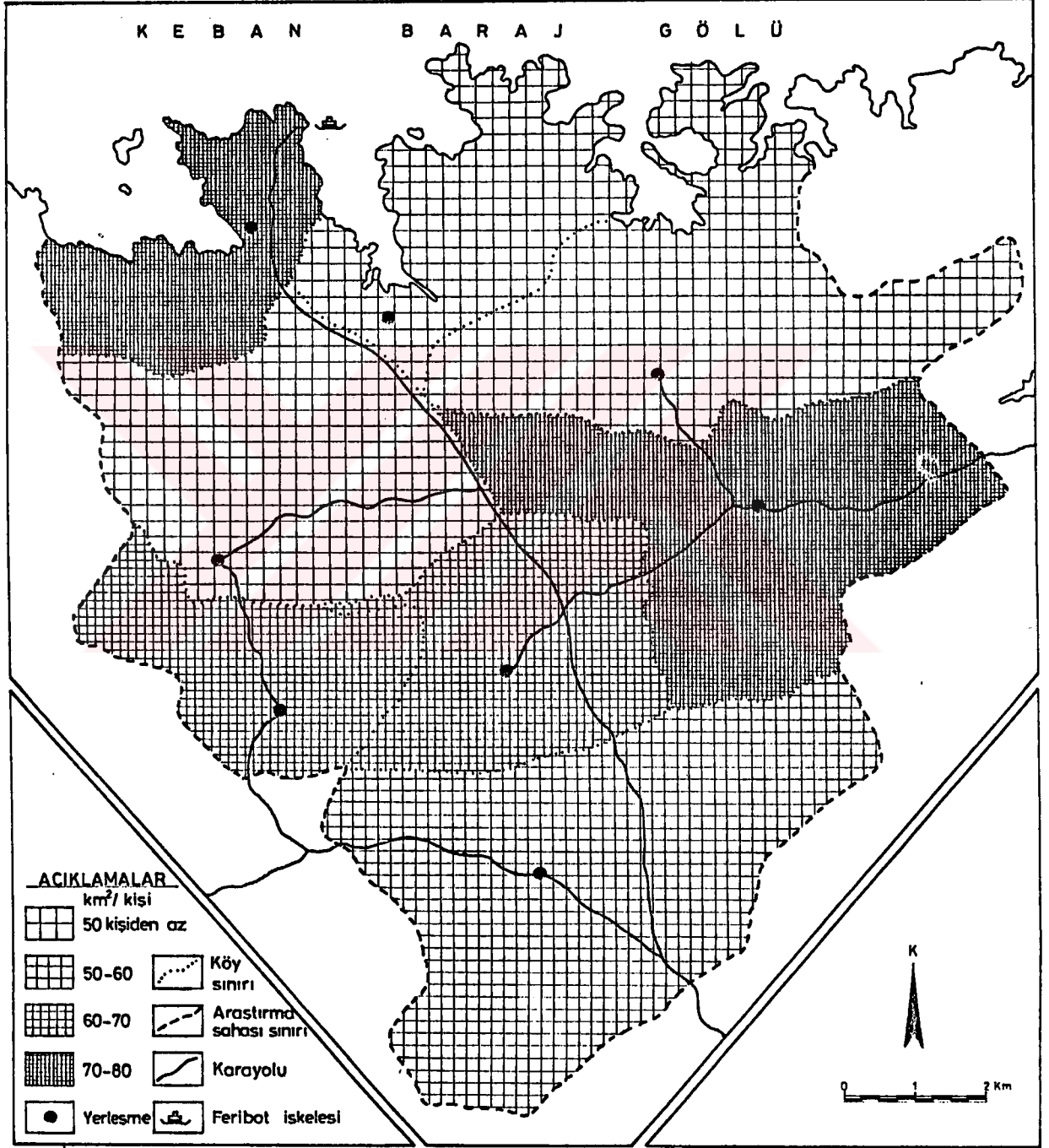
Tablo 1.13.: Araştırma Sahasının Yaz ve Kış, Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu (1996)

KÖYLER	Tarımsal Yüzölç.	Kış Nüfusu		Yaz Nüfusu	
		Miktar	Fiz. Yoğ.	Miktar	Fiz. Yoğ.
Hıdırbaba	19.424	200	10	1120	58
Balibey	6.175	60	10	400	65
Dalıca	15.069	16	1	350	23
Dambüyük	15.406	60	4	280	18
Fatmalı	1.656	50	30	120	72
Koruk	14.431	500	35	1150	79
Muratçık	9.3	350	38	360	38
Pirinççi	11.131	50	4	670	60
Toplam	92.592	1286	16	4450	52

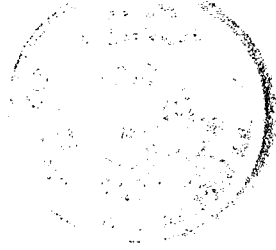
Kaynak : Araştırma Anketleri

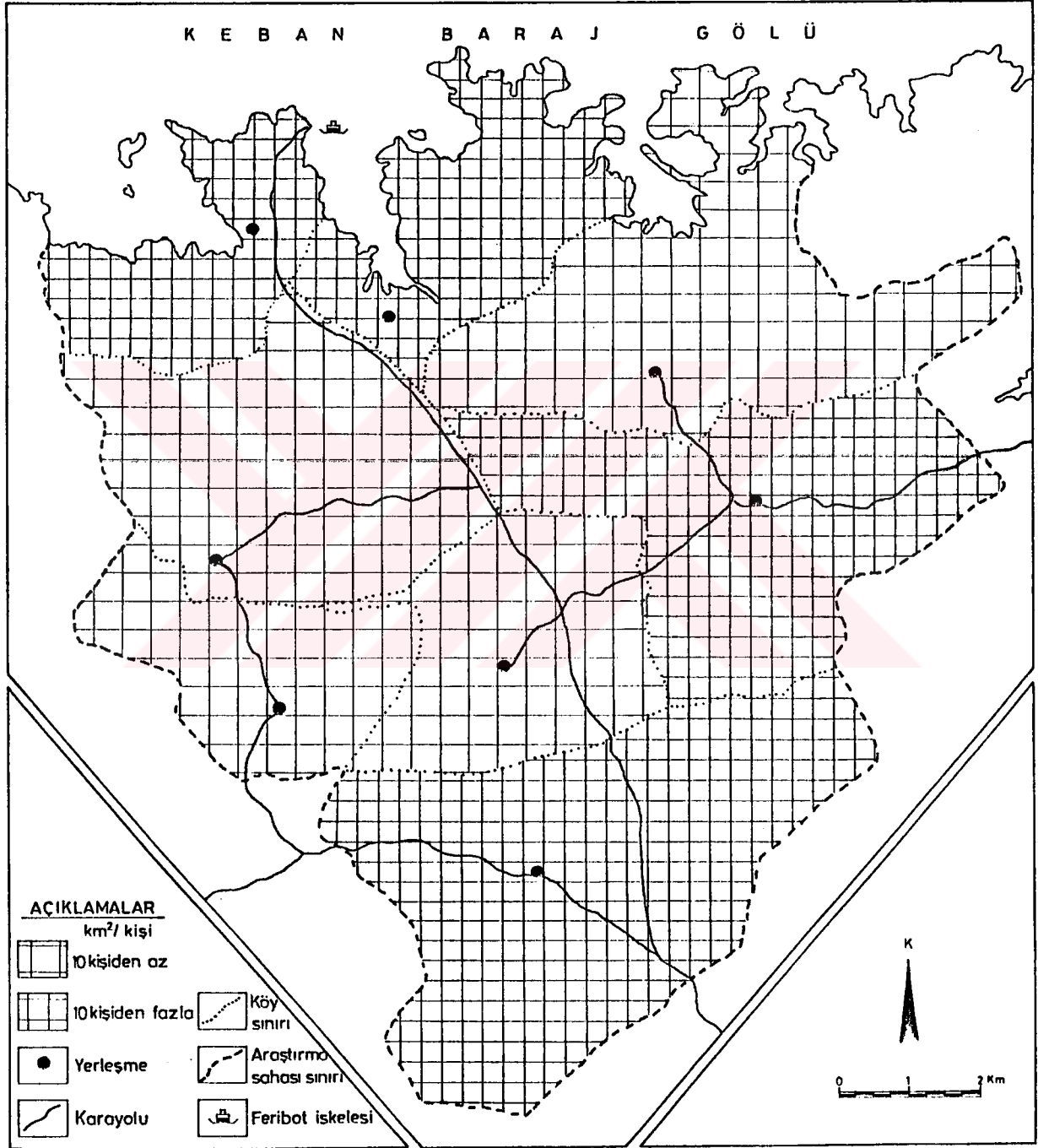
MURATÇIK (ASVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (YAZ 1995)

ŞEKİL: 1.5

MURATÇIK(AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNİN FİZYOLOJİK NÜFUS YOĞUNLUĞU (KİŞİ 1995)

ŞEKİL : 1.6

I. OĞUZ AKDEMİR 1996

Kış döneminde ise; yukarıda belirttiğimiz yaz dönemindeki eğitim ve iktisadi amaçlı göçler tersine dötünce, nüfus yoğunluğu oranları da tersine işlemeye başlar. Yaz döneminde yaklaşık km^2 52 kişi olan araştırma sahası nüfus yoğunluğu kış döneminde üç kat azalarak km^2 ye 16 civarına inmektedir. Buna paralel olarak köy nüfus yoğunluklarında da azalmalar meydana gelir. Yazın nüfus yoğunluğu, 57 olan Hıdırbaba köyü kışın beş kat birden azalarak 10 rakamına gerilemektedir. Dallica köyünde nüfus yoğunluğu km^2 ye 1 kişiye kadar gerilemiştir. Yoğunluk miktarı, Pirinçci ve Dambüyük köylerinde ise 4 gibi çok küçük rakamlarla ifade edilen miktarlara iner. Muratçık köyünde göç hareketi pek fazla olmadığı için yoğunlukta pek bir değişme olmazken, Fatmalı'da alanın darlığı, Koruk köyünde ise nüfusun çokluğuna bağlı olarak kış döneminde dahi km^2 ye 35 civarında kişi isabet etmektedir (bkz.Tablo : 1.12., Şekil : 1.6.).

Kısaca; alandaki nüfus yoğunluğunun dengesi, göçler ile paralel olarak değişmektedir. Başlangıçta daimi göçler ile asıl seyrini belirleyen nüfus; daha sonraları araştırma sahasındaki mevsimlik göç hareketleriyle, hem aritmetik hem de fizyolojik nüfus yoğunluğunun ortaya çıkmasında belirleyici unsurdur.

1.5. NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET ÖZELLİKLERİ

Muratçık Ovası ve yakın çevresi için yapılan araştırmalar sonucunda, geçmiş dönemlerde, nüfusun yaş ve cinsiyetine dair köy bazında verilere rastlanmamıştır. Bunun en önemli nedenleri kırsal bazda yapılan istatistiklere önem verilmemesi ve 70 li yıllara kadar, köylerde herhangi bir sağlık ocağının yer almamasından kaynaklandığı söylenebilir. Fakat bugünkü duruma bakarak geçmişe dair bir tahmin yapılacak olursa, araştırma sahası, Cumhuriyet döneminden bu yana yaşlı bir nüfusa sahip olmuştur. Bunun en önemli delili, genç nüfusun sürekli olarak ovanın dışında ekonomik faaliyet sahalarına göç etme eğilimidir.

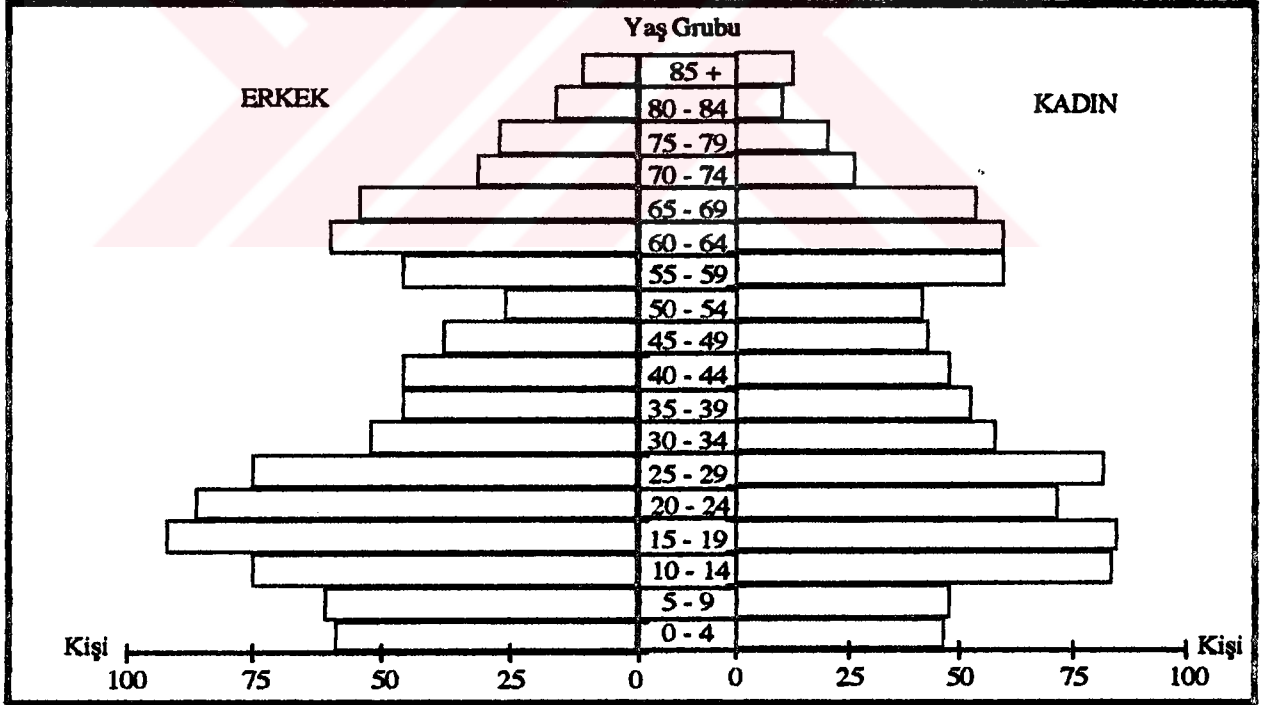
Yalnız 1995 yılına ait verileri elde ettiğimiz sahada yaş açısından şu unsurlar dikkati çeker. 1995 Hıdırbaba köyü sağlık ocağı verilerine göre, araştırma sahasında 901 erkek ve 909 kadın nüfus barınmaktadır. Ova 1995 yılında çok genç bir nüfusa sahiptir. 0 - 24 yaş grubuna dahil olan nüfus, toplam nüfusun % 39.1'ni oluşturur. Dışarıya çok büyük göç veren ovanın, bu kadar büyük miktarda genç nüfusa sahip olmasının temelinde temel geçim kaynakları hayvancılık olan ovaya yerleşmiş Şavaklıların çok çocuklu ailelerden meydana gelmiş olması yatmaktadır. 25 - 54 yaş grubunun oranı ise ancak ova nüfusunun % 33'üne karşılık gelir. Göçün etkisi 25 - 54

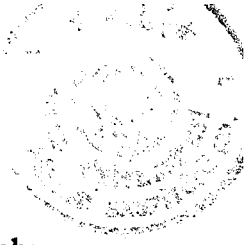
yaş grubunda kendisini hissettirmektedir. 54 ve üstü yaş gruplarının oranları ancak % 27.1 olarak hesaplanmıştır. Bir diğer göze çarpan nokta 65 - 69 yaş grubunda 108 kişi bulunurken 70 - 74 yaş grubunda hemen hemen 65 - 69 yaş grubunun yarısı oranında ve yaklaşık 58 kişi mevcuttur. Bu ovadaki ölümlerin yaklaşık 65 - 69 civarındaki yaşlardan sonra arttığını gösterir (bkz.Tablo: 1.14. ve Şekil 1.7.).

Nüfusun yaş gruplarına bölünüşü köy bazında ele alındığında; en büyük payın Koruk köyüne ait olduğu görülür. Bunda Koruk köyünün nüfus büyüklüğü yanında dışarıya göç oranının nüfusuna göre az olması da etkilidir. Nüfusun miktarına göre yapılacak değerlendirmede ise, 0 - 4 yaş grubu nüfus miktarının, yani son dönem doğumların ve canlı doğum oranının en fazla olduğu köy Pirinçi köyüdür. Araştırma sahasında göç miktarlarının nüfus miktarına göre daha az olduğu Koruk, Muratçık, Dambüyük, gibi köylerin yaşlı nüfuslarının miktarları çok daha azdır. Diğer bir deyişle genç nüfusun köyü tercih etmesi yaşlı nüfus oranını aşağıya çekmektedir (bkz.Tablo: 1.14 ve Şekil 1.7.).

Şekil 1.7.: Araştırma Sahasının Nüfus Piramidi.(1995)

Nüfusun cinsiyete bölünüşü; araştırma sahasında tamamen göçe endeksli bir grafik sergilemektedir. Bunu iki farklı periyoda ayıracak olursak birinci periyod 1935 - 1970 arasındır. Bu dönemde kadın nüfus payında daimi bir tırmanma gerçekleşmiştir. İkinci periyot ise 1970 - 1990 dönemidir. Bu dönemde tekrar erkek nüfus kadın nüfusa

yaklaşmıştır. İlk dönem Trakya'dan gelen göçmenlerden etkilenen ova nüfusu, daha sonra nüfusta çok önemli etkiler yapan Keban Barajı'nın inşası, kırsal kesimdeki geçim alanının yetersizliği ve son olarakta 1985 li yıllardan sonra dolaylı olarak araştırma sahasını da etkileyen terör olayları nüfusun ve paralel olarak ta cinsiyet bölünüşünün dinamizm kazanmasına vesile olmuştur.

Tablo 1.14.: Araştırma Sahası Köylerinde Nüfusun Yaş Gruplarına Bölünüşü (1995)

Yaş Gr	Hıdırbaba		Balıbey		Dallıca		Dambüyük		Fatmalı		Koruk		Muratçık		Pirinçci		TOPLAM		
	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	T
0-4	9	5	1	3	2	7	3	3	6	3	12	7	10	10	16	9	59	47	106
5-9	21	8	0	1	4	2	1	3	6	1	8	3	11	19	10	11	61	48	109
10-14	16	21	1	0	2	4	3	2	3	3	19	15	22	22	9	17	75	84	159
15-19	15	7	0	1	3	6	6	8	6	1	24	18	19	26	19	18	92	85	177
20-24	14	6	2	3	2	5	3	5	5	8	19	15	18	17	23	13	86	72	158
25-29	11	11	2	1	1	4	3	4	6	5	17	21	13	14	22	22	75	82	157
30-34	8	11	1	6	5	5	1	3	4	1	9	5	11	12	13	15	52	58	110
35-39	11	13	1	1	2	2	0	2	2	3	9	12	10	7	11	13	46	53	99
40-44	7	11	1	1	0	2	4	4	2	1	11	8	8	11	13	10	46	48	94
45-49	6	7	2	3	2	2	0	1	1	0	13	15	8	8	6	7	38	43	81
50-54	5	3	2	3	4	5	1	2	0	1	8	12	4	5	2	11	26	42	68
55-59	8	14	4	6	3	2	3	4	3	2	10	11	5	8	10	13	46	60	106
60-64	14	14	3	2	4	9	3	3	1	0	12	19	12	8	11	5	60	60	120
65-69	12	13	3	4	2	4	9	5	1	2	15	14	5	6	7	6	54	54	108
70-74	5	7	2	1	1	0	1	1	1	0	9	6	0	2	12	10	31	27	58
75-79	3	2	3	2	5	3	0	1	0	2	11	9	3	1	2	1	27	21	48
80-84	4	3	2	1	1	2	0	0	1	1	3	2	0	0	5	2	16	11	27
85+	7	2	1	2	0	2	0	0	1	0	2	5	0	0	0	3	11	14	25
Toplam	176	158	31	41	43	66	41	51	49	34	211	197	159	176	191	186	901	909	1810

Kaynak : Hıdırbaba Sağlık Ocağı Kayıtları

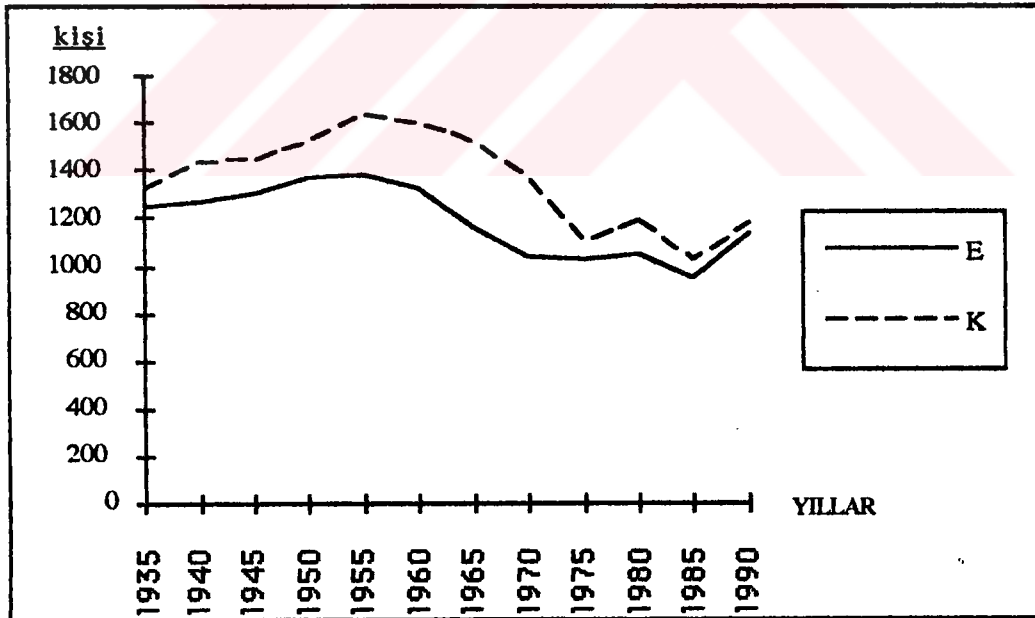
Son döneme kadar dışarıya daimi göç vermiş yerleşmelerden meydana gelen ovanın kadın nüfusunun daima fazla olduğu göze çarpar. Ovanın nüfus eğrisinde yeralan genel dalgalanmanın daha çok kadın nüfusuna yansıdığını ve erkek nüfusun kadın nüfusa göre daha statik bir durum içinde olduğu görülür. Bunun temelinde erkek nüfusun iktisadi faaliyet çabalarından dolayı göç olayına yatkın oluşu, genelde erkek göçünün fazlalığına yol açarken, erkek nüfus göçünden dolayı sayının artmaması, eğride erkek nüfusunu daha statik göstermektedir.

1935 yılında toplam 2577 nüfus miktarına sahip araştırma sahasının nüfusunun cinsiyet açısından bölünüşü 1234 erkek (% 49) ve 1323 kadın (% 51) nüfus

şeklindedir. Görüleceği üzere nüfusa dinamizm kazandıran faktörlerin henüz etkisini göstermediği dönemde cinsiyet miktarı tamamen durağan ve neredeyse yarı yarıya bir nüfus cinsiyeti özelliği göstermektedir. Nüfusun az da olsa kadın ağırlıklı olması kadın doğumların fazlalığından kaynaklanmaktadır. Araştırma sahasına ilk göçlerin başladığı, 1940 yılı nüfus sayımında erkek nüfus miktarı 1268 (% 47), kadın nüfus miktarı 1432 (% 53) dür. kadın nüfusun erkek nüfusa oranının artmasına neden; erkeklerin II. Dünya Savaşı nedeniyle askere alınması ve araştırma sahasından, eğitim amaçlı, öğretmen yetiştiren köy enstitülerine müracaat (Hıdırbaba köyü 30 kişiyle başta olmak üzere yaklaşık 50 civarında erkek nüfus) etkilidir. 1945 ve 1950 yılları itibariyle, nüfusun cinsiyet oranlarındaki (1945 te % 47.2 Erkek, % 52.8 kadın 1950 de % 47.5, erkek % 52.5 kadın) çok az değişme devam etmiştir. Kadın ve Erkek nüfus arasındaki oran 1955, 1960, 1965 ve 1970 yılları arasında ivme kazanarak kadınların lehinde devam etmiştir. Toplam nüfustaki kadın nüfus payı 1955 te % 54.2 1960 ta % 54.7 ve 1965 te % 56.6 1970 te % 57.1 olarak en yüksek farka ulaşmıştır. Erkek nüfus oranı, kadın nüfus oranına ters orantılı olarak aynı sayım yıllarında sırasıyla, ilk % 45.8, sonraları % 45.3, % 43.4 ve % 42.9 rakamlarına gerilemiştir.

Şekil 1.8. Araştırma Sahası Nüfusunun Cinsiyet Miktarı

Kadın nüfusundaki artış, buna mukabil erkek nüfusundaki düşüş, ancak sahaya göç eden Trakya göçmenlerinin kadın nüfusunun fazlalığı ve Keban barajının yapımına bağlı olarak erkeklerin aileleri olmaksızın, yurt içinde veya yurt dışında başka sahalarda

geçimlerini temin yoluna gitmeye başlamalarıyla açıklanır (bkz.Tablo: 1.15 ve Şekil 1.3.).

1970 li yıllarla birlikte kadın nüfus ve erkek nüfus arasındaki bu orantı farkı tekrar dengeye doğru yönelme eğilimine girmiştir. Göç eden erkeklerin ailelerini yanlarına aldirmaları, araştırma sahasına sonradan göçen ve daha çok yaylacılıkla uğraşan kesimlerin erkek nüfusunun fazlalığı, kadın erkek arasındaki oran farkının azalmasına yardımcı olmuştur.

Tablo 1.15.: Araştırma Sahası Nüfusunun Cinsiyete Bölünüşü (1935 - 1990)

YILLAR	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Toplam Nüfus Miktarı	2577	2700	2750	2898	3010	2930	2687	2410	2140	2249	1975	2321
Erkek Nüfus Miktarı	1254	1268	1299	1370	1378	1325	1166	1035	1031	1055	951	1137
% si	48.7	47	47.2	47.4	45.8	45.2	43.4	42.9	48.2	46.9	48.2	49
Kadın Nüfus Miktarı	1323	1432	1451	1528	1632	1605	1521	1375	1109	1194	1024	1184
% si	51.3	53	52.8	52.6	54.2	54.8	56.6	57.1	51.8	53.1	51.8	51

Kaynak : D.İ.E. Nüfus Sayımları

1975 yılı sahanın en çok nüfus kaybettiği dönem olurken, baraj inşaatı dolayısıyla Tunceli ili, Çemişgezek İlçesi kırsal alanından olan göçlerin bir kısmının buraya olması ilk göç edenlerin de erkek nüfus olması aradaki farkın azalmasına yardımcı olmuştur. Bugün de terör olayları nedeniyle aynı yöreden göç edenlerin kendi ortamlarına yakınlığı nedeniyle tercih ettikleri alan durumunda olan saha göç almaya devam etmektedir. 1975 teki artışla erkek nüfus miktarı 1031 olmuştur. 1970 yılına göre % 5.2 oranında büyük bir artış göstermiştir (% 48.2). Aynı yıl kadın nüfus miktarı 1109 (% 51.8) olarak gerçekleşmiştir. Bu artış 1980, 1985 ve 1990 yılları arasında da devam etmiş ve 1990 sayım yılı itibariyle erkek nüfus 1137 (% 49), kadın nüfus ise, 1184 (% 51) kişiye çıkmıştır. Günümüzde kadın - erkek nüfusunun oranı, 1935 teki orana çok yakın görünmektedir. Hıdırbaba sağlık ocağının, 1995 yılı verilerine göre; sahada bulunan 1810 nüfusun, 901'i erkek (% 49.8), 909'u kadındır (% 50.2). Bu oranlar sahada kadın ve erkek nüfusun birbirine en çok yakın olduğunu gösterir. Araştırma sahasında kuvvetli bir göç aktivitesinin olması ve buna bağlı olarak nüfustaki dalgalanmalar çok farklı dönemlerde farklı cinsiyet nüfus oranlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Günümüzde kadın - erkek nüfus oranı yaklaşık denge halinde seyretmektedir.

Nüfustaki, kadın - erkek oranı köyler bazında incelendiğinde, araştırma sahasında göç alan yerleşme birimlerinin erkek nüfusu daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkar. Göç veren yerleşme birimlerinde kadın nüfus miktarı fazladır. Ancak bu, nüfusu

dengede olan yerleşim alanlarının göç alıp göç vermediği anlamına gelmez. Denge bu gibi köylerde verilen ve alınan göç miktarlarının birbirlerine yakın paylarda olmasından kaynaklanır. (Doğanay 1994 a, s.167). Araştırma sahasında ilk büyük göçleri alan Muratçık (Aşvan) köyü bu tip köylere çok güzel örnek oluşturur. Köy göç aldığı 1935 - 1955 yılları arasında genelde çok az da olsa erkek nüfus fazlasına sahiptir. Aynı köyün eski yerleşim sahasının Keban Baraj Gölü'nün altında kalması üzerine yaşayanların bir çoğu göç ederken, zamanla köyün yeni yerine yerleşenler de olmuştur. Fakat köyün göç verme oranının, göç alma oranından fazla olması nedeniyle 1955 - 1975 arasındaki dönemde kadın nüfus oranı daha fazladır. 1975 - 1990 periyodunda sahaya sonradan olan göçler erkek nüfus açığını kapatmış ve nüfus ova geneline paralel olarak dengelenmiştir. Kadın - erkek nüfus oranının göç kriterlerindeki değişmelerden nasıl etkilendiğinin en güzel örneklerinden birisi de Hıdırbaba köyüdür. Hıdırbaba köyünün en önemli özelliği; göç alma veya göç verme hareketlerinin çok fazla miktarlarda görülmesidir (61 hane daimi 80 hane geçici olmak üzere köyün hemen hemen hepsi göç aktivitesinin içindedir). İlk olarak eğitim amaçlı sadece erkek nüfusun göçüne yönelik başlayan nüfus hareketi 1935 - 1975 yılları arasında kadın nüfus miktarının erkek nüfus miktarından fazla olmasına neden olmuştur. 1975 - 1990 dönemi arasında ise Tunceli ili kırsal alanından yaklaşık 30 hanenin göçüyle bu miktar tersine dönmüş ve erkek nüfus fazlalaşmaya başlamıştır. 1970 te 99 erkek 151 kadın nüfus bulunurken, 1990'da 174 erkek 157 kadın nüfus sahada barınmaktadır (bkz.Tablo: 1.15 ve Şekil 1.8.). Bir genelleme yapacak olursak Hıdırbaba, Balibey, Pirinççi, Dallica gibi köyler kuruluş yerlerinin vadi ve sırtlarda olması köy iskanı için uygunken böyle alanların tarımsal faaliyeti sınırlandırması, köylerin göç vermesine neden olmaktadır. Fakat bu köylerin bir kısım arazileri, hayvancılık yapmak isteyen bazı ailelerce yerleşim sahası olarak seçilmiştir (Muratçık, Hıdırbaba ve Fatmalı köyleri gibi). sonuçta araştırma sahasındaki kadın - erkek nüfus oranı ve miktarı tamamen göçe endekslidir.

1.6. NÜFUSUN EĞİTİM DURUMU

Köy seviyesinde istatistiklerin gelişmediği ülkemizde, köy bazında eğitim ile ilgili istatistiki veriler bulmak oldukça güçtür. Eğitim durumu, Muratçık Ovası ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilerle açıklanmıştır. Araştırma sahasında okuma - yazma sorunu bulunmamaktadır. Yapılan anketlerde okuma yazma bilmeyenin hemen hemen hiç olmadığı beyan edilmiştir. Araştırma sahasında, eğitim seviyesi de çok yüksektir. Ovadaki tarım toprağının artan nüfusa karşılık vermemesi sulama suyunun azlığı dolayısıyla verimin yetersizliği arazinin veraset yoluyla parçalanması

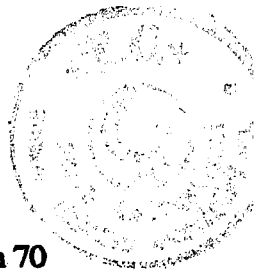
gibi nedenlerden dolayı, hayatını okuyarak kazanma yolunu seçenler oldukça fazladır. Öyle ki sahadan dışarıya ilk göçler yaklaşık 50 kişinin Akçadağ Öğretmen okuluna yazılmasıyla başlamıştır. Araştırma sahası halkından okuyarak akademisyen, subay, mühendis, doktor, öğretmen olmuş bir çok kişi bulunmaktadır. 1965 yılında yapılan nüfus sayımında, köy bazında nüfusun okuma - yazma oranları yayınlanmıştır. Yayınlanan istatistiki bilgiye göre, araştırma sahasında bulunan toplam 2687 nüfusun 1018 ferdi okuma yazma bilmekteydi. oran olarak % 37 ye karşılık gelen okuma - yazma oranı, Elazığ ilinin şehir dahil toplam okuma - yazma oranına denktir (% 37). 1965 yılında Elazığ kırsal alan nüfusunda okuma yazma oranı % 21.7 olduğuna göre, araştırma sahasının okuma - yazma oranı, Elazığ kırsal kesiminin okuma - yazma oranının iki katına yakındır.

Tablo 1.16.:Araştırma Sahası Nüfusunun Okuma-Yazma Miktarı ve Oranı (1965)

KÖYLER	Nüfus	Okuma-Yazma Mik.	Oranı (%)
Hıdırbaba	224	80	36
Balibey	212	87	41
Dallıca	283	121	43
Dambüyük	269	89	33
Fatmalı	140	31	22
Koruk	563	167	29
Muratçık	704	379	54
Pirinçci	292	64	22
TOPLAM	2687	1018	38

Kaynak : D.İ.E. Nüfus Sayımı (1965)

Eğitim oranının 1965 yılında yüksek olduğu köyler; Dallıca (121 kişi) Hıdırbaba (80 kişi), Balibey (87 kişi), ve Pirinçci (64 kişi) köyleridir (bkz.Tablo: 1.16.). Muratçık köyünün burada övünülecek bir istisnai durumu mevcuttur. Muratçık köyünün 1965 nüfusunun % 54 ü okur - yazardır. Bunun temelinde Trakyadan göç eden ailelerin geldikleri ülkelerde eğitim sisteminin gelişimine bağlı olarak okuma - yazmayı öğrenmiş olmalarıdır. Yukarıda saydığımız nedenlerin bu köyleri daha çok etkilemesine bağlı olarak eğitim amaçlı göçler bu köylerde oldukça fazladır. Fakat okuyanların iş imkanlarına bağlı olarak şehirlere yerleşmesi ova nüfusunun azalmasına hatta okullarda okutulacak çocuk bulunmamasına yol açmıştır. Köylerin okul ihtiyacını Koruk köyünde bulunan taşımacılık usulüyle işleyen ilköğretim bölge okulu karşılamaktadır. Bunun dışında köylerden sadece Hıdırbaba ve Muratçık köylerinde ilkokul bulunurken Ortaokul ihtiyacına ilk öğretim bölge okulu cevap vermektedir. Bu haliyle İlköğretim bölge okulu kırsal eğitim merkezi konumundadır. (bkz.Tablo: 1.17)

Muratçık köyünde bulunan ilkokulda 1995 - 1996 öğretim yılında 3 öğretmen 70 tane öğrenci ile eğitim yapmaktadır. Ortaokul çağındaki 26 öğrenci Koruk ilköğretim bölge okulunda eğitim almaktadırlar. Hıdırbaba köyünde de aynı dönemde 2 öğretmen 35 ilkokul öğrencisiyle eğitim ve öğretim yapmaktadır. Hıdırbaba köyündeki orta öğretim seviyesine gelmiş öğrenciler eğitim için Elazığ şehrini tercih etmektedir.

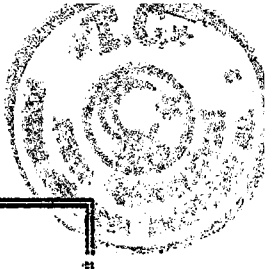
Tablo 1.17.:Koruk İlköğretim Bölge Okulu Öğrencilerinin Köylere Bölünüşü (1995-1996)

YERLEŞMELER	İLKOKUL			ORTAOKUL			TOPLAM		
	K	E	T	K	E	T	K	E	T
Hıdırbaba	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Balibey	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dallica	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dambüyük	5	4	9	-	2	2	5	6	11
Fatmalı	5	1	6	2	1	3	7	2	9
Koruk	5	10	15	10	9	19	14	20	34
Muratçık	-	-	-	12	14	26	12	14	26
Pirinçi	2	2	4	-	-	-	2	2	4
Esenkent (*)	4	4	8	3	3	6	7	7	14
Üçevler	4	6	10	1	1	2	5	7	12
TOPLAM	25	27	52	28	30	58	52	58	110

Kaynak :Koruk Köyü İlköğretim Bölge Okulu (*) Araştırma sahası dışında

Tablo 1.17. de görüleceği üzere; Koruk ilköğretim bölge okulunda 1995 - 1996 öğretim yılında 52 kız 58 erkek toplam 110 öğrenci öğrenim görmektedir. Araştırma sahası içinde yer alan Dallica ve Balibey köylerinden hiç öğrenci bulunmamaktadır. Çünkü Balibey ve Dallica köylerinde öğrenim çağındaki çocuklar şehirde okumaktadır. Göç dolayısıyla bütün öğrenciler öğrenimlerini Elazığ veya diğer illerde sürdürmektedir. Ayrıca Fatmalı köyünün Üçevler ağılında yerleşmiş küçükbaş hayvancılık yapan ailelerin 12 çocuğu öğrenim görmektedir.

Öğrenciler, lise ve daha üstü okullardaki öğrenimlerini, Elazığ veya başka illerdeki okullardan sağlamaktadırlar.

II. BÖLÜM

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI
VE YAKIN ÇEVRESİNİN
YERLEŞME COĞRAFYASI

Kırsal yerleşmeler; bağlı buldukları ortamın tabii ve beşeri çevre özelliklerini en iyi şekilde yansıtan birimler olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırma sahası kapsamında da bu yargıya paralel olarak Neolitik dönemden günümüze kadar devam eden ve tamamen doğal çevreye endeksli bir yerleşim şekli hüküm sürmektedir. İlk yerleşmeler Murat Nehri kenarında başlamış ve her yerleşmenin bir öncekinin etrafında gelişmesi ilkesi yönünde giderek güneye doğru inmiştir. Yerleşmeler doğal çevre faktörlerine uygun olarak toplu dokuda ve iktisadi faaliyet alanının kenarlarında küme köyler halinde gelişmişler ve bu köylerin etrafında da köyün iktisadi faaliyet alanının içinde veya dışında daimi ve geçici yerleşme şekilleri oluşmuştur. Ayrıca sahaya olan göçün etkisi ile yeni yeni iskan çekirdekleri ve grupları oluşmaktadır.

Kır meskenleri; son 15 yıl içinde, doğal çevre özelliklerini üstünden atan ve daha çok kentsel mimariye yakın bir anlayış ile karakter değişmektedir. Bu değişim göç aktivitesinin yüksek olduğu sahada, kentlerde yaşayanların köylerde oluşturduğu meskenlerin sayısının artmasına neden olmuştur.

Genel olarak yerleşmelerde pek değişiklik olmazken yerleşmeyi oluşturan meskenler, yapı ve fonksiyon açısından değişikliğe uğramaktadır.

2.1.YERLEŞMELERİN TARİHÇESİ

Anadolu; uygun coğrafi konumu, tabii çevre özellikleri, zengin doğal kaynakları ile insanlık tarihinin ilk evrelerinden günümüze kadar bir çok yerleşmeleri bünyesinde barındırmıştır. Tarih öncesi çağlardan (Prehistorya) günümüze daimi bir çekim alanı oluşturmuş ve bir çok iskana ev sahipliği yapmıştır (Sevin 1994, s.8).

İnsanın Anadolu'daki en eski iskanı Paleolitik Çağ yani Yontma Taş Devri denilen eski taş döneminin sonlarına kadar uzanır. Paleolitik dönem, dünyanın her yerinde eş zamanlı başlamamakla birlikte Paleolitik dönemin insanları avcılık ve toplayıcılıkla geçinirken, meskenlerini doğal barınaklar dediğimiz daha çok, mağaralar, kaya altı sığınakları, ağaç kovukları ve temeli taş olan üst kısmı dallarla kaplanmış ilkel barınaklardan yapıyorlardı (Sevin 1994 s.8). Bu durum dünyanın ilk yerleşim alanlarından biri olarak kabul edilen ve araştırma sahasının da içinde bulunduğu, Anadolu ve Güneybatı Asya için de söz konusuydu. Bu bölgelerde yaşayan insanlar da

daha çok mağaralar ve ilkel barınaklarda yaşama imkanı bulmuşlar beraberinde ilkel toplayıcılık ve avcılık ile geçimlerini sürdürmüşlerdir. Hatta batıya göre daha ileri bir uygarlığa sahip olan Anadolu ve Güneybatı Asya uygarlıkları, teknolojilerini batıya ihraç ederek buralardaki kültürlerin gelişimini sağlamışlardır.

Anadolu ve Güneybatı Asya; Mezolitik dönemde veya intikal çağında, (Kansu 1991, s. 165) Paleolitik dönemden farklı bir durumla pek karşılaşmamıştır. Sadece tabii çevre özelliklerindeki belirgin değişimler bölgelerdeki Paleolitik kültürlerini etkilemiştir. Üst Paleolitik çağın etkileri bu dönemde de görülmüştür. Meskenler de Paleolitik uygarlıklarından pek farklı değildir. Bununla beraber Üst Paleolitik devir insanların ilkel besin toplayıcılığı devam ederken gerek yerkürenin glacial dönemden çıkıp plüvial bir döneme geçmesi buzul alanlarının geriye doğru çekilmesi ve daha ince postlu yaban hayvanlarının avlanması yerleşme alanının genişlemesi ve dolaylı olarak seyahat imkanının artması üzerine daha geniş bir alana yayılmıştır. Mezolitik dönemde insanlar; "Mikrolit" (Sevin 1994, s.11) denilen daha keskin aletleri kullanmışlardır. Fakat temelde yine ilkel ekonomiye dayanan ephemer veya temporer bir yerleşim tarzı kendini göstermektedir.

Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında; Güneybatı Asya ve Anadolu'nun, özelde ise Güneybatı Asya uygarlıklarına yakın olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun ilk meskun alanlar arasında yer aldığını göstermektedir. İnsanların doğal barınaklarda yaşadığı, ephemer veya temporer bir yaşam tarzının egemen olduğu, hakim ekonomik faaliyetin ise ilkel avcılık ve toplayıcılıktan ibaret bir yaşamın yaygın olduğu bu dönem, Mezolitikte de az da olsa değişerek devam etmiştir.

Birçok arkeolog tarafından "Neolitik Evrim" olarak nitelenen, Neolitik Dönem veya Cilalı taş devri; uygarlık tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilir (Sevin 1994, s.11.). Neolitik dönemle birlikte günümüz yerleşmelerinin ilk temelleri atılmış ve insanoğlunun çevresini iskan edip kullanması, faaliyetlerinin yayılış sahaları bu sahaların işletilmeleri ve yararlanılması ile ilgili ilk bulguların ortaya koyduğu maddi kültür öğeleri, bu dönemle birlikte tarihlenmiştir. Neolitik evrede insanoğlu doğal barınaklar yerine kendi oluşturduğu meskenleri tercih ederken; avcılık ve toplayıcılık yerini hayvan yetiştiriciliği ve çiftçiliğe terk etmiştir (Sevin 1994, s. 10). Doğal olarak yeryüzünün semi - sedanter veya sedanter yerleşim tarzları, bu dönemle birlikte varılmaya başlamıştır. Kesin olmamakla birlikte M.Ö. 7000 - 8000 li yıllara kadar tarihlenebilen, Seramikli ve Seramiksiz olarak iki alt döneme ayrılan Neolitik döneme ait bulgulara , farklı veya aynı mekanlar üzerinde değişik tabakalar halinde bulunabilir.

Neolitik dönemin ilk izlerine Güneybatı Asya'da, Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan sahalarda rastlanır. O günkü ortam şartları dahilinde Mezopotamya'da hayat bulan ve buradan kuzey yönlü bir gelişme göstererek (Çünkü diğer yönlerde topoğrafyanın oluşturduğu çöl, okyanus ve Akdeniz gibi doğal engeller bulunmaktadır.) Malatya - Diyarbakır - Mezopotamya ve Murat - Karasu - Van Gölü tabii yolları (Gürsoy 1975, s. 28 - 29) arasında doğal bir ulaşım ve ekonomik mübadele alanı halinde olmasından dolayı meydana gelen kültürel etkileşim ve kültür difüzyonu dolayısıyla Neolitik kültürleri Anadolu'da, önce Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu, bölgelerine, sonra da batıya doğru bir kültür akımı gerçekleşmiştir. Bunun delillerine Diyarbakır il sınırları içinde yeralan Çayönü ve Nevalaçori (M.Ö. 7300 - 6750) höyük alanlarında rastlamak mümkündür (Sevin 1994, s.13).

Muratçık Ovası ve yakın çevreside; Neolitik dönemle birlikte yaşanan bu evrimden payına düşeni almış ve Anadolu'nun ilk Neolitik yerleşmelerinden birisini oluşturmuştur. Bu yargının dayanaklarına temel oluşturacak bulgular, Keban Baraj Gölü'nün inşası öncesinde, 1968 - 1973 yılları arasında, baraj rezervuar sahası altında kalacak olan alanlarda, yürütülen arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'dan kuzey yönlü ve daha çok Fırat ve/veya Dicle nehirlerinin vadilerini izleyerek Anadolu'ya yayılan iskan üniteleri Anadolu'da da doğal yolları izlemişlerdir. Doğal yollar; daha çok "çukur sahaların kenarları, dağ geçitleri, plato yüzeyleri çukur ve düz sahaların su tehdidi altında olmayan alanları ve nehir geçitlerine karşılık gelen alanlardır (Gürsoy 1975, s. 25 - 26). Anadolu'daki yerleşmeler; Malatya - Van ve Murat - Karasu yolları aracılığıyla yayılmıştır. İzlenen bu yol doğal olarak Muratçık Ovası'nı da etkilemiştir. Konum olarak o dönemde Murat Nehri kıyısında yeralan ulaşımın kolaylıkla sağlandığı "Uluova - Kuzova - Muratçık Ovası" hattının son bölümünü meydana getiren bu çukur sahanın, doğal bir geçiş ve bağlantı sahası olmasına yolaçmıştır.

Keban Barajı'nın inşası sırasında yapılan arkeolojik kazılar kapsamında, araştırma sahasında da, Aşvan kazı çalışmaları adı altında kazılar yürütülmüştür. Seçilen kazı alanlarından 4 tanesi, eski Aşvan köyünün sınırları içinde yerelirken bir tanesi Fatmalı'da bulunmaktadır. Bu höyük sahaslarından; birincisi Aşvan köyünün doğusunda yeralan ve "Aşvan kale" olarak nitelendirilen alan, ikincisi Aşvan'ın 750 metre kadar doğusunda "Çayboyu" denilen ve bilinen en eski yerleşme sahası olan 100 x 80 x 3 boyutlarında bir sahayı kapsayan kısım, üçüncüsü Aşvan köyünün 3 km. güneyinde 500 metre uzunluğu bulunan "Taşkun Kale" ve bunun 1 km. kadar güneydoğusunda 130 x 115 x 2.5 m. lik ebatlarda olan "Taşkun mevkii", Fatmalı'nın

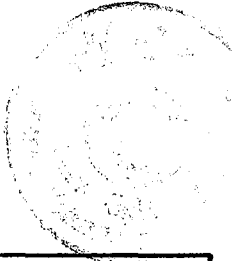

güneyinde yer alan ve kazı çalışmasının çok az yapıldığı "Kalecik Mevkii", nde bulunmaktadır (bkz. Şekil 2.1.).

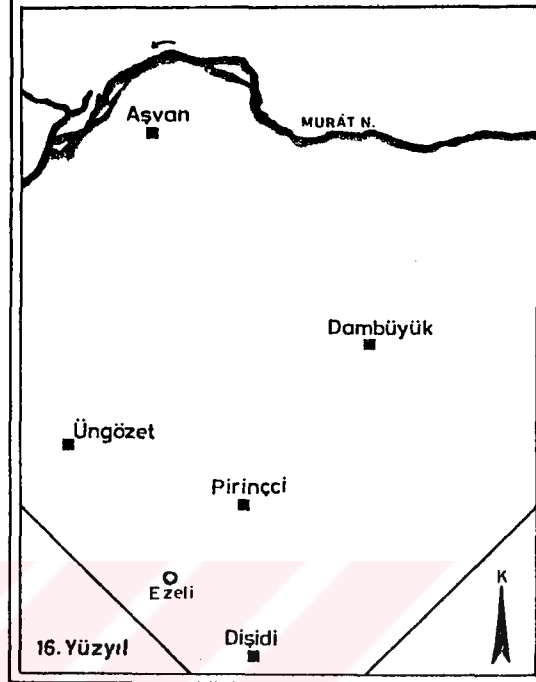
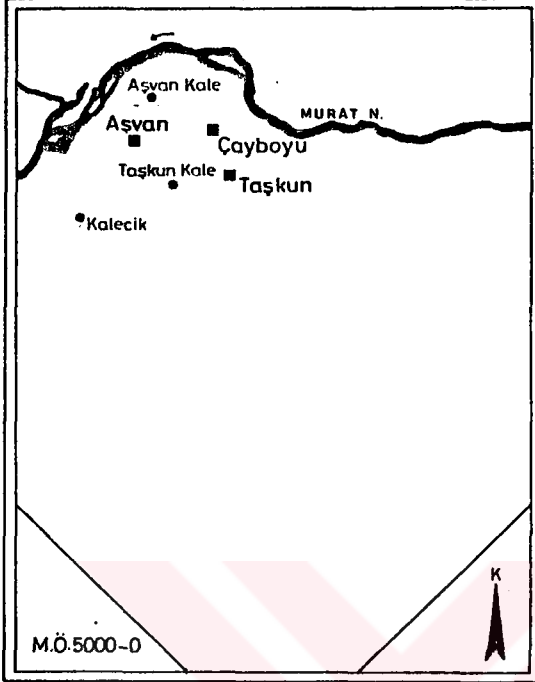
Höyük alanlarındaki bu kazılar sonucunda o dönemin beşeri ve iktisadi hayatına dair önemli ipucu verebilecek donelere rastlanmıştır. Çayönü'nde (Diyarbakır) M.Ö. 7300 - 6750 yılları arasına kadar inen bir dönemde ziraatle uğraştığı besin üretildiği bilinmektedir (Sevin 1994, s.13). Buradan kuş uçuşu yaklaşık 200 km. uzaklıkta ve aşağı yukarı aynı konumda olan Çayboyu'nda yapılan kazılarda M.Ö. 5000 li yıllara kadar kesin tarihlenen (French ve başk. 1974, s. 32), bir döneme ait bulgular ortaya çıkarılmış ve bu dönemde sahada çiftçilik yapıldığı anlaşılmıştır. Kaldı ki Çayboyu höyük yerleşmesinin tarihini yakınında bulunan gerek Malatya gerekse Diyarbakır (Çayönü, Caferağa) civarındaki yerleşmelere bakarak daha da geriye götürmek mümkündür. Aynı durum Fatmalı köyü Kalecik höyüğü içinde geçerlidir (French ve başk. 1974, s. 32). Bu da araştırma sahasında yaklaşık 7000 yıllık bir süre içinde sedanter hayatın, tahıl tarımına dayalı ekonomik faaliyetin hüküm sürdüğünü göstermektedir.

Bütün bu göstergeler araştırma sahasının, Elazığ ilinin ilk yerleşmelerinden, birisi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber Keban Baraj Gölü rezervuar sahası içinde yapılan yaklaşık 60 kadar arkeolojik kazı sahasından çıkarılan bulgularda en eskiyle tarihlendirilebilen alanlar, Aşvan'da Çayboyu ve Fatmalı'da Kalecik kazı sahaları olmuştur. Bir diğer önemli nokta, İlk Neolitik veya Seramiksiz Neolitik denilen dönemin, araştırma sahasını da kapsayan Malatya - Diyarbakır arasındaki bölgede çok yaygın olarak görülmesidir (Sevin 1994, s.17). Aşvan yakınındaki Çayboyu ve Kalecik ile meskun bir alan haline gelen saha daha sonraları Taşkun Kale, Taşkun Mevkii ve Aşvan kale sahalarıyla devam etmiştir. En fazla M.Ö. 5000 li yıllara kadar tarihlenen ve boya bezemeli çanak çömleklerle ayrılan Kalkolitik çağ bu bölgede daha geç bir tarihte (M.Ö. 3000 - 4000 de) başlamıştır. Bulunan veriler ışığında rastlanılan maddi kültür öğeleri; obsidiyenin yontulmasıyla yapılmış bıçaklar, yongalar, baltalar, geyik figürleri, odun kömürü, bitki kalıntıları ve saman katkılı yapılarıdır (French ve başk. 1974, s. 32).

Kilin işlenmesi ile belirlenen Seramikli Neolitik veya Geç Neolitik dönem, boya bezemeleri ile belirlenen Kalkolitik dönemlerle birlikte, artan iskan üniteleri, genişleyen ekonomik faaliyet sahaları ve bunların karşılıklı etkileşimleri sonucunda yeni iskan çekirdekleri meydana gelmiş olmalıdır. Çayboyu'nda bulunan maddi kültür öğeleri; araştırma sahasının M.Ö. 5000 li yıllardan itibaren sahanın da yerleşmeye müsait

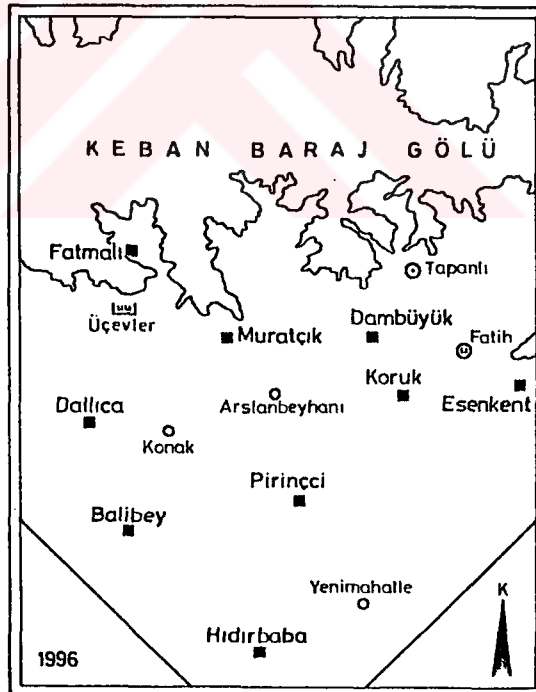
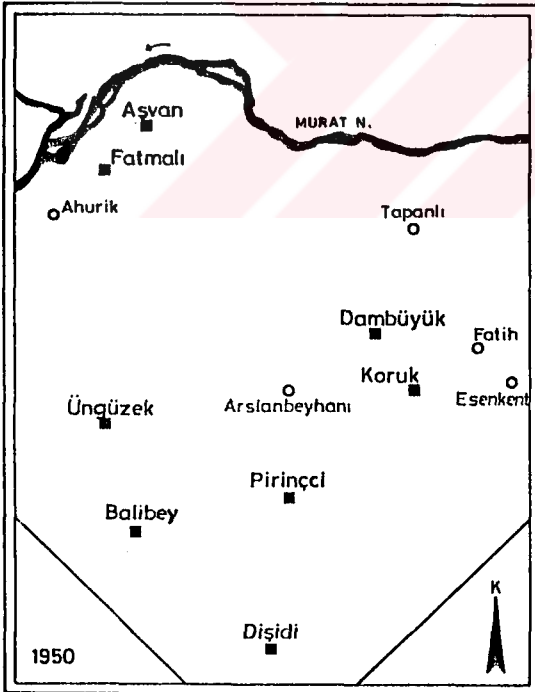

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNDE YERLEŞMELERİN GELİŞİMİ

AÇIKLAMALAR

- Köy
- Mahalle
- Kale yerleşmesi
- ⊙ Mezraa
- ⊙ Kom yerleşmesi
- ⌞ Ağıl yerleşmesi
- ⌚ Akarsu

0 2 4 km.

SEKİL : 2.1

olması, dereden alınan kum ve molozun mesken yapımında kullanılması, Seramiksiz Neolitik dönemde genelde hakim olan "ızgara planlı yapılar" dır. Bunlar 11 x 6.5 m. boyutlarında ve aralarında boşluk bırakılarak inşaa edilmiş tabanı taş üzeri dallarla örtülüp çamur sıvanarak oluşturulmuştur (Sevin 1994, s.14). Seramikli Neolitik dönemde ise evler daha ayrı yaklaşık 45 x 35 m.boyutlarında bir alan üzerine yayılmış büyük bir ihtimalle sosyal binalar olan, köy ve/veya mahalle niteliği gösteren özel büyük yapılar oluşturulmuştur. Çayboyu'nda rastlanan toprak malzemedden yapılmış bu tür bir büyük bina ve çevresi muhtemelen meydan tipli bir köyün varlığını ortaya koymaktadır (French ve başk. 1974, s. 31).

M.ö. 3.000 - 4.000 li yıllarla başlayan Kalkolitik çağ boyunca varlığını sürdüren Çayboyu yerleşmesine Taşkun kalesi ve Taşkun mevki yerleşmeleri eklenmiştir. Taşkun'da bulunan metal kalem bunun en güzel örneğidir. Ayrıca Taşkun'da bu döneme ait kerpiç tuğlalardan yapılmış bir binanın varlığı ortaya çıkarılmıştır (French ve başk. 1979, s. 2-5). Yeni adı ile Muratçık eski adı ile Aşvan'da yapılan kazılar sonucunda ise bulunan deliller yerleşmenin M. Ö. 1.000. yıllara indiği sonucunu vermiştir (French ve başk. 1974, s. 18). Doğal olarak Muratçık köyünün Çayboyu ve Taşkun mevkiinden daha sora meskun bir saha haline dönüştüğü söylenebilir.

Bu dönemler zarfında bahsedilen tüm yerleşmelerde kerpiç tuğlalara rastlanmıştır. Kerpiç tuğlalarda kum ve saman katkılarının bulunması, o dönemin inşaat anlayışının günümüze yakın olduğunu göstermektedir. Ayrıca höyük sahalarda bulunan tahıl tohumları ve hayvan kemikleri o dönemde buraların hem tarım hem de hayvancılık yapan insanlar tarafından kullanıldığı sonucunu verir. Bunlara ek olarak obsidiyenin işlenmesi ile elde edilmiş bıçak ve diğer kesici aletler kullanılmıştır. Sel suları ile sulanan bir tarlanın tarımsal faaliyet amaçlı olarak kullanıldığı da ortaya çıkmıştır (French ve başk. 1974, s. 32-35).

Muratçık Ovası ve yakın çevresinin tarihin ilk dönemlerinden günümüze kadar meskun bir saha halinde bulunmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1) Muratçık Ovası; kuzey - güney ve doğu - batı yönlü yolların kavşak noktalarından birisini oluşturmakta (Malatya - Diyarbakır - Mezopotamya ve Malatya - Van) yani eski yollara hakim bir konumda bulunmaktadır. Netekim bu yol günümüze kadar eski Murat Nehrinin geçişe müsait yerine kadar devam etmekte ve buradan geçiş yapılmaktadır.

2) Determinist bir yaklaşımla yani aynı nedene bağlı olguların biraraya gelmesi ilkesi doğrultusunda yeni yerleşmelerin, kendisinden önce gelişmiş olan yerleşme sahalarının çevresinde oluşmasıdır. Çalışma alanı, Mezopotamya'dan başlayarak, daima yayılan yerleşmelerin etki sahasında bulunmaktadır. Bu çevreden başlayarak gelişen yerleşmeler daima yeni yerleşmelere neden olurken yerleşilen sahanın sınırları giderek gelişmekte ve çalışma sahasına kadar genişlemektedir. Tabii bu duruma etki eden önemli bir sebepte Mezopotamya ile araştırma sahasının ortak yönünü oluşturan Fırat Nehri'dir.

3) Özellikle ilk yerleşilen sahaların suyun fazla ve verimli toprakların yoğunluk kazandığı sahalara denk gelmesi (French ve başk. 1972, s. 49), böylece halkın ilgisini çekmesiyle oluşan yerleşme eğiliminin oluşması önemli nedenlerdir.

Bu nedenlere bağlı olarak yerleşilen ve giderek yerleşim birimlerinin çoğalmasına neden olan konumu bir süre sonra iyi ve kötü neticeler vermeye başlamıştır. İnsanoğlunun daha fazla birarada yaşama isteği onları daha büyük gruplara, daha büyük birliklere ve nihayet sınırları belirli olan alanlara sahip olmaya yani devletleşmeye kadar götürmüştür. Ayrıca insanların iktisadi faaliyetleri arttırmaları ticarete para kullanmaları, bu tür alanlara olan ilgilerini fazlalaştırmıştır. Bu sonuç bir süre sonra ortaya çıkan idari ve iktisadi egemen olma eğilimine endeksli olarak çatışmalara dönüşmeye başlamıştır. İlk çağın şehir veya site devletleri denebilecek bu sahalar bir süre sonra insanlar arası çekişmelerin yaşandığı sahalara yani savaş alanlarına dönüşmüştür. Savaşların şiddetini frekansını ve teknolojisini arttırması güvenlik ortamı arayışını da oluşturmuştur. Sonuçta bir süre sonra Orta Çağ'ın tipik mimarisi olan kale yerleşmeleri (Aşvan ve Taşkun kaleleri, Fatmalı - Kalecik) tarih sahnesinde görülmeye başlamıştır.

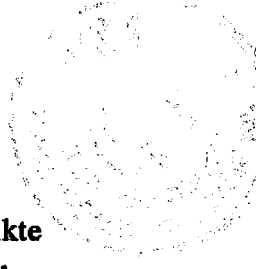
Muratçık Ovası ve yakın çevresi de yaşanan bu sürece uygun evreler geçirmiştir. "Subaru" adı ile bilinen maden işleyen (Ünal 1989, s.13), savaşçı kavimlerin yer aldığı sahaya "Subartu" deniliyordu. Subartu, Dicle ve Fırat nehirlerinin iki yakasında devam eden şerit ve bunun Habur civarında genişlediği alana karşılık geldiği öngörülmektedir (Günaltay 1987, s. 263). Hem Fırat'ın hem de Murat Nehri'nin kenarında yer alan araştırma sahasının ilk kabilelerinin Subarular olduğu tahmin edilir. Yaklaşık M.Ö. 2.500 lü yıllarda yaşamış olan bu kabilelerin yerini alan ve Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun özellikle Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölümünde yerleşmiş en eski halk ve devletler (Günaltay 1987, s. 279). olarak bilinen ve Subaruların akrabaları olduğu söylenen "Hurriler" araştırma sahasının bilinen ilk egemen topluluklarıdır

(Günaltay 1987, s. 266). Bölge daha sonra Hurrilerin bir kolu olan "Mitanni" egemenliğinde kalmıştır. Doğal olarak araştırma sahası da buna uygun olarak bu toplulukların egemenliğini yaşamıştır (M.Ö.XVII.yy.). Fakat bu devletlerin aynı zamanda verimli olan bu topraklar üzerinde yoğun tarım faaliyetleri ile uğraştığını, araştırma sahasında aynı döneme rastlayan Taşkun mevki kazılarında bulunan tahıl ambarı ve değirmen kalıntularından çıkarılır. (French ve başk. 1979, s. 5). Bölgenin daha sonra Hitilerin eline geçmesine (M.Ö. 1.0. yy.) bağlı olarak araştırma sahasında Hitit egemenliğinin olduğu ve "İşuwa" denilen (Ünal 1989, s.13) sahanın içinde olduğu sanılmaktadır. Günümüze benzer kanun ve kuralların Hititler döneminde oluşturulduğu ve o dönem tarımının küçük değişiklikler dışında günümüze yansıttığı söylenebilir (Tunçdilek 1971, s.18). Daha sonra Bölge M.Ö. 900 - 600 lü yıllarda Urartu egemenliğine geçmiştir (Günaltay 1987, s. 317). Urartular; Doğu Anadolu'nun tarım potansiyelini ilk kullanan devlet olarak bilinmektedir. O dönemde; Doğu Anadolu'nun plato düzlükleri, vadi olukları, depresyonları tarım alanı olarak kullanılmakta, dağlık saha ise hayvancılık için kullanılmaktadır (Tunçdilek 1986, s. 24). Tabii bu depresyon sahalarının en uygunlarından birine karşılık gelen araştırma sahasının da bundan etkilenmesi normaldir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinin; Ortaçağ boyunca devletlerarası artan savaşlar, ve bu savaşlarda stratejik konumu dolayısı ile sınır teşkil etmesi, sahada bazı kale yerleşmelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genelde çiftçilik yapan halk barış dönemlerinde kalelerin etrafında rahatlıkla, güvenle iktisadi faaliyetlerini yerine getirirken, savaş dönemlerinde araziye terketmek sureti ile veya kalelere sığınmak şeklinde kendilerini korudukları sanılmaktadır.

Hıristiyanlığın 200 yıl öncesine kadar sahada Helen hakimiyeti mevcuttur. Bu daha sonra Hıristiyanlığın ilk yılları ile birlikte sahada Roma hakimiyetine dönüşerek devam eder. Araştırma sahasında içinde bulunduğu, Harput ve çevresinin bu dönemdeki adı Ziata Castellum'dur (Darkot 1964, s. 296). M.Ö. 200 - 100 yılları arasında devam eden Helenistik çağ, taş ve yığma çamurdan yapılmış büyük yerleşim birimlerinin olduğu, yığma çamurdan yapılmış evleri gündeme getirmiştir. Temel yerleşme birimleri yaklaşık M.S. 11.yy. a kadar büyük yapılardan oluşur. (French - Mitchell 1976, s. 18). Aşvan kazı sahası içinde Roma çağına ait taştan inşa edilmiş zemini kiremit kaplı kilise ortaya çıkarılmıştır. Bu da sahanın, o dönemdeki Hıristiyanların ve özellikle Süryanilerin (French ve başk. 1974, s. 2) yoğun nüfus alanı olduğunu ve bu nedenle kilise yapımını gerektiren talebin olduğu izlenimini vermektedir. Diğer bulgular kilisenin Süryanilerce yaklaşık M.S. 5 - 6. yüzyıllarda

yapılabileceği kanaatini uyandırmıştır. Ayrıca herhangi bir bilgi olmamakla birlikte Üngüzek köyünde de (Dallica) kilisenin varlığı ve bu kilisenin enkazında yapılan kazılarda bazı parçaların bulunup kaçırıldığı bu köye ait halk tarafından ifade edilmiştir. Bu da buradaki kiliseninde tahminen M. Ö. 2 - 11. Yüzyıllar arasında yapılabileceği izlenimi vermektedir.

Harput civarının 10.yy dan sonra kısa bir süre müslümanların eline geçtiği sanılmaktadır (Ünal 1989, s.14). Tekrar Bizanslılar'ın eline geçen bölge daha sonra 1113 tarihinde Artukoğlu Belek Gazi tarafından fethedilmiştir. Artukoğulları o dönem Anadolu'nun hakim devleti olan Anadolu Selçuklu Devletine bağlı bir beyliktir (Ünal 1989, s.15 - 16). Selçuklu İmparatorluğu ile birlikte; Türkmen aşiretlerinin batıya, dolayısıyla Anadolu'ya olan göçlerinin hızlanması, ilk olarak 1048 yıllarından başlayarak Anadolu'yu tanıma çalışmaları ve nihai olarak 1071 yılı itibari ile Alparslan 'ın Malazgirt'te Bizans devletini yenmesi, Anadolu'da nüfus ve yerleşme açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun sedanter veya semi - sedanter bir yerleşim tarzını benimsemiş olan halkı, Orta Asya'dan çıkıp hep batıya doğru yönelmiş, göçebe veya yarı göçebe bir toplulukla temas etme durumuna gelmiş, her iki topluluk içinde kültürel temas ve kültürel düfüzyonizm olayı gerçekleşmeye başlamıştır. Doğal olarak bu etkileşim sosyo - kültürel ve ekonomik alanda da kendisini göstermiştir. Bu gösterimin etkilerini o dönemin yerleşme, mesken ve ekonomik faaliyetlerinden çıkarmamız mümkündür. Buna bağlı olarak Aşvan kazıları sırasında elde edilen bulgularda ortaya çıkan M.S.11.yy. civarındaki bir tarihlendirme yapılmış olan taş temelli küçük yapıların ilk örnekleri meydana çıkmıştır (French - Mitchell 1976, s.18). Bu da böyle bir kültür etkileşimi sonucunda meskenlerde görülen büyüklüğün yerini küçük yapıların alması, beşeri hayatta görülen yapı değişikliğine en iyi örnek teşkil etmektedir. Selçuklu boyları ve onları takip ederek gelen diğer gruplar geldikleri bu yeni yerleşim sahasında yavaş yavaş göçebeliği bırakıp sedanter ve/veya semi - sedanter yaşam tarzını benimsemişlerdir. Sedanter özellik kazanımıyla birlikte gelen yoğun tarla ziraati faaliyetleri beraberinde toprağın işlenmesini meydana getirmiş bu da yeni göçleri, doğumların artmasını sağlamıştır. Dolayısıyla da büyük bir nüfus artışını doğurmuş olmalıdır.

Selçuklu İmparatorluğunun ilk ele geçirdiği alanlardan olan Yukarı Fırat Bölümü, Doğu Anadolu'nun; verimli tarım arazilerinin bulunduğu, tarıma oldukça müsait alanlardan meydana gelmesi nedeni ile yeni aşiretlerin yerleşmeleri, bu alanlardaki ziraat faaliyetlerini daha da arttırmıştır. Bu durum Muratçık Ovası içinde geçerlidir. Çünkü yapılan arkeolojik çalışmalarda bu döneme ait olan bulgular, tahıl kalıntıları,

bunun çok iyi analizini sağlamaktadır. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında teknolojinin öngördüğü ziraate uygun olan alanlar alabildiğince işlenmiştir. Selçuklu döneminde Anadolu'nun kır potansiyelini her yönüyle tesbit ve tahlil için tahrir defterleri hazırlanmış ve defterlere tarımsal tüm bilgiler kaydedilmiştir. Fakat bu tahrir defterleri ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır. Bu da o döneme ait verileri daha kesin bir şekilde bilmemiz imkanını ortadan kaldırmıştır.

Yukarıda belirttiğimiz nedenler, buna bağlı olaylar ve oluşumlar neticesinde yoğun bir tarım ve hayvancılık faaliyet alanı olan Muratçık Ovası'nın bu döneme ait bir diğer önemli özelliği ise Orta çağ ile birlikte başlayan feodal toplum yaşantısı ile bunun uzantısı olan kırsal feodal bir yaşam sürecidir. Bu süreç içinde devletin mutlak egemenliğinde gelişen aktiviteler en küçük iskan birimlerine kadar kendisini göstermiştir. Gelişen bu düzen beraberinde devletler arası çekişmeyi, rekabeti ve egemen olma arzusunu artırıcı bir rol oynamıştır. Doğal olarak bunun kaçınılmaz sonucu olan savaşlar devletler arasında giderek daha da fazlalaşmıştır. Muratçık Ovası ise önemli stratejik konumu nedeni ile bu artan çekişmelerden oldukça fazla miktarda nasibini almıştır. Çünkü Ovanın iskana, yerleşmeye, nüfuslanmaya müsait oluşu ve hepsinden önemlisi, Fırat ve Murat nehirlerinin kontakt noktasına çok yakın olması böyle durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Stratejik bir diğer özelliği, kuzey kenarı boyunca Murat Nehri'ne komşuluğudur. Doğal bir sınır niteliğine sahip olan ovanın güvenliğinin nehir nedeni ile kolay sağlanmasıdır. O günkü teknolojiyle, nehirin ulaşım engel olması ve bir ordunun savaş anında nehri geçme zorluğu gibi nedenlerle oldukça elverişli bir konumda olması savunmayı kolaylaştırır. Devletlerarası antlaşmalarda sınır belirleyici hat niteliğinde olması, ovanın değerini arttırmıştır.

Bunun en önemli kanıtını ise Murat Nehri'nin kenarında yapılan kazılarda ortaya çıkan iki büyük kale yerleşmesi ortaya koymaktadır. Büyük bir ihtimalle sınır güvenliği ve savunmadaki kolaylığı nedeni ile yapılan bu kalelerin ortaya çıkan tabii bir sonucu da halkın kalelerin yanında kendisini güvende hissetmesidir. Bu da oraya olan yerleşim ilgisini dahada arttırmaktadır. Olumsuz yanı ise ortaya çıkan savaş tehlikesi durumunda hedef haline gelen kale yerleşmelerinin tehlike arzemesi ile birlikte halkın iç kesimlere doğru göç etmesi ve buralardaki yerleşme sahalarının terkedilip viran hale gelmesidir.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde; Türklerin Anadolu'nun tamamına egemen olması ile birlikte harekete geçen haçlı devletlerinin, Anadolu'ya arka arkaya düzenlediği dört haçlı seferi nedeniyle erkekler savaş için orduya alınırken, haçlı seferlerinden hemen sonra, stratejik konumu nedeni ile Muratçık Ovasını da çok

etkileyecek olan ve doğuyu 300 yıllık bir karışıklık sürecine itecek olan Moğol istilaları baş göstermiştir. Köseadağ Savaşı ile Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışının temellerini atan Moğollar, Doğu Anadolu'da egemenliği ele geçirmişlerdir. Muratçık Ovası da bu süre zarfında Moğolların eline geçmiştir. Yapılan kazılarda o döneme ait madeni paralar ve diğer kültürler ortaya çıkarılmıştır (French ve başk. 1972, s. 15). Moğollardan sonra sırayla Mengüçoğulları Beyliği, İlhanlı Devleti, Akkoyunlular, Safevi Devleti yöreye hakim olmuştur. Nihayet Yavuz Sultan Selim Han'ın 1514 yılında, Çaldıran Savaşında Safevileri mağlup etmesiyle yöre Osmanlıların hakimiyetine girmiştir. Çaldıran savaşından sonra Harput ve çevresine; yenilgiyi hazmedemeyen ve bu bölgeleri ele geçirmek isteyen Safeviler tekrar saldırmıştır. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Han, Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa'yı orduları ile birlikte Diyarbakır bölgesine göndermiştir. Bu sırada Harput'un çevresini ele geçirmiş olan Çerkes Hüseyin Bey 1515 yılı sonunda Harput kalesini muhasara ederek 1516 yılı mart ayında ele geçirmiş ve aynı zamanda da Harput Sancağı'nın sancakbeyi olmuştur. Bu mücadeleler esnasında ova, taraflar arasında sık sık el değiştirmiştir. Bu da halkın yaşam güvenliğini tehlikeye sokarken, ortaya çıkan tehlikeler ise ovada kırsal yaşamı sekteye uğratmıştır. Halkı göçe zorlamıştır. Bu karışık dönemde büyük bir ihtimalle köyler boşaltılmış, ekonomik faaliyetler azalmış ve hepsinden önemlisi yerleşmeler viran bir hale gelmiştir.

Ova, 16.yy.ın ilk yarısı ile birlikte Osmanlı toprağı haline gelmesi, Osmanlı devleti doğu sınırının daha ilerilere kadar götürmesi üzerine, devletlerarası mücadelelerden, sınır çekişmelerinden sıyrılmış sükunete kavuşmuştur. Bu da ovada kırsal yaşam tarzının tekrar hareketlenmesine, tarımsal aktivitelerin canlanmasına neden olmuştur. Tahıl üretimine uygun bir alan olmasından dolayı yeni nüfus ve yerleşme sahalarını kendi bünyesinde barındırmaya başlamıştır.

Ovanın Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesiyle birlikte 1518 yılında idari statüsü de belirlenmiştir. Muratçık Ovası'ndaki köyler Harput Sancağı'nda, Harput Nahiyesine bağlı karyeler haline gelmiştir. 1523 yılında idari taksimatta değişiklik yapılarak günümüzde Kuzovada yer alan köyler ile Munzur Suyu'nun Murat Nehri'ne karıştığı sahadan itibaren Muratçık Ovası'nın batısındaki köyler de dahil olmak üzere yeni oluşturulan Kuzuâbâd nahiyesine bağlanmışlardır. O dönem belirlenen idari taksimata göre; günümüzde yer alan köylerden Dişidi (Hıdırbaba), Üngüzek (Dallica), Aşvan (Muratçık), Dambüyük, Pirinçci, o dönemde de varlığını devam ettirmektedir. Fatmalı, Koruk, Balibey gibi köylerin o dönemde varlığının şüpheli olduğu veya varsa da köy olmadığı anlaşılmaktadır (bkz. Şekil 2.1.).

Savaş döneminin akabinde çok çabuk nüfus hareketlerine maruz kalan sahada o dönemden sonra eski yerleşme ünitelerinde nüfus giderek artarken, bu eski yerleşim ünitelerinin çevresinde ise yeni yerleşim sahaları meydana gelip gelişmektedir. Bunun en güzel örneğini Dambüyük, köyünde görmekteyiz. 1518 yılında mezraa olan köy, 1523 yılında iskan üniteleri haline dönüşmüş ve köy özelliği kazanmıştır. 1518 yılına ait tahrir defterinde Aşvan'a Kış, Kışlacık mezraaları bağlıdır. 1523 yılında ise Yahsama ile Asarcık adlı mezraalar kayıtlıdır. Kış mezraası yok olurken Kışlacık mezraası da Sarini köyüne bağlanmıştır. Yine 1523 yılında Dişidi'ye bağlı Ezeli adlı bir mezraa mevcuttur.

Günümüze ulaşan ilk yazılı kayıt olan, köydeki vergi mükelleflerinin kaydedildiği 1518 tarihli tahrir defterine göre; Aşvan'da 22 hane 7 fert, Üngüzek'te 8 hane 1 fert, Pirinçci'de 5 hane, Dişidi'de 2 hane olmak üzere, sahada 37 hane ve 8 fert bulunurken (Ünal 1989, s.77 - 84) mezraalarla birlikte, bunun yaklaşık nüfus olarak 250 - 300 civarında bir nüfusa karşılık geldiği ifade edilebilir. Çünkü Osmanlı da hane olarak belirlenen terim aileye karşılık gelmektedir. Her hanenin 5, 6 veya 7 kişi olabileceği tahmin edilmektedir. Yani nüfus tahminlerinde bu kat sayıların herhangi birisi kullanılabilir (Elibüyük 1990, s. 26). 1523 tarihli tahrir defterinde ise; Aşvan'da 63 hane 26 fert, Dambüyük'te 6 hane 2 fert, Dişidi'de 2 hane 2 fert, Üngüzek'te 8 hane 1 fert, vergi mükellefi görünürken (Ünal 1989, s.77 - 84) kayıtlarda yeralan bir önceki kayıta 5 hane olarak yeralan Pirinçci'de vergi verenlerin 1523'te bulunmaması fakat köyün viran veya hali durumda görünmemesi, vergi verememelerine rağmen yaşadıkları anlaşılmaktadır. Pirinçci ve yeni yerleşilen Dambüyük ile birlikte sahada toplam 87 hane ve 39 fert yerleşmiş bulunmaktadır ki yine buna mezraaların eklenmesi ile bu yaklaşık 650 - 700 arasında bir nüfusa karşılık geldiği söylenebilir. Bu da ovadaki güvenli, huzurlu ortamın tabii çevre şartları ile birleşince kırsal insanı için cazip bir yerleşim sahası haline geldiğinin en açık göstergesidir.

Beş yıllık bir süreç içinde ova ve çevresinde nüfus yaklaşık % 300 civarında bir artış göstermiştir. 1523 ten 43 yıl sonra oluşturulan 1566 tarihli tahrir defterinde ise; Aşvan'da 124 hane 26 fert, Dambüyük'te 10 hane 1 fert, Dişidi'de 13 hane 4 fert, Pirinçci'de 14 hane 4 fert, Üngüzek'te 65 hane 35 fert, (Ünal 1989 S.77 - 84) Görüleceği üzere; Ovadaki nüfus çok hızlı bir şekilde artmış bulunmaktadır. 1566 yılı tarihli tahrir defterine göre, 226 hane ve 70 fertin karşılığı olarak yaklaşık 1400 - 1700 arası bir nüfusun yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu da o dönemde adı geçen beş köyün yoğun bir nüfuslanma alanına karşılık geldiğini gösterir (bkz. Tablo 2.1.).

Tablo 2.1.: Araştırma Sahasında 16.yy. da Yerleşme ve Nüfus

KÖYLER	1518			1523			1566		
	H	F	Tahmin Nüfus	H	F	N	H	F	Tahmin Nüfus
Hıdırbaba (Dişidi)	2	-	12	2	2	14	13	4	82
Dalıca (Üngüzek)	8	1	49	16	9	105	65	35	425
Dambüyük	-	-		6	2	38	10	1	61
Muratçık (Aşvan)	22	7	139	63	26	404	124	26	770
Pirinçi	5	-	30	-	-		14	4	88
TOPLAM	37	8	230	87	39	561	226	70	1426

Kaynak : Ünal M.A. 1989 S. 77 - 84, H=hane, F=fert

Araştırma sahasında bu tarihten 18. yüzyıla kadar herhangi bir bilgi bulunamamaktadır. Tek istisnai durum Evliya Çelebi'nin seyahatnamesidir. Seyahatnamede Evliya Çelebi'nin devlet erkanı ile birlikte Sivas'tan Diyarbakır'a giderken, gidilecek hat olarak araştırma sahasının seçildiğini şu satırlardan anlıyoruz. "Arapkir'den doğuya doğru giderek Dutluca köyünde menzil aldık. Fırat kenarında güzel bir köy ve geçit başıdır. Bundan ilerisi Diyarbakır eyaletidir. Aynı zamanda Çemişgezek hudutudur. Bu bölgede bir köyde misafir kaldık amma adı hatırımda değil. Yine doğuya doğru giderek Murat Nehri'ni gemilerle geçtik. karşı tarafta yine Diyarbakır toprağında İşivan Kalesi'ne geldik. Harput sınırında olan bu yörede Fırat ve Murat nehirleri birbirlerine çok yakın geçerler. Buraya bir menzil uzaklıkta bir yerde de birbirine kavuşurlar. Mamur bir kenttir... Buradan kalkarak Sekiz saatte Harput kalesine geldik." (Temelkuran - Aktaş 1993, s. 170).

Evliya Çelebi'nin "işivan" adı ile tarif ettiği yer; günümüzde barajın altında kalan eski Aşvan (Muratçık) köyüdür. Evliya Çelebi'nin hatıratında araştırma sahası ile ilgili dikkat edilmesi gereken bazı önemli ayrıntılar vardır. Öncelikle devlet erkanının, bu yolu tercih etmeleri bu yolun o dönem için oldukça güncel bir konumda olduğunu gösterir. Yazarın "mamur bir kenttir" diye bahsetmesi ise Muratçık köyünün ulaşımında etkisi ile oldukça gelişmiş olduğunu akla getirmektedir. Kent terimi Farsça'da köy anlamına gelmesi bu şekilde kullanımının izahı olabilir. Fakat Harput şehrinin ovaya inmesi ile birlikte, Harput'tan Aşvan'a inen Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği ticaret yolu önemini kaybetmiştir. Sonuçta ekonomik mübadele sahasının yönünü değişmesi araştırma sahasının cazibesini azaltmıştır. Seyahatname'de diğer köylerle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Araştırma sahası ile ilgili tarihi kayıtların bulunduğu salnameler, ancak 19.yüzyıla aittir. 19. yüzyılda ise ana hatları ile Ova iskan sahası bugünkü görünümünü almış

olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Yani Koruk, Fatmalı, Balibey gibi köylerin muhtemelen 16 - 18.yüzyıllar arasında kurulduğu sanılmaktadır. Yine büyük bir ihtimalle de Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybına bağlı olarak Anadolu'ya dönen Türkmenler olabilir.

Neolitikten günümüze daimi iskan sahalarından birisi olarak görülen araştırma sahasında, arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen bulgular ve tarihçilerin ileri sürdüğü genel ifadelere dayanarak; yaklaşık 7.000 yıl zarfında, kırsal hayatta değişiklik pek fazla olmamıştır. Özellikle Hititler'den bu yana oluşturulmuş tarım sistemi, kerpiçten oluşan evler, toprak örtü malzemesi, tarım ve hayvancılığa dayanan iktisadi yaşam çok az değişmiştir.

20. yüzyılda sanayi devrimine paralel olarak gelişen kentler ve kent hayatı; kırsal nüfusun ilgi alanı haline gelmiştir. İnsanların şehir hayatını kabullenmeleri ve nisbeten köyde de buna yakın bir standartta yaşama arzusu, köylerde şehirselleşmelerin yayılma eğilimini sağlamıştır. 7.000 yıldır çok az değişen kırsal hayat; 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşam tarzı meskenler ve iktisadi faaliyetler değişme eğilimine girmişlerdir.

Araştırma sahasının yerleşim yapısını etkileyen Keban Baraj Gölü'nün oluşumu dolayısıyla Fatmalı ve Aşvan'ın eski iskan alanları suyun altında kalmıştır. Yerine günümüzdeki iskan alanında bulunan köyler ortaya çıkmıştır. Son dönemde Tunceli kırsal alanında artan terör faaliyetleri ve buna bağlı potansiyel oluşturan sahaya göç yeni iskan çekirdekleri ve gruplarının oluşumuna neden olmuştur. Sahanın sulu tarım sahası haline dönüşümü ile birlikte bu iskan birimlerinin de nüfuslanıp köy haline dahi gelmeleri muhtemeldir.

2.2. YERLEŞMELER ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Yerleşmelerin çeşitliliğini ve dağılımını etkileyen etmenlerin başında tabii çevre faktörleri gelmektedir. Çünkü tabiatla insan arasındaki karşılıklı münasebetleri ortaya koymadan iskana ait problemlerin ve şekillerinin mahiyeti ve tekamülü hakkında kati ve gerçek sonuçlara varmak mümkün olamaz (Tunçdilek 1967, s. 27). Yani insanların bütün faaliyetlerinin olduğu gibi yerleşme tip ve düzenleri de tabiatın etkisi altındadır (Sergün 1975, s. 72). İnsanların bir arada yaşama arzusu ve buna yönelik eylemleri doğal çevre koşulları tarafından engellenmekte veya desteklenmektedir.

Muratçık Ovası'nda yerleşmelerin kuruluşu, gelişmesi, dağılışı gibi olaylarda doğal çevre faktörü oldukça etkin rol oynamaktadır. Yerleşmelerin konumlarına

baktığımızda; sahanın batısındaki bir çoğu Paleozoik yaşlı mermerlerin oluşturduğu tepeler bölümü ile Plio - Kuaterner yaşlı eski ve yeni alüvyonlardan meydana gelmiş olan sahanın kontakt noktasındaki vadi veya sırtlarda yerleşmeler oluşmuştur. Bunun en iyi örnekleri Hıdırbaba, Balibey, Pirinççi, Dallıca köyleri ile Konak mahallesidir. Böylece ulaşımın kolay olduğu vadi kenarlarından faydalanmanın yanında vadiler ve etrafındaki sırtlar sayesinde yamaç boyunca küçüklü büyüklü su kaynaklarından içme ve sulama suyu olarak ta yararlanılmaktadır. Aynı durum doğuda Eosen yaşlı kalker, marn, kumtaşından oluşan yamaç ve sırt ile ova arasında kurulmuş olan köyler ile Tapanlı mezraası ve Fatih mahallesi için de geçerlidir.

İskan sahasının seçiminde su kaynaklarının etkin payı vardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi vadiler ve yamaçlar boyunca suyun fazlalığı, meskun mahalleri belirleyici rol oynamaktadır. Hıdırbaba, Balibey, Pirinççi, Dallıca, Koruk ve Dambüyük köylerinin iskan sahaları suyun özellikle de içme suyunun rahat temin edilebileceği noktalardadır. Hatta önceleri Kollarbaşı tepenin kuzey yamaçlarında kurulan Dallıca köyü su temini için şu andaki yerleşim sahasına taşınmıştır. Bunun yanında Plio - Kuaterner yaşlı asıl ova tabanında yer alan Muratçık ve Fatmalı köyleri bu konuda daha şanssızdır. Yerleşim yerlerinin bazı beşeri avantajlarının beraberinde su kaynaklarının azlığı su sıkıntısına neden olmaktadır. Ovaya ilk yerleşenler de daha çok suyun varlığı nedeniyle buraya yerleşmişlerdir.

Muratçık Ovası'nı güney, doğu ve batıdan sınırlayan, aynı zamanda ovanın su toplama havzasını belirleyen ve Pliosen aşınım yüzeylerine karşılık gelen tepeler grubu araştırma sahasının da sınırını oluşturur. Bu tepeler konutların bulunmadığı ve tamamen tarımsal fonksiyonların gerçekleştirildiği hayvancılık faaliyetlerine yönelik mera veya tarla ziraatinin yapıldığı alanlar görünümündedir.

Keban Baraj Gölü'nü oluşturan Murat Nehri, yerleşmeyi sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Tarihte daha çok doğal devlet sınırı olarak kullanılmış Murat Nehri o dönem için aşılma zorluğu, savunma kolaylığı ve kolay ulaşımı dolayısıyla araştırma sahasının iskanında pay sahibidir. Öte taraftan yerleşmelerin kuzey sınırını oluşturan Keban Baraj Gölü'nün, yerleşmeyi sınırlandırıcı rolü de vardır. Gölün iskana etkisinin önemli bir sonucu da iskan sahaslarının bir kısmının suyun altında kalması ve böylece ovada göç ve yeni yerleşmelere zemin oluşturmasıdır.

İklim elemanları yerleşmelerin yeri ve şekli üzerinde etkilidir. Kuzeyden gelen soğuk havadan etkilenmemek için yerleşmeler daha çok doğu ve/veya batıya bakmaktadırlar. Kuzeye bakan yamaçlar duvara karşılık gelmekte, pencere hiç

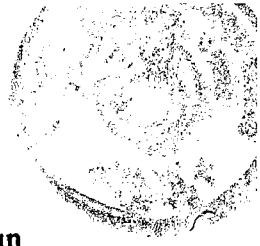
konulmamakta veya küçük tutulmaktadır. Meskenlerin bir cephesini yamaca doğru yaslanarak soğuğa, rüzgara ve aşırı sıcağa karşı dulda oluşturulmuştur. Muratçık, Fatmalı köyleri ve Arslanbeyhanı ile Üçveler ova tabanında yeraldıklarından bu şartları taşımaz. Öte yandan meskenlerin tesisinde kerpiç malzeme kullanılması kış soğuşuna ve yaz sıcağına karşı koruyucudur.

Yerleşmeyi etkileyen beşeri şartların başında ulaşım kolaylığı gelmektedir. Neolitik dönemden beri tabii yollar sahası üzerinde gelişmiş olan ova yerleşmelerine sahada da tesadüf edilir. Muratçık, Fatmalı köyleri, Arslanbeyhanı ve Üçveler yerleşim yerlerinin seçiminde ulaşım en etkin faktördür. Çünkü yer değiştirmiş olan bu köyler önceleri de önemli yolların kenarında kurulmuştur ve şimdi de Elazığ - Çemişgezek karayolunun kenarında gelişmişlerdir. Mesken yapımına elverişliliği, tarım alanlarına ulaşılabilirliği gibi nedenlerden dolayı üretim ve pazarlama işlemleri daha rahat yapılabilmektedir. Muratçık, Fatmalı köyleri, Arslanbeyhanı ve Üçveler mahallelerinin ovadaki tarım arazisi olarak kullanılabilir sahalara işgal etmeleri genel ova köylerinde olduğu gibi araştırma sahasında da olumsuz bir etmen olarak görülmektedir. Arslanbeyhanı adıyla müsemma olarak eski yol üzerinde yolculara hizmet vermek için inşaa edilmiştir. Hanın kalıntıları yeni karayolu'nun yapımı ile ortadan kalkmıştır. Şimdi ise yeni karayolu üzerinde bir kaç ev ve eklentilerinden müteşekkil bir mahalle olarak varlığını sürdürmekte ve ulaşımın etkisiyle kurulmuş yerleşmelere iyi bir örnek teşkil etmektedir.

2.3. YERLEŞME ŞEKİLLERİ

Yerleşme; mesken ve meskenlerin bir araya toplanmaları ile oluşan köy, kasaba, şehir gibi belirli ünitelerin dışında, mesken ile köy arasında intikal şekilleri olarak kabul edilen, göçebe veya sedanter bir takım iskan tiplerini de içine alan, çok geniş bir kavram olarak tanımlanabilir (Tanoğlu 1954, s. 1). Paleolitik dönemde doğal barınaklardan yararlanan insanlar Mezolitik dönem ile birlikte kendi yaptıkları meskenlerde barınma ihtiyaçlarını idame ettirmişlerdir. Bu durum insanoğlunun yeryüzüne yayılması, bağlı oldukları doğal çevreden yararlanarak oluşturdukları ve o çevrenin özelliklerini yansıtan meskenleri ortaya çıkarmış ve buna daha sonraları iktisadi faaliyete bağlı olarak çeşitli fonksiyonel kullanım imkanı veren yeni tip meskenleri, meskenlerin biraraya gelmesi ile de yerleşme ünitelerinde bir çeşitlenme sağlamıştır.

Muratçık Ovası ve çevresinde halkın; yerlilerden veya sahaya sonradan yerleşen Türkmenlerden ve son dönemde de Şavaklılardan oluşması, çeşitli kültürlere dahil

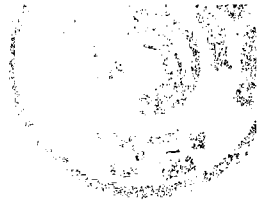
insanların biraraya getirdiği bir polikültür ortamı meydana getirmiştir. Ayrıca ovanın tarihi ve doğal çevre özellikleri debu etkileşime katkıda bulunmaktadır. Yerleşmelerin hayat tarzına veya iktisadi faaliyet şekillerine dayanmaları, yerleşme ve iktisadi faaliyet sahalarının sebep ve mekan itibari ile daima birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları (Tanoğlu 1966, s. 200 - 201) yerleşme tarzı ve tipleri üzerinde de kendisini göstermiştir. Ova ve çevresinde kır yerleşme tipleri, genelde iktisadi faaliyet türü ve buna bağlı olarak fonksiyonel şekilde gelişen iskan ve mesken türlerinin farklı biçimlerde dizaynı sonucunda meydana gelen çeşitlenmeden türemişlerdir. İnsanın zamanla yerleşmeyi daimi veya belirli bir periyotta kullanmasına bağlı olarak; ağıl, bağ evi, yayla, oba gibi geçici yerleşme üniteleri köy, mahalle, mezraa, kom benzinlik, gibi daimi yerleşme üniteleri ayırt edilmeye başlanmıştır (bkz. Şekil 2.2.).

2.3.1. GEÇİCİ YERLEŞME ŞEKİLLERİ

Geçici yerleşme şekillerinin, yerleşme tarzına bağlı olarak, araştırma sahasında günlük kullanılanları olduğu gibi yılın büyük bir kısmı kullanılan yerleşme şekilleri mevcuttur. Bu tamamen iktisadi faaliyetin gerçekleştirilme tarzı ile doğru orantılıdır. Bununla beraber sahada; bir veya birkaç günlük kullanılan bağ evlerine, inşaat sezonunda kullanılan kum ve mermer işleme tesisleri gibi yerleşmelere veya semi - sedanter yapıya sahip tek evlere, bağ evlerine, ağıllara vs. geçici yerleşmelere tesadüf edilir.

2.3.1.1.KUM ve MERMER İŞLEME TESİSLERİ

Araştırma sahası içinde yeralan kum işleme tesisi, Hıdırbaba köyünün 500 metre kadar güneyinde, Koyunağıl tepe etekleri ile Korucuoyuğu deresi kenarındadır (bkz. Şekil.2.2.). Tesisin çalışanları genelde Hıdırbaba köyünün sakinleridir. Mülkiyeti bu köyden kimselere aittir. Tesiste yılda 15.000 m³ kum çıkarılıp işlenmektedir. Tesis inşaat sezonunun başlaması ile birlikte yerleşmeye açılır. Bu dönem genelde nisan veya mayıs aylarıdır. Faaliyet inşaat sezonunun bitmesine yakın olan ekim veya kasım aylarında biter ve yerleşme sahası yeni döneme kadar terkedilir. Kum işleme tesisinde çalışan 25 kişinin bir kısmı tesislerde daimi olarak kalırken, bir kısmı ise köyden veya Elazığ şehrinden günübirlik olarak gelip gider. Kum işleme tesisinde barınma yeme içme ve sosyal ihtiyaçların giderildiği 5 küçük mesken mevcuttur. Köye yılda 250.000.000 TL. gelir sağlayarak hizmet, işgücü ve parasal olarak kırsal ekonomiye destek olmaktadır. Hıdırbaba civarındaki yüksek plato sahalarından aşımın nedeni ile erozyona maruz kalan kumun vadide dolmasıyla oluşan, dere kumunun inşaat sektöründe verimli olması bu kuma olan talebi arttırmaktadır (bkz. Foto : 3.1.).

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yer alan tek mermer işleme tesisi ise Pirinççi köyünün hemen kuzeydoğusunda Elazığ - Çemişgezek karayolunun sol tarafında yerleşmiş olan işletmedir (bkz Şekil 2.2.). Tesis inşaat sezonunun başlaması ile birlikte yerleşmeye açılır. Yılın büyük bir bölümünde ve hava durumunun müsait olduğu dönemler boyunca çalışır. Genelde kış aylarında faaliyete ara verilir. Tesiste 60 - 70 kişi çalışmakta ve bunların büyük bir kısmı burada ikamet etmektedir. Çeşitli amaçlar için, geçici inşaa edilmiş 10 kadar konut bulunmaktadır. Tesislerde inşaat sahasından çıkan ve yörede yoğun bir şekilde aflörman veren paleozoik yaşlı blok mermerler işlenir ve unsurları farklı 5 çeşit mozaik haline dönüştürülür. Elde edilen mozaikler kanalın alt yapı çalışmalarında kullanılır. Tesisler "Kuzova Sulama Projesi"nin inşasına başlanması üzerine 1994 yılında kurulmuştur. Sulama projesine destek amaçlı çalışmasına devam etmektedir (bkz. Foto : 3.2).

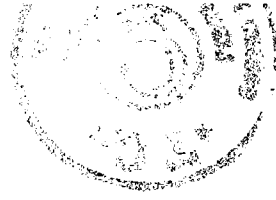
2.3.1.2. İSKELE

İskele, Keban Baraj Gölü'nün tekamülünden sonra kurulan Keban Belediyeleri Ulaşım Birliği tarafından işletilen Pertek, Ağın ile birlikte üçüncü ulaşım hattı olarak Çemişgezek karayolunun üstünde kurulmuştur. Burada feribot iskelesinin kurulması ile birlikte feribotu beklerken, insanların dinlenmelerini ve ihtiyaçlarını sağlamak amacı ile tesisler oluşturulmuştur. Bu tesisler, bir kaç kafe - lokanta niteliğinde eğreti iskan biriminden meydana gelmektedir. Fakat meskenler kış döneminde gerek soğuk gerekse ulaşım hacminin düşmesi nedeni ile gelirin azalmasına bağlı olarak kapatılmaktadır. Günümüzde balıkçıların da yeni yeni ilgi göstermesiyle, oradaki halkın ekonomik gelir sağladığı iskele, semi-sedanter bir yerleşim tarzının hüküm sürdüğü yerleşim birimi halindedir (bkz. Ulaşım, Foto 3.6).

2.3.1.3. BAĞ - BAHÇE EVLERİ

Bağ evleri, araştırma sahası kapsamında bulunan en yaygın geçici kır yerleşme ünitelerinden birisidir. Bağ evleri, köy yerleşmelerinin biraz uzağında inşaa edilmiş, çok basit kulübe veya gelişmiş bir yazlık konut görünümünde olmaktadır. Bu tür konutların yaygın olarak görülmesinin nedenlerinin başında, sahanın tarla tarımından sonra en çok yetiştirilen türünün üzüm olmasıdır. Üzüm bağlarının bu kadar yoğun olmasının nedeni gerek sulu gerekse susuz arazide rahatlıkla yetiştirilebilmesi ve belirli periyodlar dışında bakım gerektirmemesidir. Su sıkıntısının had safhada olduğu arazide, gerek gecikmiş Akdeniz iklimi, gerekse ovadaki Plio - Kuaterner dolgu yüzeyleri üzümün yetişme şartlarına uygun bir ortam meydana getirmektedir.

Sahada yapılan bağcılık, daha çok mevsimlik göç faaliyetinde bulunan aileler tarafından tercih edilir. Elazığ veya diğer illere göç etmiş, fakat arazileri köyde olan halk, yaz döneminde hem tatil yapmak hemde yaz döneminde uğraşı ve gelir sağlamak amacıyla daha az zahmetli olan bağcılık yapmaktadır.

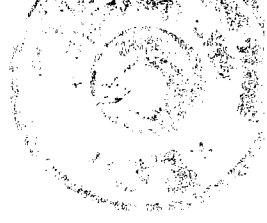
Bu faaliyetlerin zamanında ve daha rahat yapılması amacı ile faaliyet alanının içinde veya kenarında oluşturulan geçici iskan şekilleri olan bağ evleri, sahada iki türlü yerleşim tarzının görüldüğü geçici iskan şekilleridir. Birinci tip bağ evleri, köyde ikamet eden ailelerin bağ tarımı döneminde bağ alanında bir kaç saatlik, günlük veya bir kaç günlük kaldıkları basit kulübelerdir (Foto 2.2.). Kulübeler yaklaşık 2.5 x 2.5 x 2.5 ebatlarında ve çok basit şekilde inşaa edilmiştir.

İkinci tip bağ evleri ise, yaklaşık mayıs, haziran aylarında yerleşilen ve ekim ayında sezonun bitmesi ile terkedilen, yerleşme yerinin bir kaç aylık kullanımıyla oluşan bir yerleşme tarzının hüküm sürdüğü mevsimlik yerleşmelerdir. Bu sınıfa giren bağ evleri geçici yerleşme tiplerinin tarifine daha çok uymaktadır. Çünkü hem kalınan zaman diğerlerine göre daha fazla ve kullanım fonksiyonları içermektedir. İlkbaharda canlanan üzüm bağlarının, çapalanması, gübrenmesi, budanması, yaz sonunda bağ bozumunda ürünün toplanması pazarlanması veya kurutulması döneminde kalınan havuz, ahır, depo, ambar, kiler gibi eklentileri gelişmiş veya rekreasyon amaçlı da kullanılan bu yerleşmeler, çok katlı sayfiye evleri durumundadır.

Araştırma anketlerinden ve arazi gözlemlerinden çıkan sonuçlar doğrultusunda, 90 - 100 civarında bağ evi tespit edilmiştir. Bağ evleri sahada nüfusun çokluğu ve arazinin genişliği münasebeti ile bir çoğu Koruk, Hıdırbaba, ve Pirinçi köyleri arasında yer almaktadır (bkz Şekil 2.2.). Mevsimlik yerleşilen bağ evlerinin büyük bir kısmı çevrelerinde oluşturulan bahçelerin içinde kalmıştır yani birer "bağ - bahçe evi" şeklindedir. Bu şekliyle Tunçdilek'in "Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgeleri istisna tutlursa geri kalan teknil bölgelerde bağ evlerine tesadüf edilir" (Tunçdilek 1967, s. 154). Doğanay'ın "Erzincan, Malatya ve Elazığ ovalarında seyrekte olsa rastlanır" (Doğanay 1994 a, s. 308) ifadelerinin aksine, bağ evleri araştırma sahasında en yaygın geçici kırsal yerleşmelerdir.

2.3.1.4. AĞILLAR

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde görülen bir diğer önemli iskan birimi de ağıllardır. Alagöz ağılları "küçükbaş davarın konulduğu barındırıldığı etrafı çit ve duvarla çevrili mekan" (Alagöz 1941, s. 156) tanımını kullanırken, Tunçdilek Ağılları

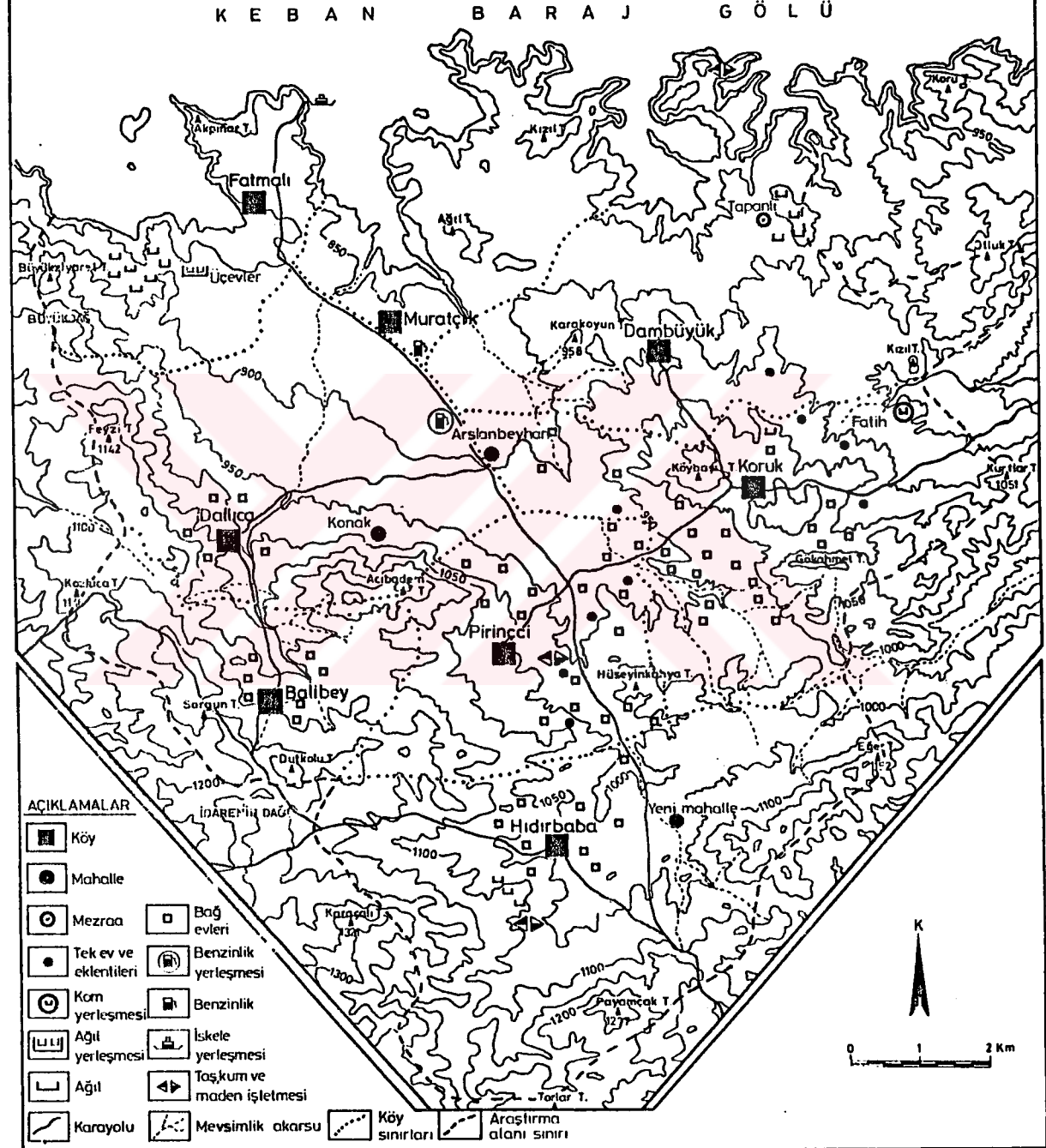
"köy - altı ve köy gibi iskan yerlerinin dışında kalan ve iskan ünitesinin bir eklentisi" (Tunçdilek 1967, s. 155) olarak tanımlamıştır. Doğanay ise kısa bir tanımla "ağillar hayvancılık faaliyetlerinin eseridir" demiştir (Doğanay 1994 a, s.290).

Araştırma sahasında yukarıdaki tanımlara uygun olarak, yerleşme ünitesinin kendisi, yerleşme ünitesinin eklentisi şeklinde veya köy sınırları dahilinde yerleşme ünitesinin geçim sahasının dışında bağımsız, 25 - 30 civarında ağıl yerleşmesine rastlanır. Ağillardan 15 kadarı Fatmalı köyünün güneybatısında yer alır. Fatmalı köyüne 1km. uzaklıktaki Üçevler mahallesi civarında yer alan ağillardan altı tanesi Tepedibi mevki ile Büyük Ziyaret tepe arasındaki yamaç boyunca sırt ve vadilere yerleşmiş ağıl iskanlarıdır. İskan ünitesinin eklentisi durumundaki bu ağillar tamamen taşların üstüste harç malzemesi kullanılmadan konulması ile basit şekilde oluşturulmuş dikdörtgen şekilli ebatları 20 x 5 - 6 m. civarında olan üstleri naylon ile örtülmüş bu hayvan barınaklarının yanında Tunçel 'in araştırmasında, Kayseri civarında "evlik" olarak adlandırıldığını söylediği (Tunçel 1994, s. 70), taştan yapılmış bir tek odadan müteşekkil, çobanın barındığı mekanlar ve yanında "Yemlik", "sütlük" ve "kuzuluk" adı verilen kuzuların beslendiği, emzirilip muhafaza edildiği mekanlar da mevcuttur. Bu tip ağillarla Dambüyük köyü, Tapanlı mezraasında da karşılaşılmaktadır. Buradaki 4 ağılın özellikleri yukarıdaki ağilların genel yapısına benzerken, iskan ünitesinin eklentisi tarzındadır. Çoban kulübesi mevcut değildir ve çoban barınma ihtiyacını, imkanın varlığı ve mezraaya yakınlığı sebebi ile mezraadan gidermektedir.

Hıdırbaba köyü civarında Koyunağıl tepenin etekleri, mevkinin adından da anlaşılacağı üzere önceden yoğun ağıl sahasıdır. Sayıları önceden daha çok olan ağillardan günümüzde 2 tane kalmıştır. Ağilların şekilleri ve boyutları diğerlerine benzemektedir. Fakat ağillar, köye yakın konumu, meyve ağaçlarının bol bulunduğu sahanın varlığı nedeni ile tamamen ağaç malzemedен inşa edilmiştir. Çatısının üzeri ahşapla kaplanmıştır. Çoban kulübesi ise briketten oluşturulmuştur (bkz. Foto.2.3.).

Çalışma alanında ağillar yönünden önemli bir diğer özellik; Fatmalı köyüne bağlı Üçevler'in, konutların beraberinde hemen önünde inşa edilmiş 8 civarında ağıldan oluşmasıdır. Burada ağillar, mera arazi üzerinde inşa edilmesi ve küçükbaş hayvanın köyde kalmaması esasından farklıdır. Üçevler'de ağillar iskan ünitesinin eklentisi olmaktan çıkıp, adeta iskan ünitesinin kendisini meydana getirmektedir. Yani ağilların oluşturduğu iskan çekirdekleri birleşerek bir iskan grubu şeklinde ağıl yerleşmesini oluşturmuşlardır. 1: 25.000 ölçekli K 41 b3 no. lu paftada mahalle olarak belirtilen

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNDE YERLEŞMELERİN DAĞILIŞI (1996)

ŞEKİL : 2.2

İ. OĞUZ AKDEMİR 1996

Üçevler gerçekte bir ağıl yerleşmesidir. Üçevler ağıl yerleşmesinde ikamet eden yaylacılar, kışın ağıllarda barındırdıkları sürüyü yazın yaylaya çıkarmaktadır.

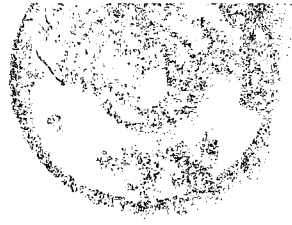
Ağılların araştırma sahasında giderek yayılmasının temel nedeni; daha önce de belirttiğimiz gibi, ovaya yeni göç edenlerin temel ekonomik faaliyetlerinin küçükbaş hayvancılık ekonomisine dayanmasıdır. Yaylacılar, kışın ağıllarda barındırdıkları hayvanları yaylalara götürürken, Bazı aileler yazında bu alanda kalarak sürülerine burada bakarlar. Muratçık Ovası'nda ikamet eden ağıl sahibi aileler genelde dar gelirli ve aralarında gelenek, görenek ve sosyo ekonomik yönden bağları olan gruplardır (bkz. Şekil.2.2.).

İskan çekirdekleri, iskan grupları, ağıllar veya diğer yerleşim birimlerinde oturup geçimini küçükbaş hayvancılıkla sürdüren aileler, soğuk dönem diyebileceğimiz ekim - nisan veya mayıs dönemlerinde araştırma sahasında barınırken, mayıs - ekim döneminde Erzurum civarındaki Tortum İspir yaylalarına göçerek hayvancılık ekonomisine bağlı semi - sedanter bir yerleşim tarzı sürdürürler.

2.3.2. DAİMİ YERLEŞMELER

Daimi yerleşmeler araştırma sahasının doğal olarak genel yerleşim tarzıdır. Bu tip yerleşmeler genellikle geçici yerleşmelerden sayıca fazla miktarda olup, toplu dokuda ve daha geniş alana yayılmış olarak görülür. Daimi yerleşmeler grubuna; özellikle sahada son zamanlarda fazlalaşan iskan çekirdekleri, benzinlik, kom, mezraa, mahalle ve köyler girmektedirler.

Araştırma sahası ve çevresine, son dönemde terör sebebi ile Tunceli civarındaki kırsal alanlardan göç olmuştur. Göç eden aileler, kendi asıl köylerine yakınlığı, kendi yerleşim ortamlarına olan benzerliği ve ova halkının gelenek, görenek, inanç yönünden göç edenlerle ortak paydalarının oluşu gibi nedenlerle çalışma alanını tercih etmişlerdir. Bu göç, yeni yerleşim sahalarını ve meskun mahalleri oluşturmuştur. Belirlenen yerleşim birimleri genelde köyün hudutları dahilinde fakat köy merkezinin dışında ve daha çok Elazığ - Çemişgezek karayolunun çevresinde yoğunlaşma göstermektedir. Yerleşim birimlerinin bir çoğu şu anda tek ev ve eklentilerinden ibaret, en basit, iskan başlangıcı (Tunçdilek 1967, s. 99) olan iskan çekirdeği veya nüvesi dediğimiz iskan birimlerinden oluşmaktadır. Bu meskenlerde yaşayanlar, Doğu Anadolu'daki genel eğilime uygun olarak hayvancılıkla uğraşan (Tunçdilek 1967, s. 99) ailelerdir. Barınmak için bir ev ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği ahırlardan, samanlıktan müteşekkil meskenlerde hayvancılık ekonomisi ile uğraşmaktadırlar. Kendi ihtiyaçlarını

karşılacak kadar da tarla tarımı ile de uğraşırlar. Arazide yapılan tesbitlerde sayıları 10 civarındaki bu tür köy - altı iskan birimlerine, göçün yoğun olduğu Hıdırbaba, Muratçık, Koruk, Dalıca köyleri sınırları dahilinde rastlamak mümkündür.

Köy sınırları dahilinde fakat köy merkezine uzak, sadece bir tek evden meydana gelmiş ve sayfiye evi niteliğindeki evler de araştırma sahamızda yer alır. İskan çekirdeklerinin ileride başka insanları da buraya çekecekleri, iskan gruplarına veya daha büyük iskan birimlerine dönüşecekleri muhtemeldir.

Bir kaç iskan çekirdeğinin biraraya gelmesinden oluşmuş küçük yerleşim birimleri olan iskan grupları (Tunçdilek 1967, s. 104) sahada; yukarıda bahsettiğimiz gerekçelerden dolayı meydana gelmiş olan, kuruluş tarihi diğerlerinden eski olan iskan çekirdeklerinin çevresinde gelişen birimlerle biraraya gelmesi sonucunda oluşmuşlardır. Bu oluşum kalabalık göç eden ailelerin bir kaç ev şeklinde iskanı veya göç aden ailelerin arasında sosyo - ekonomik bir birliğin olmasından dolayı meskenlerini yanyana kurmaları ile oluşmuş daha çok toplu tip (Tunçdilek 1967 s. 105) iskan grubu özelliği göstermektedir. Bu iskan gruplarının bir kısmı artık mahalle niteliğindedir (bkz. Mahalleler) Temel iktisadi faaliyetin hayvancılık olduğu bu iskan gruplarına; Hıdırbaba köyü arazisinin Elazığ - Çemişgezek karayoluna komşu olan kesimlerinde, Koruk köyü sınırları dahilinde rastlamak mümkündür (bkz.Şekil.2.2.).

2.3.2.1. BENZİNLİK

Benzinlik yerleşmesi, araştırma sahası dahilinde Dalıca köyü sınırları içinde ve köyün yaklaşık 3 km. kuzeydoğusunda, doğal olarak Elazığ - Çemişgezek karayolunun üstünde ve sol kesiminde yer almaktadır. 1995 yılından sonra ortaya çıkmış bir benzinlik ve beraberinde gelişmiş olan ahırlar ve üç katlı modern bir konuttan meydana gelmektedir (bkz. Foto. 2.1.). yine bu benzinliğin yaklaşık 300 metre kadar aşağısında Muratçık köyü sınırları içinde ve köye yaklaşık 200 metre mesafede, Elazığ - Çemişgezek karayolunun sağ kesiminde daha yeni kurulan ikinci bir benzinlik sadece akaryakıt istasyonundan ibarettir. Diğer eklentileri henüz gelişmemiştir (bkz. Şekil 2.2, Foto. 2.1.).

Araştırma sahasındaki benzinlik yerleşmesi; Elazığ - Keban karayolunun yaklaşık 20. kilometresinden ayrılan, Elazığ - Çemişgezek karayolunun feribot iskelesine kadar olan 30 km. lik yol boyunca akaryakıt istasyonunun yer almaması ve buna duyulan ihtiyaç nedeni ile yolun kenarına kurulmuştur. Köylerin akaryakıt talebi ve feribot iskelesine yakınlık, kuruluş yerinin seçiminde önemli diğer faktörlerdir. Benzin

istasyonları ile yapılan mülakatta çevre köylerden yaklaşık 90 civarında traktöre hizmet verdikleri beraberinde ise köy sakinlerinin otomobillerinin benzin ihtiyaçlarını karşıladıkları, yaylalara küçükbaş hayvan taşıyan, kamyonların mazot ihtiyaçlarını karşıladıkları saptanmıştır. Bu fonksiyonları ile benzin istasyonları kırsal ekonomiye hizmet eden birimlerdir. Bu tür benzinlik yerleşmelerinin şehrsel veya kırsal ekonomiye hizmet vermesine bağlı olarak şehrsel veya kırsal yerleşim birimi sayılması (Tunçdilek 1967, s.158), gibi kriterler göz önüne alınırsa; sahadaki benzinlikler, birer köyaltı iskan birimidir.

2.3.2.2. KOM

Koruk köyüne bağlı, yaklaşık köyden 2 km. mesafede bulunan ve 1: 25.000 ölçekli K 42 a4 no.lu paftada Fatih mahallesi olarak belirlenmiş yerleşme, coğrafi manada bir koma karşılık gelmektedir. Mahallenin kendisi coğrafi tanımla bir kom niteliğini taşıırken Doğu Anadolu'ya özel olan (Tunçdilek 1967, s. 129) bu iskan şekli ekonomik faaliyetin hayvancılığa dayandığı ve azda olsa tarımın da yapıldığı bir yerleşim birimidir (Erinç 1953, s. 38). Sarıbeyoğlu "köy dışında hayvan beslemek için yapılmış bir veya birkaç ağıl ve çoban kulübesinden ibaret eğreti iskan mahalleleri" diyerek (Sarıbeyoğlu 1951, s. 37) adeta Fatih komunu tarif etmiştir. Fatih komu da birkaç ağıl ve bunların yanında yeralan meskenlerden ibarettir. Tamamen küçükbaş hayvancılık ekonomisine bağlı bir faaliyetin sürdürüldüğü komda, tarla tarımı yiyecek teminine yönelik olarak yapılmaktadır. Fakat bu ziraat hiç bir zaman sahiplerinin yerleşmesi veya önemli bir ekonomik faaliyet halinde değildir. Çünkü Sarıbeyoğlu'nunda dediği gibi, bunların olması halinde komun özelliğini yitirerek mezraaya dönüşecektir (Sarıbeyoğlu 1951, s. 37). Yine aynı araştırmacı, aynı eserinde kom ile mezraanın ayırıcı özelliklerinden birisi olarak daimi iskanı göstermiştir. Bu yaklaşım araştırma sahasındaki Fatih komu için geçerli değildir. Fatih komu, çobanın sürülerini ağıllarda barındırıp mera arazide otlatarak daimi kaldığı bir iskan ünitesi şeklindedir (bkz. Şekil.2.2.).

2.3.2.3. MEZRAA

Tapanlı mezraası; araştırma sahası içinde 1: 25.000 ölçekli K 42 a4 paftasında mahalle olarak gösterilmiştir. Bununla beraber yapılan çalışmada coğrafi anlamda mezraa özelliği gösteren bir ünite olduğu saptanmıştır. Tunceli'den çok önceden göç etmiş bir ailenin gelip yerleşmesi ile meskun bir saha haline gelen Tapanlı'da günümüzde 7 hane bulunmaktadır. Mezraa, köyün yaklaşık 3km. kuzey-kuzeydoğusunda yeralan, ulaşımın oldukça zor sağlandığı, İnce dere ile Belkaya

deresi arasındaki sırtın varlığı ile Dambüyük köyünden ayrılan, köyün geçim sahasının dışında, Belkaya deresinin vadisi içerisinde relief şartlarının iskana uygun olduğu sahada kurulmuştur (bkz. Şekil.I, 2.2., Foto.2.4.).

Tapanlı'nın kuruluş yeri, mezraaların genel iskan şartlarına uymaktadır. Çünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde oldukça yaygınlık gösteren mezralar, topoğrafyanın arızalı olduğu alanlarda yoğunluk kazanmaktadır (Tunçdilek 1967, s. 125). Bunun en iyi örneği topoğrafyası çok arızalı olan, köy envanter ettirdiğinde göre (1980) 1115 mezraaya sahip Tunceli ilidir. Bu sayı Elazığ ilinde yine aynı kaynağa göre 509 dur. Sürekli iskan birimi olan (Saribeyoğlu 1951, s.33) tarım ve hayvancılık ekonomisinin birlikte yapıldığı karma ekonomik faaliyetlerin sürdürüldüğü Tapanlı mezraası sakinlerinin bir kısmı sedanter yerleşim tarzını benimsemiştir. Bir kısım aileler ise önceleri daimi ikamet ettikleri halde nüfusun artması ile artan geçim sıkıntısı dolayısıyla genelde kışın Adana ve Mersin şehirlerinde yazın ise Tapanlı mezraasında ikamet etme tarzını benimsemişlerdir. Tarım ve hayvancılığın birlikte yapıldığı fakat tarımın daha çok ön planda olduğu iktisadi faaliyetler söz konusudur. Mülkiyeti tamamen sakinlerine ait olan mezraada 7 meskende daimi nüfus 36 iken, yaz nüfusu 70 - 80 civarında olmaktadır. Meskenlerin yanında 4 te ağılın yer aldığı mezraada, ağıllar hemen mezraanın yanı başındadır. Arpa, buğday, mercimek ekilen 1050 dönümlük bir arazide tarım yapılırken mezraada 600 civarında da küçükbaş hayvan beslenmektedir.

2.3.2.4. MAHALLELER

Mahalleler, araştırma sahasının köylerden sonra en büyük ve sedanter yerleşme üniteleridir. Mahalle iskanlarının tanımı ve ayırıcı kriterleri tam olarak belirgin ve kesin çizgilerle ayrılmamış, yerleşme coğrafyasının kırsal terminolojisindeki diğer bazı iskan terimleri gibi tanımlamaları muğlak olarak kalmıştır. Yücel bunun için "mahiyeti layıkıyla açıklanmamış" ibaresini kullanmıştır (Yücel 1988, s.69). Tanoğlu ise mahalle kriterini 2 - 25 hane ve 25 - 150 nüfus olarak belirlemiştir (Tanoğlu 1966 s.256). Fakat bu kriterlere sahip köyler olduğu gibi (araştırma sahasında Fatmalı ve Dambüyük köyleri) bu kriterlerin sınırının üstünde mahalle yerleşmelerine de rastlanmaktadır. Ayrıca nüfus ve hane sayısının, sabit değil de değişken yapıda olmalarının yanında, iskan biriminin idari durumu politikacılarla keyfi olarak belirlenerek köy veya köye bağlı mahalle şekline dönüştürülebilmektedir. Mahalleler, birden fazla iskan gruplarının biraraya gelmesi ile oluşmuş yerleşmelerdir (Tunçdilek 1967, s. 107). Esasında köyler dahi belirli kanun ve kurallarla belirlenmiş ve sınırları oluşturulmuş mahallelerden başka bir şey değildir. Herhangi bir mahalleye idari bir birim özelliği kazandıran muhtarlıkların

yapılanması ile idari açıdan köy yerleşmesi meydana gelmektedir. Mahalleler, Tunçdilek'in deyimiyle bir taraftan köy - altı iskan şekillerini toplayıcı bir karaktere sahip bulunurken diğer taraftan bir çok köy ünitesinin temelini meydana getirir (Tunçdilek 1967, s. 107). Türkiye'de çoğunluğu Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde olmak üzere 35809 mahalle olarak tanımlanmış yerleşim birimi bulunmaktadır (Köy Envanter Ettüdları 1980).

Elazığ il sınırları içinde de 344 kırsal yerleşim birimi mahalle niteliğinde gösterilmiştir (K.Env. Etd. 1980). Buna paralel olarak Muratçık Ovası ve yakın çevresinde, köylerin etrafında, yerleşim alanının geniş ve yerleşmeye müsait olan alanlarda bu tip iskan şekilleri gelişmiştir. Koruk köyüne bağlı 1 mahalle, Hıdırbaba köyüne bağlı 1 mahalle ve Dallıca köyüne bağlı yine 1 mahalle bulunmaktadır. Tapanlı, Fatih, Üçevler gibi yerleşmelerin, 1: 25.000 ölçekli K 42 a4 ve K41 b3 paftalarda mahalle olarak gösterilmesine rağmen, yapılan çalışmada coğrafi manada ağıl, mezraa veya kom denilen iskan şekilleri oldukları tesbit edilmiştir.

Günümüzde Koruk köyüne bağlı olan Arslanbeyhanı mahallesi bir mahallenin nasıl kurulduğunu geliştiğini en iyi yansıtan örneklerden birisidir. Arslanbeyhanı mahallesi; kesin tarihi bilinmemekle beraber 19. yüzyılın ortalarında Dallıca köyünde yaşayan Halit Beyin oğlunun hem topraklarına hakim olmak hem de o dönemde Murat Nehri üzerinden sağlanan kayık ulaşımının yol geçiş noktalarından birisinin üzerine han yaparak, iktisadi gelir sağlamak amacıyla, Koruk köyünün 3 km batısında, yerleşim yerine göç etmiştir. Mahalle Kuaterner yaşlı alüvyal dolgu yüzeyinden oluşan asıl ova tabanına yerleşmiştir. Tunçdilek'in deyimiyle köyün oğul vermesiyle yani kendi bünyesi içinde yeni bir iskan çekirdeği oluşturması ile Arslanbeyhanı meydana gelmiştir. Günümüzde adeta iç içe geçmiş toprak damlı kerpiçten inşaa edilmiş, 5 ev ve bu evlere ait tarlalar ahurlar, samanlıklar, kümesler gibi eklentilerden müteşekkil iyi bir toplu mahalle özelliği gösteren Arslanbeyhanı iskan nüvelerinin yanyana gelerek mahalleye dönüşümüne iyi bir örnektir. Mahallede tarla tarımı, küçükbaş hayvancılık ve kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Arslanbeyhanı önceleri Dallıca köyüne bağlı iken günümüzdeki Elazığ - Çemişgezek karayolunun yapılması ve bu yolun Dallıca ile Koruk köyleri arasında sınır teşkil etmesi münasebetiyle yolun Koruk köyü tarafında kalan kesiminde bulunması dolayısıyla, Arslanbeyhanı sınır düzenlemelerinde Koruk köyü arazisine dahil edilmiştir (bkz. Şekil.2.2., Foto I.).

Mahalle niteliğinde bir diğer yerleşme ünitesi, Dallıca köyünün 2 km kadar doğusunda, Acıbadem tepenin eğimin azaldığı etek kısmında yerleşmiş Konak

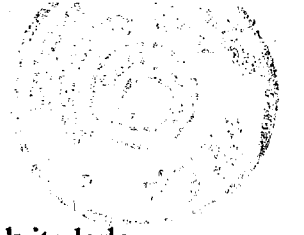
mahallesidir. Konak mahallesi, başlangıçta Kollarbaşı tepesinin, kuzeybatı yamacında Tornik sırtı mevkiinde kurulmuş olan Dalıca köyünün su ihtiyacı ve bunun teminine yönelik olarak yer değiştirmesi, Yakupgözü deresinin oluşturduğu birikinti konisine yerleşmesine paralel olarak bir kısım ahalinin Konak mevkiine meskenlerini kurması sonucunda meydana gelmiştir (bkz. Şekil.2.2.) . Konak mahallesi önceleri 15 - 20 kişinin yaşadığı bir meskun saha iken sonraları artan göç ve dolayısıyla halkın bir çoğunun iktisadi imkanları geniş olan şehirlere yerleşmesi sonucunda boşalmış ve daimi yerleşme kesintiye uğramıştır. Boşalan mahalleye Tunceli ili, Çemişgezek İlçesi kırsal alanından göç eden ve hayvancılıkla uğraşan aile yerleşmiştir. Bu aileye ait 200 dönüm arazi ve 300 - 400 civarında koyun mevcuttur. Tapanlı'da hem tahıl tarımı hemde hayvancılık faaliyetleri sürdürülmektedir. Konak mahallesi üç mesken ve bunların ahır, ağıl gibi eklentilerinden oluşmaktadır (bkz.Foto I.).

Muratçık Ovası ve çevresi yerleşme coğrafyası açısından oldukça güzel örnekler vermektedir. Bu örneklerden bir tanesi de; Hıdırbaba köyü sınırları dahilinde, köyün yaklaşık 1 km. doğusunda, Su Çıkan düzü üzerinde, köyün geçim sahasının dışında, Elazığ - Çemişgezek karayolunun sağ kesiminde yeni oluşmaya başlayan ve henüz haritalarda yer almamış olan bir mahalledir. Çalışmamızda bu mahalleye "Yeni Mahalle" adı verilmiştir (bkz. Şekil.2.2., Foto I., Foto 2.5.).

Yeni mahalle, 1995 yılıyla birlikte, Terör nedeni ile Tunceli'den göçen Şavaklıların yukarıda tanımlanan sahaya yerleşmeleri ile meydana gelmiştir. Sahaya yerleşen Şavaklılar, arazi satın alma yoluyla, altı ahır fonksiyonu gören modern usulde yapılmış, iki veya üç katlı binalar inşaa etmişlerdir. 4 ü birarada ve 2 tane de gruptan ayrı fakat yakın mesafede kurulan bu evlere yenileri eklenmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi yaylacılık yapan Şavaklıların kışlak merkezi haline gelen sahada oluşan bu yerleşim biriminin sakinleri de küçükbaş hayvancılıkla uğraşmakta ve ihtiyaçları nisbetinde tahıl üretmektedirler. Yaz aylarında yaylaya çıkmaktadırlar. Fakat Yeni mahalleye yerleşen iki hane bu yıl yaylaya çıkmayarak daimi olarak mahallede ikamet etmişlerdir. Bu da yeni yerleşen Şavaklıların yavaş yavaş göçerliği bıraktığı ve daimi bir yerleşim tarzını benimsemeye başladıklarının göstergesi olabilir. Şavaklıların köyde kalmalarının oluşturduğu en önemli sorun kuşkusuz mera sorunu olmaktadır. Mera sorunu köylülerle Şavaklılar arasında sürtüşmelere yolaçmaktadır.

2.3.2.5. KÖYLER

Ülkemizin en küçük yönetim birimi olan köyler, kırsal alanın en büyük yerleşim birimleri olurken, 1990 nüfus sayımına göre ülkemizde 36232 köy mevcuttur. Bu

kadar yoğun şekilde bulunmasına karşılık köy tanımının yapılmasında, belirli kriterlerle ayrılmasında, mahallelerde olduğu gibi çeşitli zorluklara rastlanmaktadır. Ülkemizde 1924 tarihli 442 sayılı bir köy kanunu hazırlanmıştır. Tanımda; cami, mektep, otlak, gibi ortak malları bulunan, toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe, tarlalarıyla birlikte, ekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayanan, kendine özgü toplumsal ilişkileri bulunan, belirli bir yerleşme bölgesi sınırlarına sahip, en küçük idari üniteyi teşkil eden ve nüfusu 2000'e kadar olan yerleşmelerdir. Köy tanımındaki şartlarla bağdaşan mahalleler veya idari statü kazanmamış fakat aynı özellikleri taşıyan diğer yerleşim birimlerine rastlanabilir. Örneğin Türkiye'de 1610 köyün, Elazığ ilinde ise 9 köyün nüfusu 2000 den büyüktür. Elazığ'da 9 köyde 32914 nüfus bulunmaktadır. Tanımda en çok tutarlı olabilecek kriter köyün idari sınırlarının bürokratik yollarla belirlenmiş olmasıdır. Bu bize yapılacak ayrımlarda yardımcı olabilir. Çünkü daha önce mahalle bahsinde yapılan tanımlardan birisinde, mahallelerin muhtarlık birimleri altında köy statüsüne dahil olduğu anlatılmıştı. Köyler; "idari sınırlarla belirlenmiş, muhtarlık biriminin bulunduğu, mahalle veya mahalle gruplarından oluşan yerleşim birimleridir."

Muratçık Ovası ve çevresinin ele alındığı, araştırma sahası dahilinde Hıdırbaba (Dişidi), Balibey, Dallica (Üngüzek), Dambüyük, Fatmalı, Koruk, Muratçık (Aşvan) ve Pirinçi olmak üzere toplam 8 adet köy yerleşmesi yer almaktadır. Murat Nehrine komşu olan Muratçık ve Fatmalı köyü iskan sahaları, 1974 yılında Keban Baraj Gölü'nün yapılması rezervuar sahasında su tutulmaya başlamasından sonra suyun altında kalmıştır. Muratçık ve Fatmalı köyleri suyun dışında kalan arazileri üstünde yeniden kurulmuşlardır (bkz. Şekil.2.2., Foto I.- II.).

Araştırma sahasında yer alan köylerin bir çoğunun adlarının menşei hakkında pek bilgi yoktur. Fakat arazi özellikleriyle mevkii adlarının toponomik ilişki yönünden karşılaştırılması sonucu bazı coğrafi bilgiler ortaya konabilir. Yiğit'in "Mevkii adları, Türkçenin araziye yakıştırarak ad koyma hususundaki zenginliğini göstermektedir" (Yiğit 1994, s. 106), ibaresi oldukça yerindedir. Konulan isimler genellikle araştırma sahasının karakterine uygun ve doğal veya beşeri çevre özellikleriyle alakalı isimlerdir. Yani Karaboran'ın dediği gibi " Tarihi Coğrafya ve Yerleşme Coğrafyası araştırmalarında temel kaynak niteliğindedir (Karaboran 1984 a, s. 98). Bu kaynağı araştırma sahasında, köylerde ve diğer mevkii adlarında, tespit etmek mümkündür.

Köylerden Muratçık (Aşvan), Hıdırbaba (Dişidi), Dallica (Üngüzek), Dambüyük ve Pirinçi çok daha önce kurulmuş köylerdir. Koruk, Fatmalı ve Balibey köyleri ise

daha sonraları kurulmuştur. 1960 yılında alınan siyasi bir karar sonucunda Türkiye genelinde bazı köylerin adlarının değişiminden araştırma sahası da etkilenmiş ve Dişidi'nin Hıdırbaba, Aşvan'ın Muratçık, Üngüzek'in Dallica olarak adları değiştirilmiştir.

Köylerden Hıdırbaba köyünün eski adı, yani Dişidi adının menşei bilinmezken, Hıdırbaba adını köyün güneybatısında yeralan ve Yeniçubuk köyü ile sınırını oluşturan tepeye de adını veren Hıdırbaba adlı bir evliyanın kabrinin burada olması nedeniyle verilmiştir. Tepeye, Hıdırbaba tepe, buradan kaynağını alan dereye ise Hıdırbaba deresi adı verilmiştir.

Dallica köyünün eski adı olan Üngüzek aslında Üngözet adında eski yerleşim yerine ait isimdir. Üngüzek veya Üngözet adı burada bulunan Ermeni kilisesinin olduğu araziye verilen addır. Köyün su azlığı nedenine dayanarak yer değiştirmesine rağmen adı değişmemiştir. 1960'tan sonra verilen Dallica ismi ise arazinin sulu ve geniş yapraklı meyve ağaçlarının bol olduğu bir birikinti konisi sahasına tekabül etmesindedir.

Aşvan köyüne adı; barajdan önceki köyün yerleşim alanının arazisinin sulak ve verimli birikinti konisi üzerinde olmasından dolayı bol aş anlamına gelen "Aşvan" adı verilmiştir. Köy genel isim değişikliği sırasında Murat Nehri'ne komşu olmasından dolayı Murat'ın parçası anlamında Muratçık adını almıştır. Koruk köyünün asıl adının "Koru" olduğu ve 1996 yılında alınan kararla Koru olarak değiştirileceği yapılan mülakatta anlaşılmıştır. Köyün şu andaki yerleşim alanının eskiden yoğun bir orman sahası olması nedeni ile küçük ormanlık anlamına gelen Koru adı verilmiştir.

Herhangi bir bilimsel değeri olmamakla birlikte araştırma sahası halkı ile yapılan mülakatlar sonucunda köylerin adları ile ilgili bazı varsayımlar söylenmiştir. Bu söylemlere göre, Dambüyük adı, anlaşılacağı üzere eskiden yörede yeralan bir kısım evin çok büyük ve sahiplerinin ağa olmasından böyle bir isimle literatüre geçmiştir. Pirinçi köyünün adı, çok sulak olması ve önceleri bu sulak arazide bolca pirinç üretiminin yapılması sebebi ile verilmiştir. Balibey ise balı çok anlamında kullanılan önceleri arıcılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bir sahadır. Fatmalı köyün eski yerleşim alanının bulunduğu sahaya ilk yerleşen Ali ve Fatma adlı iki kardeşten kızkardeşin adı ile anılması sonucunda ortaya çıkmıştır.

Sahada dikkat çeken önemli bir nokta, yapılan beşeri faaliyetten adını alan köylerden Aşvan, Balibey, Pirinçci, Dambüyük gibi köylerin artık bu özelliklerini taşımadıklarıdır.

Ülkemizde köy yerleşmelerinin dağılışına en büyük etken topoğrafik özelliklerdir. Köylerimiz bağlı buldukları doğal çevrenin morfolojik üniteleri üstüne yerleşmişlerdir. Türkiye'nin arızalı olan relief şartları köylerin dağılışına etki ederek az önce de belirttiğimiz gibi çeşitli morfolojik üniteler üzerinde değişik karakterdeki köyler ortaya çıkmıştır. Ovalar, plato yüzeyleri, yapısal düzlükler, aşınım veya dolgu yüzeyleri, vadi ve eski göl tabanları gibi düz veya düze yakın araziler yanında etek, sırt, yamaç, tepe gibi eğimli sahalara yerleşen köyler de vardır. Türkiye'nin relief şartları gereği düzlüklerin az oluşu eğimli, arızalı yüzeylerin çokluğu ilkesine dayanarak köy yerleşmeleri daha çok eğimli sahalarda üzerinde gelişmişlerdir. Türkiye köylerinin % 29.3 ü eğimi az düz veya düze yakın olan topoğrafyada iskan edilmiş iken % 70.7 si eğimli yüzeyler üzerinde iskan edilmiştir (Doğanay 1994 a, s.252).

Sahada yeralan köyler, ova, sırt, yamaç, vadi gibi çeşitli morfolojik birimlerin üzerinde veya çevresinde gelişmiştir. Bu köylerin bir kısmı iktisadi faaliyet alanına bağlı olarak bulunduğu konumu seçmişken , bir kısmı zorunlu, bir kısmı su imkanı gibi nedenlerle seçmiştir. Köyler kuruluş yeri olarak genellikle dağlık saha ile ovalık alanın kesiştiği vadi sırt ve etek üzerinde yer alırlar. Bu duruma yamaç boyunca inen akarsudan faydalanmanın yanısıra hem mera sahasına hem de ovada tarım arazisine eşit mesafede olması neden olur (Yiğit 1994, s. 103).

Köylerden; Muratçık köyü tamamıyla ovada yeralan tipik bir ova köyüdür. Köy, tarıma uygun bir alanda oluşturulmuştur. Muratçık, Doğanay'ın genelde nüfusça büyük ve gelişmiş olarak tanımladığı (Doğanay 1994 a, s.253), ova köyelerine benzer karakterler göstermektedir. Ovayı işgal etmiş olan tarım alanlarını bölen yokeden bu köyün yeni iskan alanı maalesef devlet tarafından seçilmiştir. Fatmalı köyü de ovanın tabanında fakat az eğimli bir yamaç etrafında kurulmuştur.

Hıdırbaba köyü; adını aldığı Hıdırbaba tepeden doğan Hıdırbaba deresi vadisi içine yerleşmiş fakat sonraları köyün büyümesi üzerine güneydoğusundaki Korucuoyuğu dere ile Hıdırbaba deresi arasındaki sırta doğru yayılma göstermiştir. Köyün tarım alanlarını kapatmayan böylesine uygun bir konumda bulunmasının temel sebebi su bolluğudur. Bu su bolluğu halkın buraya ilgisinin yanında çok güzel bahçeler ve rekreasyon alanları meydana getirmiştir. Hatta bu sahalardan birisi düzenlenerek turistik park haline getirilmiştir. Suyun bol bulunması dolayısıyla çevresinde meskun

saha oluşmuş diğer bir köy Pirinçci'dir. Pirinçci köyünün ilk kuruluş yeri Başpınar deresinin çevresidir. Zamanla gelişen köy güneyindeki Osmanbağı deresi ile kuzeyindeki Lalolar deresi arasındaki sırtlara yayılma eğilimi göstermiştir. Dallica köyü de, Tornik tepe sırtlarındaki ilk iskan alanını terketmiş ve suyun daha çok bulunduğu Yakupgözü deresinin oluşturduğu birikinti konisi üzerine kurulmuştur.

Koruk köyü, Köybaşı tepenin güneydoğu yamacında kurulmuştur. köyün çok fazla büyümesi üzerine köybaşı tepenin yine güneydoğusunda ismi konmamış olan küçük tepeye doğru yayılma göstermiştir. Önceleri ilk kuruluş yeri ile bu küçük tepe arasındaki göçe bağlı olarak yazın dinlenme amaçlı olarak yazlık köyün oluşması ile bir "yayla köyü" niteliğinde olan köy sonraları nüfusun büyümesi üzerine bu alan sedanter yerleşme sahası olmuş ve şu anda köy sakinleri tarafından Yukarı mahalle olarak adlandırılan iskan alanı ortaya çıkmıştır. Balibey köyü doğusunda yeralan Ömerağa deresi ile bunun kuzeyinde yeralan adlandırılmasının yapılmadığı geçici akarsu arasındaki sırta yerleşmiştir. Dambüyük köyü de Killik deresinin doğusunda yeralan sırta gelişmiş bir köy iskanıdır. Son olarak Fatmalı köyü; Baraj gölü, Muratçık Ovası ve Gen tepenin birleştiği noktada Gen tepenin güneydoğusundaki yamacında kurulmuş bir köydür.

Köyler kuruluş yeri açısından köy yerleşim alanı olarak oldukça elverişli konumdadırlar. Hıdırbaba, Dambüyük, Dallica, Balibey, Pirinçci köylerinin vadilere veya vadilerin kenarlarındaki sırtlara yerleşmeleri, ovadaki tarıma engel olmaz. Su temini ile bağ - bahçe tarımının yapıldığı meyve ağaçları topluluklarının oluşturduğu rekreasyon sahaları gelişmiştir. Fakat aynı durum adı geçen köylerde, tarla tarımı arazisini sınırlayıcı, engelleyici bir yapı olarak ta karşımıza çıkmaktadır. Bu da köy sakinlerinin ekonomik faaliyet sahalarını başka ortamlara kaydırmalarına zemin hazırlamaktadır. Ovada yeralan Muratçık köyü ovanın tabanına yerleşmiş iken aynı zamanda bir kısım tarım arazisinin iskana açılmasına sebep olmuştur. Elazığ - Çemişgezek karayolunun ovanın tam ortasından, ovayı güney - kuzey yönünde baştan başa geçmesi nedeni ile karayolu ovaya yeni yerleşenler için bir cazibe merkezi oluşturmuştur. Ovadaki tarımsal faaliyet sahası tahrip edilerek onun yerine iskan sahaları oluşturulması ve bu sahaların ileride mahalle veya köy haline gelme ihtimali, ova sahasının tarımsal geleceğini tehlikeye sokmaktadır.

Araştırma sahasında eğim ve yükselti açısından farklı iki birim göze çarpar. Birincisi alçak olan ova ve devamındaki suçukan düzü ile hafif eğimli yamaçlar, ikinci birim ise tepeler üzerinde gelişmiş aşınım yüzeyleri veya plato sahalarıdır. Araştırma

sahasının rakımı en düşük olan kesimi Keban Baraj Gölü sahilidir. Yükseltisi 850 metredir. En yüksek kesim arazinin güney ve güneydoğusuna karşılık gelir. Sahanın yükseltisi 1300 metreyi aşmaktadır (Karaçalı tepe 1321 m.). Kuzey - Güney yönlü Yaklaşık 20 km uzunluktaki hat içinde değişen 450 metrelik amplitüd fazla değildir. (Eğim % 2.25). Doğal olarak ta köylerin yükselteleri arasındaki farkta fazla değildir (bkz. tablo 2.2., Şekil : I).

Tablo 2.2. Yükselti Basamaklarına Göre Araştırma Sahası Nüfusu

Yükselti Basamağı	Nüfus (1990)	Köy sayısı	Ortalama Nüfus
850 - 950	697	2	349
951 - 1050	1399	5	280
1051 +	225	1	225

Kaynak : D.İ.E, Nüfus Sayımları 1990, ve Şekil II.

Tablo 2.2.de görüleceği üzere köylerin çoğunluğu 1.000 metre izohipsinin oluşturduğu ova sınırı ile onun hemen kenarında yükselen çok az eğimli yamaçlar boyunca görülmektedir. Bu gruba giren Hıdırbaba, Dallica, Dambüyük, Koruk, Pirinçi köylerinin kuruluş yeri özellikleri tamamen vadi, etrafındaki yamaçlar ve sırtlar üzerindedir. Ova tabanında yer alan köyler Fatmalı ve Muratçık'tır. Balibey köyü rakımı en yüksek köydür. Yükselti basamaklarına göre, köy başına ortalama nüfusa bakıldığında, en yüksek nüfus değeri ortalama 349 kişi ile ova köylerindedir. Fakat diğer bahislerde de söylendiği gibi Fatmalı köyünün 340 olan 1990 nüfusu, yaklaşık 200 kişi kadar abartılıdır. Bu pay çıkınca 850 - 950 metreler arasındaki ortalama nüfus büyüklüğü 249 a düşerki bu da ortalama nüfus büyüklüğünün köy sayısının düşüş ve artışıyla doğru orantılı seyrettiğini gösterir (bkz. tablo 2.2., Şekil II.).

Sahadaki 8 adet köy toplam 108.1 km² lik bir alana yayılma göstermiştir. böyle bir durumda ortalama köy büyüklüğü yaklaşık 13.5 km² olarak hesaplanır. Dambüyük (16.3 km²), Koruk (16.4 km²), Dallica (15.3 km²), Pirinçi (14.1 km²) bu ortalamaya yakın değerler gösterirken yüzölçümü bakımından sahanın en büyük köyü olan Hıdırbaba 25.6 km² lik bir alan kaplar. Hıdırbaba köyü ovanın devamı niteliğindeki karstik sahanın en uygun yerinde kurulmuştur. Karstik çukurluktaki tek köy olması alanının geniş kalmasına neden olmuştur. Balibey köyü 6.7 km² dir. Keban barajından dolayı topraklarının bir kısmını kaybeden Muratçık (9.3 km²) ve Fatmalı (3.9 km²) yüzölçümü küçük olan köylerdir (bkz. Tablo 2.3.).

Fakat nüfus bahsinde de görüleceği üzere köy yüzölçümü bakımından en büyük olan Hıdırbaba köyü 331 nüfusla (1990), nüfus bakımından dördüncü sıradadır. Yüzölçümü bakımından ikinci olan Koruk köyü gelişmiş iki mahallesi ve köyün aldığı

göç nedeni ile 645 (1990) nüfusla birinci durumdadır. bir diğer ilginç durum ise yüzölçümü bakımından en küçük üç köyden ikisini oluşturan Muratçık ve Fatmalı sırasıyla 357 ve 340 nüfus (1990) barındırmaları ile nüfus bakımından iki ve üçüncü sırada bulunmaktadır (bkz. Tablo 2.3.). Muratçık köyünün nüfusu göçler ve kuruluş yerinin uygun oluşu nedeni ile fazladır. Fatmalı köyünün nüfusu abartılıdır. Bütün köyler bazında ortaya çıkan sonuç yüzölçümü ile nüfusun orantılı olarak dağılmadığıdır. Bunun önemli nedeni; tarihi faktörler, doğal çevre, ve ekonomik çevrenin birlikte şekillendirdiği ortamdır.

Tablo 2.3.: Yüzölçümü Büyüklüklerine Göre Köyler

KÖYLER	Yüzölçümü (km ²)	Nüfusu (1990)
Hıdırbaba (Dişidi)	25.644	331
Balibey	6.725	225
Dallıca (Üngützek)	15.269	137
Dambüyük	16.206	59
Fatmalı	3.856	340
Koruk	16.969	645
Muratçık (Aşvan)	9.943	357
Pirinçi	14.131	227
Toplam	108.143	2321

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980)

Köyler yerleşme dokularına göre yapılan sınıflandırma esaslarına göre; Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yerleşmiş olan köyler fizyolojik görüntüleri itibari ile rahatlıkla farkedilip karar verilebilen "toplu yerleşme dokulu" formunda bulunan köylerdir. Bu toplu doku görüntüsünün hiç bir köy için istisnası yoktur. Zira arazinin böyle bir oluşum için uygun yapı sergilemesi bunun en önemli etkenidir. Ovanın merkezinde veya ovanın kenarında yer alan köylerde topoğrafyanın engel oluşturmaması, ev ve eklentilerinden oluşan iskan birimlerinin toplu dokuda yerleşmelerine imkan sağlamıştır. Hatta bu tip bir görüntüm toplu dokunun bir alt tarzı olarak "küme dokulu" diye adlandırılabilir. Çünkü toplu dokunun yanında evlerin birbirine yakınlığı genellikle sıfır metredir. Köylerin Bu karakterleri, bütünüyle Doğu Anadolu'nun genel karakterini yansıtan toplu dokulu yerleşmelere (Doğanay 1994, s. 256) iyi örneklerdir (bkz. Foto 2.6.).

Muratçık Ovası ve yakın çevresindeki köyler; Türkiye'nin genelindeki köyler gibi herhangi bir plana tabi tutulmamıştır. Köylerin plan bakımından yapılan coğrafi sınıflamasında; Yolboyu, dairesel şekilli, ışınsal, küme köyler ve dağınık köyler şeklinde sınıflama yapılmıştır (Doğanay 1994, s. 263) Bu sınıflamaya göre köyler "küme köy" tarzında iskan edilmiş köylerdir. Bu tür köylerin en önemli karakteri

düzensiz bir formda ve yerleşme nüveleri birbirine yakın düzensiz olarak inşa edilmeleridir. Doğanay'ın "Doğal afetler ve yeni baştan kurulan köylerimiz hariç tutulursa Türkiye köylerinin fizyonomisinde, peyzaj bakımından çağdaş, insan eseri bir plan köylerde söz konusu değildir." (Doğanay 1994 a, s. 259) görüşüne uygun olarak iskan edilmiş olan Muratçık, Keban Baraj Gölü'nün inşası üzerine baraj gölünün altında kalan eski Muratçık köyünün yerine devlet tarafından "planlı" inşa edilmiş köydür. Köy doğu - batı ve kuzey - güney yönlerinde 90° lik açılarla birbirini kesen iki geniş cadde ve bu caddelere paralel olarak gelişmiş sekiz ara sokaktan meydana gelmiştir. Köydeki tüm iskan birimlerinde, konutlar 500 m² üzerindeki arsaya bahçeli düzenle inşa edilmiş ve yanlarında yine 500 m² lik ahır, kiler, samanlık, depo. gibi kullanılmak üzere, ev eklentisi ilavesi ile toplam 1 dönümlük arazi üzerine kurulmuştur. Bu düzen halen devam etmektedir. Köy iki defa Türkiye'nin en planlı köyü ödülünü almıştır.

Tablo 2.4.: Araştırma Sahasındaki Köylerin Geçim Kaynakları

KÖYLER	1.	2.	3.
Hıdırbaba	Hayvancılık	Bağ - Bahçe	Tarım
Balibey	Bağ - Bahçe	Tarım	Hayvancılık
Dalıca	Bağ - Bahçe	Tarım	Hayvancılık
Dambüyük	Tarım	Hayvancılık	Bağ - Bahçe
Fatmalı	Tarım	Hayvancılık	Bağ - Bahçe
Koruk	Tarım	Hayvancılık	Bağ - Bahçe
Muratçık	Tarım	Hayvancılık	Bağ - Bahçe
Pirinçi	Bağ - Bahçe	Tarım	Bağ - Bahçe

Kaynak : Araştırma Anketleri

Araştırma sahasında yer alan köylerin çoğu iktisadi fonksiyonu bitkisel üretim ağırlıklı olan köylerdir. Oysa Doğu Anadolu Bölgesi'nde, doğal çevrenin de etkisiyle hayvancılık fonksiyonu ağırlıklıdır (Doğanay 1994 a, s.250). Saha bu yönüyle bölge geneline pek uymaz. Fakat iklimin ve relief şartlarının uygun olduğu Elazığ ilinin genel kırsal yapısına, fonksiyonuna uygun olarak araştırma sahasındaki bütün köylerde temel geçim kaynağı ekip biçmeye dayanmaktadır. Hayvancılık, meyve ve sebze üreticiliği ikinci ve üçüncü planda gelişen tali fonksiyonlardır. Hatta bir dönem hayvancılık faaliyetleri neredeyse sıfır denebilecek düzeye inmiştir. Son zamanlarda hayvancılıkla uğraşan bazı ailelerin sahaya yerleşmeleri ile tekrar bu sınıfın payı artmaya başlamıştır.

Araştırma sahasında yer alan köylerden Hıdırbaba köyü, Cumhuriyetin kuruluşundan beri zaman zaman değişmekle birlikte yaklaşık 14 köyün bağlı olduğu bucak merkezi durumundadır. Bucak adı son iki sayıma kadar Balibey olarak geçmesine rağmen bucak merkezi Hıdırbaba köyüdür. Son iki sayımda Hıdırbaba bucağı adı ile geçmektedir. Fakat resmen olmasa bile bucakların fiilen ortadan kalkmış

olması (Özçağlar 1996, s.13), köyün bu yöndeki fonksiyonunu yok etmektedir. Çünkü bucaklara bucak müdürü atanmasına ve bucak ayrıcalıklarına fiilen son verilmiştir (Özçağlar 1996, s.13).

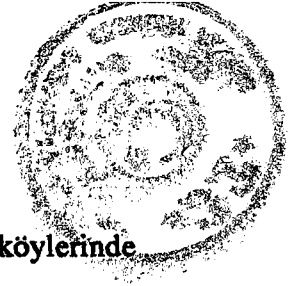
Bakanlar Kurulu'nun 1983 yılında aldığı bir kararla nüfusu 2.000 den küçük köyler arasında 4319 köy, merkez köy olarak belirlenmiştir. Köylere bazı önceliklerin tanınması, kırsal kesimdeki köylere hizmetin bu köyler aracılığı ile gönderilmesi, tarıma dayalı sanayi yatırımlarının bu köylerde yoğunlaşması amacıyla yönelik olarak "merkez köyler" adı altında bir program yürütülmesine karar verilmiştir. Merkez köyler kapsamına araştırma sahasından Hıdırbaba ve Koruk köyleri alınmıştır (DPT 1993).

Merkez köylere götürülecek hizmetler iki kademedede planlanmıştır. Birinci etapta su, elektrik, sağlık, eğitim, ulaşım gibi problemlerin halledilmesi amaçlanmıştır. İkinci aşamada ise köylere tarıma dayalı teknik yardım, küçük sanayi ve imalathaneler, kooperatif, banka şubeleri gibi küçük ölçekli yatırımlar yapılması amaçlanmıştır.

Hıdırbaba ve Koruk köylerinde önceden de var olan potansiyel nedeni ile birinci grup ihtiyaçlara pek gerek duyulmamıştır. Fakat ikinci grup yatırımlar da köylerde henüz yoktur. Yalnız Koruk köyünde öteki köylerin de yararlandığı, bir santral kurulmuş ve bir ilköğretim bölge okulu açılmıştır. Fakat bunun proje ile ilgisi tespit edilememiştir. Hıdırbaba'da sağlık ocağı ve tarım kredi kooperatifi açılmıştır. Fakat hem sağlık ocağı hem de tarım kredi kooperatifi daha küçük bile olsa köyde önceleri mevcutturlar. Bu nedenlerle merkez köy olmanın getirisi pek yoktur.

Araştırma sahasında haberleşme hizmetleri Koruk ve Muratçık köyünde bulunan iki santral aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Az önce belirtildiği gibi, Koruk köyündeki santrale Dambüyük ve Pirinçci köylerinin telefon aboneleri de bağlıdır. Balibey, Dallica ve Fatmalı köyleri haberleşme ihtiyaçlarını, Muratçık köyündeki santralden temin etmektedirler. Hıdırbaba köyü halkının telefon aboneleri ise araştırma sahası dışındaki Yeniçubuk köyünden karşılanmaktadır. Hıdırbaba'da 72, Balibey'de 32, Dallica'da 40, Dambüyük'te 25, Fatmalı'da 18, Koruk'ta 90, Muratçık'ta 64 ve Pirinçci'de 63 tane telefon abonesi vardır.

Araştırma sahasında; Hıdırbaba köyünde 2 doktor, 1 hemşire ve 4 ebenin görev yaptığı bir sağlık ocağı bulunmaktadır. Hıdırbaba ve Muratçık köylerinde ise birer ebeleri bulunan sağlık evleri bulunmaktadır. Sağlık Ocağı personelinin fazla olması avantaj getirmekte fakat tıbbi malzeme eksikliği, daha iyi koşullarda hizmet sunmayı engellemektedir.

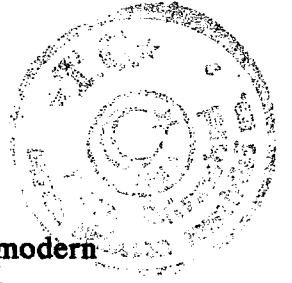
Muratçık Ovası ve yakın çevresinde; Hıdırbaba, Dallica ve Muratçık köylerinde cami bulunmakta ve ibadete açık tutulmaktadır.

Araştırma sahasında; Hıdırbaba'da 1, Koruk'ta 4, Muratçık'ta 2 ve Pirinçi'de 1 tane olmak üzere 8 tane kahvehane mevcuttur. Ayrıca Muratçık'ta 2, Koruk'ta 6, Dambüyük'te 1 tane olmak üzere toplam 9 tane bakkal dükkanı vardır. Sahada 4 ü Koruk'ta, 1 Muratçık'ta, 1 tane de Dallica'da bulunan 6 tane elektrikli değirmen mevcuttur. İleride Sulu tarım imkanının artmasına paralel olarak artacak olan iktisadi aktivite hacmi başka yeni ticarethanelerin de açılmasına vesile olacaktır.

2.4. MESKENLER

Kır yerleşim birimlerini oluşturan meskenler, buldukları çevreyi en iyi karakterize eden iskan birimleridir. Meskenler; yerleşim yeri, yerleşim tarzı, fonksiyonel özellikleri, mimari özellikleri, doğal çevre ve beşeri çevre yansıması olarak buldukları alanların en iyi şekilde algılanmasını sağlayan birimlerdir. İnsan neslinin dünya üzerinde ilk tesis ettiği müessese meskenlerdir. Meskenlerin oluşmasının temelinde insanların kendilerini ve ailelerini hariçten gelebilecek tehlikelerden korumak, iklim elamanlarının etkilerinden kaçınmak üremek, uyumak yiyecek, giyecek, içecek maddelerini muhafaza etmek gibi ihtiyaçlar yatmaktadır (Tunçdilek 1967, s. 34). İnsanlar bu tür ihtiyaçlarını temin etme noktasında oluşturduğu meskenlerin inşaa tarzı fonksiyonel özellikleri ve kuruluş yeri ise insanın o çevreden yararlanmasının ve beraberinde ortaya çıkan kültürel, sosyal, ekonomik şartların doğal çevre şartlarıyla sentezlenmesinin ürünüdür. Çünkü her mesken insanın geçirdiği tecrübelerin sonucunda şekillenmiştir.

Yerleşme coğrafyasının Türkiye'deki öncülerinden olan Tanoğlu "Her ev coğrafyayı aynı derecede ilgilendirmez. Coğrafyayı ilgilendiren evlerin yapı malzemesi şekli, muhtelif kısımların terkip tarzı ile içinde bulunduğu coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi aksettiren evlerdir. Bir ev; çevre şartlarını aksettirdiği coğrafi bir anlam ve önem taşır... kaprislerin doğurduğu çevre şartlarına uyum sağlamayan anormal evlerin coğrafi tasvirlerde yeri olamaz" demiştir (Tanoğlu 1966, s. 202). Günümüzde iktisadi şartların, ulaşımın, iletişimin ve hepsinden önemlisi kültürlerin daha yakın diyalogu sonucunda kırsal yerleşim birimlerinde de yeni yapılan meskenlerde doğal çevrenin etkisi azalmıştır. Tanoğlu'nun deyimiyle "kaprisli meskenler" çoğalmaya başlamıştır. Genelde beşeri faaliyetler sonucunda oluşmuş, kırsal kesimde normal hale gelmiş olan bu evler yeterince incelenmelidir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde; gerek eski gerekse yeni tip modern meskenlerin, doğal ve beşeri çevre ile uyumunu en iyi şekilde görmek mümkündür. Meskenlerin tesisinde jeoloji, jeomorfoloji, toprak, iklim, bitki örtüsü gibi fiziki çevre özellikleri yanında kültür, gelenek, görenek, ve sosyo - ekonomik şartlar gibi beşeri çevre özelliklerinin de etkisi hissedilir.

2.4.1. MESKENLERİ ETKİLEYEN DOĞAL - BEŞERİ ÇEVRE FAKTÖRLERİ

Araştırma sahasının batı kenarını oluşturan tepeler bölümü ve bu kısımdan, sahanın batısına Fırat Nehri'ne kadar kesintisiz bir şekilde devam eden Paleozoik yaşlı mermerler sahanın batısında kuzey - güney yönlü olarak geniş yüzeyler boyunca uzanırlar. Bunun yanında Ovanın ortasından akan geçici bir akarsu olan Kuruçay'ın kapması sonucunda, ova ile irtibatı sağlanan Hıdırbaba, Balibey, Pirinçi arasındaki alan, Eosen yaşlı, Marn, Kumtaşı, kalker ve konglomeralardan oluşmaktadır. Kuruçay'ın geriye aşındırma sonucu kaptığı, Suçikan düzü denilen mevki, Kuaterner yaşlı yeni alüvyonlardan oluşmaktadır. Ovanın doğusunda ise yine mermerler, marnlar ve kalkerler bulunmaktadır. Asıl ova tabanı ise tamamen Plio - Kuaterner yaşlı alüvyonlar, kum ve çakıl depolarından oluşmaktadır. Kısa mesafe içinde alüvyal ovaların etrafının dağlar ve sırtlar ile çevrilmesi, taş malzeme ile toprak malzemenin birbirine yaklaşmasını sağlamıştır. Bu durum mesken malzemelerinin temininde de kendisini göstermiştir. Meskenlerin inşası sırasında temelde kullanılan taş malzeme ovanın batı sınırı boyunca uzanan Pirinçi, Dallica ve Fatmalı köylerinde temelde mermerin yontulmasıyla elde edilen taşlardan inşa edilmiştir. Hıdırbaba, Balibey, Koruk, Dambüyük ve Muratçık köylerinde, marn, kumtaşı ve kalker inşaa malzemesi olarak ağırlık kazanmaktadır. Çünkü bu tür kayalar genelde iyi çimento maddeleri olan, işlenmesi kolay ve inşaa malzemesi olarak kullanıma son derece uygundur (Tunçdilek 1985, s. 26 - 27).

Meskenlerin şekillenmesinde etkili olan faktörlerden birisi de morfolojidir. Sahada gelişen meskenlerin büyük bir kısmı genelde akarsuların kerkik veya az yarılmış vadilerine ve bunların etrafındaki yamaç ve sırtlara kurulmuştur. Bu alanlar su imkanlarından yararlanmak üzere meskenlerin cazibe sahası haline gelmiştir. Taban arazinin neredeyse tamamına yakını, iktisadi geçim sahası olarak kullanılmaktadır. Morfolojik açıdan bir diğer önemli öge ise yamaçlardır. Yamaçlar üzerinde açılan yarmalara doğru inşaa edilmiş evlerde, mermer, marn, kalker yapılı yamaçların işlenmesi ile evin bünyesindeki eklentiler yamacın oyulan kısmına doğru gelişmiştir.

Sahada yeralan Kuaterner depolar, mermer, kalker, marn, kumtaşı gibi kayaların çözülmesi ile oluşmuş ve erozyonla sürüklenip tabana dolmuş olan kum ve çakıl depolarından meydana gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi asıl ova tabanında bulunan Plio - Kuaterner yaşlı eski alüvyonlardan meydana gelen kolüvyal depolar ve ovanın güneyinde, Hıdırbaba civarındaki Suçikan düzündü, Kuaterner yaşlı yeni alüvyonlardan meydana gelen alanlardan temin edilen malzeme, meskenlerin inşası sırasında duvar ve çatı malzemesi olarak yoğun şekilde kullanılmaktadır. Marn, kalker ve kumtaşının çözülmesi ile oluşmuş, içerisinde kum miktarı az olan yani kil - kireçten müteşekkil, çimentolaşma oranı yüksek, inşaat sıvası için ideal görünen (Tunçdilek 1967, s. 54 ve Tunçdilek 1985, s. 26 - 27) bu malzeme köylerin sakinleri tarafından traktörlerle alınıp kullanılır. Sahada, alüvyal depolardan temin edilen malzemeyi, Elazığ'da inşaat sektöründe kullanmak üzere çıkarıp işleyen ve pazarlayan bir kum ocağı da kurulmuştur. Dere yatağından kum alımı öylesine yoğun bir şekilde olmaktadır ki bu durum hemen kenarında yeralan bağ tarımı yapılan alanları tehdit eder hale gelmiştir (bkz Foto 3.2.). Bu yolla dere yatağı yanındaki bağ alanları altındaki toprağın alınması ile yok olmakta ve bağ alanlarının sınırları giderek daralmaktadır. Doğal çevre üzerinde de degradasyona yol açmaktadır.

Sahada inşaa edilen meskenlerin özellikle çatı bölümlerinde yeralan "cisir" denilen ve yine tavana destek vermek amacıyla cisirlerin üzerine atılan küçük "mertek" adı verilen kalın ağaç gövdeleri ve binaya destek veren direkleri, araştırma sahasında su kenarlarına yakın (Keban Baraj Gölü ile diğer geçici akarsu kenarlarında) alanlarda yetişen söğütlük ve/veya kavaklık alanlardan köylüler ücretli veya ücretsiz temin etme yoluna gitmektedirler. Bu ağaç gövdelerinin araları çevreden sağlanan dallar, çalı - çırpı ve sazlıklarla doldurulmaktadır.

Araştırma sahasında bozulmuş bir Akdeniz iklimi ile karasal iklimin etkilerini görmek mümkündür. Sıcaklığın uzun yıllar ortalamasının 13 °C ve ortalama yağışın 444 mm. olduğu sahada kışın soğuklardan korunmak yazın ise daha serin bir ortam oluşturmak amacıyla, meskenlerin duvarları ve damları kalın bir örtü ile kapatılarak inşa edilmektedir. Bu şekilde evin kışın erken soğuması önlenirken, yaz döneminde ise sıcaklığın meskenlere fazla etki etmesi önlenir. Bunun yanında kuzey rüzgarlarından fazla etkilenmemek ve evlerin kuzey yamaçlara doğru bakmasını engellemek amacıyla meskenler daha çok doğu - batı yönünde uzanmakta ve kuzey cepheleri duvarla veya çok küçük pencerelerle bırakılmaktadır (bkz. şekil 2.8.). Meskenin damınının, meskenden biraz daha büyük yapılmış olması, evin duvarlarınının kar ve yağmurdan

zarar görmesini engeller. Damların hafifçe eğimli yapılması da kar veya yağmur sularının daha rahat bir şekilde boşalmasını sağlar (Tunçdilek 1967, s. 64).

İktisadi şartların gelişimi, ulaşım ağlarının gelişimi ve dolayısıyla insanlar arası ilişkilerin iletişimin arttığı, kültür difüzyonizminin yaşandığı günümüzde, konut açısından şehirlerle kırlar arasındaki sınır belirginliği azalmıştır. Kırsal alanlardaki insanların satınalma kabiliyetlerinin fazlaşması ve bu şartlarda artan sosyo - ekonomik yaşam düzeyinden köyler de etkilenmiştir. Araştırma sahasında bu etkilerin izlerini görmek mümkündür. Önceleri tamamen kerpiçten yapılan evler günümüzde tuğladan, çatılarda merteklerin üzeri toprak ile kapatılırken, şimdilerde çatı tavanı kereste ile kapatılmakta ve üzeri çoğunlukla sac veya kiremit çatı olmaktadır. Sahada sıkça rastlanmaya başlayan bu tür evler; tabii çevrenin etkisinden uzak belirli bir kültür ortamında oluşmuş "lüks meskenlerdir." Günümüzde yapılan lüks meskenlerin duvarlarında Elazığ'dan getirilen tuğla, demir ve hazır çimento kullanılmakta çatı malzemesi olarak sac veya kiremit ve kereste kullanılmaktadır. Artık ucuz ve daha kolay yapılan, doğal çevreyi en iyi şekilde karakterize eden evler araştırma sahasında pek tesis edilmemektedir. Az önce de belirttiğimiz gibi bu tip sayfiye evlerinin ortaya çıkmasında ekonomi, ulaşım ve şehir kültürünün istilası en önemli faktörlerdir. Bu faktörlerin bir diğer etkisi de evlerin terkip tarzındadır. önceleri yapılan çok katlı evlerin alt katları ahır, samanlık, ambar gibi kullanılırken (bkz. Şekil 2.9.) şimdiki evlerde tek katlı veya çok katlı olsun, alt ve üst kat barınma sahası olarak ortak kullanılmaktadır. Bu durum şehirde çalışıpda köyde evi olan hafta sonları veya yaz döneminde köye daha çok rekreasyon ve kışlık bazı yiyeceklerini temin etme amaçlı gelen ailelerde daha fazla görülür.

Kısacası bizim lüks meskenler tabirini kullandığımız, Tanoğlu'nun "Kaprislerin doğurduğu anormal ev" ve Tunçdilek'in "yeni başlayan bir faaliyetin öncüleri olmaktan ileri gidemez" dedikleri (Tanoğlu 1966 s. 202, Tunçdilek 1967, s.39) evler artık daimi ve geçici kır yerleşim ünitelerinin tercihleri haline gelmiştir. Bu tip sayfiye meskenlerin yapı malzemeleri önceleri, kırlar için "uzak çevre" diye nitelenen yerlerden temin edilmiştir. Günümüzde malzemenin bulunduğu alan için, artan ulaşım imkanlarında etkisiyle "genişlemiş yakın çevre" veya yakın çevre sınırlarının genişlemesi şeklinde tabir kullanılabilir. Bu tip meskenler kırlara hakim olmaktadır. Meskenlerin malzemesi, şehrin yakın olmasından dolayı şehirden getirilmektedir. Bu büyük lüks evleri yazlık ve kışlık nüfus hareketlerinin çok yoğun olduğu Hıdırbaba, Dallica, Balibey köylerinde yoğun bir şekilde görmek mümkündür. Diğer köylerde de bu tür meskenlere sayıları azımsanmayacak ölçüde rastlanması olağandır.

2.4.2. MESKENLERİN ÖZELLİKLERİ

Bütün ovada konutların eski olanları; kum ve katkı maddesi olan samanın balçık halinde yoğurulmasıyla oluşturulan kerpiçten yapılmış evlerdir. Yine bu eski evlerin yapı malzemesi çevreden bedavaya veya ucuza maledilen yapı malzemesidir. İki katlı yapılan evlerin eskilerinde alt kat ovanın batı kesiminde mermerden, doğu kesiminde ise daha iyi bir yapı malzemesi olan kalker, marn ve kumtaşından yararlanılarak taştan inşa edilmiş ve araları "hatıl" denilen ağaç malzeme ile doldurulmuştur (bkz. Foto 2.7.).

İkinci katlar ise kerpiçten örtülmüştür. Tamamen tek tip malzemeden yapılmış ev yoktur. Bazı evlerde alt katta tercihe bağlı olarak taş veya kerpiç olarak yapılır. Yeni yapılan binalarda ise kerpiç azalırken betonarme ve tuğla ön plana çıkar. 1980 köy envanter etütlerine göre; sahada barınmak için yapılan konutun 594 olduğu saptanmıştır. Bu konutların 586 sı kerpiçten 1 i tuğladan ve 7 tanesi de betonarme inşaa edilmiştir. 1996 yılında yapılan tespitlerde ise Sahada tesis edilmiş bulunan 572 konut bulunmaktadır. 1980 yılı ile 1996 yılını karşılaştırdığımızda çıkaracağımız en önemli sonuç ovada 1980 yılında neredeyse tek tip olan yapı tarzında 1996 yılında bir çeşitlenme ve giderek artan sayıda tuğla ve betonarme yapıda binalar oluşmasıdır. Kerpiçin kullanıldığı yapılar 1980 yılında % 99 iken bu oran onaltı yıl sonra % 85 e düşmüştür. 1996 yılında ovada bulunan 572 konutun 486 sı kerpiç 57 si tuğla ve 29 tanesinde betonarme olarak inşaa edilmiştir (bkz. Tablo 2.5., Şekil. 2.3., 2.4. Foto : 2.6.). Yani evlerin yapımında kullanılan malzeme giderek değişmekte ve daha çok kentsel mimariye yakınlaşmaktadır.

Tablo 2.5. Köy Meskenlerinde Yapı Malzemesi

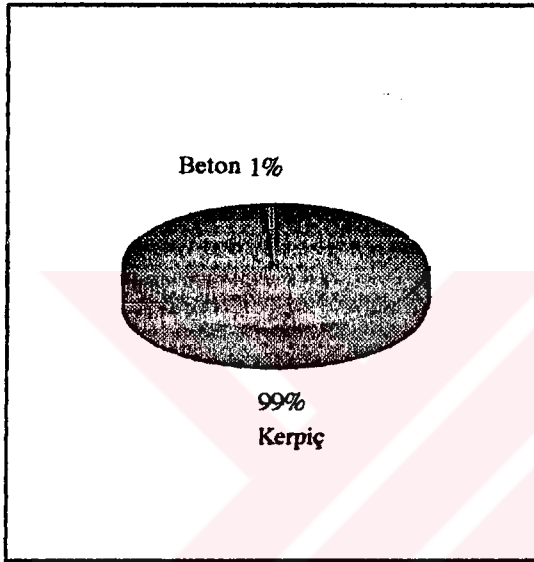
KÖYLER	1980				1996			
	Kerpiç	Tuğla	Beton.	Toplam	Kerpiç	Tuğla	Beton.	Toplam
Hıdırbaba	116	-	-	116	100	35	5	140
Balibey	40	-	-	40	48	2	-	50
Dallica	83	-	-	83	36	3	1	40
Dambüyük	57	-	-	57	32	-	3	35
Fatmalı	19	-	-	19	19	-	-	19
Koruk	139	1	7	147	130	-	14	144
Muratçık	50	-	-	50	42	12	6	60
Pirinççi	82	-	-	82	79	5	-	84
Toplam	586	1	7	594	486	57	29	572

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Araştırma Anketleri (1996)

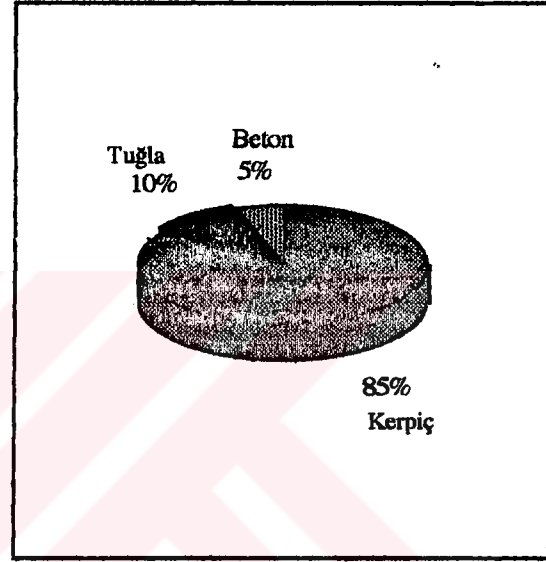
Kerpiç evlerin sayısı giderek azalmaktadır. inşaa malzemesindeki değişim çatı malzemesindeki değişim kadar hızlı değildir (bkz. Şekil .2.3., 2.4., 2.5., 2.6.). Çünkü evin yeniden yapılması çok zor olan bir işlemdir. Bununla beraber çatı evin içinde

ikamet edilirken dahi değiştirilebilmektedir. Meskenlerdeki yapı farklılaşmasının temelinde ulaşımın gelişmesi, artan iktisadi refah, şehirle kurulan daha yakın iletişimdir. En çok tuğla evin bina edildiği Hıdırbaba köyünde bahçelerde, bağ - bahçe tarımının yapıldığı alanlardaki rekreasyon amaçlı yazlık evler neredeyse tamamen tuğladan ve modern şekilde inşaa edilmiştir. Öte taraftan sahanın en küçük köyü olan Fatmalı da durum pek değişmemiştir. Giderek yok olmaya yüz tutan bu köyde yeni yerleşen olmadığından yeni konutların inşasına gerek duyulmamıştır. Köylerde yeni yapılan konutların hemen hemen % 80 i tuğladan inşa edilmektedir (bkz. Foto 2.8.).

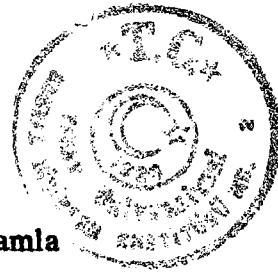
Şekil 2.3. Konut Yapı Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1980)

Şekil 2.4. Konut Yapı Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1996)

1980 köy envanter etüdlerine göre sahada yapılan 594 konutun 440 tanesinin çatısı, topraktan düz dam şeklinde yapılmıştır. Geriye kalan 154 evin çatı malzemesi tamamen sacdır. 1996 yılına gelindiğinde ise durum tersine dönmüştür. 1980 yılında evin çatısında %76 oranında düz dam kullanılırken 1996 yılında çatıların % 64 ü sac beşik çatı, % 17 si ise kiremit örtülü beşik çatı şekline dönüşmüştür. İnşaa malzemesinin % 85 i kerpiçtir. Toprak çatı örtüsünün oranı 1980 den 1996 ya kadar geçen onaltı yıllık süre içinde % 74 den % 17 ye düşmüştür.

Son dönemde görüleceği üzere eski binaların üstü ve beraberinde yeni yapılan binaların çatısı, genelde bir, iki veya dört yöne meyilli ve sac malzemedan inşaa edilmiştir. Kiremit çatı malzemesi yeni yeni kullanılmaya başlanmıştır. Bu büyük dönüşümün yani düz toprak damların yerini beşik çatılı evlerin almasının temelinde , kışın bakım isteyen damların kış mevsiminde araştırma sahası nüfusunun bir çoğunun şehirde oturması dolayısıyla evlerin bakımsız kalması buna bağlı olarak evin kışın zarar

görmesini engellemek düşüncesi gelmektedir. İnsanın kış koşullarında düz damla uğraşmasının zorluğu ekonomik şartların elvermesi, teknolojik ilerleme etkili olan diğer faktörlerdir. Kar ve yağmurdan sonra damın akmasını önlemek damı küremek için genç işgücüne ihtiyaç vardır. Gençlerin köyde olmaması da damların çatı yapılmasında etkilidir. Sahada düz toprak damlar yavaş yavaş maziye karışmaktadır.

Yaz döneminde ise köylü sebze ve meyvesini kuruttuğu damların yerini tek yöne meyilli çatı ile dam arasındaki boşluktan faydalanarak yapmaktadır (bkz. Foto 2.6.). Çünkü tek yöne meyilli olan çatıların alt kısımları açık ve boştur. Hıdırbaba, Pirinçi, Koruk, Balibey gibi mevsimlik nüfus hareketlerinin fazla olduğu köylerde çatı örtüsü sac olarak tercih edilmektedir. Devlet tarafından inşaa edilmiş olan Muratçık köyünde 60 evin 56 sı kiremit örtütlü çatılardan oluşmaktadır. sadece sonradan yapılmış 1 ev düz dam örtülüdür (bkz. Tablo 2.6 ve Şekil 2.5, 2.6.).

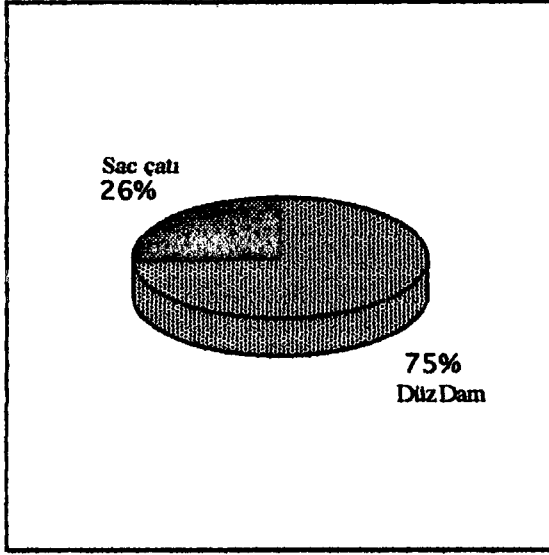
Tablo 2.6.: Köy Meskenlerinde Çatı Örtü Malzemesi

KÖYLER	1980				1996			
	Düzdam	Sac	Kiremit	Toplam	Düzdam	Sac	Kiremit	Toplam
Hıdırbaba	86	30	-	116	60	70	10	140
Balibey	25	15	-	40	6	42	2	50
Dallıca	63	20	-	83	10	30	-	40
Dambüyük	49	8	-	57	15	-	20	35
Fatmalı	3	16	-	19	1	18	-	19
Koruk	147	50	-	197	10	132	2	144
Muratçık	-	15	-	15	1	3	56	60
Pirinçi	67	-	-	67	4	75	5	84
Toplam	440	154	-	594	107	370	95	572

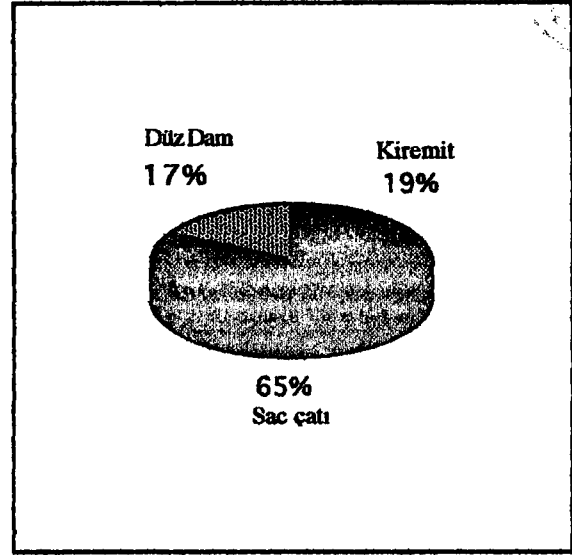
Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Arazi Anketleri (1996)

Araştırma sahasında ikamet edilen meskenlerin yaklaşık % 50 si iki katlı evlerden meydana gelmektedir. Alt kat; ahır, samanlık, ambar, depo, kiler gibi kullanılmıştır (bkz. Şekil 2.9 - 2.10.). Yeni yapılan binalarda, hayvancılığın azalması, halkın şehirlerde çalışması gibi nedenlerle alt kat fonksiyonel olmaktan çıkmış ikamet etmek için yapılmış gösterişli evlere dönmüştür (Bağ ve bahçe evlerinde çok yaygındır). Konutların 233 (% 39) tanesi tek katlı, 320 tanesi (% 54) 2 katlı ve 41 tanesi (% 7) 3 katlı olarak inşaa edilmiştir. 1996 yılında sağlık ocağı verilerine göre 420 olan konut sayısı, bizim saptadığımız değerlere göre ise 572 dir. Sağlık ocağı verileri bu konuda pek güvenilir gelmemiştir. Çünkü bizim tesbitlerimize göre 84 hanenin yer aldığı Pirinçi de konut sayısı sağlık ocağı verilerinde 25 hane görünmektedir. Tahminimize göre sağlık ocağı, sürekli ikamet edilen evleri değerlendirmiş olmalıdır. Çünkü Pirinçi'nin yazın içinde ikamet edilen hane sayısı 84 iken kışın 24 e düşmektedir.

Şekil 2.5. Çatı Örtü Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1980)

Şekil 2.6. Çatı Örtü Malzemesinin Oransal Bölünüşü (1996)

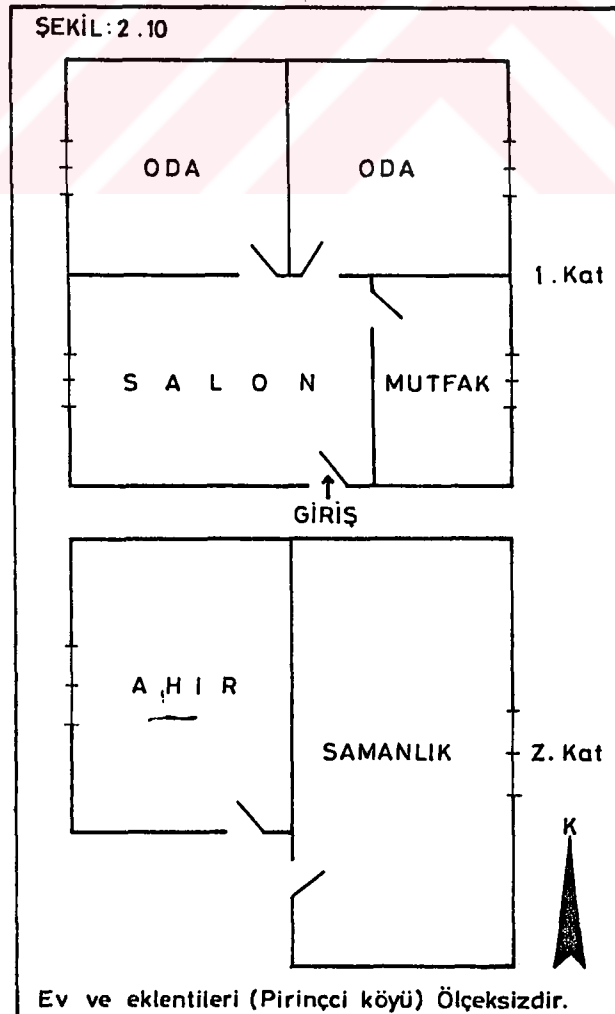
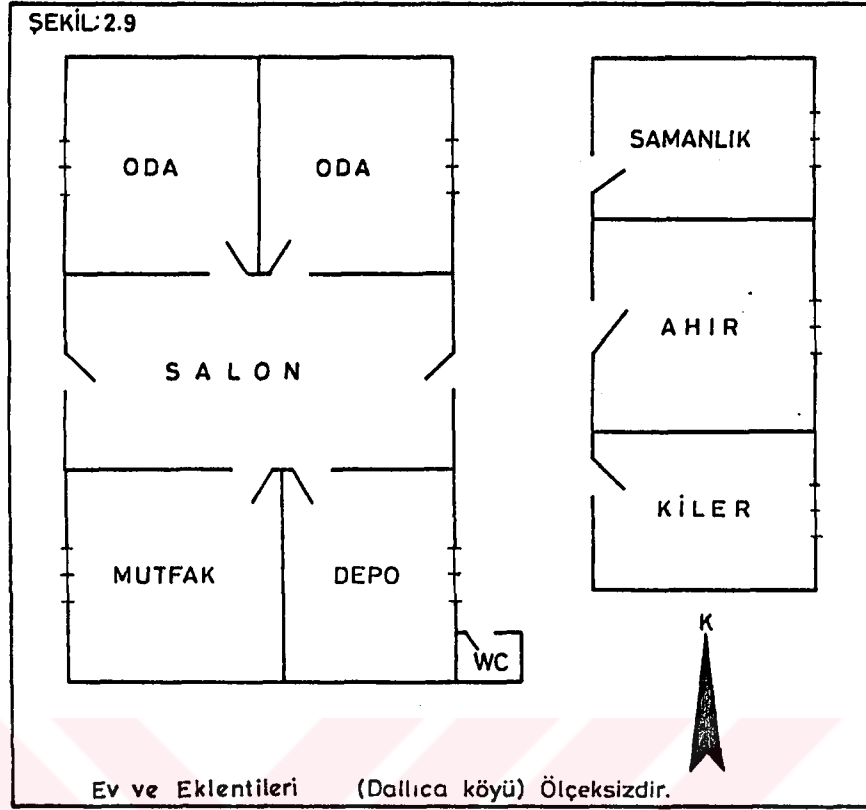
Yapılan Araştırmada 572 hanenin yapı malzemesinin 486 sı kerpiç 36 sı betonarme ve 57 tanesi ise tuğladan meydana geldiği tespit edilmiştir. Konutların çatı kaplamasının 370 tanesi sac malzemeden beşik çatı olurken 107 si düz toprak dam 95 tanesi ise kiremit örtülü beşik çatı şeklindedir. Evlerin 329 tanesi (% 58) iki katlı, 237 tanesi ise (% 41) tek katlı, ve 7 tanesi (% 1) üç katlıdır. Çıkan sonuçtan anlaşılacağı üzere Muratçık Ovası'nda ikamet amaçlı yeni yapılan meskenlerin oranında artış görülmektedir. Bunun temelinde ovada yeni yaptırılan yazlık evler ve yeni göç eden hayvancılıkla uğraşan Şavaklıların alt katı ahır amaçlı yaptırdıkları evler genelde iki katlıdır (bkz. Tablo 2.7. ve Şekil 2.7., 2.8.ve Foto 2.9.).

Tablo 2.7.: Köy Meskenlerinde Konutların Kat Durumu

KÖYLER	1980				1996			
	Tek katlı	İki Katlı	Üç katlı	Toplam	Tek katlı	İki Katlı	Üç katlı	Toplam
Hıdırbaba	-	75	41	116	28	106	6	140
Balibey	22	18	-	40	25	25	-	50
Dalıca	30	53	-	83	28	12	1	41
Dambüyük	40	17	-	57	12	23	-	35
Fatmalı	10	9	-	19	13	6	-	19
Koruk	45	102	-	147	51	93	-	144
Muratçık	44	6	-	50	50	10	-	60
Pirinççi	42	40	-	82	30	54	-	84
Toplam	233	320	41	594	237	329	7	573

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Araştırma Anketleri (1996)

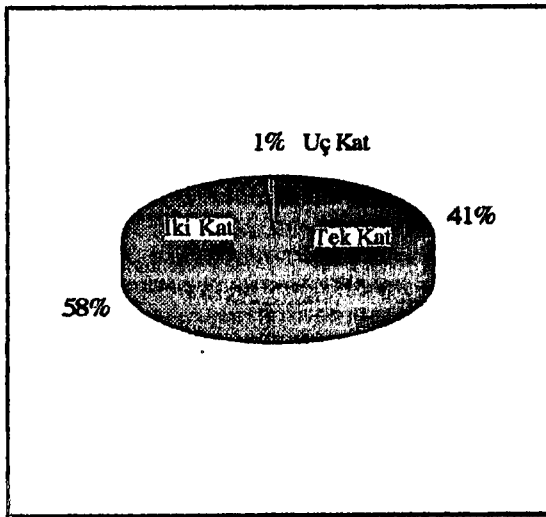
Hıdırbaba köyünde 1980 yılında üç katlı evler 41 tane iken tek katlı ev yok gibi görünmektedir. Oysa arazide yapılan tespitlerde bu köyde yapımları eski olan tek katlı

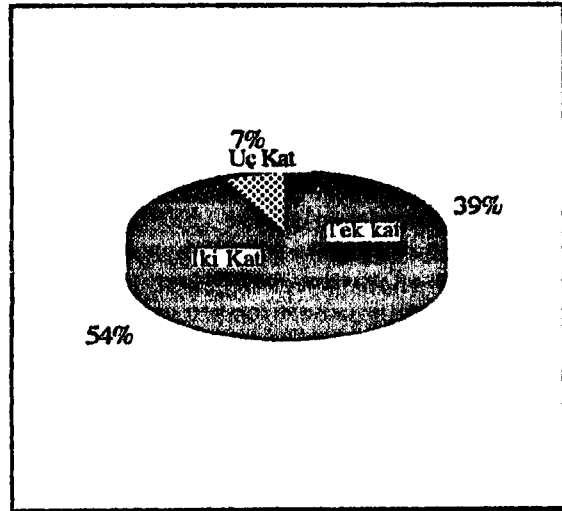

binalar mevcuttur. Üç katlı ev yoktur. 1980 yılında yapılan bu ankette rakamların nasıl bu şekilde çıktığı belirli değildir. Fatmalı ve Balibey köyleri hariç diğer bütün köylerde iki katlı ev sayısı daha fazladır. Fatmalı ve Balibey köylerinde nüfusun azlığı ekonomik faaliyetlerin azalması sonucunda evlerin fonksiyonel kullanımı azalmıştır. Tablo 2.7 de görüleceği üzere Muratçık Ovası'nda konutların genelde miktarı azalırken, tek ve iki katlı ev sayısının oranının artmakta üç katlı evlerin oranı azalmaktadır. Bunun temelinde daha önce yapılmış olan istatistiklerin üç katlı ev sayısını fazla göstermesidir. Çünkü yeni yapılan evlerden bir kısmı tek kat olarak yapılırken bir kısmı ise yazlık ev olarak lüks bir şekilde iki kat veya hayvancılık amaçlı kullanım nedeni ile iki kat yapılmaktadır. Bu tamamen evi inşaa eden kişinin ailevi, sosyal ve iktisadi durumu ile ilgilidir.

Sahada inşaa edilen meskenlerin; 1980 yılında yapılan köy envanter etüdlerinde 81 tanesi (%14) tek odalı, 259 tanesi (% 43) iki odalı ve 254 tanesi de (% 43) üç odalıdır. 1996 durumu ise tam tespit edilememiştir. Araştırma sahasında yapılan hane halkı araştırma anketlerinin sonucunda yaklaşık % 70 oranında mutlak bir bilgiye sahip olduk buna bağlantılı olarak örnek kütleden hareketle ana kütlelin tahminin yaptığımızda; tek odalı mesken sayısının % 6, iki odalı mesken sayısının % 24, üç ve daha fazla odalı mesken sayısının % 70 gibi oranlar bulunur. Kaldiki sırf tespit edilen dört ve dörtten yukarı odası olan konut sayısı 116 dır. Bunun % 50 lik bir oran içinde olduğu düşünülürse bu sayı daha yukarılara çıkabilir. Yani sahanın en az % 25 i üçden daha fazla odadan meydana gelmektedir.

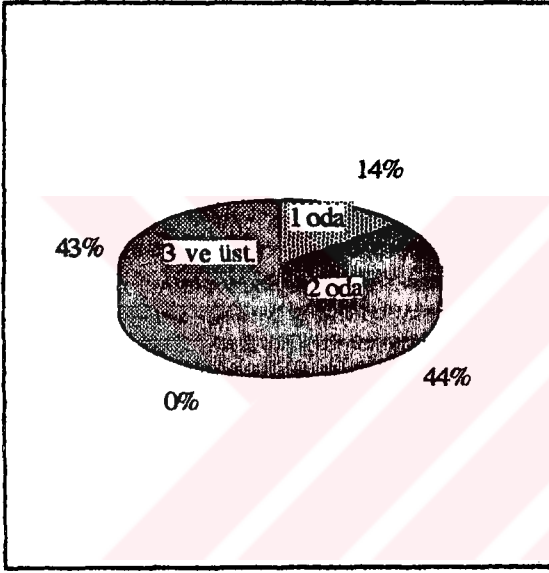
Şekil 2.7. Kat Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1980)

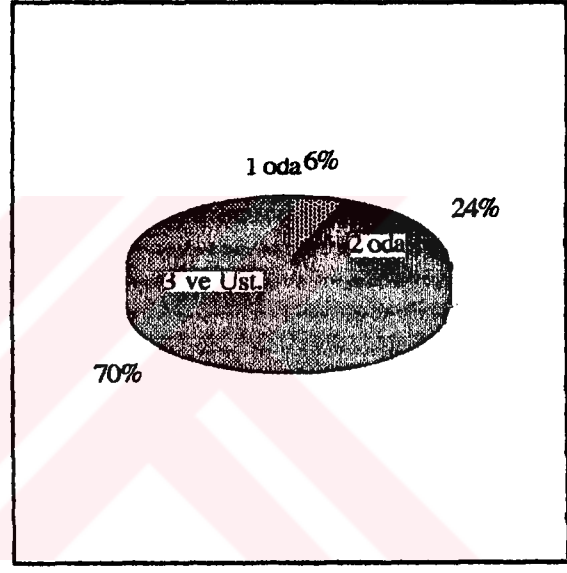
Şekil 2.8. Kat Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1996)

Böyle bir görüntünün temelinde ovada yaz nüfusunun çok fazla olması sonucunda yazın köye dinlenme amaçlı veya ziyaret amaçlı gelen kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu şekilde dizayn edilmiştir. Yaz nüfusunun normal nüfusun iki veya üç katına çıktığı Hıdırbaba, Dallica, Balibey, Pirinçci köylerde, köyde daimi kalanlar hane başına 3 - 4 kişi olduğu halde, köylerde yaz aylarında nüfus hane başına ortalama 8 - 10 kişi arasındadır. Köyde konutu bulunan ve sadece sıcak dönemde köyde barınan ailelerin, yazlık evleri iki katlı ve çok odalıdır (bkz. Şekil 2.11., 2.12.). Araştırma sahasında 5 adet 10 odalı konut mevcuttur. Büyük evlerde, evin içinde, ihtiyaca cevap verecek şekilde kiler veya depo şeklinde tazmin edilmiş bölümlerde mevcuttur.

Şekil 2.11. Oda Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1980)

Şekil 2.12. Oda Sayısına Göre Konutların Oransal Bölünüşü (1996)

Araştırma sahasında bir başka konut tipi; vadilerde ve kenarındaki sırtlarda gelişmiş birleşik ev tipidir. Hıdırbaba, Dallica, Pirinçci gibi köylerde, suyun bol olduğu meyve ağaçları toplulukları içinde kurulmuş bahçelerde gelişmiş bu ev tipinin doğmasını Kuban "büyük ailelerin bütün fertlerinin örf ve ananelerine bağlılıkla beraber yaşama eğilimi ve şüphesiz buna ilave olarak ekonomik şartların zorunlu kıldığı arsadan ve yapıdan tasarruf etme çabası, kardeş ve çocukları birarada yaşamaya sevk etmiştir" (Kuban 1970, s. 176) diyerek açıklamaktadır. Birleşik ev, konutlar bir bahçe içinde, yanyana veya ayrı ayrı inşaa edilmiş ve büyük ailelerin barındığı ev tipidir. Araştırma sahasında sosyo - kültürel ilişkilerin kuvvetlendirilmesi amacıyla bir kaç kardeş ve bunların çocuklarının yazlarını dışarıdan tecrit edilmiş bahçelerde geçirme istekleri doğrultusunda böyle bir yola gidilmiştir. Yalnız Kuban'ın bahsettiği ekonomik boyut yani tasarruf düşüncesi araştırma sahasındaki birleşik konutlar için geçerli

değildir. Dallica köyünde birleşik konutların çok güzel örneklerine rastlanabilir. Çünkü 41 konutun bulunduğu Dallica'da yaz aylarında göç eden aile sayısı en az 50 dir. Bu da ailelerin bir kısmının bu tip birleşik konutlarda yerleştiğinin en açık göstergesidir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde ahırlar genelde evin altında veya hemen yanında tek katlı olarak inşaa edilmiştir. Sahada bulunan köyler ahırları daha çok evin altında tercih etmektedirler. Bu tip ahırlarda hem ekonomik tasarruf yapılmakta hem de konutların ısınması yönünden kolaylaştırıcı bir faktör olarak düşünülmektedir. Ahırların münferit olanlarının 154 ünden 60 tanesi Muratçık köyündedir. Devlet tarafından her konut için 500 m² lik alan üzerine planlanıp tesis edilen ahırlardan 10 tanesi ticari amaçlı, 50 tanesinde hayvansal gıda ihtiyacına yönelik olarak kullanılmaktadır. Ahırlar taş bina üzerine kiremit örtülü beşik çatı tarzında yapılmıştır. Soğuktan korunma amacıyla çatı kiremit kaplanmıştır. Koruk köyünde ahırların fazla olmasının nedeni ise köylülere et ve süt için besledikleri büyükbaş hayvan sayısının fazla olması ayrıca 10 civarında ailenin de ahır ticarete dönük işletmesidir. Buna bağlı olarak evlerin altlarından daha büyük ahırlara ihtiyaç duyulmuştur. Ahırlar kerpiç bina üzerine sac örtü malzemesi ile ve bölmesiz olarak inşaa edilmişlerdir.

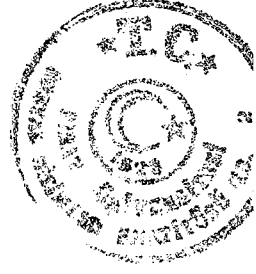
Ağıllar ve bağ evleri kapsamına giren meskenlerin yapıları, şekilleri, inşaa tarzları, dağılışı ve fonksiyonları ilgili konularda ayrıntıları ile ele alınmıştır (bkz. Ağıl Yerleşmeleri, Bağ Evleri).

Özetle meskenler kendi çevre şartları ile insan ve faaliyetlerinin kombine etkisinde oluşan yapıtlardır (Tunçdilek 1967, s.89). Benzer coğrafi ve iktisadi koşullarda bulunan meskenlerde benzer niteliklerin görülmesi (Kuban 1970, s. 174) ilkelerine bağlı olarak Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yer alan iskan üniteleri ve iskan ünitelerinin barındırdığı meskenler genelde Doğu Anadolu'nun hakim köy tipi olan toplu köy tarzında iskan edilmiş, tabii çevre ve beşeri çevrenin uyumu ile şekillenmiş meskenlerden müteşekkil üniteler halindedir. Bu üniteler, tamamen çevreden yararlanılarak inşaa edilmiş doğal çevreyi en iyi yansıtan iskan birimleri şeklindedir. Fakat son 20 yıl içinde başlayan inşaa tarzındaki değişim meskenlerde kendini yeni yeni göstermektedir. Yeni tip modern inşaa tarzında oluşturulmuş lüks evlerin sayısı hızla artmaktadır. Bu yöndeki eğilim böyle devam ederse yerleşim birimlerinin genel karakteri haline dönüşecektir.

III. BÖLÜM

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI
VE YAKIN ÇEVRESİNİN
İKTİSADİ COĞRAFYASI

Muratçık Ovası ve yakın çevresi kırsal iktisadi fonksiyonlar açısından bir çeşitlenme gösterir. Temel kırsal ekonomik faaliyetler olan tarla ziraati, hayvancılık, bağ - bahçe tarımı ve balıkçılığın yanında kum ocağı işletmeciliği, taş ocağı işletmeciliği, benzinlik, feribot iskelesi gibi kırsal ekonomiye hizmet eden çeşitli birimler de iktisadi faaliyetin içinde bulunan ve iktisadi faaliyeti çeşitlendiren diğer unsurlar olarak tespit edilmektedir. İktisadi faaliyetlerdeki çeşitlenmenin temelinde araştırma sahasına ait bazı fiziki ve beşeri çevre faktörleri rol oynamaktadır. Sergün "Bir yöredeki ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerin meydana getirdiği ekonomik olaylar hem içerisinde bulunduğu tabii ortamın özelliklerini hem de uzak ve yakın çevrenin sosyo - ekonomik şartlarını bünyesinde taşırlar." (Sergün 1975, s. 104) diyerek, bu çeşitlenmenin temelinde fiziki ve beşeri amillerin rol oynadığı fikrine katılmaktadır. Bu da coğrafyanın ekonomi ile ne kadar yakından alakalı olduğunun açık bir delilidir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde; ekonomik faaliyetleri nitelik ve nicelik yönünden şekillendiren karakter kazandıran temel amiller doğal ve beşeri çevre faktörleridir. Doğal çevre faktörleri genel anlamda beşeri çevre faktörlerini de etkiler. Beşeri faktörler; doğal çevre faktörlerine bağlı olarak şekillenen iktisadi ortamı, olumlu veya olumsuz, yapıcı veya bozucu bir fonksiyon karakterinde etkilemektedirler. Şöyle ki kuru tarımın oluşumunda iklim elemanları etkilidir. Fakat tarlanın ekilip ekilmemesine, nadasa bırakılmasına veya ekilecek mahsülün cinsine, tamamen çiftçi karar verir. Ayrıca mahsülün bakımı veya değerlendirilmesi inisiyatifi tamamen arazinin kullanıcılarına aittir.

3.1. İKTİSADİ FAALİYETLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İktisadi faaliyetler doğal ve beşeri çevre şartlarının etkisi ile şekillenirler. Ekonomik faaliyetleri etkileyen jeoloji, jeomorfoloji, iklim, toprak, hidrografya gibi doğal çevre unsurlarının yanında, mülkiyet, ulaşım, nüfus hareketleri gibi beşeri çevre unsurları da etkili olur. Araştırma sahasının arazi kullanımını hem fiziki hem de beşeri yönlerden değerlendirilmişse de arazi kullanımının daha çok beşeri unsurları ele alındığından beşeri çevre faktörleri içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1.1. DOĞAL ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde iktisadi faaliyet sahasının belirlenmesinde, dağılışında çeşitlenmesinin temelinde, doğal çevre faktörleri oldukça etkin rol oynamaktadır. Araştırma sahası Güneydoğu Toroslar boyunca uzanan dağlık kütlelerin kenarlarında yer alan depresyonlar zincirinin Elazığ kısmını oluşturan, Uluova, Kuzova hattının bir devamı niteliğinde, Muratçık Ovası, Murat Nehri'ne kadar uzanmaktadır. Depresyonlar zincirinin Elazığ kesimindeki kısmının kuzeye doğru devamı şeklinde mütalaa edilebilir. bu konumu bazı fiziki coğrafya özelliklerini de beraber getirmektedir. Doğal çevre faktörleri ovadaki ekonomik faaliyetleri temel belirleyici faktördür. Bütün beşeri unsurlar bunların tamamlayıcısı niteliğindedir.

Naldöken eşiği denilen bir eşik sahayla Kuzovadan ayrılan araştırma sahası; kuzeyi Keban Baraj Gölü ve diğer üç yanı yükseltisi fazla olmayan tepelerle kaplı bir havza konumundadır. Araştırma sahasının batısını oluşturan, tepeler grubu, kuzey - güney yönlü bir hat boyunca, Paleozoik yaşlı mermerlerden oluşmuştur. Balibey köyü civarında bu mermer kuşağını Eosen yaşlı kalker, kumtaşı, marn ve konglomeralar diskordans olarak örter. Ovanın doğusunda yine buna yakın bir oluşum gözlenmektedir. Kuzey - güney yönlü uzanan bir hat boyunca Paleozoik yaşlı mermerlerin arasına Eosen yaşlı kalker marn ve kumtaşı diskordans olarak bulunmaktadır. Bu sokulma ovanın doğu kenarında kuzey kesimde daha yaygındır. Bununla beraber Koruk köyünün kuzeydoğusunda ve Kızıltepe civarında, Kretase yaşlı volkanik kayalar aflörman vermektedir. İki kısımdan müteşekkil ova tabanının ise asıl kısmı Plio - Kuaterner yaşlı eski alüvyonlardan teşekkül etmişken, Kuruçay'ın kapmasıyla ovayla irtibat kuran ikinci kısım ise, Kuaterner yaşlı yeni alüvyonlardan oluşmaktadır.

Bütün bahsedilen jeolojik birimlerin araştırma bakımından en önemli özelliği; araştırma sahasına sağladığı iktisadi canlılıktır. Yine ovada Kuruçay boyunca gelişmiş olan yeni alüvyonları değerlendiren kum ocağı mevcuttur. Yüksek kesimlerinin büyük bir kısmı kalker ve mermerlerden meydana gelen sahada büyük bir mermer işleme tesisi açılmıştır. Kızıltepe civarındaki volkanik sahada ise Keban Baraj Gölü oluşuncaya kadar krom madeni üretimi yapılmıştır. Alüvyonlardan meydana gelmiş olan sahanın kontak noktasındaki vadiler ve etrafındaki sırtlar nisbeten sulamaya elverişli küçük alanlar oluşturmuşlardır. Aynı durum doğuda kalker, marn, kumtaşından oluşan yamaçlar ve sırtlar ile ova arasında kurulmuş araziler içinde geçerlidir. Araştırma sahasında paleozoik mermerler üzerinde gelişmiş olan toprak örtüsünün kalınlığı azdır.

Tersine olarak Eosen kalkerler üzerinde gelişmiş toprak örtüsü daha derindir (Tonbul 1985, s.310). Doğal olarak bu durum kalkerler üzerindeki tarımsal verimi arttırırken, mermerler üzerindeki verimi düşürmektedir. Araştırma sahasında bunu en bariz şekilde görmek mümkündür. Sahanın batısındaki tepeler grubunu oluşturan mermer ağırlıklı alan daha çok mera arazi olarak değerlendirilirken, Eosen kalkerleri üzerindeki arazi kuru tarım sahası olarak şekillenmiştir.

Muratçık Ovası'nı doğu, güney ve batıdan sınırlayan, aynı zamanda ovanın su toplama havzasını belirleyen ve Pliosen aşınım yüzeylerine denk gelen tepeler grubu iktisadi faaliyetin sınırını oluşturur. Bu tepeler iskandan mahrum ve tamamen tarımsal fonksiyonların gerçekleştirildiği hayvancılık faaliyetlerine yönelik mera sahası veya az da olsa tarla ziraatinin yapıldığı alanlar görüntüsündedir. Bu alanlarda hayvancılık ekonomisine yönelik faaliyetler sürmesine rağmen verimli toprağın aşındırılması yani erozyona maruz kalması buradaki bitki topluluklarını etkilerken hayvanların da daha verimli bir şekilde beslenmesine pek yardımcı olmaz. Bu alanlarda yer yer açılan tarlalar kuru tarım sahaları olup fazla bir verimi, potansiyeli yoktur.

Asıl ova tabanı ve bunun devamı olan Suçukan düzü iktisadi faaliyetin en canlı olduğu sahaya karşılık gelmektedir. Alüvyonlardan müteşekkil dolgu yüzeyine karşılık gelen taban arazinin yerleşme sahası ve yol yarması dışında Keban Baraj Gölü'ne kadar uzanan bütün arazinin kullanımı tamamen ziraate yöneliktir. Tahıl ziraatinin yaygın olduğu bu sahada en büyük problem sulama suyunun teminidir. Bu nedenle de ovada ekstansif bir ziraat anlayışı hakimdir. Ova boyunca az gelişmiş bir vadi içine yerleşmiş olan Kuruçay ve yan kollarının oluşturduğu kum ve çakıl depolarının inşaat malzemesi olarak çok uygun bir yapıda olmaları bu kumun iktisadi olarak değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Bu amaçla kurulan kum ocağı çalışmalarına devam etmektedir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde; temelde üç ana grup toprak örtüsü mevcuttur. Bunlardan birinci grup; taşınma sonucunda havza tabanına yerleşmiş olan azonal yani taşınma ile oluşmuş alüvial veya koluvial topraklardır. İkinci Grup topraklar ise anakaya üzerinde gelişmiş olan ve kahverengi topraklar dediğimiz zonal toprak türleridir. Üçüncü grup ise kayalık ve şiddetli erozyon sahalarının toprakları olan Litosollerdir (Tonbul 1985, s.337, 341). Toprak türleri Tanoğlu'nun belirttiği "Anadolu'nun orta, doğu ve güneydoğu kısımlarındaki iç havzalarda zonal ve azonal topraklar geniş yer kaplar" fikrini destekler mahiyettedir (Tanoğlu 1964, s.127). Kısa mesafede çok büyük değişim gösteren toprak türleri (Tonbul 1985, s.308) genelde relief koşullarına ve anakaya faktörüne bağlı olarak değişim göstermektedir. Çukur

alanlar ile yüksek alanlar arasındaki bu toprak farkında Tonbul; iklim faktörünün de pay sahibi olduğunu söylemektedir (Tonbul 1985, s.317).

Toprak örtüsünün kalınlığı anakayanın petrografisine arazinin eğim ve yükseltisine bağlı olarak değişmektedir. Sahada alçak kesimlerde görülen azonal toprak türleri kalın bir dolgu tabakası oluştururken yüksek sahalara çıkıldıkça yamaçlar boyunca erozyona uğrayan toprak örtüsü incelmektedir. Tepelerin üzerinde örtü en sığ halini almaktadır. Az önce de belirtildiği gibi toprak örtüsünün kalınlığında sadece topoğrafya değil jeoloji de etkilidir. Sahanın doğu ve batısının büyük bir kısmını oluşturan mermer kuşağı boyunca üzerinde gelişmiş olan toprak örtüsü zayıftır. Bunun yanında Suçıkan düzü mevkiinde, Hıdırbaba köyünden kuzeydoğuya doğru bir hat boyunca sokulmuş olan kalker, marn ve kumtaşı üzerinde gelişmiş olan kahverengi toprakların kalınlığı daha fazladır (Tonbul 1985, s.310). Jeoloji kısmında da söylenildiği gibi bu durum mermerler üzerinde gelişmiş aşınım yüzeylerinin mera olarak kullanılmasını etkilerken kalker ve marn üzerinde gelişmiş olan aşınım yüzeylerinin kuru tarım sahası olarak kullanılmasına yardımcı olmuştur.

Zonal topraklar türünden olan Kahverengi topraklar, araştırma sahasının 1.000 metre izohipsinin üstündeki alanların hakim olan toprak türünü oluşturur. Ovary çevreleyen tüm yamaçlar ve tepelik gruplar boyunca hakimdir. Kahverengi topraklar; sahada, hem mermerler hem de kalker marn kumtaşı, kil, andezit, gabro gibi kayalar üzerinde örtü olarak bulunmaktadır. Yalnız kalınlığı daha öncede belirtildiği gibi petrografiye göre farklılık göstermektedir. Toprak örtüsünü etkileyen faktörlerden birisi erozyondur. Kahverengi toprağın görüldüğü, yüksek ve fazla eğimli sahalarda erozyon toprağın verimli kısmını süpürmüştür. Bu nedenle toprak tabakaları çok sığdır. toprak profilinde belirgin bir horizonlaşma görülür. 30 - 35 cm. kalınlığında A ve B horizonları yine 50 cm. kalınlığında C horizonu rahatlıkla görülebilir. Yıkanmaya bağlı olarak C horizonunda yoğun bir kireç tabakası göze çarpar (Tonbul 1985, s.321). Kahverengi topraklar step sahaları olarak belirginleşmektedir. Araştırma sahasının doğu kısmının Dambüyük köyüne kadar olan kısımda litoloji ve yükseltinin etkisi ile kuru tarım faaliyetleri görülürken, büyük bir kısmı mera arazi olarak gelişmiştir. Şiddetli erozyon, taşlık sahalarn çokluğu, sığ toprak katı özelliklerine sahip olan bu tür araziler genellikle VI. ve/veya VII. sınıf arazilerdir (bkz. Topraksu 1978). Bu nitelikleri ile tarıma uygunluğu çok az veya hiç yoktur.

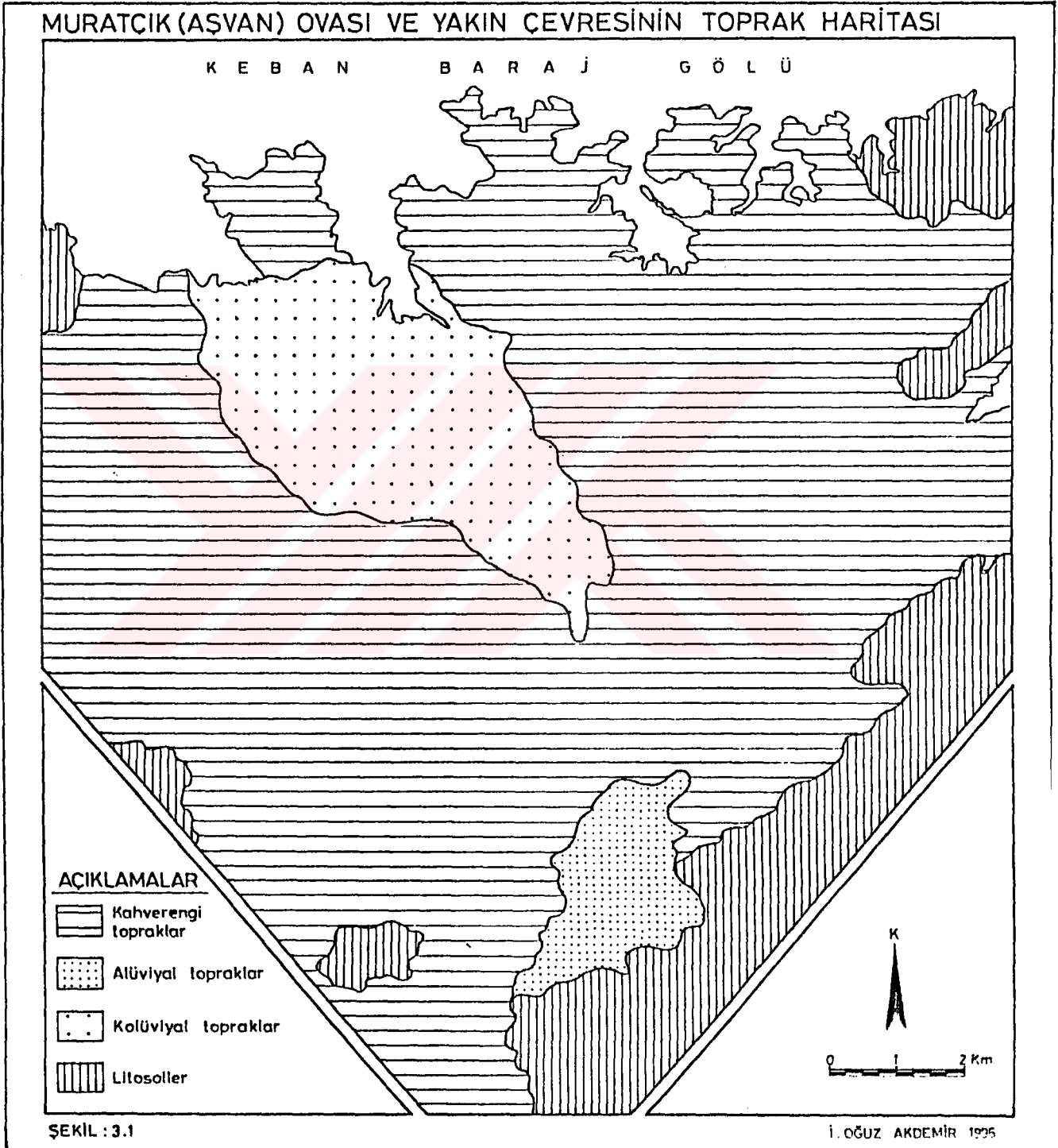
Kolüvyal topraklar, araştırma sahasının asıl taban ovasına karşılık gelen kısmında yer almaktadır. havzanın merkezini oluşturan bu alan Kuruçay'ın, Suçıkan düzünü

kaptığı alanda yani Pirinçci yakınlarında oluşmuş olan kapma boğazının, kapma dirseğinin olduğu alandan başlayarak kabaca 1.000 metre izohipsini takip eden bir alan boyunca yayılma gösterir (bkz. şekil 3.1). Etek sahalardan başlayarak tüm ova tabanını kaplayan bu saha genel koltüvyal toprakların karakterine uygun olarak (Topraksu 1978), eğim derecesi çok az, düz veya düze yakın bir topoğrafyanın egemen olduğu sahalardır. Eğim kuzey - güney yönlü olarak yükselmektedir. Sahanın batısındaki kısmında daha çok yapısında kum ve ufalanmış mermerler mevcuttur. Doğu bölümünde ise kum, kil, marn, gibi materyallerin ince unsurlara dönüşmesi ile oluşmuşlardır (Tonbul 1985 s.337). Koltüvyal toprakların bulunduğu bu sahalarda kuru tarım sahası olarak gelişmiştir. genellikle tahıl ve baklagillerin ekim sahaları olurken nadas sahaları da bu tür topraklar üzerinde gelişmiştir. tabi bunun nedeni uygun sulama ortamının bulunmayışıdır. Koltüvyal topraklar genellikle II ve/veya III. sınıf arazilerdir (bkz. Topraksu 1978).

Alüvyal topraklar ovada; Suçikan düzündeki yoğunluk gösterir (bkz. şekil 3.1). Kuaterner yaşlı yeni alüvyonlardan, genç sedimentlerden meydana gelmiştir (Tonbul 1985, s.341). Yüzeyi ondülal bir özellik gösterir. Bu yönüyle genelde ırmaklar kenarında gelişmiş düz ve düze yakın alüvyal topraklardan ayrılmaktadır. Bu görünümde Kuruçay'ın bu alanı sonradan kapmasında payı vardır. yapısına grimsi bir renk hakimdir. Alüvyal toprakların olduğu alanlar genelde meyve bahçesi olarak kullanılmaktadır. Fakat yine de nehir sırtı denilen, dalgalı toprak türünden olduğu için II. sınıf arazi grubuna girmektedir. Bunun yanında bu toprak türünün üzerinde geliştiği alüvyal depolar, yapı malzemesi olarak uygunluğu nedeniyle Elazığ inşaat sektörüne kum ocağı olarak hizmet eden işletmenin hammadde kaynağını oluşturmaktadır. Elazığ'da bu kum Dişidi (Hıdırbaba Kum) olarak nam salmıştır (Tonbul 1985 S.342). Araştırma sahasında Keban Baraj Gölü kıyısında az eğimli sahalarda yer yer gelişmiş "alüvyal sahil bataklıkları" adı verilen topraklar mevcuttur (Topraksu 1978). Bu tür alanlar genelde dalgaların biriktirme faaliyetleri sonucunda teşekkül etmiştir. Sahil kumları dediğimiz bu kumlar tamamen kültür altına alınmamış sahalara karşılık gelmektedir.

Gerek kahverengi gerekse alüvyal ve koltüvyal topraklar üzerinde gelişmiş olan vejetasyon ormanının tahribi ile oluşmuş step sahası görünümündedir. Sadece Dallica köyü yakınlarında Acıbadem ve kollarbaşı tepesi civarında çok seyrek meşe ağaçları topluluğuna rastlanmaktadır. Araştırma sahasındaki vadiler boyunca gelişmiş meyve ağaçları, kavak ve söğütlere tesadüf edilir.

Muratçık Ovası ve Yakın çevresi hidrografik açıdan pek zengin değildir. akarsuların hepsi geçici akarsulardır. Akarsular yamaç boyunca akıp ovaya girdiklerinde karstik saha olan Suçıkan düzü veya Alüvial saha olan asıl ovada sızma yoluyla yeraltına geçtiklerinden yüzeyde kuru dere yatakları olarak belirirler. Debileri çok fazla olmayan bu tip akarsuların maksimum akımı ilkbaharda olmaktadır. Sahanın en önemli akarsuyu Kuruçay'dır. Akarsular arasında sadece Kuruçayın yarılmış bir vadisi mevcuttur. Kuru çay ovayı adeta kuzey güney yönlü ikiye bölmektedir. Kuruçayın dahi mevsimlik bir akarsu olması özellikle yaz aylarında gereken sulama için hiç bir yarar sağlamadığı açıktır. Öteki akarsuları arasında Dallıca köyünden doğan baraj gölüne dökülen İnce dere, Pirinçci köyünün kuzeyinde Körpebaba tepe mevkiinden kaynağını alan Başpınar deresi ovaya açıldığında yeraltına sızmaktadır. Bir diğer önemli dere; baraj gölüne dökülen Dambüyük deresidir. Sahadaki diğer akarsularda ovaya açıldıkları noktalarda yüzesel akışı bırakmaktadırlar. (bkz.Şekil II). Hıdırbaba köyünde Kalecik deresinden, Pirinçci'de Başpınar deresinden az da olsa sulama amaçlı olarak faydalanılmaktadır.

Araştırma sahasında hidrografik özelliklerden birisi de içme ve sulama suyu olarak kullanılan yeraltı sularıdır. Fakat ova bu açıdan da zengin değildir. Yeraltı suları kuyu açma yoluyla çıkarılmakta ve daha çok içme suyu olarak kullanılmaktadır. Muratçık köyünde taban suyundan yararlanılarak 80 dekarlık bir saha sulanmaktadır.

Doğal etmenlerden birisi olan ve şimdiki Keban Baraj Gölü'nü oluşturan Murat Nehri tıpkı yerleşmeyi olduğu gibi ekonomiyi de sınırlayıcı bir faktör olarak ortaya çıkar. Şu anda aynı görevi Keban Baraj Gölü yapmaktadır ve hatta göl ovanın alanının daralmasına da neden olmuştur. yaklaşık 20 km² lik bir daralmaya sebep olan göl doğal olarak toprağa dayalı iktisadi faaliyete de sınır getirmektedir. Yine gölün kıyısında, gelişen kıyı kumları gibi; kültür altına alınmamış, yerleşme ve iktisadi faaliyet açısından hiç bir işe yaramayan alanlar oluşturmuştur. Bununla beraber baraj gölünün araştırma sahasına katkıları da olmuştur. Sahada giderek gelişen balıkçılık faaliyetleri, feribot iskelesinin yapımıyla gelişen yeni yol ve bu yolun getirdiği aynı zamanda benzinlik yerleşmeleri ve kayıkbaşı denilen bakkal ve kafeterya niteliğindeki dinlenme ve bekleme yerlerinin oluşumu, tamamen Keban Baraj Gölü ile ilişkilidir.

İklim elemanları araştırma sahasındaki iktisadi faaliyeti daha çok zaman olarak etkilemektedir. Muratçık Ovası ve yakın çevresini incelerken ele aldığımız mukayese istasyonu Elazığ'dır. Çünkü Elazığ Sahaya en yakın istasyon konumunda olması ve sahanın Uluova'yla yükselti ve bakı şartlarının uyumu böyle bir seçimi

gerektirmiştir. Elazığ Meteoroloji Müdürlüğü'nün verilerine göre Elazığ ve çevresinde uzun yıllar ortalama sıcaklığının 13.0 °C ve ortalama sıcaklık hiç bir yıl 11 °C nin altına inmemiştir. en soğuk ay - 1.5 °C ile Ocak en sıcak ay 27.2 °C ile Temmuz ayıdır. Yıllık sıcaklık amplitüdü 28.7 °C dir. Yılda 83.3 gün don meydana gelirken, don daha çok Kasım - Mart arası dönemde görülür. Yağışın uzun yıllar ortalaması 444 mm. dir. Yağışın en fazla düştüğü mevsim ilkbahardır. İlkbahar mevsimini ikinci olarak yağış çokluğuyla kış mevsimi izler. Yağışın % 75 i bu mevsimde düşer. Bu yönleriyle yaz kuraklığı ve yüksek sıcaklık farkıyla kontinentaliteyi çağrıştırması fakat bunun yanında Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel karakterine aykırı olarak kışın ılıman ve yağışlı olması, Elazığ civarının iklim tipinin "Karasallıkla genel karakteri bozulmuş, Akdeniz iklim tipi olduğu sonucuna varılır (Tonbul 1985, s. 246 - 247).

Tablo 3.1.: Araştırma Sahasının Su Bilançosu Tablosu

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
Sıcaklık	-13.1	2.81	50.2	118	173	228	272	268	220	147	74.3	15.2	130
S.İndisi	0	0.1	1	3.67	6.55	9.29	13.1	12.7	9.42	5.12	2.19	0.16	63.3
D.PE	0	0	10	35	67	110	140	138	105	60	15	2	
PE	0	0	10.3	38.9	82.4	136	176	163	109	57.6	12.6	1.64	788
Yağış	42.9	45.2	55.7	67.1	70.4	13.6	2.4	1.1	7	39.8	51.7	46.7	444
B.S.A.D	15.8	0	0	0	-12.1	-87.9	0	0	0	0	39.1	45.1	
B.S	100	100	100	100	87.9	0	0	0	0	0	39.1	84.2	
H.EP	0	0	10.3	38.9	82.4	102	2.4	1.1	7	39.8	12.6	1.64	298
Su. Noksarı	0	0	0	0	0	34	174	162	102	17.8	0	0	490
Su Fazlası	27.1	45.2	55.7	67.1	0	0	0	0	0	0	0	0	195
Akış	13.6	29.4	42.5	54.8	27.4	13.7	7	3	1.5	0	0	0	
Nemlilik oranı	+	+	4.41	0.73	-0.15	-0.9	-0.99	-0.99	0.94	-0.31	3.1	27.5	

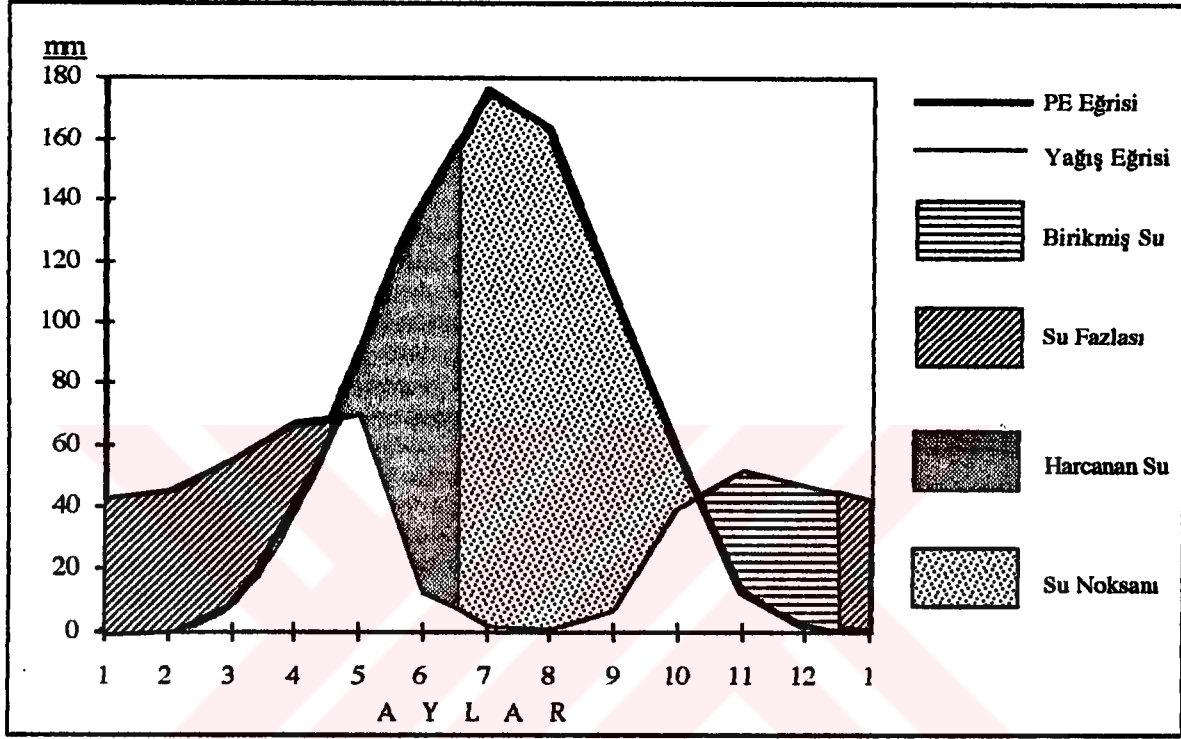
Kaynak : D.M.İ. Genel Müdürlüğü 1996

Elazığ iklimindeki amiller; doğal olarak beşeri hayatta, özelde ise ekonomik hayatta çok büyük şekillendirici olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sahasındaki iktisadi hayatın, kuru tarla tarımı ve hayvancılığa dayanmasının temel belirleyici etkeni iklimdir. İklim, entansif tarım şartlarının uygulanmasına engel olduğundan, ekstansif tarım ve hayvancılık şartlarına çiftçiyi zorunlu kılmıştır. Su bilançosundan da anlaşılacağı üzere araştırma sahasında yaz döneminde çok fazla miktarda su noksanı görülmektedir. Özellikle temmuz ve ağustos aylarında su noksanı hat safhaya çıkmaktadır. Sahada gerçekleştirilecek olan sulu tarım çalışmalarında bu değerler gözönüne alınmalıdır. (bkz Tablo 3.1., Şekil 3.2.).

Yaz mevsiminde yağışın ancak % 18'inin düştüğü göz önüne alınırsa, yaşanan yaz kuraklığından dolayı, sığağa dayanıklı susuzluğa diğer bitkilere oranla dayanıklı

tarım bitkileri, yani tahıllar, baklagiller, kuru tarımın karakteri olarak belirmiştir. Yağışın olmaması uzun süre ekilen taraların verimini ve ürün kalitesini düşürmektedir. Bunun sonucu olarakta kuru tarım alanlarının yarısı nadas sahası olarak sürülüp boş bırakılmaktadır. Hatta bazı tarlalarda nadas ve münavebe birlikte uygulanarak üçlü bir münavebe sistemi gerçekleştirilir.

Şekil 3.2.: Araştırma Sahasının Su Bilançosu Diyagramı

Tarım ürünlerinin ekiminde genelde buğday tercih edilmektedir. Buğday ise daha çok kış buğdayı olarak Ekim ayında ekilmektedir. Böylece kasım ayında başlayan sonbaharın ilk donlarından korunulurken, kar örtüsünden yararlanır. Böylece vejetasyon devresinde yoğun suya ihtiyacı olan bitkilerin kış ve ilkbahar yağışlarından faydalanması sağlanır. Fakat yine de kuru tarım sahalarından alınan verim sulu tarım sahalarına oranla daha düşük çıkmaktadır. Verim düşüklüğü kuru tarımın yapıldığı bütün mahsül türlerinde rahatlıkla ölçülebilir. Baklagiller iklimin olumsuz etkisini az da olsa gidermek amacıyla münavebe bitkileri olarak ekilmektedir. Uygulanan münavebe usulleriyle, tarım toprağı az miktarda da olsa kuvvetlendirilmektedir.

Araştırma sahasında iklimin olumsuz yönde etkilediği bir diğer sektör, hayvancılık sektörüdür. yağışın azlığı orman tahribi gibi nedenlerle oluşmuş step sahasının büyük bir kısmı mera arazilerden oluşmaktadır. Toplam arazinin % 52 sine karşılık gelen saha, potansiyel bir hayvancılık sahası oluştururken, yağışın azlığı bu

hayvancılık sahalarının verimli kullanılmasını engeller. Tabi bu durum mera alanlar ile ilişkili olan hayvancılığı etkiler. Mera arazilerinin yetersizliği nedeni ile göçebe küçükbaş hayvancılık ekonomisini benimsemiş bir kısım halkın yayla sahalarından faydalanmak amacıyla Erzurum'a gitmelerine sebep oluşturur. Otlak sahalarının veriminin azlığı mera hayvancılığının yörede bitmesine yol açmıştır. Merada otlatılan hayvanlar otun veriminin azlığına bağlı olarak ahırlarda yemlenmektedir. Fakat pahalıya malolan bu tür hayvan beslemeyi araştırma sahası halkı pek tercih etmemektedir. Bunun da etkisiyle araştırma sahasında ancak gelir düzeyi uygun olan aileler entansif şartlarda ahır hayvancılığı yapmaktadırlar.

3.1.2. BEŞERİ ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde fiziki etmenlerin etkisi altında gelişme bulan ziraat faaliyetlerinin şekillenmesinde, dağılışında rol oynayan olumlu veya olumsuz etkiler yapan beşeri faktörlerdir. İnsana dayalı etkinin tarım alanlarına yansımaları, arazi kullanımı, tarlayı en verimli şekilde kullanma, tarımsal mekanizasyondan faydalanma gibi örnekler tarım faaliyetlerini direkt etkileyen amillerdir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinin arazi kullanımı, Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel karakterine uygun olarak şekillenmiştir. Çünkü Doğu Anadolu Bölgesi'nin ürün verimi az toprakları oldukça fazla ve faydalanılan arazi çeşitlerinin yarısından fazlasını çayır ve mera arazisi oluşturmaktadır. Bu arazileri tarla tarımı yapılan araziler izlemektedir (Güneş 1985, s.52). Muratçık Ovası ve yakın çevresinde arazi farklı büyüklüklerde farklı kullanım alanlarına hizmet etmektedir. Arazinin genel kullanımı daha önce bahsettiğimiz fiziki ve beşeri çevre özelliklerine göre çeşitlenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Çalışma alanında, 1980 yılı köy envanter ettütleri ve bizim yapmış olduğumuz tespitler sonucunda arazi; Sulu ve susuz tarım alanları, meralar, bağ-bahçe alanları, akarsu yatakları, iskan sahaları, kayalık ve kumluk alanlar olarak bölümlere ayrılmıştır. Toplam 108,143 km² olan sahanın genel arazi kullanımına bakacak olursak:

Araştırma sahasında genel arazi kullanımında en büyük pay 56.816 da. ve % 52 lik payla mera arazilere aittir. Aynı arazilerin 1980 yılındaki payı % 51 dir (bkz. Tablo 3.2). Meraların miktarının artmasının nedenlerinin başında, 1996 yılında yapılan arazi çalışmaları sırasında, 1980 yılı köy envanter ettütlerinde kayalık arazi olarak literatüre geçen, aslında litosollerden meydana gelmiş ve mera arazi olarak değerlendirilen saha genel mera toplamına eklenmesidir. Bir diğer neden, köylerde göçlerin olması ve bu

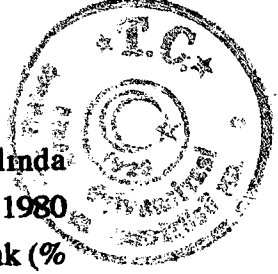
göçle birlikte ekili dikili arazinin bir kısmının meraya dönüştürülmesidir. 1980'de Muratçık köyünün 7.887 da. mera arazisi olmasına karşılık bugün bu alan tarım alanı olarak değerlendirilmektedir. Bu da meranın daha fazla miktarda olmamasını sağlar (bkz. Tablo 3.2, 3.3.).

Meralar; sahada bütün köylerin arazilerinin büyük bir bölümünü oluşturur. Meranın çok yaygın olmasının nedeni, sahadaki Hıdırbaba, Pirinçi, Dallica, Balibey gibi köylerin arazilerinin büyük bir kısmı yamaç, vadi ve sırtlardaki alanlarda bulunmasıdır. Ovanın batısını oluşturan tepeler grubu üzerinde gelişmiş olan aşınım yüzeyleri ve yamaçları tamamen mera özelliğindedir. Ovanın doğusunu oluşturan ve yükseltisi daha az olan, daha geniş gelişmiş aşınım yüzeyleri ve az eğimli yamaçları ise mera ve tarla tarımı alanı olarak kullanılmaktadır. Hıdırbaba köyü arazisi adeta sırt ve vadilerden müteşekkildir. Topoğrafyaya ek olarak yağış ve erozyon toprağın verimli kısmının aşındırıp süpürmekte, bu alanların tahıl tarımına uygunluğunu kaybetmesi, bu gibi tarlaların boş bırakılmasıyla bir süre sonra mera haline dönüştürülmesi meraların çok olmasına neden olmaktadır. En büyük mera arazi 17.104 da. ile Hıdırbaba köyüne aittir. Zaten sonradan yerleşen göçebelerin burayı tercihinin temelinde de bu yatmaktadır. En az merası olan köy 1.386 dekarla Fatmalı köyüdür. Köyler arasında Dallica ve Dambüyük köylerinin tarım alanı mera alanından fazladır. Dambüyük köyü arazisinin büyük bir kısmı sırt ve yamaçlarda gelişmiş olmasına rağmen aşınım yüzeylerinin ve yamaçlarının geniş ve az eğimli olması mera alanı yerine tarla tarımı tercihinin yol açmıştır. Dallica köyünün arazilerinin büyük bir kısmının birikinti konisi ve buna bağlı asıl ova tabanında bulunması kuru tarım arazisinin daha fazla olmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak köylünün bitkisel üretimi tercih etmesi de etkilidir. Hıdırbaba köyünde tarım tercihinin az oluşu yaylacılık yapanların özellikle son dönemde artması mera alanını ön plana çıkarmıştır.

Tablo 3.2.: Araştırma Sahasının Genel Arazi Kullanımı (1980, dekar)

KÖYLER	Mera	Kuru Tar	Sulu Tar	Bağ-Bah	Yrl. Yeri	Meşelik	Akarsu	Kayalık	Kımluk	Toplam
Hıdırbaba	15.322	4.448	-	238	336	-	1.000	1.750	2.550	25.644
Balibey	5.736	672	-	167	15	-	-	-	-	6.725
Dallica	3.418	11.448	-	115	235	0.022	31	-	-	15.269
Dambüyük	4.972	10.496	-	87	98	-	500	53	-	16.206
Fatmalı	0.752	463	27	-	89	-	20	750	1.774	3.856
Koruk	9.769	5.269	77	716	279	-	140	21	500	16.969
Muratçık	7.887	1.244	8	-	132	-	-	-	-	9.343
Pirinçi	7.178	3.901	34	283	331	-	1.500	500	404	14.131
Toplam	55.034	37.941	218	1.606	1.650	0.022	3.190	3.263	5.228	108.143
% Or.	51	35	0.18	1.5	1.5	0.02	3	3	4.8	100

Kaynak : Köy Envater Etütleri 1980

1980 yılında yaklaşık 38.000 dekar olan kuru tarım sahası 1996 yılında Muratçık'ın tarım arazisi olarak kullanılan sahasının artmasına rağmen yine de 1980 deki seviyesinin altındadır. Günümüzde çalışma alanının yaklaşık 35.500 dekarlık (% 33) kısmı kuru tarım sahası olarak kullanılmaktadır. Çünkü kuru tarımın verimsizliği, iktisadi getirisinin azlığı ve göçmen ailelerin pek uğraşmaması kuru tarım arazisi miktarının düşüşünde etkilidir (bkz. Tablo 3.2, 3.3.).

Ovada yapılan kuru tarımla hem ürün az olmakta hem de topraktan rantabl bir şekilde yararlanılamamaktadır. Asıl ova tabanını oluşturan kesimin büyük bir kısmı kuru tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Az önce bahsedilen Koruk ve Dambüyük köylerinin arazilerine karşılık gelen ovanın doğusunda yeralan yükseltisi batıdakilere göre daha az, genişçe aşınım yüzeyleri ve bunların yamaçlarının yarıya yakını kuru tarım sahası olarak kullanılmaktadır. Bütün sahada az eğimli yamaçlar üzerinde küçük küçük tarlalar halinde kuru tarım yapılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 3.3.: Araştırma Sahasının Genel Arazi Kullanımı (1996, dekar)

KÖYLER	Mera	Kuru Tarım	Sulu Tarım	Bağ-Bah.	Yr. Yeri	Meşelik	Akrsu .	Kumluk	Toplam
Hıdırbaba	17.104	3.900	200	500	390		1.000	2.550	25.644
Balibey	4.875	1.100	100	500	150				6.725
Dallica	12.132	1.850	250	750	235	22	30		15.269
Dambüyük	4.668	10.740	100	100	98		500		16.206
Fatmalı	1.386	457	100	30	89		20	1.774	3.856
Koruk	8.119	7.050	350	500	310		140	500	16.969
Muratçık	1.887	7.044	230	50	132				9.343
Pirinççi	6.645	3.350	384	1.500	348		1.500	404	14.131
Toplam	56.816	35.491	1.714	3.930	1.752	22	3.190	5.228	108.143
% Or.	52	33	1.5	3.6	1.6	0.02	3	4.78	100

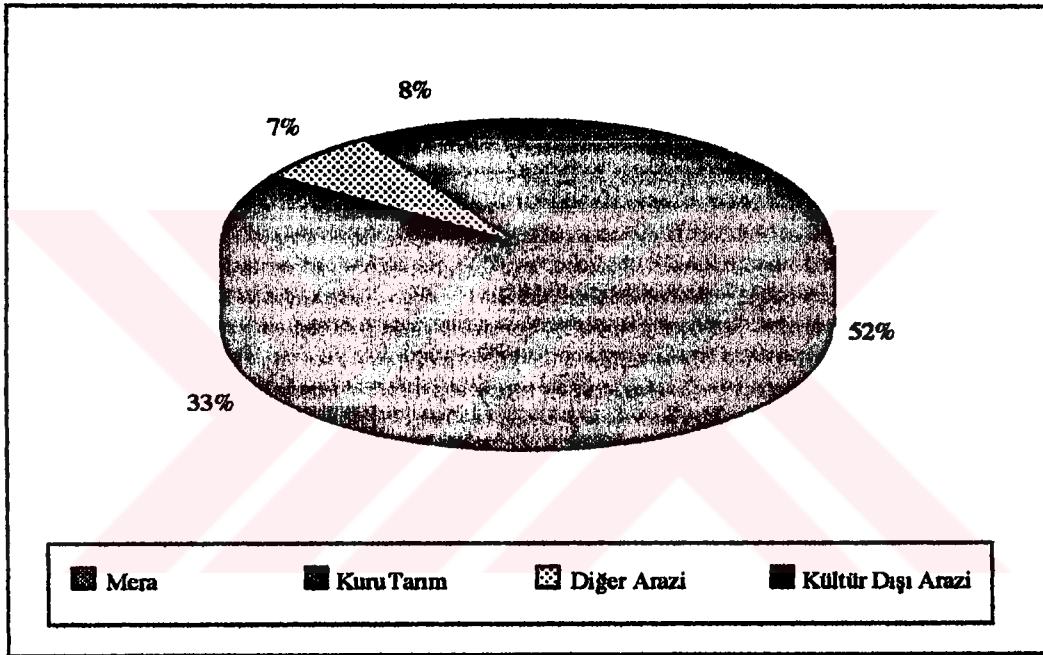
Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Entansif tarım yapmaya gayet uygun olan sahada Kuzova Sulama Projesinin gerçekleşmesiyle birlikte kuru tarımın ve buna bağlı tahıl ürünlerinin çeşitlerinin azalacağı muhakkaktır. Dambüyük Koruk ve Muratçık köyleri bütün kuru tarım faaliyetlerinin % 70 ini gerçekleştirmektedir (25.000 dekar). dördüncü sırada yeralan Hıdırbaba köyünün 3.900 dekar kuru tarım sahası mevcuttur. Fakat köyün toplam yüzölçümünün 25.000 dekar civarında olduğu düşünülürse bu yine de çok az olan bir miktardır. bunları diğer köyler fazla olmayan miktarlarla takip ederken, kuru tarımda en az pay yine Fatmalı köyüne aittir (bkz. Tablo 3.3.).

Sulu tarım yapılan alanlar tablo 3.2 de ayrı ve şekil 3.4. te yerleşim yeri, bağ - bahçe olan alanların toplamı ile beraber verilmiştir. 1980 yılında 218 dekar olan sulu tarım sahası 1996 yılında yaklaşık 1.714 dekar olmuştur (bkz. Tablo 3.2, 3.3.). Fakat

bu miktarın 950 dekarı sebze yetiştirilen alanlardır. Sulu tarım alanları köylerin yanında, vadilerin kenarı ve yamaçla eteğin kesiştiği alanlardadır. Eğimli alandan inen geçici akarsulardan faydalanılarak küçük sulu tarlalar oluşturulmuştur. Sadece Muratçık köyünde sulu tarım için ovadaki taban suyundan faydalanılmaktadır. Fatmalı, Koruk, Muratçık ve Pirinçi köylerinde sulu tarım yapılmaktadır. Kuşkusuz birkaç yıl sonra sahanın en büyük arazi payı sulu tarım arazilerinin olacaktır. İleride bahsedilecek Kuzova Sulama Projesi ile birlikte ova tabanı ve az eğimli yamaçlar tamamen sulu tarıma açılacaktır. İlk etapta sahanın yaklaşık % 50 si sulu tarım alanı haline getirilebilecektir.

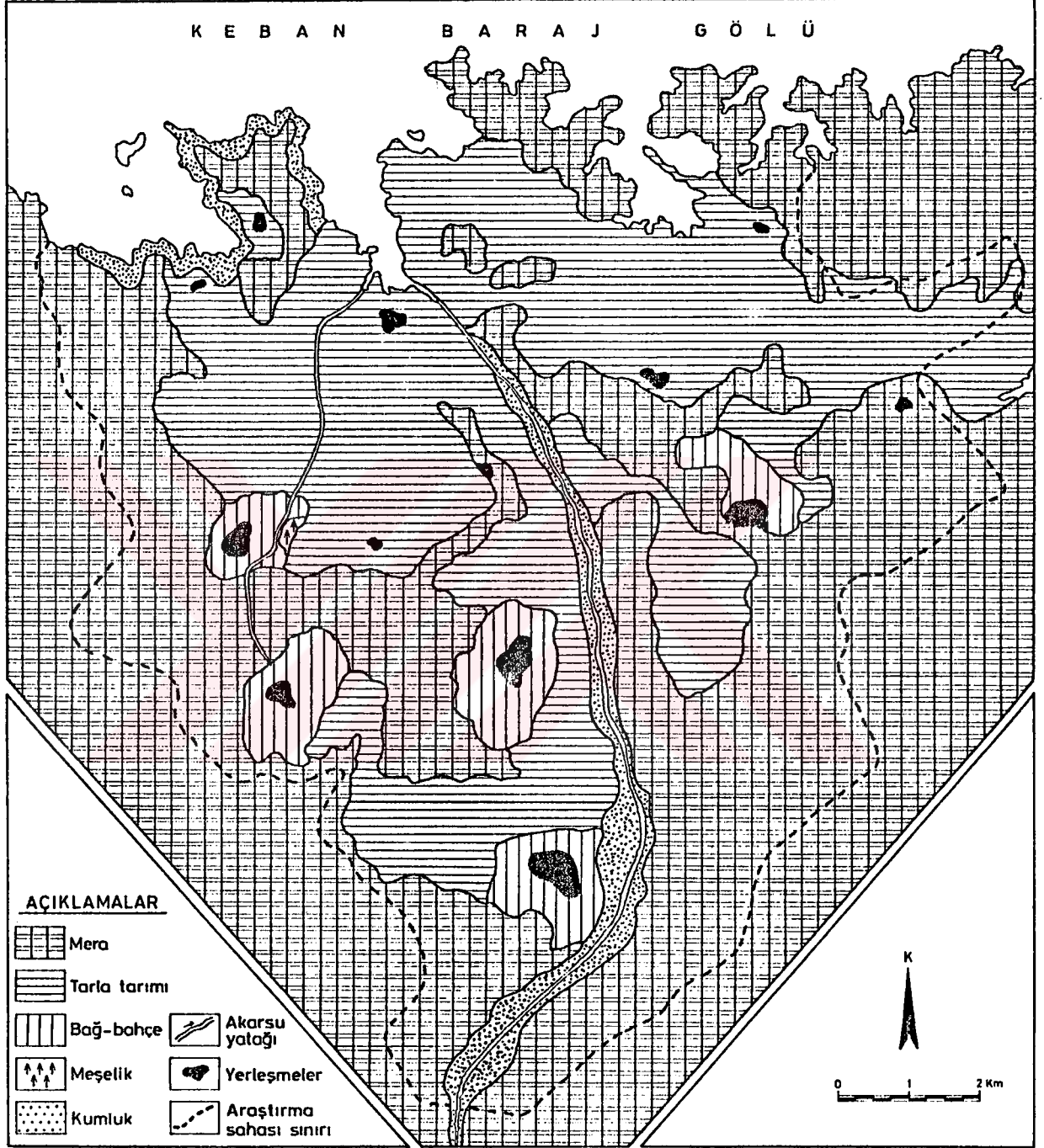

Şekil 3.4.: Araştırma Sahasının Genel Arazi Kullanımının Oransal Bölünüşü

Araştırma sahasında bir diğer arazi kullanım türü bağ ve bahçe tarımıdır. Tarım türlerinde daha ayrıntılı olarak ele alacağımız bağ ve bahçeler için kullanılan arazi miktarı 3.930 dekadır (% 3.6). 1980 yılına göre oldukça fazla miktarda artan bu tip sahalara artmasının en önemli nedeni yaz döneminde sahaya göç eden ailelerin daha çok bağ ve bahçe ile uğraşmalarından kaynaklanır. Bağ, bahçe alanları daha çok köylerin etrafında vadiler ve yamaçlar üzerinde gelişmiştir (bkz. Şekil 3.3.). Bu nedenle ovanın ortasında yer alan Muratçık ve Fatmalı köylerinde böyle bir arazi kullanımı pek kayda değer değildir. Bağ ve bahçelerin en fazla olduğu köyler suyu daha fazla olan Pirinçi (1.500 da.) ve Dallica'dır (750 da.). En az bağ - bahçe alanı ise 30 dekar ile Fatmalı köyündedir (bkz. Tablo 3.2, 3.3., Şekil 3.4.).

MURATÇIK (AŞVAN) OVASI VE YAKIN ÇEVRESİNDE ARAZİ KULLANIMI (1996)

ŞEKİL : 3.3

İ. OĞUZ AKDEMİR 1996

Köylerin yerleşim alanları toplam 1.718 dekadır (% 1.6) Bu miktara köy altı iskan şekilleri de dahildir. 1980 yılında 1650 dekar olan yerleşim sahasındaki artış Şavaklılar'ın göç ettiği Hıdırbaba, Pirinçi ve Koruk köylerinin yerleşim sahalarının büyümesinden kaynaklanmaktadır (bkz. Tablo 3.2, 3.3.). Bu büyüme oranı pek fazla değildir. Köylerin küçük ve toplu yerleşme dokusunda iskan edilmiş olmaları az yer kaplamasında etkilidir. Yerleşme sahasının miktarında bir diğer etken ise nüfustur. Nüfusun artmamasına bağlı olarak meskene ve kurulacak alana ihtiyaç duyulmamaktadır. En büyük alana yayılmış köy Hıdırbaba köyüdür. Onu Pirinçi ve Koruk köyleri izler. En küçük alana dağılmış olan köyler ise Fatmalı ve Dambüyük'tür. Hıdırbaba köyü; gerek göçün etkisi, gerekse bahçe içinde gelişmiş yazlık evlerin çokluğu ve nüfusa bağlı olarak 390 dekarlık alana yayılmıştır. Yaz göçünün fazla olduğu Pirinçi köyü için de aynı şartlar geçerlidir. Koruk ise göçten ziyade bünyesinde barındırdığı daimi nüfusun fazlalığı dolayısıyla daha geniş araziye yayılmıştır. Sadece 89 dekara dağılmış 19 haneden müteşekkil Fatmalı ise nüfus ve hane azlığı, köye yaz göçünün fazla olmaması gibi nedenlerle bu durumdadır.

Meşelik saha arazi kullanımı açısından en az yer kaplayan birimdir. Sadece Dallica köyünde 22 dekarlık bir alan meşe sahasıdır. Dallica köyünün birikinti konisi üzerinden başlayarak, Acıbadem tepenin, kuzey yamaçları boyunca çok seyrek olarak yayılmış meşe ağaçları topluluğuna rastlanır. Fakat arazinin azlığı yanında ağaçların da çok seyrek oluşu 22 dekarlık meşeliğin sık bir örtü şeklinde görülmemesinde etkendir.

Oysa yerleşme coğrafyası bölümünde değinilen Koruk köyünün (bkz.köy yerleşmeleri) asıl adının Kuru olduğunu ve buradaki sık orman topluluğundan dolayı bu isim verildiğini söylemiştik. Özellikle insan tahribiyle meydana gelen degradasyon, ormanın yerini step sahalarının almasına neden olmuştur. Ancak 1996 yılıyla birlikte Hıdırbaba köyünün Hıdırbaba tepesi yamaçları, Dünya Bankası'nın finansmanıyla, ağaçlandırma sahası olarak projeye alınmıştır. Bu alanda tekrar ağaçlandırma çalışmaları yapılacak, sulamanın da etkisiyle orman arazisi miktarı artacaktır. Arazi kullanımında önemli bir kesim kültür altına alınmamış alanlardır. Araştırma sahasında 5228 dekar kumluk alan (% 5), ve 3190 dekar akarsu yatağı alanı (% 3) kültür dışı araziler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 yılı köy envanterinde görülen 3263 dekar (% 3) kayalık alanın ise yapılan çalışmada mera olduğu tespit edilmiştir.

Kumluk sahalar; iki farklı yapıdadır. Kara kumlarından oluşan birinci tip yaklaşık 4559 dekar araziye yayılmıştır. Tamamen akarsuların taşıma faaliyetleri sonucunda oluşmuş alanlardır. Bunun en güzel örneğini Hıdırbaba köyünde yaklaşık 2550 dekar

araziye yayılmış olan Kuaterner yaşlı yeni Alüvyonlardan meydana gelmiş olan kumluktur. Kuruçay ve onun yan kolları tarafından oluşturulmuştur. Daha öncede bahsedildiği gibi bu kum inşaat malzemesi olarak çok uygun olup yakın ve uzak çevre tarafından kullanılmaktadır. Hatta bu kumu işlemek üzere köyde bir kum ocağı açılmıştır. Kara kumu olarak fazla miktarda arazisi olan diğer köy ise 1774 dekarla Fatmalı köyüdür. Ovada kurulmasında etkisiyle Dalav deresi ve İnce derenin getirmiş olduğu kumlar Plio - Kuaterner eski alüvyonlardan müteşekkil kolüvial kumlardır. Koruk ve Pirinçci köylerinde de böyle alanlara rastlanır. Kıyı kumu ise sadece Fatmalı köyünün Üçevler mahallesinin Keban Baraj Gölü'ne bakan düz kısmında dalganın biriktirmesi sonucunda oluşmuştur. Kıyı boyunca 669 dekarlık bir alanda görülmektedir.

Araştırma sahasında akarsular 3.190 da lık bir alanı (% 3) kaplamaktadır. Araştırma sahasında akarsular genelde kertik vadiler açmışlardır. Sadece Kuruçay'ın, Hıdırbaba ve Pirinçci arasında, 25 metreden daha az bir yarılmayla oluşturduğu küçük bir kanyon vadisi bulunmaktadır. Bu durumda en önemli etken, araştırma sahasında yeralan akarsuların hepsinin debileri kuvvetli olmayan mevsimlik akarsular olmasıdır. Kuruçay; Hıdırbaba köyü yakınlarında 1000 dekarlık bir sahayı yarmış ve yatağını oluşturmuştur. Yine bu yataktanda kum alınmaktadır. Bir diğer akarsu yatağı sahası fazla olan köy vadi ve sırtlardan müteşekkil Pirinçci köyüdür. Akarsu yataklarının işgal ettiği alan 1500 dekadır.

Toprağın değişik sosyal ve ekonomik amaçlarla kullanılması veya değerlendirilmesi faaliyetine topraktan yararlanma denir (Doğanay 1994 b, s. 62). Tabi bunun sonucu olarakta toprağı değerlendiren insan unsuru devreye girer. Ailelerin arazi kullanımı, arazinin nüfusa dağılımı bu dağılımın ortaya koyduğu şartlar kuşkusuz kırsal yapıda bir şekillenme meydana getirir. Doğal olarak, kır kesiminin sosyal ve ekonomik düzeni tarım yapısına, toprak mülkiyeti ve bu mülkiyetin dağılımına bağlıdır (Kara 1977 s.161). Arazilerin kullanımıyla yakından ilgili olan bu durum bir bakıma ovanın genel ziraat karakteri açısından bilgiler verir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde 1980 yılında yapılan köy envanter etütlerine göre; saha genelinin yaklaşık 40.000 da.sı şahısların mülkiyetinde olup bu mülkiyet eşit bir şekilde dağılmamıştır. Tarım arazisinin kullanılan yaklaşık 40.000 da.sı, 671 aileye 7110 parsel olarak dağılmıştır. Çünkü göçler bahsinde de ayrıntılı olarak anlatıldığı gibi, bir kısım göç eden aileler tarla tarımıyla uğraşmayı bırakmışlardır. Bu da zaten bitkisel üretim işiyle uğraşan köylünün az olduğu sahada bir kısım tarlaların

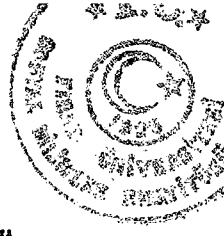

boş kalmasına neden olmuştur. Bu durum ziraatle daha içli dışlı olan Dambüyük, Muratçık gibi köylerin, Balibey ve Dallica gibi köylerde yarıcılık veya kiracılık usulüyle tarım için toprak işletimine de neden olmaktadır. Tarlaların boş kalmasının bir diğer nedeni tarlalardan sağlanan gelirin az oluşudur. Bütün bu nedenler tarım arazilerinin kullanılmasında olumsuz sonuçlar meydana getirmektedir.

Tablo 3.4. te görüleceği üzere oldukça çok miktarda küçük küçük tarlalara sahip olan araştırma sahasında küçük toprak mülkiyeti hakimdir. Ailelerin yaklaşık % 41.5 i ancak 0 - 25 dekarlık arazi parçalarına sahiptirler. 26 - 50 dekarlık alanların bölüşümünde % 23.5 luk bir oranla temsil edilen ailelerin payına % 15.8 lik bir arazi payı düşer. Bunun yanında çok büyük mülkiyet sahibi aile çok azdır. (% 1.3). 0 - 100 da. arazisi olan aileler % 83 lük bir paya sahipken aynı aileler toplam arazinin ancak % 49 luk kısmına hakimdirler. Bu da küçük mülkiyetin araştırma sahasındaki büyük payını gözler önüne sermektedir. Kırsal kesimde daha çok rastlanır türden olarak, parsel büyüklükleri arttıkça, aile mülkiyetinin oranı bununla ters orantılı olarak düşmektedir.

Mülkiyetin çok fazla küçük parsellerden meydana gelmesinin altında parsellerin aile veraset sistemi yoluyla giderek parçalanmasıdır. Her paylaşımda parseller kişi sayısına bölünmekte ve büyük parseller giderek parçalanmaktadır. Araştırma sahasında arazi mülkiyetini etkileyen bir başka sebep ovanın aldığı göçtür. Göç yoluyla ovaya yerleşen yeni aileler, toprak edinme eğilimlerinden dolayı, diğer ailelerin bir kısım arazilerini satınalma yoluna gitmişlerdir. Keban Baraj Gölü'nün oluşmasıyla birlikte yeni bir dinamizm kazanan sahanın, tahminimize göre; bundan önceki dönemlerde şimdikinden daha büyük arazi mülkiyetine sahip olması gerekir. 1975 yılından sonra 69 aile ovaya yeni yerleşmiştir. Bu yeni aileler doğal olarak toprak alma yoluna gitmişlerdir. 1985 - 1995 yılları arasında terör nedeniyle tekrar göç alan sahada, yapılan çalışmada 1996 yılı rakamlarıyla yeni yerleşen 19 aile diğer köylülere toprak talebinde bulunarak satın almışlardır. Bütün bunlar köylerdeki mülkiyet yapısına küçültücü yönde etki yapmaktadır.

Araştırma sahasında, köylerdeki mülkiyet dağılımına bakıldığında Hıdırbaba köyünün yaklaşık 25.000 da.lık köy olmasına rağmen ancak 4.500 da.lık kısmının 1027 parsel bölünerek 120 aile tarafından sahiplenildiğini görülür. Bu durum az önce bahsedilen göç, işgücü azlığı, iktisadi getirisinin azlığı ve köyün arazisinin tarıma uygun olmayan vadi, sırt ve yamaçlardan oluşmasından dolayıdır. Köyde 4.500 da.lık arazi çok küçük parçalara bölünmüştür. Bu bölünme son dönemde köye yerleşen 9

ailenin de toprak alımıyla daha da küçük rakamlara indirgenmiştir. Hıdırbaba köyü küçük toprak mülkiyetinin en güzel örneklerinden birisini sergilemektedir.

Tablo 3.4.: Arazi Mülkiyetinin Köylere ve Ailelere Bölünüşü (1980)

KÖYLER	0-25		26-50		50-100		100-200		200-500		500+		Toplam	
	Aile	Dekar	Aile	Dekar	Aile	Dekar	Aile	Dekar	Aile	Dekar	Aile	Dekar	Aile	Dekar
Hıdırbaba	57	758	31	1110	15	1041	10	1335	7	174	-	-	120	4418
Balibey	46	344	4	139	3	191	-	-	-	-	-	-	53	674
Dalıca	35	409	18	671	7	463	9	1214	5	1037	3	2595	77	6389
Dambüyük	20	519	15	631	16	1817	9	1419	11	2722	5	3388	76	10496
Fatmalı	7	55	4	159	2	276	-	-	-	-	-	-	13	490
Koruk	45	526	57	1646	60	3194	19	2280	18	-	-	-	199	7646
Muratçık	20	982	17	1483	7	736	7	1339	3	752	1	794	55	6086
Pirinçi	48	898	12	516	11	1135	4	563	3	823	-	-	78	3935
Toplam	278	4491	158	6355	121	8853	58	8150	47	5508	9	6777	671	40134
% si	41.4	11.2	23.5	15.8	18	22.1	8.64	20.3	7	13.7	1.34	16.9	100	100

Kaynak: Köy Envanter Etütleri (1980)

Dambüyük köyü; araştırma sahası içindeki köylerden tarımsal aktivitesi en yüksek olanıdır. Bu durum arazi mülkiyetinde de yansımıştır. Dambüyük köyü halkı 16.000 da.lık köy alanının neredeyse tarıma uygun her yerini değerlendirerek 10.000 da.lık bir kısmını şahıs mülkiyeti olarak değerlendirmektedir. Bu arazi 566 parsel bölünmüştür. Bölünme oranı arazi büyüklüğüne göre fazla olmayan, büyük mülkiyetin ön plana çıktığı tek köydür. Tabii bu sonuçta tarihi faktörlerinde etkisi vardır. Çünkü arazide yapılan mülakatlarda köyün, önceden büyük toprak ağalarının egemenliğinde feodal bir kırsal hayat sürdürdüğü saptanmıştır. Arazilerin mülkiyeti bugün, eski ağaların torunlarının ellerindedir. Fakat bu arazilerde yine de veraset yoluyla küçülmüştür. Fatmalı köyü hemen her alanda olduğu gibi bölünme ve parsel büyüklüğü açısından sonuncu sıradadır. Koruk köyünde ise 7.5 da.lık alan 1779 parsel bölünmüştür ve 199 aileyle en fazla mülkiyeti olan aile sayısına sahip köydür. Tabii bölünmede gerek köyde gerekse köyün dışında olan ailelerin sayı ve nüfus bakımından çokluğu, buna paralel olarak ta parsel bölünüşünü birinci nedendir. Balibey yüzölçümünün ve kullanılabilen tarım arazisinin azlığı nedeniyle ancak 600 da.lık alan 213 parsel bölünmüş ve 53 aile tarafından kullanılmaktadır. Fakat Balibey köyü Hıdırbaba köyüyle birlikte toplam arazisine oranla, arazi mülkiyeti az olan iki köyden birisidir (bkz. Tablo 3.4.).

1996 yılında arazide yapılan çalışmalar sonucunda 1980 deki bu oranların aşağı yukarı muhafaza edildiğini gördük. Yalnız buna istisna olarak 1976 dan sonraki dönemde 30 ailenin yerleştiği Hıdırbaba ve 10 ailenin yerleştiği Koruk köyleridir. Adı geçen iki köyde parsellerin mülkiyet durumu giderek daha küçük mülkiyet oranlarına doğru kayma göstermektedir.

Tarımda kullanılan makina sayısının çoğalmasına tarımda makinalaşma denmektedir (Doğanay 1994 b, s. 80). Dünyada entansif tarımın gereklerinden birisi tarımsal mekanizasyon yani tarımda makinalaşmadır.

Araştırma sahasında traktörle başlayan makinalaşma hareketi ile başta karasaban olmak üzere, döğen, harman makinası gibi ilkel tarım aletleri misyonlarını tamamlamışlardır. 1960 lı yıllardan sonra alınmaya başlayan traktör, traktör pulluğu, römork, halkın "patos" dediği batöz gibi araçlar tarımda kullanılmaya başlanmıştır. Kullanılmaya başlanan araçlarla zamandan ve işgücünden tasarruf edilmiştir. Fakat bu defa açıkta kalan fazla işgücü geçimini sağlamak için genellikle kentlere göç etmişlerdir. Traktörün kullanılmasıyla birlikte arazinin karasabandan daha derin sürülmesi verimi arttırmıştır. Römorkların kullanılması, yük ve çeki hayvanlarına olan ihtiyacı azaltmış, yük ve çeki hayvanı barındıran aile sayısında düşürmüştür. Traktör ve ekipmanlarının alımı 1975 ten sonra daha hızlanmıştır. Çünkü Keban Baraj Gölü'nün oluşumu ile birlikte arazilerinin bir kısmı istimlak edilen Muratçık, Dambüyük gibi köylerden bazı köylüler aldıkları istimlak bedellerini traktör alımında kullanmışlardır. Buna Tunceli kırsal alanında olup sonradan araştırma sahasına yerleşen köylüler de dahildir. Araştırma sahasında en son 1980 li yılların başında görülen karasaban, döğen, harman makinası gibi araçlar tamamen ortadan kalkmıştır. 1980 köy envanter etütlerine göre; 34 döğen 3 karasaban ve 36 harman makinası mevcutken 1990 lı yıllarda bunlar tamamen ortadan kalkmıştır. Araştırma sahasında 1980 yılında 63 olan traktör sayısı, 1996 da % 50 lik artışla 92 ye çıkmıştır. Römork ta buna paralel seyrederken batöz sayısı % 300 lük bir artışla 75 taneyi bulmuştur. 1996 yılında bir diğer önemli husus gittikçe daha modern araçların kullanılmasıdır. Çünkü 1980 de arazide mibzer ve kültivatör yokken, 1996 yılında mibzer 77, kültivatör 82 tanedir. Hemen her traktörün bir takım araçlardan oluşan tarım parkı (Doğanay 1994 b, s.80) bulunmaktadır. Sonuçta 1980 yılında yaklaşık 41.000 dekar arazi için traktör başına 635 dekar arazi düşerken bu oran 1996 yılında traktör başına 435 dekara inmiştir (bkz. Tablo 3.5.).

Tablo 3.5.: Araştırma Sahası Köylerinde Tarımsal Mekanizasyon (1980, 1996)

KÖYLER	Traktör		Römork		Kültivatör		Mibzer		Batöz		Harman Mak.	
	1980	1996	1980	1996	1980	1996	1980	1996	1980	1996	1980	1996
Hıdırbaba	4	12	4	12	-	12	-	12	1	12	4	-
Balibey	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dalıca	3	9	3	9	-	9	-	7	1	7	3	-
Dambüyük	8	18	8	18	-	12	-	10	6	8	15	-
Fatmalı	1	1	1	1	-	-	-	-	1	-	4	-
Koruk	25	22	25	22	-	21	-	20	5	20	3	-
Muratçık	21	26	21	26	-	26	-	26	10	26	3	-
Pirinçi	1	4	1	4	-	2	-	2	1	2	4	-
Toplam	63	92	63	92	-	82	-	77	25	75	36	-

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Araştırma Anketleri (1996)

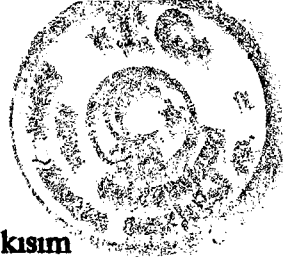

Makinalaşmaya köyler bazında baktıldığında, en çok işletilen tarımsal araziye sahip olan Dambüyük köyü makinalaşmada da nüfusa göre oldukça iyi durumdadır. En çok traktör Muratçık köyünde bulunurken bunda Muratçık köyünün üzerinde kurulduğu alüvial ovanında payı büyüktür. Koruk köyünde traktör sayısında düşüş olurken diğer donanımda artış vardır. Tabii bu tarım arazisine traktörün fazla gelmesiyle de ilgili olabilir. İlginç olan bir diğer yön yüzölçümüne göre yok sayılabilecek bir tarım arazisine sahip olan Balibey köyünde güntümüze kadar traktör veya diğer makinaların bulunmamasıdır. Balibey köyünde eğitim oranının yüksek olması ve insanların iktisadi mücadelelerinin başka alanlara kaydırması makinalaşmanın yokluğunda etkilidir. Balibey'i sadece 1 traktör, römork ve traktör pulluğunun bulunduğu Fatmalı köyü takibeder. Pirinçci köyüde pek farklı değildir. Araştırma sahasında bulunan köylerden tarım arazisi fazla olan köylerde makinalaşma çok hızlı olmuş ve oranı giderek artmıştır. Tarım arazisi az olan köylerde ise makinalaşma pek canlı değildir.

Araştırma sahasında bu makinalaşma yeterli değildir. Örneğin, halen daha tüm sahanın tahıl ve baklagiller ürünlerinin hasatı Adana ve Diyarbakır'dan gelen biçer - döğeler aracılığı ile yapılmaktadır. Makinalaşma açısından bir diğer önemli olgu, sahada Kuzova Sulama Projesi ile birlikte kuru tarımdan sulu tarıma geçilmesidir. Sulu tarım ürün çeşitliliğini, verimi ve geliri artıracaktır. Bu nedenle artan makina talebine bağlı olarak mevcut makinalara yenileri eklenecektir. Uluova'da da sulamanın başlamasıyla birlikte böyle bir eğilim meydana gelmiştir. Örneğin; Kuzova Sulama Projesi'nin ilk ayağı olan Cip Barajı Sulaması ile Cip köyünde, beraber incelendiği Poyraz köyüne göre, tarımsal makina sayısı artmış ve araç başına düşen dekar cinsinden arazi miktarı azalmıştır (Hayli 1990, s. 70).

Su; hayatın devamında, iskanın oluşumunda, nüfusun dağılışında olduğu gibi iktisadi faaliyetin gerçekleştirilmesinde de önemli etkindir. Adeta insan ve suyun beraberliği, kader birlikteliği olarak gerçekleşmiştir. İnsanın ve onun yeryüzündeki faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Araştırma sahasında tarımsal aktivitelerin gerçekleşmesinde şekillenmesinde ürün çeşitliliğinde, arazi kullanımında ve produktivitede en önemli etken sulamadır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresi, sulama imkanlarının yeterince bulunmaması nedeni ile kuru tarım sahası şeklindedir. Sulama imkanının olduğu alanlar çok sınırlıdır. Genel tarım arazisi dağılımında en az pay sulu tarım alanlarına karşılık gelmektedir. Sulanabilen alanların oluşumu bir kısmı ova ile yamaçların kesiştiği alanlarda bulunan akarsuların toprak arklara alınmasıyla meydana gelmiş veya su

kaynaklarının yanında konumlanmış (Pirinççi ve Dallica köyleri) durumdadır. Bir kısım sulu ziraat alanı ise, ovadaki taban suyundan yararlanmakta (Muratçık köyü), diğer bir kısım sulama sahası, açılan kuyular aracılığı ile oluşturulmaktadır. Köylülerden imkanı olanlar, genellikle bahçelerinde veya tarlalarında kuyu açmak yolunu seçerek arazilerini sulamaktadır. Sulu tarım alanları bu nedenle, köylerin hemen içinde veya çevresinde, genellikle sebzeçilik ve bahçe tarımı yapılan alanlara karşılık gelir. Yine bir kısım bağ alanı da sulama imkanlarının el verdiği ölçüde kullanılmaktadır. Ovada yeralan yaklaşık 41.000 dekar arazinin ancak 1714 dekarı sulu tarım sahası iken yaklaşık 1.500 dönüm civarında bahçe alanı sulanmakta ve yine bağ alanlarının 300 dekar civarındaki bir bölümü sulu tarım imkanlarından yararlanılarak oluşturulmaktadır.

Sulama imkanının en fazla olduğu köy Pirinççi'dir. Geçmişte suyun daha çok olduğunu söyleyen köylüler buralarda pirinç ekiminin olduğunu, köy adını da ekilen pirincin çokluğu nedeniyle aldığını beyan etmişlerdir. Pirinççi köyü; kuzeyindeki Başpınar deresi ve kolları ile güneyindeki Osmanbağı deresi arasındaki yamaç ve sırta yerleşmiş genişleyerek vadilerin etrafına yayılmıştır. Kuruluş yerinin suyun bol olduğu alana karşılık gelmesi, bu alanın çevresinde çok fazla miktarda bağ ve bahçe alanının oluşmasını sağlamıştır. Köylü bugün de, bu alandaki sudan yararlanarak köyün çevresindeki ziraat sahalarını sulamaktadır. Pirinççi köyüne benzer bir nitelik Dallica köyünde mevcuttur. Köylüler tarım alanlarının bir kısmının sulama ihtiyacını köyün batısındaki, Yakupgölü tepesinden doğan Yakupgölü deresi aracılığıyla bahçelerini sulamaktadırlar. Dallica köyü sudan yararlanmak amacıyla eski yerini değiştirerek bugün bulunduğu yere yerleşmiştir. Hıdırbaba köyü ise bir kısım tarım alanını ve bahçelerini, kaynağını İdarenin Dağı'ndan alan, Kalecik deresinin getirdiği suyun toprak arklara alınmasıyla sulamaktadırlar. Koruk köyünde çeşitli derelerin ovaya açıldıkları alanda oluşturulmuş dağınık dokuda bahçeler, bağlar ve sulu tarım alanları oluşturulmuştur. Bu sahalara bağlı olarak dağınık iskan birimleri meydana gelmiştir. Dambüyük köyü; güneyindeki Killik deresi ile kuzeyindeki Dambüyük deresi arasında sulu tarım alanları ve bahçelere sahiptir. Fakat bu alanlar çok azdır. Çünkü yamaç boyunca inen dereler, yamaç eğiminin azlığı nedeni ile su toprağa sızmakta ve tarım alanlarına kadar çok az bir su ulaşabilmektedir. Balibey köyü çevresindeki küçük çaplı derelerin çukur sahalara doğru yöneldikleri alanlarda sulu tarım alanları oluşturulmuştur. Asıl taban arazide bulunan Fatmalı ve Muratçık köyleri sulama imkanından en az nasiplenen iki köydür. Fatmalı köyüne bağlı Üçevler'de, Dalav deresinden faydalanılarak 30 dekarlık saha bahçe olarak oluşturulmuştur. Muratçık köyünde ise kuyu yoluyla taban araziden çıkarılan suyunda yardımıyla 280 dönüm civarında bir sulu tarım ve bahçe alanı oluşturulmuştur.

Bahçelerin dışındaki, sulu tarım sahalarında, genel kuru tarım karakterine uymayan herhangi bir zirai faaliyet görünmemektedir. Yani sulamanın yapıldığı alanlarda dahi kuru tarımın egemenliği vardır. Tek fark ekilen mahsulden daha fazla miktarda ürün alınmasıdır. Yakında gerçekleşecek olan "Kuzova Sulama Projesi" sayesinde, sahanın suya olan özlemi bitecek ve tamamen entansif şartlarda gelişen, iktisadi değeri yüksek, tarım sahası haline dönüşecektir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde, ortaya çıkmış olan tüm olumsuz koşulları, değiştirebilecek olan tek alternatif olarak görülen "Kuzova Sulama Projesi" ovada kötüye giden bir çok amili sona erdirecektir. Ova'da yaklaşık 41.000 dekar arazide kuru tarım ve buna bağlı olarak ekstansif tarım faaliyetleri sürdürülmektedir. Her yıl yaklaşık 16.000 - 20.000 dekar arazi nadas alanı olarak boş bırakılmaktadır. Sulu tarım alanları daha çok meyve ve sebze bahçeleridir. Ovadaki tarıma elverişli olan jeomorfolojik ortama rağmen, iklimin uygun şartlar oluşturmaması, tarımsal faaliyetlerin iklimin elverdiği ölçüde yapılmasına neden olmuştur. Sulama projesinin gerçekleşmesi ile birlikte en önemli sorun olan yaz aylarında meydana gelen su noksanı ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla sıcaklık ve yağışa endeksli olan tarım sahalarında aradaki su açığı, sulama imkanının devreye girmesi ile birlikte kapanacaktır.

Sulama projesinin bir diğer etkisi, ovanın karakteristiği olan göçler üzerinde olacaktır. Göç olayının temeli ekonomik niteliklidir. Ovada 1950 li yıllardan sonra artan nüfus bunun yanında azalan iktisadi gelir kaynakları, Ova insanının iktisadi mücadele alanının değiştirerek, başka alanlara ve özellikle kentlere kaydırmasına neden olmuştur. Ova kökenli, ova nüfusunun üç katı kadar bir nüfus ovayı terketmiş ve daha çok şehirlere göç etmiştir. 1995 Hıdırbaba Sağlık Ocağı verilerine göre ovada daimi ikamet eden insan sayısı 1810 dur. Türkiye'de Ova köylerinde, tek köyde dahi rahatlıkla bulunabilecek olan bu nüfus, sekiz köy için oldukça alt seviyededir. Ovadaki arazilerin değer kazanmasına bağlı olarak nüfus miktarı daha aşağılara inmeyebilir. Sahanın sulu tarım şartlarına kavuşması ile birlikte nüfusun, hızlı bir artış trendine girmesi muhtemeldir. Çünkü amaçlanan sulama projesi ile birlikte iktisadi seviye günümüzün oldukça üstüne çıkacaktır. Sulama projesi, yaylacılıkla uğraşan Şavaklıları dahi yerleşik hayata geçirebilir. Sulama projesinin sonucu olarak kente ait bazı sosyal, kültürel fonksiyonlar, kırsal kesimde gelişmeye başlayabilir.

Kuzova Pompaj Sulaması; tamamı bittiğinde, yani proje kapsamına giren sahanın işletilmeye başlaması ile birlikte 29. 144 hektar (291.440 da.) tarım arazisi sulu tarım imkanına kavuşacaktır. Sulama projesinin, çalışma açısından önemli olan birinci kısmı

ise Kuzova kapsamında Keban Baraj Gölü'nden sulanacak, ilk sulu tarım faaliyet sahası olarak tasarlanmıştır. Gerçi Sarini çayı üzerinde 1967 de sulama amaçlı olarak oluşturulan Cip barajı 800 dekar araziye sulu tarıma kazandırmıştır (Hayli 1990 s. 65 - 66). Fakat bu proje baraj göltüyle ilgisi olmayan tamamen tali düşünlmüştür bir projedir. Cip Barajı sulaması, güntümüzde Kuzova Pompaj Sulaması kapsamına giren alanların ortasında yer almaktadır. Kuzova Pompaj Sulaması inşaatının birinci kısmı; 25 Haziran 1993 tarihinde yapılan ihale ile mütaahit firmaya verilmiştir. Firma 26 Ağustos 1993 tarihinde yani yaklaşık 2 ay gibi kısa bir zaman sonra inşaata başlamıştır. Taahhüt edilen süre sonu 30 Temmuz 1997 dir. Şayet planlanan süreye riayet edilirse dört yıldır devam eden inşaat bu yıl içinde bitirilmiş olacaktır. Kuzova Sulama Projesi'nin devreye girmesi sonucunda, ilk etapta araştırma sahasının 47. 830 dekarlık kısmı sulu tarım imkanına kavuşmuş olacaktır.

Kuzova Sulama Projesi'nin devam eden birinci kısmının inşaatının suyun alınması için kurulacak pompaj istasyonu, araştırma sahasının kuzeybatı noktasını oluşturan Büyük Ziyaret tepenin kuzey yamacında kurulacaktır. 830 kotundan baraj gölünden su alacak olan istasyon; suyu 1000 metre kotuna terfi ettirecektir. 1000 metre rakımı aynı zamanda Büyük Ziyaret tepenin yükseltisidir ve tepe suların toplandığı yüksek depo şeklinde kullanılacaktır. Büyük Ziyaret tepeden başlayarak ana sulama kanalına alınan su 1000 kotu boyunca ovanın etrafını kuşatacaktır. 1000 metre yükselti esas alınarak Dallica, Pirinçi köyleri sınırlarından araştırma sahasının doğu kısmına geçerek Koruk, Dambüyük arazilerini kuşatarak Esenkent yakınında son bulacaktır. Ana sulama kanalının uzunluğu yaklaşık 34 km. dir. yağmurlama sistemiyle sulanacak olan sahanın toplam şebeke hattının uzunluğu ise 225 km.dir. Sulama sistemiyle; saniyede maksimum 17 m³ su, barajdan ana kanala tahliye edilecektir. Ana kanaldaki su buradan yan kanallar vasıtasıyla tarım arazilerine ulaştırılacaktır. Atık su ise tekrar Keban Baraj Gölü'ne deşarj olacaktır.

Kuzova Sulama Projesi'nin birinci kısmının tamamlanmasıyla birlikte, araştırma sahası kapsamında olan Dallica, Dambüyük, Fatmalı, Koruk, Muratçık ve Pirinçi köylerinin yaklaşık 48.000 dekar arazisi sulu tarım imkanına kavuşmuş olacaktır. Araştırma sahası dahilinde olan ve rakımı daha yüksekte kalan Hıdırbaba ve Balibey köyleri ise ilerleyen zamanlarda projenin yeni kısımlarının devreye girmesi ile sulu tarım imkanına kavuşacaktır. Böylece Ovada modern usullerle entansif tarım faaliyetleri yürütülmeye başlanacaktır.

Bu faaliyet daha çok endüstri bitkilerinin, araştırma sahası tarım kültürüne kazandırılması yoluyla olacaktır. Çünkü sulu tarımın gerçekleştirildiği Uluova'da ve Kuzova'da Cip köyünde (Hayli 1990 s. 91), sulamanın hemen akabinde şeker pancarı

ziraat alanları, halkında benimsemesiyle çok fazla miktarlarda yaygınlık göstermiştir. Halkın şeker pancarı ziraatini benimsemesinin sulama dışındaki bir diğer nedeni 1970 yılında işletmeye açılan Elazığ Şeker Fabrikası'nın varlığıdır. Muhtemelen araştırma sahasında da başlıca endüstri bitkisi şeker pancarı olacaktır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde tarım üretimi yapılan sahaların, büyük bir kısmında gübre kullanılmaktadır. Kullanılan gübre, önceleri hayvansal nitelikli doğal gübrelere dayanmaktadır. Bu durum Hayvan sayısının azalması, kullanılacak gübrenin nakliyesinin güçlüğü, tarlaların uzaklığı ve Şehire yerleşen insanların gübrelemeye fazla sıcak bakmamaları gübreleme olayını etkilemiştir. Ayrıca arazilerin büyük bir kısmının kuru tarım sahası olmasından dolayı, gübreleme yapılmasına rağmen pek verim alınamaması, gübre kullanımını azaltan başka sebeplerdir. Köyde modern usullerde gübre kullanımı yapılan arazi miktarı çok azdır. Fakat doğal gübre kullanımını da yavaş yavaş azalmaktadır. Gübre kullanılan araziler daha çok köye yakın olan bağlar, meyve bahçeleri ve sulu ziraat alanlarıdır. Gübre temini Elazığ şehrinden veya Hıdırbaba köyü tarım kredi Kooperatifi aracılığı ile olmaktadır. Çiftçilerle yapılan anketlerde gübre kullanımının yapıldığı arazinin toplam arazinin ancak 1/4üne karşılık gelebileceğini ifade etmişlerdir. Araştırma Sahasında dekar başına 15 - 20 kg. civarında gübre kullanımı söz konusudur. Fakat bütün ailelerin kullanmaması nedeni ile tam bir istatistiğini yapmak mümkün değildir. Fakat 41.000 dekarlık bir tarım arazisinin kullanıldığı sahada, 10.000 dekarlık bir kısmının (1/4), gübrelendiğini düşünürsek dekar başına 20 kg. lık gübre düşerse, sahada toplam 200 ton gübrenin tarla tarımında kullanılmış olabileceği ortaya çıkar.

Gübre kullanımında, payları fazla olan köyler; Dambüyük, Muratçık, Koruk köyleridir. Bu köylerde tarım arazisinin fazla olması kullanılan gübre miktarını da arttırmaktadır. Bunun yanında diğer köylere oranla, Dallica, Pirinçci ve Balibey köylerinde gübre kullanımı çok alt düzeydedir. Doğal olarak göçün fazla olduğu bu köylerde tarımsal aktiviteler daha sınırlı olmakta gübreleme ihtiyacı da buna bağlı olarak azalmaktadır. Köyde gübrelemeye ek olarak bağcılık ziraatı yapılan sahalarda, ilaç kullanımını yoluyla zirai mücadele yapılmaktadır.

3.2. İKTİSADİ FAALİYETLER

Günümüzde Muratçık Ovası'nda 56.816 dekar tutarında mera alanı mevcuttur. Yaklaşık 41.000 dekar arazide tarım yapılırken, ancak 1.714 dekar arazide sulu tarla ziraatı gerçekleştirilmektedir. Tarla tarımı alanları, toplam arazinin yaklaşık % 38 ini oluşturmaktadır. Buna ek olarak Muratçık, Koruk gibi köylerde bir kısım mera arazisi

sürülerek tarla tarımına açılmıştır. Bunun tersi olarakta göçün fazla olduğu köylerde, tarım arazilerinin bir çoğu boş bırakılmaktadır. Sahada önemli bir iktisadi faaliyet türü de bağ - bahçe tarımıdır. Yaklaşık 3.900 dekar arazide bu tür tarım uygulanmaktadır. Bağ ve bahçe alanlarının miktarı giderek artmaktadır. Ovada hayvancılık bir diğer önemli iktisadi faaliyettir. Hayvancılığın çeşitli türlerini görmek mümkündür. Fakat tarım gibi hayvancılık ta canlılığını yitirmektedir. Sahada iktisadi açıdan önemli olabilecek kum ocağı ve mermer işleme tesisleri de bulunmaktadır.

3.2.1 TARIMSAL FAALİYETLER

Tarım alanlarının dağılışı ve üretimin, doğal ve beşeri çevre faktörlerinin etkisi altında geliştiğini açıklamıştık. Tarla tarımı da buna paralel olarak; ova, aşınım yüzeyi, yamaç, vadi gibi jeomorfolojik birimlerin etkisiyle dağılışı ve üretimde çeşitlenme gösterir. Jeomorfoloji, tarla tarımı için optimum şartlar sağlamaktadır. Klimatik faktörler ise daha çok ürün cinsinin belirmesinde (Kurak ve yarı kurak bölgelerde tahıl türlerinin ekimi gibi) ekim zamanını veya hasat zamanını belirleyen vejetasyon devresini etkileyen amillerdir. Örneğin yağışın azlığı topoğrafyanın sağladığı optimum şartları negatif yönde etkiler. Tarla tarımını etkileyen bir diğer koşul su durumudur. Çünkü susuzluktan dolayı, tarımsal sulama yapılmadığından başka da sulama imkanının bulunmaması, hem ürün çeşitliliğinde hem de ürün veriminde bir düşüşe yolaçmaktadır. Bu durum yakında gerçekleşecek olan "Kuzova Sulama Projesi" ile birlikte çok fazla oranda değişecek, ovada entansif bir tarım uygulaması gündeme gelecektir.

3.2.1.1. TARLA TARIMI

Sahada; kuru tarım ve en büyük belirtilerinden olan nadas olayı da kuru tarımın bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Tümertekin'de "yarı kurak iklim tipinde, uygulanan bu ziraat sistemi, mahsuller bakımından çevredeki depresyon alanlarıyla birlikte, İç Anadolu'daki kurak sahaların Doğu Anadolu'daki uzantılarıdır" (Tümertekin 1957 s. 96). şeklinde mütala ederek yarı kurak iklim ve Doğu Anadolu'daki depresyon sahaları için nadasın önemini belirtmiştir. Çünkü nadas; önceki yıl ekilen tarlanın, bir yıl sonra tekrar ekilmek üzere sürülerek boş bırakılması olayıdır. Tanoğlu, nadasın "coğrafi şartların oluşturduğu bu sistemin hüküm sürmesini, yağmurdan azami istifade" nedeniyle olduğunu açıklamıştır (Tanoğlu 1968 s. 95). Köylü de topraktan azami istifade etmek için bu tür bir ziraat sistemini benimsemiştir. Köylülerle yapılan mülakatlarda kuru tarım arazisinin hemen hemen 1/2 sinin nadasa bırakıldığını beyan etmişlerdir. Bu durumda kuru tarım yapılan 35.491 dekar arazinin yarısının ekilmesi durumunda, yaklaşık 17.750 dekarı nadasa bırakılıyor demektir. Bununla beraber

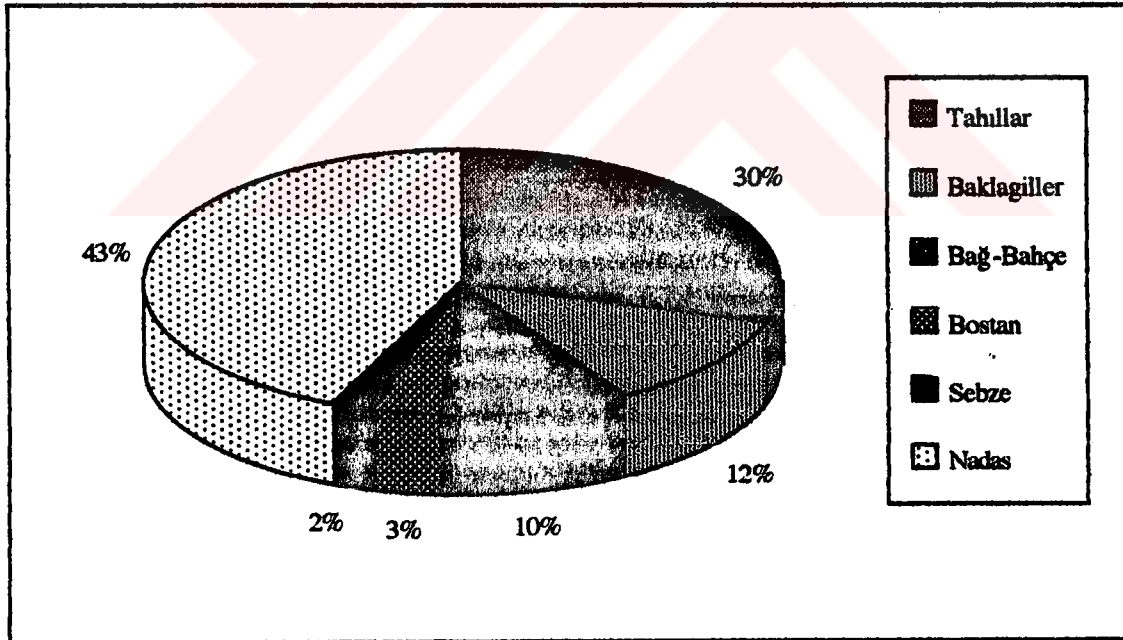
bütün tarlaların değerlendirilmediği göz önünde bulundurulursa bu oran 16.000 ile 20.000 arasında değişebilir. Yani tam bir rakam tespit etmek oldukça güçtür. 17.750 tespit edilen rakam toprağa dayalı ziraat alanlarının yaklaşık % 43 ünü oluşturur (nadas dahil kuru tarım, sulu tarım, bağ - bahçe. alanı = 41.135 da. bkz. tablo 3.3.). Bu da toplam tarımda, nadas payının oldukça yüksek olduğunu gösterir.

Tablo 3.6.: Araştırma Sahası Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü (1996 da)

Ürünler	Tahıllar	Baklagiller	Bağ -Bahçe	Bostan	Sebze	Nadas
Ekili Alan	12.450	4.750	3.930	1.305	950	17.750
%	30	12	10	3	2	43

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Tablo 3.6 da toprağa dayalı ziraatın yapıldığı alanların ürün cinsinden dağılışında en büyük payın tahıllara ayrılmış olduğu görülür. Çünkü tahıllar kuru ziraat şartlarının önemli mahsulleridir (Sergün 1975, s.124). Fakat asıl büyük dilim kuru tarım alanlarının yaklaşık yarısına karşılık gelen ve genel ziraat alanının % 43 ünü bulan nadasdır (bkz.Şekil 3.5.). Ovada sulu tarıma geçilmesiyle birlikte nadas sahasının verimli tarım alanları haline dönüşeceği muhakkaktır.

Şekil 3.5.: Araştırma Sahası Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü (1996)

Nadas sahası hariç tutulduğunda meydana çıkan rakamlar gerçek anlamda bitkisel üretim faaliyetlerinin yapıldığı alanların yüzölçümlerini ve oranlarını vermektedir. Bu durumda bitkisel üretimin görüldüğü ziraat sahası 23.385 dekar olarak belirlenir. Tahıl tarımı nadas dahil edildiğinde toplam tarım alanlarının % 30 unu oluştururken, bu oran

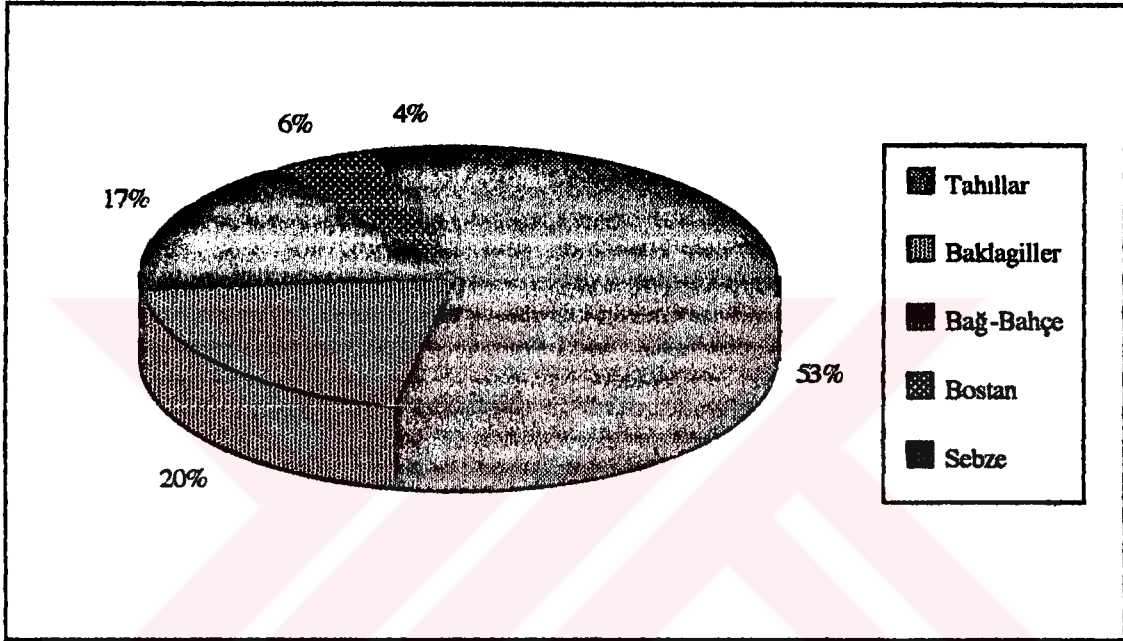

nadas alanı çıkarıldığında % 53 civarına yükselir. Baklagillerin oranı % 20 ye çıkar diğer mahsüllerin oranında da artış kaydedilir (bkz. Tablo 3.6., 3.7, Şekil 3.5, 3.6.).

Tablo 3.7.: Nadas Dışı Tarım Alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü (1996 dekar)

Ürünler	Tahıllar	Baklagiller	Bağ -Bahçe	Bostan	Sebze
Ekili Alan	12.450	4.750	3.930	1.305	950
%	53	20	1	6	4

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Şekil 3.6.: Nadas Dışı Tarım alanlarının Üretim Türlerine Bölünüşü

Ekimden dolayı yıpranan tarlaların verim değerini korumak ve arttırmak, daha iyi ürün almak, toprağı fazla yıpratmamak için uygulanan münavebe sistemi, bir yıl derin köklü bitkileri bir yıl ise kökleri daha yüzeyde kalan tarım bitkilerini ekmek şeklindedir. Zararlı otları temizleyen, gömülme ile toprağı zenginleştiren, gübre fonksiyonu gören (Tanoğlu 1968, s.115) bu tür sistem daha çok sulu ziraat alanlarında kullanılırken (Sergün 1975, s. 128), sahada tamamen daha fazla verim alınmak üzere yapılmaktadır. Araştırma sahasında ikili veya üçlü münavebe sistemleri görülmektedir. Muratçık, Dambüyük, Koruk, Fatmalı köylerinde; tahıl - nadas - mercimek, nadas - bostan, buğday - bostan veya mercimek - buğday - nadas şeklinde münavebe kombinasyonlarına gidilir. Bir diğer zayıf münavebe şekli ise arpa - buğday dönüşümü şeklindedir.

Toprağı dayalı tarımsal fonksiyonları etkileyen en önemli faktör göçlerdir. Göçler bahsinde de anlatıldığı gibi, sahada şiddetli bir göç dinamizmi mevcuttur. Bu

dinamizm tüm kırsal faaliyetlerde olduğu gibi tarımsal faaliyetlerde de etkilidir. Soğuk dönemde köyden şehire, sıcak dönemde şehirden kıra göç eden insanlar tarımsal aktiviteleri ya hiç yapmamakta veya az yapmaktadır. Bu durum ister istemez hem ekilen alanı hem de alınan rekolteyi düşürmektedir. Konu ile ilgili tablolarda görüleceği üzere göç aktivitesi çok fazla olan Hıdırbaba, Dallica, Pirinçi, Balibey gibi köylerde tarım alanlarının pek az bir oranı kullanılırken, daimi nüfusu fazla olan Muratçık, Koruk, Dambüyük gibi sahalarda bazı mera alanları dahi işlenerek bitkisel üretim faaliyetlerine sahne olmaktadır. Doğal olarak ta bu durum adı geçen köylerdeki tarımsal verimi her yönüyle arttırmaktadır.

3.2.1.1.1.TAHİL TARIMI

Yukarıda anlatılan imkansızlıklar dahilinde yürütülen tarla ziraatinde başlıca tür tahıldır. Tahılları, baklagiller izler. Tarla tarımında bir diğer önemli kısım bostan ve sebzeçiliktir. Köy bazında bir istatistiğin olmaması nedeniyle 1980 köy envanter ettütleri ve arazide yapılan anket çalışmaları sonucunda elde edilen bilgiler ve köylülerle yapılan mülakatlar, tarla tarımının gittikçe azalmaya başladığı ve tarımla uğraşan aile sayısında düşme olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır. Fakat günümüzdeki rakamlarla 1980 köy envanter ettütlerinde verilen rakamlar karşılaştırıldığında, günümüz rakamlarının çok fazla çıktığı görülmüştür. Köylüler "geçmişe göre daha az ürün alıyoruz" demektedir. Bunun yanında günümüz rakamlarının 15 yıl öncesinden fazla çıkması tamamen köy envanter ettütlerinde ki bu tür bilgilerin sağlıksızlığını göstermektedir.

Tahıl üretimi; araştırma sahasında en önemli iktisadi aktivitedir. Tahıl ürünleri arasında birinci sırayı buğday alırken, ikinci sırayı arpa almaktadır. Diğer tarım ürünleri ekilmemektedir. Ekilse dahi istatistiğe değer rakamlarda olmamaktadır (Pirinçi köyünde 5 dekar burçak gibi). Çiftçilik yapan köylülerin beyanı da 1996 yılında buğday ve arpa dışında, başka tahıl ekilmediği yönündedir. Buğdayın ve arpanın step sahalara kıraç alanlara uyum göstermesi (Tümertekin 1957 s.108) tercih nedenidir.

Tahılların en çok ekilen ürün türü olmasında, suyun azlığı dolayısıyla sulama imkanının yokluğu, tahıl türlerinin kuraklığa dayanıklılığı, temel etkindir. Bunun yanında doğal çevre faktörleri entansif tarımın gelişmemesi, makina yetersizliği ve geleneksel bir tarım anlayışının hakim olması, etkili yan faktörlerdir. Tahıllar, bitkisel üretim yapılan toplam tarım arazisininin 12.450 dekarını (nadas dahil % 30, nadas hariç % 53) kaplamaktadır. Buğday ve arpa üretimi yapılan tarlalar az da olsa münavebeli olarak yer değiştirirse de genel karakter, arpa ve buğday ekilen tarlaların bir sonraki yıl nadas sahası olarak sürülüp boş bırakılması veya bostan ve nadasla münavebeli ekimi şeklindedir (bkz. Tablo 3.8.).

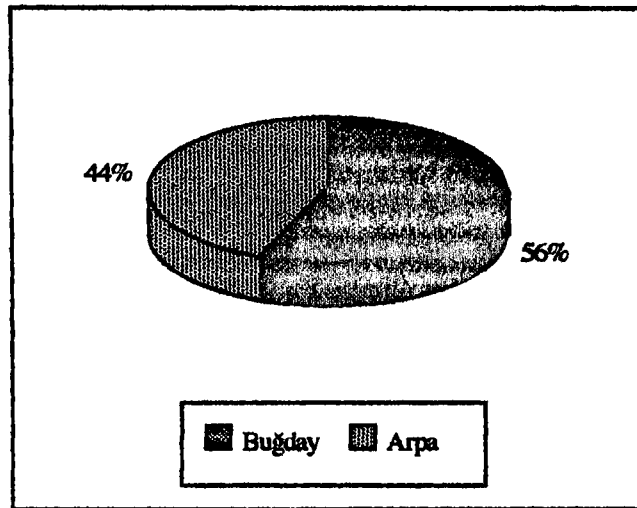

Tablo 3.8.: Tahıl Üretiminin Köylere Bölünüşü (Ton)

KÖYLER	Dekar	Buğday	%	Arpa	%	Toplam
Hıdırbaba	1.200	105	9	97	11	202
Balıbey	250	15	1	9	1	24
Dalıca	600	43	4	59	6	102
Dambıtyük	4.000	416	35	252	28	668
Fatmalı	200	22	2	10	1	32
Koruk	2.500	240	21	180	20	420
Muratçık	3.200	281	24	259	29	540
Pirinçci	500	44	4	40	4	84
Toplam	12.450	1.166	100	906	100	2.072

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Araştırma sahasında yapılan anketlerin sonucunun değerlendirilmesinde; yaklaşık 12.450 dekar arazide tahıl tarımı yapıldığı tespit edildi. Tahıl tarımının yapıldığı bu alanların içine nadas sahası dahil edilmemiştir. Bununla beraber tarım arazileri fazla olan Dalıca (11.500 da.), Pirinçci (4.000 da.) gibi köylerin, tarlaları tarım için değerlendirilmeyip, boş bırakılmaktadır. Muratçık ve Koruk gibi köylerde ise 1980 yılında belirlenmiş olan tarım alanlarının üstünde bir ekim söz konusudur (bkz. Tablo 3.2., 3.3.). Tablo 3.2 de Muratçık köyünde 1.400 dekar civarında nadas alanı dahil kuru tarım arazisi tespit edilmişken Tablo 3.8.de, Muratçık köyünde 3.200 dekar, nadas sahası dışında tahıl alanı tespit edilmiştir. Göçün az olduğu Muratçık'ta, böyle bir sahanın oluşmasının temelinde mera alanlarının işlenip tarıma açılması yatmaktadır. Araştırma sahasında toplam 12.450 dekar araziden 2000 ton civarında bir mahsul (1995) elde edilmiştir.

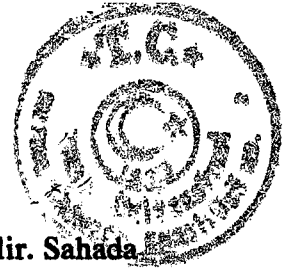
Şekil 3.7.: Tahıl Tarımının Oransal Bölünüşü

Buğday daha çok kışlık olarak ekilmektedir. Ekim ayıyla başlayan kışlık buğdayın ekimi; kar örtüsünden ve yaygın olan kış ve ilkbahar yağışlarından yararlanmak amacıyla yapılmaktadır. Ekilen tahılın % 56 sı buğday, % 44 ü ise arpadır (bkz Şekil 3.7.). Tablo 3.8.de yeralan ton cinsinden arpa ve buğday miktarları köy halklarının beyanı ve 1980 köy envanter etütlerindeki dekar başına verim baz alınarak hesaplanmıştır. Buna göre 1996 yılında 7290 dekar ekilen buğdaydan, dekar başına 160 kg. verim esas alınarak 1166 ton buğday rekoltesi elde edileceği hesaplanmıştır. Arpada dekar başına verim 180 kg.dır ve arpadan 910 ton civarında ürün (5060 da.) alınacağı hesap edilmiştir. Tabii bu rakamlar köy bazında ele alındığında daha değişik sonuçlar vermektedir. Dallica hariç bütün köylerde buğday arpadan daha fazla ekilmektedir. Dallica da ise arpanın buğdaydan daha fazla ekilmesi bu yıl için bazı köylülerce yapılmış olan arpa - buğday münavebesinden dolayıdır. Daimi nüfusun fazla olduğu Muratçık, Dambüyük, Koruk köylerinde tahıl tarımı fazlaca yapılırken diğer köylerdeki üretim önemli sayılacak seviyede değildir (bkz. Tablo 3.8). Çünkü adı geçen köylerde iki türünde ticari amaçlı satılırken, arpanın hayvan beslemekte daha çok kullanılması hayvancılığın da diğer köylere göre daha gelişmiş olmasına endeksli olarak arpa ekimi de oldukça fazla oranlarda yapılmaktadır. Hıdırbaba köyünde de Şavaklıların çoğu arpa ekmekte ve bunun hiç satmayıp tamamen kışın ağıda veya ahırda bulunan hayvanlarına yem olarak vermektedir. Toplam tahıl üretiminin en büyük payları sırasıyla Dambüyük, Muratçık ve Koruk köyelerine aittir. Buğday ve arpa üretiminin % 75 i bu üç köy tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.2.1.1.2.BAKLAGİL TARIMI

Baklagiller, araştırma sahasında tahıl ürünlerinden sonra en çok ekilen tarla ürünleridir. Baklagiller grubundan ekilen ürünler; mercimek, nohut ve fasulyedir. Yapılan anketler çerçevesinde 4.750 dekar civarında alana ekilen ürünler, toplam bitkisel üretim faaliyet alanlarının nadas dahil edilirse % 11 ini, nadas hariç tutulursa, % 20 sini meydana getirirler. 1995 yılı rakamlarıyla her birinin dekarına 70 kg verdiğini (Elçi 1988 s. 130) düşünerek toplam baklagiller üretiminin 332 ton civarında olduğu tahmin edilmektedir. Baklagiller de, tahıllar gibi arazide sulama imkanının bulunmayışı, kuraklığa dayanıklı olmaları dirençli olmaları nedeniyle ekilmektedir. Ekilme nedenlerinden biriside Arpa ve buğdayla münavebeli olarak ekim yapılmasıdır. Örnek olarak Dambüyük köyünde yazlık ekilen mercimeğin hasatından sonra aynı tarlaya kışlık buğday ekilebilmektedir. Ekildikleri toprakları organik maddece zenginleştirmeleri baklagillerin münavebe bitkileri gibi algılanmalarına yol açmıştır. Ticari getirisi de tahıl ürünleri kadar değildir. Bu nedenle fazla tercih edilmez.

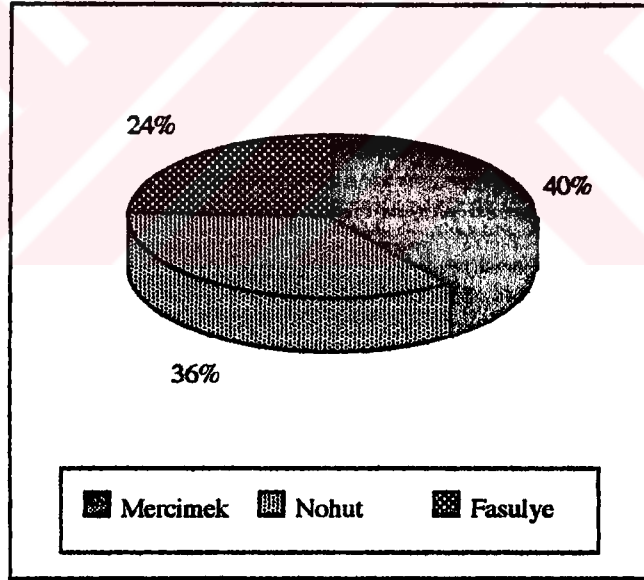

Baklagillerden; mercimek türü seçiminde kırmızı mercimek tercih edilir. Sahada ekilen mercimek; toplam baklagil üretiminin % 40 ını oluştururken, Nohut % 36 sını ve fasulye ise % 24 ünü meydana getirir. Mercimek ve nohut fazla üreten köyler tarafından ticari amaçla değerlendirilir. Genellikle tahıllar gibi ofise verilen baklagiller zaman zaman tüccarlara da satılmaktadır. Fasulye ise aileler tarafından gıda ihtiyacını temin etmek amacıyla tüketilmektedir (bkz. Tablo 3.9, Şekil 3.8.).

Tablo 3.9.: Baklagil Üretiminin Köylere Bölünüşü (Ton)

KÖYLER	Dekar	Mercimek	%	Nohut	%	Fasulye	%	Toplam
Hıdırbaba	600	21	11	24	14	15	13	60
Balibey	150	6	3	4	2	6	5	16
Dallıca	300	8	4	17	10	6	5	31
Dambüyük	1.400	56	28	56	32	35	29	147
Fatmalı	50	2	1	2	1	2	2	6
Koruk	1.000	46	23	35	20	25	21	106
Muratçık	900	45	22	27	15	23	19	95
Pirinçci	350	16	8	12	6	7	6	35
Toplam	4.750	200	100	177	100	119	100	496

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Şekil 3.8.: Baklagiller Türlerinin Oransal Bölünüşü (1996)

Tahıl üretiminde olduğu gibi baklagillerin üretiminde de tarımsal faaliyetleri ve daimi nüfusu diğer köylere oranla fazla olan Muratçık, Koruk, Dambüyük köyleri en büyük baklagil üreticisi köylerdir. Üç köy fasulye üretiminin % 69 unu, nohut üretiminin % 65 ini ve mercimek üretiminin % 73 ünü karşılamaktadır (bkz.Tablo 3.9.). Tahıllarda olduğu gibi baklagillerde de en büyük üretici ve pazarlayıcı Dambüyük köyüdür. Tarım arazileri ve nüfusları az olan Balibey ve Fatmalı köyleri,

baklagillerin en az üretildiği köylerdir. Kuzova Sulama Projesi gerçekleştirildikten sonra iktisadi verimi yüksek ürünlerin, arpa ve buğdayla münavebeli olarak ekilen, mercimek ve nohutun yerini alacağı tahmin edilmektedir.

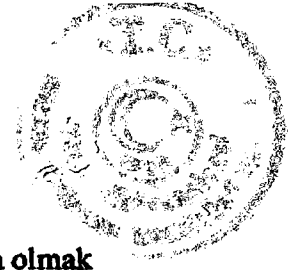
3.2.1.1.3. BOSTAN TARIMI

Kavun ve karpuzun ekildiği alan olarak tanımlanan bostan, araştırma sahası içinde dekar olarak pek fazla yer kaplamasa da iktisadi getirisi fazla olan bir tarım türü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sahada önceden beri "Aşvan Karpuzu" olarak ün yapmış, şöhreti Elazığ ilinin dışına kadar taşan bir karpuz türü yetiştirilmektedir. Aşvan karpuzu; büyüklüğü fazla olan, benekli açık yeşil renkli, kalın kabuklu bir karpuz türüdür. Yaklaşık 1.305 dekar civarında bir sahada karpuz ve kavun ekimi yapılmaktadır. Nadas dahil bostan sahası toplam tarım alanlarının % 3 ünü oluşturur. Nadas haricinde bu oran % 6 ya yükselir. Yaklaşık 1.305 dekar arazinin 1.000 dekarlık bir bölümünde daimi bostan ekimi yapılırken, 300 dekarında ise nadasa ayrılan sahalarda münavebe usulü ile ekim yapılmaktadır. Karpuz ve kavun nadas yapılan alanlarda üçlü münavebe sistemiyle de ekilmektedir. Yani; nadas - bostan - tahıl şeklinde bir münavebe söz konusu da olabilmektedir. Son dönemde bostan bozumunu erken yapmak, bir an önce pazarlamak, adına yapılan, tam olgunlaşmadan toplanan ürünler ve tüccar uygulamaları, Aşvan karpuzunun itibarını sarsmıştır. Doğal olarak, bu karpuzun kendisinden değil, insan ihmali sonucunda meydana gelmiş bir olumsuz sonuçtur. Alıcı talebinin azalması bostan ekim alanını da daraltmaktadır.

Bostanın en büyük ekim alanı; Araştırma sahasının doğusu boyunca Koruk, Dambüyük, Muratçık arasındaki, tepeler grubunun meydana getirdiği aşınım yüzeyleri üzerinde bulunmaktadır. 1980 yılında daha çok Muratçık (Aşvan) köyünün sattığı kendi adıyla anılan karpuzlar günümüzde, belirttiğimiz üç köy sınırları içinde yoğun ekim alanı bulmuşlardır. Dekar başına 55 kg lık bir tohum atılmaktadır. dekar başına verimde, 3.000 kg lık yüksek bir verim kabiliyetine sahip karpuzun ekilmesiyle yaklaşık 4.000 ton civarında bir ürün alındığı tahmin edilmektedir ki bu çok yüksek bir rakamdır. Yaklaşık 2.000 ton verim alınan tahıl üretiminin 3 katı bir verim söz konusudur. Fakat doğal olarak tahıl tarımı kadar ekonomik veya ihtiyaç giderici değildir. Karpuz ve kavunlar, köye gelen tüccarlar tarafından alınmaktadır.

3.2.1.1.4. SEBZECİLİK

Araştırma sahasında sebze üretimi, ticari amaçtan çok, evlerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılmaktadır. Sebzenin satışı pek yoktur. Köylerdeki toplam 950

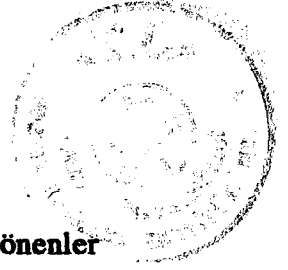
dekar civarındaki sebze tarımının yapıldığı alana; domates, biber, salatalık başta olmak üzere patlıcan, soğan, yeşil sebzeler ekilmektedir. Ekim alanı daha çok sulu tarım alanları veya içme suyu şebekesinden sağlanan suyun kullanımı ile sağlanmaktadır. 950 dekar arazinin 300 dekarlık bir kısmı domates ekilirken 200 dekar civarında salatalık, 200 dekar civarında da biber ekilmektedir. Diğer sebzelerin tarımı ancak 250 dekarlık bir alan içerisinde yapılmaktadır.

Sebze tarımının rağbet görmemesi, sulama imkanlarının yetersiz olmasına bağlanabilir. Vejetasyon devresinde fazla miktarda suya ihtiyaç duyan sebzelerin, sulama imkanının bulunmadığı ortamlarda yetişmeleri zor ve zayıftır. Susuzluk hem sebzelerin ekim alanını daraltmakta, verimi düşürmekte, hem de ürünün kalitesini ve tadını etkilemektedir. Bu güçlüklerin göz önüne alınmasıyla araştırma sahasında, ticari amaçlı sebze tarımına gereken önem verilmemektedir. Fakat sulama projesinin gerçekleşmesiyle birlikte sebzelerin, sulu tarımın genel karakterlerinden birisi olarak önemli bir ticari potansiyele sahip olacağı söylenebilir.

3.2.1.2. BAĞ - BAHÇE TARIMI

Anadolu'da çok eskiden beri yapılan bir tarım türü olan bağcılık (Doğanay 1994 b. s 186), Muratçık Ovası ve yakın çevresinde de en önemli aktivitelerden birisidir. Üzüm; sıcak ve kurak yazı, bol güneşi sevmesi, sert kışlara dayanıklılığı, her çeşit toprakta yetişmesi (Tanoğlu 1968, s.207), kuru tarıma uyum göstermesi, hafif eğimli yamaçlarda dahi yetişmesi, (Yiğit 1994, s. 145) rahat işlenerek verim alınması, kışın pek fazla bakıma ihtiyaç duymaması gibi nedenlerle tercih edilir. Akdeniz ikliminin meyvesi olan üzüm bu iklimin sınırları dışında da bu karakterinden dolayı rahatlıkla yetişir (Tanoğlu 1968, s.207). Gecikmiş bir Akdeniz iklimi özelliği gösteren sahada da rahatlıkla yetişmekte ve halk tarafından da benimsenmektedir. Bağ alanları arazide 2.500 dekarlık bir alan kaplamaktadır. Buna 1.500 dekar olan bahçe alanlarında dahil ettiğimiz zaman yaklaşık 4.000 dekarlık bir saha bağ ve bahçe tarımına ayrılmış demektir. Bu toplam ekim - dikim alanlarının % 17 sine karşılık gelir.

Bağcılık ile uğraşan ailelerin bir kısmı köyde daimi olarak kalmaktadır. Yazın köye gelerek bağcılık ile uğraşan diğer bir kısım aile ise, yaptırdıkları lüks bağ ve bahçe evleriyle hem dinlenme hem de ticari bir aktivite sergilemektedir (bkz. Bağ-Bahçe evleri). İlkbaharda başlayarak periyodik dönemlerde bağın çapalanması, gübrelenmesi gerekir. Budamaları yapılan bağların yaz döneminin sonlarına doğru bağ bozumunda ürünün toplanması pazarlanması veya kurutulması dönemi oldukça yoğun faaliyet gerektiren dönemdir. Bu periyot daha çok nisan - ekim arasındaki bir süreyi kapsar.

Şehirden yaklaşık aynı dönemde sahaya gelip yaklaşık aynı dönem sonunda dönenler için iyi ve karlı bir uğraştır. Bağ alanlarının köylerin etrafında olması bakımını da kolaylaştırır. Toplanan üzümler çekirdekli olup, genellikle siyah veya beyaz üzümdür. Siyah üzümlerin tamamına yakını Elazığ Şarap Fabrikası'na satılırken, beyaz üzümlerin bir kısmı tüccara verilerek bir kısmı yine fabrikaya satılarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir ticari aktivitenin, teknik donanımına fazla gereksinim duymaması, yaz sezonunda uğraşılması ve hepsinden önemlisi ticari getirisinin fazla olması, göçmen aileler tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır. Bağlar her yıl daha fazla bir alana yayılmaktadır. 1980 köy envanter etütlerine göre bu sahada toplam 1.600 dekar civarında bağ - bahçe alanı mevcutken bugün sırf bağ alanlarının miktarı 2.375 dekar civarındadır.

Tablo 3.10.: Bağ, Bahçe Alanlarının Köylere Bölünüşü (1996 dekar)

KÖYLER	Bağ al.	Bahçe
Hıdırbaba	300	200
Balibey	300	200
Dallıca	375	375
Dambüyük	50	50
Fatmalı	20	10
Koruk	300	200
Muratçık	30	20
Pirinçci	1.000	500
Toplam	2.375	1.555

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Bağ alanlarının dağılışında bir nokta çok ilgiyi çeker, Muratçık, Koruk, Dambüyük gibi köyler tarla ziraati açısından oldukça yüksek tarla tarımı potansiyeline sahiptirler. Fakat aynı köyler bağ - bahçe tarımının ancak % 14 ünü gerçekleştirirler. Buna karşılık tarla tarımının % 25 inin gerçekleştiği Hıdırbaba, Balibey, Dallıca ve Pirinçci toplam bağ alanlarının % 80 lik bir oranına sahiptir. Doğal olarak bu durumdan şöyle bir sonuç çıkabilir daimi nüfus oranı geçici nüfus oranından fazla olan köylerde tarla tarımı çok fazla oranlarda yapılmaktadır. Buna karşılık yaz döneminde kentten köye göçün fazla olduğu köylerde tercih edilen iktisadi faaliyet türü bağ ve bahçe ziraatidir. Bu sonuçta bir diğer etken Pirinçci, Dallıca gibi köylerde, köyün, akarsularının fazla olması ve bu su kaynaklarının, sulu tarım şartlarının etkisi ile bahçeciliğin tercih edilmesidir. Pirinçci köyü bağ ve bahçe alanlarının en fazla olduğu köydür. toplam 4.000 dekar bağ ve bahçe alanının % 40 lık bir kısmına sahiptir. Tarla tarımının az olduğu Dallıca köyü; en fazla bağ - bahçe alanına sahip ikinci köydür (bkz. Tablo 3.8., 3.10.). Arazide yapılan anket çalışmaları sırasında üzümlerin dekar başına

500 - 1000 arasında değişen oranlarda verime sahip olduğu beyan edilmiştir. Bu durumda ortalama dekar başına 750 kg. lık verim alındığını dūřunürsek, araştırma sahasındaki baę alanlarından 1.500 ton (1.500.000 kg.) bir verim elde edilir.

Bahçeler ise daha çok akarsu boylarında veya sulanabilen alanlarda oluşturulmuş meyve ağaçları topluluklarından meydana gelmiş sahalardır. İşkan birimlerine yakın bir sahada yerleşmiş olan bahçeler açılmış olan kuyuların sulama imkanlarından faydalanmakta, aynı zamanda rekreasyon amaçlı olarak kullanıma da hizmet etmektedir. Bahçelerde yetiştirilen meyvelerden en fazla olanı elmadır. Elmayı kayısı ve ceviz ağaçları izlemektedir. Bunlardan başka vişne, armut, erik, dut gibi çeşitli meyve üretilmektedir. Meyveler hem yiyecek ihtiyacına cevap vermekte hem de ticari amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Hıdırbaba, Balibey, Pirinçci, Dallica köyleri en fazla bahçe oranına sahip köylerdir. Adı geçen köylerde en yaygın meyve türü kayısıdır. Kayısı; aynı zamanda, başta Pirinçci, Balibey olmak üzere Koruk ve Dambüyük köylerinde en çok satılan meyvedir. Hıdırbaba ve Dallica köylerinde ise en çok satılan ürün ceviz ve elma olmaktadır. Diğer meyveler ihtiyaca yönelik olarak üretilip tüketilmektedir.

3.2.1.3. HAYVANCILIK

İnsanların hayvanları avlamak, eğitmek ve onlardan yararlanmalarıyla başlayan hayvancılık ekonomisi günümüze kadar değişme ve gelişmelerle devam etmiştir. Doğanay, hayvancılık terimini; "her türlü evcil hayvan yetiştirmek" olarak tanımlamıştır (Doğanay 1994 b, s. 214). İnsanoğlu zamanla yetiştirdiği hayvanların derisinden, etinden, verdiği ürünlerinden faydalanmaya başlamıştır. İlkçağlardan günümüze kadar geçen sürede insanoğlu bitkisel üretim ve hayvancılık faaliyetlerini beraber yürütmüştür. Günümüzde tüm dünyada ve Türkiye'de kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık genelde ilk sıraları almaktadır (Doğanay 1994 b, s.214).

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde, Toplam arazinin yaklaşık % 52 sini (56.815 da.) mera alanları oluşturmaktadır. Topoğrafyanın bir sonucu olarak ortaya çıkan arazi kullanımında meraların lehine durumdadır. Fakat mera arazi geçimini kırsal ekonomiye dayandıran aile miktarına eşit yansımamıştır. Muratçık Ovası'nda, Yukarı Fırat Bölümü ve Elaziğ iline paralel olarak temel ekonomik kaynak tarımdır. Hayvancılık tarımsal fonksiyonlar açasından ikinci sırada gelmektedir. Bununla beraber, tarımla hayvancılığın birlikte yürütmesine sebep olan ortak nedenlerden dolayı (saman, gübre vs.) toprak tarımı ile uğraşan aileler hayvancılıkta yapmakta veya tersi olarak

hayvancılıkla uğraşan aileler, bitkisel üretim de yapmaktadırlar. Geniş ve verimli otlaklar ekstansif hayvancılığın gereğidir (Sergün 1975, s.146). Fakat araştırma sahasında, meralar geniş yer tutmasına rağmen verimsizdir. Bu nedenle de büyük hayvan sürülerini beslemeye müsait değildir. Otlaklar daha çok ovanın çevresinde gelişmiş sırtlar, yamaçlar ve aşınım yüzeyleri üzerinde yayılmıştır.

1980 yılı verilerine göre, sahadaki mera alanı yeterli olmasına rağmen bugün (1996) artan hayvan sayısına (bkz. tablo 3.11.) mera alanı yetmemektedir. Ovadaki diğer kırsal fonksiyonlar gibi giderek canlılığını yitiren hayvancılığın son dönemde artması tamamen iki nedene bağlıdır. Birincisi "Şavaklılar" denilen yaylacılıkla uğraşan ailelerin araştırma sahasına yerleşmiş olması, ikinci neden ise; halkın, besi hayvancılığı yapmaya yönelik girişimlerde bulunmasıdır. Besi ahırlarında fazla hayvan beslenmesine bağlı olarak genel hayvan sayısı da artar. Artan hayvancılığa bağlı olarak ortaya çıkan otlak talebi yeni yeni otlak alanlarının aranmasına neden olmuştur. Yer yer tarım alanları dahi otlatılmış, bu da köylüler arasında huzursuzluğa, kavgalara sebebiyet vermiştir. Meranın fazla otlatılmasından dolayı bu defa verim düşmüş, doğal olarak ta hayvanlardan alınan verim de azalmıştır. Bunun çaresi olan ahır ve besi hayvancılığı ise gerek ekonomik maliyetin yüksekliği gerekse yem fiyatları ve barınma ihtiyacı nedeniyle oldukça az tercih edilir bir yol halindedir.

Tablo 3.11.: Araştırma Sahası Köylerinde Hayvancılık (1996)

KÖYLER	Mera (da.)	1980			1996		
		K.baş	B.baş	Kütmes	K.baş	B.baş	Kütmes
Hıdırbaba	15.322	1700	205	450	5050	30	500
Balibey	4.875	-	100	180	200	18	300
Dalıca	12.131	750	120	360	650	15	200
Dambüyük	4.668	1100	120	350	1700	85	400
Fatmalı	1.386	1300	60	150	3420	19	220
Koruk	8.119	2000	472	1200	2700	440	9500
Muratçık	1.887	2000	102	450	6250	265	20400
Pirinçi	6.645	700	125	400	600	32	10750
Toplam	56.815	9550	1304	3540	20570	904	42270

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Araştırma Anketleri (1996)

Hayvancılığın önemli kriterlerinden birisi entansif hayvancılıktır. Yani yüksek verimli ırkların, uygun ortamlarda ve yüksek verimli yemlerle beslenmesidir. 1980 yılında sahada yapılan büyükbaş, küçükbaş veya kütmes hayvancılığının hiç birisi entansif hayvancılık faaliyetlerine yönelik değildir. 1996 yılında ise küçükbaş hayvanlar için olmasa da büyükbaş hayvancılık ve kütmes hayvancılığına yönelmiş olan kimseler kısmen de olsa böyle bir yolu tercih etmişlerdir. Çünkü özellikle başlangıç aşamasında çok büyük sermaye gerektiren bu tür hayvancılık faaliyetleri, geliri düşük

ve tamamen geçim amaçlı yaşayan köylünün gücünü biraz aşmaktadır. Ancak gelir düzeyi iyi olan köylüler besi hayvancılığı yapmaktadır. Fakat yine de alanda yeni yeni kurulan tavuk çiftlikleri ve besi ahırları hayvancılık yönünden umut verici girişimlerdir. Büyükbaş hayvancılıkta da saf cins olmasa da melezleştirme gittikçe tercih edilir hale gelmektedir.

Tablo 3.11. de da görüleceği gibi, sahadaki küçükbaş ve kümes hayvanı sayısı artmıştır. Küçükbaş hayvancılık ovada hayvancılıkla uğraşan Şavaklıların etkisiyle miktarı % 100 artmıştır., Büyükbaş hayvancılıkta besi ahırlarının gelişmesine rağmen % 30 luk bir düşüş görülmektedir. Fakat bu düşüş biraz yanıltıcıdır. Çünkü büyükbaş hayvan kavramı içinde yer alan yük ve çeki hayvanı miktarındaki azalmaya bağlı bir düşme meydana gelmiştir. Bununla beraber, yerli ırkın ıslahına bağlı olarak melez ve saf cins sığırlar verim açısından eski yerli ırklardan daha fazla miktarda bir gelir sağlamaktadırlar. Nicelik olarak düşüşün bir diğer sebebi ise yoğun göç aktivitesine bağlı olarak kış döneminde hayvan beslemenin zorluğudur. Kümes hayvanlarının miktarındaki % 1200 lük bir artış; 5.000 ve/veya 10.000 kapasiteli tavuk çiftliklerinin faaliyete geçmesi nedeniyledir (bkz. Tablo 3.11.).

Araştırma sahasında yetiştirilen küçükbaş hayvanların ve bunlardan elde edilen ürünlerin büyük bir kısmı satılmaktadır. Küçükbaş hayvanların hem kendisi (2.500 baş), hem de üretilen peyniri satılmaktadır. 1980 yılında toplam 70 ton peynir satılırken bu oran günümüzde 150 ton civarındadır. Hem hayvan satımında hem de peynir ticaretinde Koruk ve Muratçık köyleri başta gelirken, Hıdırbaba köyünde, yılda yaklaşık 750 - 1000 arasında koyunun ticari amaçla satıldığı saptanmıştır. Son zamanlarda besi hayvancılığı yapan ahırlarda beslenen hayvanlar kesilmesi amacıyla kombinaya satılmakta ve yerine yenileri alınmaktadır. Yine tavuk çiftliklerinde de aynı şekilde belirli dönem beslenen hayvanlar kesim için devredilirken yerine yeni beslenecek civcivler getirilmektedir.

3.2.1.3.1. KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIK

Araştırma sahasında küçükbaş hayvancılık miktarı giderek artan bir karakter sergilemektedir. hayvan sayısı fazla olsa da, küçükbaş hayvancılıkla uğraşan aile sayısı pek fazla değildir. Sahadaki küçükbaş hayvancılığın genel karakteri; koyunlar ve mera hayvancılığıdır. Genel arazinin yaklaşık % 50 sini oluşturan meralardan daha çok koyunlar yararlanmaktadır. Araştırma sahasında sosyo kültürel açıdan birbirine yakın, yaklaşık 58 ailenin temel geçim kaynağını küçükbaş hayvancılık oluşturur. Küçükbaş hayvancılık 1980 li yıllara kadar giderek kaybolan bir grafik çizmekteydi. Fakat Keban

Baraj Gölü'nün yapımıyla birlikte bir kısım aileler Muratçık Ovası'nı terkederken, Tunceli kırsal alanından baraj gölü dolayısıyla topraklarını kaybeden ailelerin bir kısmı da araştırma sahasını iskan bölgesi olarak seçmiştir. Temel ekonomik faaliyetleri küçükbaş hayvancılığa dayanan ailelerin yerleşimi kaybolan küçükbaş hayvancılık ekonomisini yeniden canlandırmıştır. Gelişme 1985 sonrası yine Tunceli kırsal alanındaki artan terör nedeniyle olan göçlerle devam etmiştir.

Bu şekilde küçükbaş hayvancılıkla uğraşan yaklaşık 58 aile, araştırma sahasına yerleşmiştir. Yukarı Fırat Bölümü'ndeki tabiri ile "Şavaklılar" olarak bilinen bu ailelerin az önce de belirtildiği gibi temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Davarcılığa uğraşan bu aileler sürülerini; soğuk dönem denilen Ekim - Nisan döneminde araştırma sahasındaki ağıllarda muhafaza ederler. Bu dönemde sürüler güneş doğmasına yakın meralara çıkarılıp akşama kadar otlatılırlar. Şavaklılar mayıs ayıyla başlayan sıcak dönemle birlikte, çocuklarının eğitiminin de sona ermesine bağlı olarak, araştırma sahasındaki daimi iskanlarını bırakıp, Erzurum'da Tortum, İspir, Narman civarındaki yaylalara doğru göçe başlarlar. Yayla dönemi boyunca geçici meskenleri olan çadırlarda kalırlar. Çadırlar daha önceleri kıldan yapılırlarken, günümüzde bezden veya brandadan yapılmaktadır. Yaylaların gerek havasından gerekse yüksek alpin çayırlarının verimli otlaklarından yararlanan Şavaklılar sıcak dönemin bitmesiyle birlikte tekrar araştırma sahasındaki daimi meskenlerine doğru yola çıkarlar. Gelişte ve gidişte sürülerini nakledeken bu iş için fonksiyonel özelliği bulunan kamyonlar kullanılmaktadır. Yaylaya çıkarılan hayvan sayısı, yaklaşık 15.000 civarındadır. Zaten geride daimi araştırma sahasındaki iskan birimlerinde kalan küçükbaş hayvan sayısı toplam 4.000 i bulmamaktadır. Sahadaki Şavaklıların ve diğer köylülerin sahip olduğu küçükbaş hayvan ırklarının kalitesiz oluşu, sürülerden alınan verimi azaltmaktadır. Yaylada beslenen koyunlar sezon sonunda kesim amacıyla kombinaya veya tüccara satılmaktadır. 1996 yılı itibariyle 2500 - 3000 civarında koyun satılmıştır.

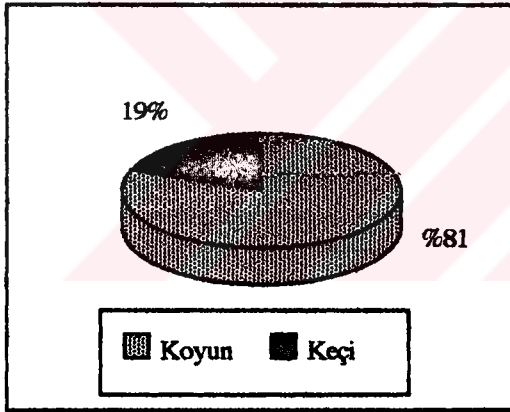
Tablo 3.12.: Araştırma Sahası Köylerinde Küçükbaş Hayvancılık (1996)

KÖYLER	1 9 8 0				1 9 9 6			
	Koyun	Keçi	Toplam	%	Koyun	Keçi	Toplam	%
Hıdırbaba	1500	200	1700	17.8	5000	50	5050	25
Balıbey					200		200	1
Dallica	600	150	750	7.853	600	50	650	3
Dambüyük	800	300	1100	11.52	1600	100	1700	9
Fatmalı	1000	300	1300	13.61	3220	200	3420	17
Koruk	1500	500	2000	20.94	2500	200	2700	13
Muratçık	1800	200	2000	20.94	6000	250	6250	31
Pirinççi	500	200	700	7.33	125	100	225	1
Toplam	7700	1850	9550	100	19245	950	20195	100
% Or.	81	19	100		95	5	100	

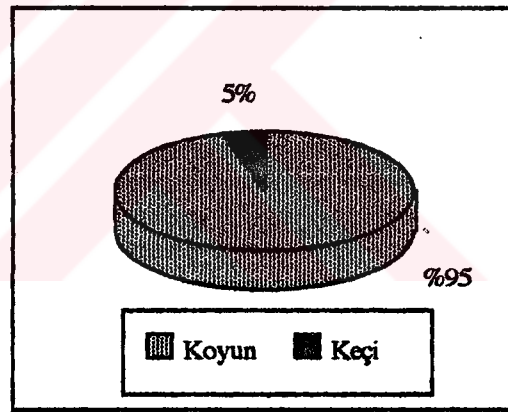
Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde küçükbaş hayvancılığın çok fazla yaygın olduğu mevki adlarından çıkarılabilir. Hıdırbaba köyünün güneybatısında Koyunağıl tepe ve Fatmalı köyünün batısında komlar sırtı denilen mevki bu düşünceyi doğrulamaktadır. Köylülerin beyanı da bu yöndedir. Baraj gölünün yapımına kadar, gelirinin de azlığıyla giderek azalan küçükbaş hayvancılık, 1975 yılından sonra bir değişim sürecine girmiştir. 1980 ile 1996 arasındaki değişime bakıldığında toplam küçükbaş hayvan sayısının 9550 den 19245 e çıktığını görürüz (bkz. Tablo 3.12.). Fakat bu artış az öncede belirttiğimiz gibi Şavaklıların göçüne bağlı olarak koyun sayısındaki artıştır. Keçi miktarında yarı yarıya bir azalma vardır. Keçinin; daha çok dağlık engebeli yerleri sevmesi (Doğanay 1994 b, s. 227), çok çevik oluşu ve düz alanda çok fazla süratle yayılmasına bağlı olarak hakimiyetinin zorluğu ve koyuna göre daha az verimli oluşu köylünün daha çok koyunu tercih etmesine neden olmuştur. Bunda yaylacılığında rolü vardır. Arazide tespit ettiğimiz 1996 yılı rakamlarına göre; araştırma sahasında, 19245 (% 95) koyun ve 950 adet (% 5) keçi bulunmaktadır (bkz. Şekil 3.9, 3.10).

Şekil 3.9.: Küçükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1980)

Şekil 3.10.: Küçükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1996)

Küçükbaş hayvancılığın köy bazındaki dağılımına bakıldığında, 6.000 (% 31) koyunun bulunduğu Muratçık'ın en fazla paya sahip olduğu görülür. Bu oranda, Şavaktan baraj nedeniyle gelen 40 hanenin buralara yerleşmesi ve yerleşenlerden bir kısmının yerleşik hayata geçmesi, ahır hayvancılığına yönelmesi kalan kısmının yine yaylacılıkla uğraşması etkilidir. İkinci olan Hıdırbaba köyü ise terörden dolayı göç eden aileler tarafından mera alanının da fazlalığıyla tercih edilmiştir. Bugün 5.000 (% 25) civarında koyun mevcuttur. Balibey köyünde 1980 yılında küçükbaş hayvan pek bulunmazken, Yeni göçen 1 hanenin bu köye yerleşmesiyle 1996 da köyde 200 koyun beslenmektedir. Diğer köylerde daha çok mezraa, ağıl ve kom şeklinde

fonksiyonelleşmiş sahalarda küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Fatmalı köyünde ovanın asıl yerlilerinden, Üçevler'deki ailelerin, 3.000 civarında koyunu mevcuttur. Koruk köyündeki küçükbaş hayvanların 1500 tanesi Fatih komu ve Arslanbeyhanı'nda barınırken, Dallica köyünde koyun sahibi aile Konak mahallesini tercih etmiştir. Dambüyük köyünün koyunlarının 600 tanesi Tapanlı mezraasında beslenmektedir.

Köylülerle yapılan mülakatlarda 5 köy mera alanımız yeterli derken, mera yüzünden Şavaklılarla aralarındaki kavgaları belirten Hıdrbaba, Muratçık ve Dallica köyleri sakinleri durumdan şikayetçidir. 1980 lerde yeterli olan mera alanları artık pek yetmemektedir. Yaz döneminde Şavaklıların Yaylaya çıkmasının geciktiği, veya erken dönüşleri zamanlarında koyunları yaymaları ve kalabalık koyun sürülerinin ekili tarlalara girmeleri sonucunda, Şavaklılar ile köylüler arasında mahkemelere intikal eden kavgalar olmuştur. Meraların yetmemesindeki bir diğer faktör meraların kalitesizliğidir. Yapılabilecek bir program dahilinde meraların ıslah edilmesi ve koyun ırklarının daha kaliteli hale getirilmesi veya melezleme yoluna gidilmesiyle, koyunculuk çok daha fazla gelir getiren bir ekonomik faaliyet haline getirilebilir.

3.2.1.3.2. BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde yaşanan köyden kente göç dolayısıyla, eski aktivitesini yitirmiş kırsal ekonomik etkinliklerden birisi de büyükbaş hayvancılıktır. Büyükbaş hayvancılık, sahada daha çok ahır hayvancılığına yönelik bir şekilde cereyan etmektedir. Sahadaki büyükbaş hayvan sayısı nicelik yönünden azalmakla birlikte, hayvanların niteliği kalitesi giderek artmaktadır. Oysa meskenlerin fonksiyonel özelliklerine baktığımız zaman; Muratçık köyünde olduğu gibi hemen tek katlı her evin müstakil ahırları varken, araştırma sahasında iki katlı olarak inşaa edilmiş evlerinin bir çoğunun alt katının ahır veya samanlık olarak fonksiyonel bir kullanım içerdikleri ve büyükbaş hayvancılık için yararlanıldığı söylenebilir.

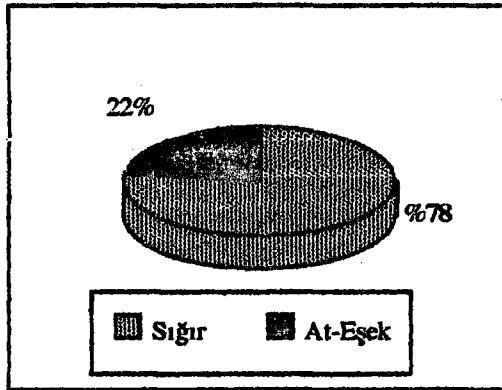
1980 yılında toplam 1304 olan büyükbaş hayvan sayısı 1996 yılında 788 e düşmüştür. Bunun en önemli etkeni bu tip hayvanları beslemenin daha zor ve daha fazla masraflı olmasıdır. Gelir düzeyi düşük, köyde daimi iskanı bırakmış olan ailelerinde hayvancılık ekonomisini bırakması, yaylacıların da koyun beslediklerini düşünürsek, bu sonuç gayet doğal olmalıdır. Nitekim yakın zamana kadar temel ekonomik geçim kaynağı büyükbaş hayvancılığa dayanan hane kalmamıştı. Fakat son dönemle birlikte kırsal alanlarda sıkça rastlanmaya başlayan "modern ahır hayvancılığı" veya "besi hayvancılığı" az da olsa bu görünümü büyükbaş hayvancılığın lehine değiştirmiştir.

Tablo 3.13.: Araştırma Sahası Köylerinde Büyükbaş Hayvancılık

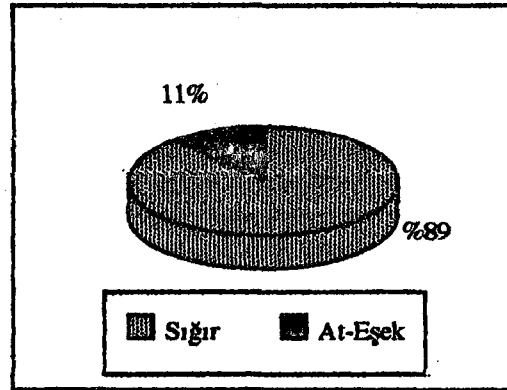
KÖYLER	1 9 8 0				1 9 9 6			
	Sığır	At-Eşek	Toplam	%	Sığır	At-Eşek	Toplam	%
Hıdırbaba	154	51	205	16	25	5	30	3
Balibey	80	20	100	8	15	3	18	2
Dalıca	100	20	120	9	10	5	15	2
Dambüyük	90	30	120	9	70	15	85	9
Fatmalı	35	25	60	5	15	4	19	2
Koruk	352	120	472	36	390	50	440	49
Muratçık	90	12	102	8	260	5	265	29
Pirinççi	110	15	125	9	22	10	32	4
Toplam	1011	293	1304	100	807	97	904	100
% Or.	77.5	22.5	100		89	11	100	

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Araştırma Anketleri (1996)

Araştırma sahasında 1980 yılında tamamına yakını inek olmak üzere 1011 sığır (% 77.5) mevcutken, bu miktar 1996 da 788 e düşmüştür. Düşüşün sebebi saha halkının, göç eğilimi ve bu göç eğiliminden dolayı hayvan besleyememesidir. Fakat sayısal olarak sığır sayısının azalmasına rağmen, sığır cinsinin ve veriminin iyi olması iktisadi açıdan aradaki farkı rahatlıkla kapatacak düzeydedir. Sığır besleyen aile sayısında bir düşüş olduğu da muhakkaktır. Son dönemde sığır besleyen aile sayısı azalmış fakat sığırın kaliteli cinsleri beslenmeye başlamıştır. Yük ve çeki hayvanları olan, at, eşek, katır sayısında ise tam anlamıyla bir düşüş olmuştur. 1980 yılında 293 (% 22) olan hayvan sayısı 1996 yılında 97 (% 11) ye düşmüştür (bkz. Tablo 3.13, Şekil 3.11, 3.12). Araştırma sahasının, topoğrafyasının düze yakın bir profil sergilemesi, dağlık, çok fazla engebeli olmayan sırt, yamaç ve tepelerden oluşması, ulaşımın daha zor olduğu sahaların vazgeçilmez hayvanları olan, yük ve çeki hayvanı sayısını sınırlı tutmuştur. Buna ulaşım ağı sisteminin gelişimi, yolların kalitesinin yükselmesini ve hepsinden önemlisi traktörün tarım alanlarına girmesini eklersek, yük ve çeki hayvanı sayısındaki bu düşüş normal olduğu söylenebilir.

Şekil 3.11.: Büyükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1980)

Şekil 3.12.: Büyükbaş Hayvancılığın Oransal Bölünüşü (1996)

Araştırma sahasında en fazla sığır bulunduran köy Koruk'tur. Koruk köyü halkının nüfus fazlalığı ve göç oranının buna göre azlığı etkili faktördür. Koruk 1980 de 352 baş (% 35) sığıra sahiptir. Bu miktar 1996 da, 390 a çıkmış görünse de, asıl artış kalite yönünden olmuş ve yerli ırklar tamamen değişerek saf ırk veya kaliteli melez sığır haline dönüştürülmüştür. Sığır besleyen aile sayısında da azalış olmuştur. Koruk köyünde sığır besleyen aile sayısı azalmış fakat "besicilik" yapan veya diğer bir deyişle "Entansif Büyükbaş Hayvancılık" yapan, 280 sığır barındıran, 7 tane besi ahır ortaya çıkmıştır. Bu ahırlarda süt ineklerinden çok et için tosun beslenmektedir. 140 inek ve 3 besi ahırındaki 120 tosun ile Muratçık köyü en fazla büyükbaş hayvan bulunduran ikinci köydür. Yine Dambüyük köyünde 1 besi ahır ve 40 tosun bulunurken beslenen inek sayısı 30 dur. En az sığır sayısı göçün en fazla olduğu Dalıca köyündedir (bkz. Tablo 3.13). Diğer köylerde beslenen sığır cinsi inehtir ve köy başına 15 - 20 civrında inek beslenmektedir. Çalışma alanında, ancak 35 - 40 tane kaliteli cins süt ineği mevcuttur. Köylünün et besiciliği yapmasının nedeni, daha az çaba gerektirmesi ve daha çok gelir getirmesidir. Besi sezonu bitince kesim amacıyla kombinaya satılan tüm besilerin yerini yeni yetiştirilecek buzağılar almaktadır.

Yük ve çeki hayvanları yönünden, Koruk hariç tutulursa köylerin hiçbirisi 10 dan yukarı hayvana sahip değildir. Yukarıda belirttiğimiz, topoğrafya, ulaşım gelişimi, traktörün kullanımı gibi nedenlerden dolayı da bu sayı azalmaya devam edecek gibidir. Muratçık Ovası ve yakın çevresinde giderek artan et ve süt besiciliği, halkın sıcak baktığı bir girişimdir. Bu girişim desteklenerek, Kuzova sulama projesinden sonra artacak olan köylünün geliri; bu yönde değerlendirilerek, yapılacak teşviklerle, kırsal ekonominin gerektirdiği biçimde, ekip - biçme yanında, hayvancılığın da yayılmasına yardımcı olabilir. Yani kırsal ekonominin iki ana unsuru tamamlanmış olur.

3.2.1.3.3. KÜMES HAYVANCILIĞI

Araştırma sahasında önemli geçim kaynağı olmaya aday faaliyetlerden birisi de kümes hayvancılığıdır. Önceleri, bitkisel üretim ve hayvancılığın egemen olduğu tüm kırsal alanlara paralel olarak, sahada da sadece gıda ihtiyacını gidermeye ve belki çok az da olsa satımına gidilen kümes hayvanları ve onların ürünleri günümüzde çok fazla talep edilir olmuştur. Daha önceki rakamlarını bilmediğimiz fakat pek bir değişimin olmadığını düşündüğümüz kümes hayvancılığında, önceleri hane başına ancak 15 - 20 civarında kümes hayvanı düşerken, günümüzde kentlerin beyaz et talebini karşılama, Fahalı olan kırmızı ete alternatif sunma amacıyla bağlantılı olarak, özellikle şehirlerin çevrelerindeki kırsal alanlarda tavuk üretme çiftlikleri kurulmaya başlanmıştır. Bunlara

tarım il müdürlükleri ve Köy - Tür gibi özel kuruluşlar destek vermektedir. Buna paralel yönde araştırma sahasında da bazı köylüler böyle bir girişimde bulunmuşlardır. Girişim ovada bulunan kümes hayvanı sayısını arttırmış ve giderek arttırmaktadır. Tabii bu girişimin daha fazla desteklenmesinin bir diğer sebebi mera hayvancılığının gelirinin azlığı, besi hayvancılığının ise maliyetinin daha pahalıya malolmasıdır. Bu nedenle geliri büyükbaş hayvan besisine yetmeyen köylü, tavuk besiciliğine yönelmektedir.

Tablo 3.14.: Araştırma Sahası Köylerinde Kümes Hayvancılığı

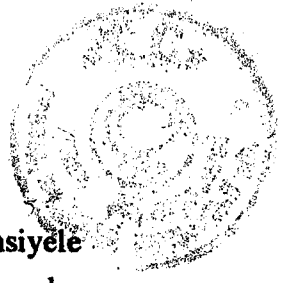
KÖYLER	1980		1996	
	Kümes H	%	Kümes H	%
Hıdırbaba	450	13	500	1
Balibey	180	5	300	1
Dalıca	360	10	200	1
Dambüyük	350	10	400	1
Fatmalı	150	4	220	1
Koruk	1200	34	9500	22
Muratçık	450	13	20400	48
Pirinççi	400	11	10750	25
Toplam	3540	100	42270	100

Kaynak : Köy Envanter Etütleri (1980), Araştırma Anketleri (1996)

Araştırma sahasında 1980 yılında tavuk ve horozlardan meydana gelen toplam 3.500 civarında bulunan kümes hayvanı miktarı, 1996 yılında 42.000 li rakamlara ulaşmıştır. Bunun nedeni az önce de belirtildiği gibi yeni yeni kurulan tavuk üretme çiftlikleridir. Yavru halde daha bir kaç günlük olarak alınan civcivler beslenip birer tavuk haline getirilerek aynı firmaya tekrar satma yoluyla işletilen bu çiftliklerden, 10.000 kapasiteli 2 tanesi Pirinççi köyünde, 5.000 kapasiteli iki tanesi Muratçık köyünde, 4.000 kapasiteli 2 tanesinde Koruk köyündedir (bkz. Tablo 3.14.). Diğer köylerdeki kümes hayvanları eskisi gibi sadece gıda teminine yönelik olarak her aile tarafından 15 - 20 tane civarında beslenmektedir. Muratçık, Pirinççi ve Koruk köylerinde yapımı devam eden üç çiftlik dışında, Yapılan araştırmalar sırasında böyle bir işi yapmayı düşünen köylü sayısının fazla olduğu ortaya çıkmıştır. 30 - 45 günlük periyotlar içinde çiftliklerde yetiştirilen tavuklar bir süre sonra kesim amacıyla tekrar alınan kuruma satılırken, bunların yerini yeni dönemde yetiştirilecek civcivler almaktadır.

3.2.1.3.4. ARICILIK

Çok genel anlamıyla tarımın bal ve balmumu elde edilen ve karlı bir kolu ve insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanmakta olan arıcılık, coğrafi ortamla doğrudan bağlantılıdır. Topoğrafya, iklim, flora ve hidroğrafya gibi doğal çevre faktörleri arıcılığı etkiler (Tunçel 1992, s. 97).

Muratçık Ovası ve yakın çevresi arıcılık açısından oldukça büyük bir potansiyele sahip durumdadır. Fakat bu potansiyel hiç bir zaman kullanılamamıştır. Bir zamanlar arıcılığı ve ballarıyla ünlü olan adını da buradan aldığı söylenen Balibey köyünde dahi bugün arıcılıkla uğraşan sadece bir kişi vardır. 1980 yılı köy envanter etütlerine göre Balibey, Fatmalı, Koruk köylerinde, 15 i kara kovan olmak üzere 45 kovanın bulunduğu saptanmıştır. Fakat bu rakam geçmişte daha fazla arıcılık yapılan bir saha için pek inandırıcı değildir. 1996 yılında, araştırma sahsında yapılan anketler neticesinde, 3 ailenin 200 civarında kovanla arıcılık yaptığı, Koruk köyü başta olmak üzere, Muratçık köyünde 2 aile 10 kovanla, Dallica 'da 1 aile 50 kovanla, Balibey'de 1 kişi 20 kovanla Hıdırbaba'da 2 ailenin 40 kovanla arıcılık yaptığı tespit edilmiştir. Toplam 9 ailenin 320 civarında arı kovanına sahip olduğu araştırma sahası için bu rakamlar küçük ve yetersizdir (bkz.Foto 3.3.). Oysa yaz mevsiminde göçün çok fazla olduğu araştırma sahasında, kışa girmeden yapılan kışlık bakım ve alınan tedbirler dışında kışlık bakım pek gerektirmeyen ve yaz döneminde ise az bir bakımla ürün alınabilecek olan arıcılık rahatlıkla yapılabilir.

Köylüler arıcılık yapmamalarını, çevrede bulunan bağ alanlarının ilaçlanmasını ve arıların bu ilaçlardan zehirlenerek ölebileceğini gerekçe göstermişlerdir. Fakat bu tam bir mazaret olarak sayılmaz. Çünkü arıcılık geliri oldukça fazla olan bir iktisadi faaliyet olarak uygun olan ortamlarda giderek artan bir şekilde yapılmaktadır Ayrıca bağ alanı az ve diğer iktisadi faaliyetleri fazla olmayan Fatmalı gibi köylerde rahatlıkla uygulanabilir. Yine bağ alanları fazla olmayan Muratçık ve Dambüyük köylerinde arıcılık geliştirilebilir. Muratçık Ovasında meyve ağaçları ve bazı step bitkileri polen ve nektar bakımından zengindir. Bu nedenle arıcılık kullanılmayı bekleyen, ticari aktivitesi yüksek bir potansiyel arz etmektedir.

3.2.1.3.5. BALIKÇILIK

Keban Baraj Gölü 1974 yılında su tutulma işlemi sona erdikten sonra oluşturulmuş döneminin en büyük baraj gölüydü. Baraj gölünün oluşumu ile birlikte gölde balık yetiştirme ve çoğaltma çalışmaları başlamış göl balık faunası açısından zengin hale getirilmiştir. Balık artışının; balıkların yumurtlamasına esasına bağlı olarak doğal dengeye oturması, balıkların çoğalması beraberinde gölden gıda temin etme amacına yönelik balıkçılık faaliyetlerinin başlamasına yol açmıştır. Balıkçılık sadece göl kaynaklıdır. Çünkü; araştırma sahasındaki akarsular, mevsimlik ve debilerinin çok düşük olması nedeni ile tatlısu balıkçılığına izin vermemektedir. Son 10 yıl içinde başlayan balıkçılık faaliyetleri yine de yok denecek kadar azdır. Fatmalı köyünden 5 - 6

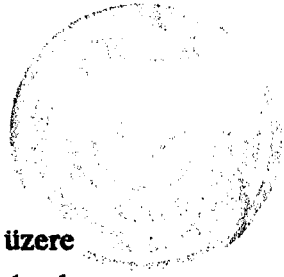
kişi Muratçık köyünden 2 - 3 kişi balıkçılık faaliyetleriyle uğraşmaktadır (bkz. Foto 3.4). Balıkçılıkla uğraşan fertlerinde temel geçim ekonomisi balıkçılığa dayanmamaktadır. Ancak ek bir uğraşı niteliğindedir.

Küçük kayıklarla yapılan avcılık, profesyonel bir şekilde değil, eldeki imkanlar dahilinde tamamen amatör bir şekilde cereyan etmektedir. Avlanan balık türleri kara sazan veya aynalı sazan balıkları olmaktadır. Zaten gölde de yetiştirilmek üzere bu tür göl ortamına uygun tatlısu balıkları seçilmiştir. Balıkçılık faaliyetleri daha bilimsel, daha profesyonelce, yasalar dahilinde yapıldığı takdirde küçük te olsa bir kısım aileye ticari gelir sağlayacak seviyededir.

3.2.2. DİĞER İKTİSADİ FAALİYETLER

Araştırma sahasındaki yeraltı kaynakları diye nitelenen sınıfa dahil edilen, tek kum ocağı; Hıdırbaba köyünün güneyinde Koyunağıl tepenin eteklerinde yerleşmiş olan işletmedir (bkz. Foto 3.2). 1963 yılında kurulmuştur. Bünyesinde 25 personel barındırmaktadır. Kum ocağının burada kurulmasının en büyük nedeni ham maddeye yakınlıktır. Hıdırbaba'nın bulunduğu karstik havza, daha sonraları Kuaterner yaşlı yeni alüvyonlarla doldurulmuştur. Bu dolgu yüzeyini kalker, marn, gibi kayaçların ufalanıp dolgu yüzeyinde depolanması oluşturmuştur. Alüvyal malzemedan alındıktan sonra, yıkanıp elenerek elde edilen kum, konut yapı malzemesi olarak çok uygundur. Elazığ şehrinin temel sıva malzemesinin tamamına yakınının karşılandığı, kaliteli olan bu kumun ticari potansiyelini kullanmak amacıyla, Hıdırbaba köyünden bir kaç müteşebbisin girişimleri sonucunda kum ocağı kurulmuştur. Köyün hazine arazisi üzerinde kurulan bu tesisin işletilmesinden dolayı her yıl köye belirli bir kira bedeli ödenmekte (1996 yılında 250.000.000 TL.) ve bu bedelle köyün bazı ihtiyaçları karşılanmaktadır. Kum ocağından her yıl 15 .000 m³ civarında kum alınmaktadır. Fakat kontrolsüz olarak alınan kumlar, nedeni ile kum alınan yatak genişlemekte hem derenin doğal yatağını bozmakta hem de çevredeki bağ alanlarını tehdit etmekte ve çevrede degradasyona sebebiyet vermektedir. Bunun için kontrol altına alınmalı ve denetlenmelidir.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde mermer işleme tesisi Pirinçci köyü sınırları dahilinde ve Pirinçci köyüne çok yakındır. İşletme Pirinçci köyünün 200 metre kadar kuzeydoğusunda, Elazığ - Çemişgezek karayoluna yaklaşık 200 metre mesafededir (bkz. Foto 3.3.). 1994 yılında başlanan Kuzova Sulama Projesi'nin inşaat alanından hammadde halinde çıkan mermer, tesiste işlenip çok küçük parçalara ayrılarak 5 tipte mozaik veya mucur haline dönüştürülmekte ve tekrar sulama kanalının ihtiyacında

kullanılmaktadır. Mermerin adeta kaynağı olan saha daha öncede bahsettiğimiz üzere Keban metamorfitlelerinin çıkış noktalarından birisidir. Tesisin kuruluş yeri olarak buranın seçilmesinin nedeni, tıpkı Hıdırbaba köyündeki kum ocağı gibi, hammaddeye yakın olmaktır. Genellikle kentsel fonksiyonları olan bu tür ticari işletmelerin, kırsal kesimde gelişme göstermesi istisnai durumlar dışında hammaddeye yakınlığa dayanmaktadır. İşletmede, yaklaşık 60 - 70 kişi çalışmaktadır. Fakat bu rakam esneklik ve zaman açısından değişkenlik gösterir. Elde edilen mamül ürün tamamen sulama projesinin inşaat alanında tüketildiğinden, adeta Kuzova Sulama Projesine özgü bir ekonomik faaliyetin gerçekleştirildiği söylenebilir.

Maden Ocağı İşletmesi; Şu anda işletilmeyen fakat geçmiş dönemlerde sahanın tek yeraltı zenginliği olarak çalıştırılmaktaydı. Dambüyük köyü sınırları içinde kuzeyde, Şehit tepenin kuzey yamacındadır. Maden Ocağı tam olarak Keban Baraj Gölü'ne sıfır mesafededir. Maden Ocağı, Keban Baraj Gölü ile aynı yükselti değerine sahip olması (850 m.) tesisi tehlikeye sokmuştur. Bu nedenle de kapatılmıştır. Maden sahası Yüksekova karmaşığına ait ultrabazik veya ultramafik kayaların içinde gelişmiştir. Kromit minerallerinden meydana gelmiş olan krom madeni çıkarma alanıdır. Rezervi ve işletme bilgilerini almak için gidilen kamu kuruluşlarında (Etibank), geçmişe dair böyle bir bilgilerinin olmadığını olsa bile zaman aşımı nedeni ile imha edilmiş olabileceğini beyan etmişlerdir. M.T.A. envanterlerinde de ocağa yönelik bir veriye rastlanmamıştır. Bu nedenle maden sahası ile ilgili bilgiler sadece kuruluş yerine yönelik olarak kalmıştır.

3.2.3.ULAŞIM

Muratçık Ovası ve yakın çevresi Neolitik dönemden beri ulaşım amacıyla kullanılan önemli yollardan birisidir. Mezopotamya'dan kuzey yönlü ve daha çok Fırat ve/veya Dicle nehirlerinin vadilerini izleyen ulaşım ağları Anadolu'da da doğal yolları izleyerek ki bunlar; daha çok "çukur sahaların kenarları, dağ geçitleri, plato yüzeyleri çukur ve düz sahaların su tehdidi altında olmayan alanları ve nehir geçitlerine karşılık gelen alanlardır (Gürsoy 1975, s. 25 - 26) . İşte bu alanlar izlenerek Anadolu'ya yerleşilmiştir. Anadolu'daki birisi Malatya - Van diğeri Murat - Karasu yolları aracılığıyla yayılmış ve buradan batıya doğru yayılışını sürdürmüştür. İzlenen bu yol doğal olarak Muratçık Ovası'nıda etkilemiştir. Konum olarak o dönemde Murat Nehri kıyısında yer alan ulaşımın kolaylıkla sağlandığı "Uluova - Kuzova - Muratçık Ovası" hattının son bölümünü meydana getiren bu çukur alanın doğal bir geçiş ve bağlantı sahası olmasına yol açmıştır. Sahaya yerleşen ilk insan gruplarının tercih nedenlerinden

birisi de bu etkendir. Saha, o dönemin, yöreleri, çevreleri birbirine kavuşturan hatlardan birisini oluşturmuştur.

Araştırma sahası, ulaşım özelliğini çok uzun bir süre devam ettirmiş ve Murat Nehri'nin üzerinde, önemli geçiş noktalarından birisini oluşturmuştur. Sahanın ulaşım özelliği ile ilgili daha öncesine ait kesin kanıtlar olmamakla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine kadar önemi devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde; önemli bir ulaşım hattı olduğunu, Evliya Çelebi'nin devlet erkanı ile birlikte, Sivas'tan Diyarbakır'a gitmek için bu yolu kullandıklarını seyahatnamesindeki "Çemişgezek toprağından Murat Nehri üzerinden Harput toprağında İşivan diye bir köye geldik... bu köyün biraz ilerisinde Fırat ve Murat Nehirleri birleşir" demesinden anlaşılmaktadır. (Temelkuran - Aktaş 1993, s. 170). Evliya Çelebi'nin İşivan diye söylediği veya mütercimim o şekilde tercüme ettiği İşivan köyü, Aşvan diye bilinen köydür. Yani bugünkü adıyla Muratçık köyüdür. Kayıklarla Murat Nehri üzerinden olan ulaşımın, Evliya Çelebi'den sonrada devam ettiğini salname ve seriyye sicillerinden anlamaktayız. Yörede bulunan bazı mevki adları da bize bunu çağrıştırmaktadır. Arslanbeyhanı, Hanibrahimşah gibi adlar o dönemin kervan yolları üzerinde gelişmiş dinlenme amaçlı hanlara örnektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başlayan ve ulaşımında devrime yol açmış olan motorlu taşıtların, süratli, büyük ve geniş olmaları yavaş yavaş yeni yollara olan talebi arttırmıştır. Bu amaçla Türkiye'nin bugünkü anlamda ilk karayolları oluşmuştur. Yeni oluşturulan karayolları; eski kervan yollarının güzergahlarını takip etmiştir. (French ve başk. 1974, s. 49). Elazığ - Çemişgezek karayolu da hem geçiş noktasında olması hem de karayolu ihtiyacına binaen inşaa edilmiştir. Yol güzergahı baraj gölünün yapımıyla değişikliğe uğramıştır.

Gölün işgal ettiği alanda nehrin geçite müsait yerine kadar inen karayolunun çuyun altında kalmasıyla yeni bir güzergah oluşmuştur. Sadece yol şimdiki feribot iskelesinin olduğu yere kaymış ve 3 km kadar kısalmıştır. Elazığ - Çemişgezek yolu 1990 yılında yapılan değişiklikle Elazığ - Keban yol ayrımındaki kısmı tadilat ile değiştirilmiştir. Önceden Avcılı köyü kenarından geçen yol, şimdilerde Alpağut köyünün kenarından geçmektedir. Yapılan tadilat ile yol 5 km uzarken güvenliği genişliği ve kalitesi artırılmıştır. İyi kalite asfalt olan Elazığ - Çemişgezek karayolunun, uzantısı olan köy yolları da asfaltlanmaya başlamıştır. Araştırma sahasında Hıdırbaba, Balibey, Dallica, Koruk, Muratçık ve Pirinççi köylerinin yolları asfaltdır. Dambüyük köyü'nün yolu Koruk köyüne bağlantılı ve toprak dolgu şeklinde oluşturulmuştur. Fatmalı köyünün ana karayoluna olan 500 metrelik bağlantı yolu topraktır.

Elazığ - Çemişgezek karayolunun beşeri çevreye en önemli katkısı, kırsal kesimin, şehire fiziki ve manevi olarak yakınlaşmasını sağlamasıdır. Feribot iskelesinin de katkısına bağlı olarak alanda artan ulaşım koşulları ve köylere kadar gelişen yol ağı, trafik hacmini de arttırmıştır. Bu ilişkiler köylünün şehire olan arz ve talebini olumlu yönde etkilemiştir. Köylüler yetiştirdikleri ürünleri pazarlama kolaylığını yaşarken şehirden olan ihtiyaçlarını daha rahat temin etmeye başlamışlardır. Ulaşımın etkisi, nakliyenin zorluğuna bağlı olarak, buğday, arpa, üzüm ve bostan ürünleri satılmaya başlanmıştır. Yaptığımız anketlerde yaklaşık 30 yıl kadar önce köylülerin pek ürün satmadığını ve şehire ise daha çok idari işler ve ihtiyaçlarını karşılamak için ancak ayda bir indiklerini söylemişlerdir. Bugün özellikle mevsimlik göç faaliyetinde bulunan aileler önceleri hafta sonları gelip tarımsal faaliyetlerini karşılamakta, sonra yaz aylarında tamamen köye yerleşmektedirler.

Ulaşımın sahaya en önemli katkılarından birisi de tarımsal mekanizasyon açısındandır. Çiftçilerde arazisi çok olan geliri yerinde olan aileler, yolları değerlendirerek iktisadi gelirlerini arttıranlar, daha iyi ürün almak amacıyla traktör alma yoluna gitmişlerdir. Traktör alma eğilimi, arazileri, Keban Baraj Gölü'nün altında kalması nedeni ile istimlak bedeli alan bir kısım aileler tarafından benimsenmiştir. Böylece iktisadi koşulların ve ulaşım şartlarının gelişimi ile tarlalara öküz yerine, traktör, saban yerine pulluk girmeye başlamıştır. Ovada 60 lı yıllarda çok az olan traktör sayısı; 1980 yılında 63 e 1996 da 92 ye çıkmıştır (bkz. Tablo.3.5.). Traktör sayısı Kuzova Sulama Projesi ile dahada artacaktır. Yolların kalitesinin kapasitesinin artması köylere biçer - döğür kullanımı içinde imkan sağlamıştır. Şu anda araştırma sahasının ürün hasatı biçerlerle yapılmaktadır. Hasat edilen mahsul pazarlanmaya köylülere ait römorklarla götürülmektedir.

Ulaşımın kolaylık sağladığı sektörlerden birisi hayvancılıktır. Elazığ - Çemişgezek karayolu, yaylaya çıkma ve yayladan dönme faaliyetinin olduğu dönemlerde yoğun bir kamyon trafiğine sahne olur. Elazığ - Çemişgezek karayolu, hem Tunceli ili Çemişgezek ilçesi, kırsal alanındaki Şavaklıları, hem de sahadaki Şavaklıları, küçükbaş hayvanlarıyla birlikte yaylaya taşımak için özel geliştirilmiş kamyonların geçiş sahasıdır. Çemişgezek'ten kamyonlar feribot ile geçerek araştırma sahası üzerinden Erzurum yaylalarına doğru yola çıkarlar. Yaylacılar, Elazığ - Bingöl - Erzurum veya Elazığ - Malatya - Sivas - Erzincan - Erzurum, güzergahlarını kullanmaktadırlar. Son dönemde artan terör olayları, Tunceli üzerinden yayla alanlarına gidişi engellemiştir. Günümüzde araştırma sahasındaki, tüm köy birimlerine, karayoluyla rahatlıkla ulaşmak mümkündür. Elazığ - Çemişgezek yolunun kenarında

bulunan Pirinçci, Hıdırbaba, Muratçık, Aşvan gibi köyler, hem kendi ticari araçları hem de Çemişgezek otobüsleri ile ulaşım ihtiyaçlarını giderirken, Koruk ve Dambüyük köyleri ortak olarak 3 tane midibüsten yararlanmaktadır. Balibey köyüne günlük bir minibüs hizmet etmektedir. Dallica köyü az da olsa ulaşım problemi olan tek köydür. Ulaşım 3 km lik bir yolla ya ana karayolundan sağlanmakta veya Balibey köyünün minibüsünden faydalanılmaktadır.

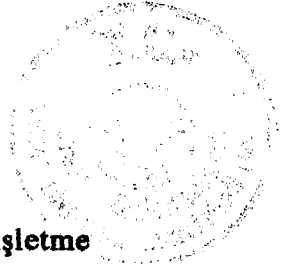
Tablo 3.15.te görüleceği üzere; araştırma sahasında otomobil sayısı oldukça fazladır. Otomobillerin hiç birisi ticari amaçla kullanılmamaktadır. Otomobiller genelde şehirde oturan fakat köydeki arazilerini muhafaza eden ailelere aittir. Yaz döneminde ulaşım midibüs ve minibüslerden çok özel otomobillerle olmaktadır. Mevsimlik göçün fazla olduğu köyler aynı zamanda özel otoların fazla olduğu köylerdir. Nüfusun az olduğu köylerde otomobil sahibi olanların sayısı azalmakta, buna karşılık traktör sayısı artmaktadır. Saha halkı iktisadi faaliyetlerinin şehirle ilgili olan kısmını, ihtiyaçlarını genelde otomobiller aracılığıyla halletmektedir.

Tablo 3.15.: Araştırma Sahasında Motorlu Taşıt Miktarı (1996)

KÖYLER	Elazığ'a Uzaklığı	Otomobil	Minibüs- Midibüs
Hıdırbaba	30	30	6
Balibey	35	20	1
Dallica	38	35	-
Dambüyük	40	10	-
Fatmalı	42	5	-
Koruk	35	50	3
Muratçık	40	10	1
Pirinçci	32	15	-
Toplam	-	175	11

Kaynak : Araştırma Anketleri (1996)

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde Elazığ - Çemişgezek karayolunun 40. kilometresinde birbirine yaklaşık 300 metre mesafede iki tane benzinlik açılmıştır. Bu benzinliklerden birincisi; Elazığ - Çemişgezek karayolunun sol kesiminde ve iskeleye daha uzaktır. Dallica köyünün sınırları içinde kurulmuştur. İşletme eklentileri ile birlikte, sahanın yerleşme coğrafyası bölümünde benzinlik yerleşmesi olarak tanımlanmıştır. Benzinliğe bağlı olarak üç katlı ve daha çok kentsel mimariyi andıran lüks mesken dediğimiz tipe iyi bir örnek teşkil edecek, bir ev ve onun yanında da hayvancılık ekonomisinin gerçekleştirildiği ahırlar ve tarım alanları mevcuttur (bkz. Foto 2.1). Bu haliyle konut alanı ve eklentileri mevcut bir benzinlik yerleşmesidir. İkinci benzin istasyonu yolun sol tarafında ve Muratçık köyü sınırları içinde

kurulmuştur. Sadece akaryakıt ihtiyacını karşılamaya yönelik ticari bir işletme görüntümündedir. Henüz gelişmiş herhangi bir eklentisi mevcut değildir.

Genelde kente ait fonksiyonlara dahil edilen bu tür benzinliklerin burada kurulmasının nedenlerinin başında Elazığ - Keban karayolunun yaklaşık 20. kilometresinden ayrılan Elazığ - Çemişgezek karayolu boyunca feribot iskelesine kadar hiç akaryakıt istasyonunun yer almamasıdır. Diğer nedenler civardaki köylerin akaryakıt talebinin karşılanması ve benzinliğin feribot iskelesine yakınlığıdır. Bu tür benzinlik yerleşmelerinin şehirselleşme veya kırsal ekonomiye hizmet vermesine bağlı olarak şehirselleşme veya kırsal yerleşim birimi (Tunçdilek 1967 s.158) sayılması gibi kriterler açısından ele alındığında benzin istasyonları ile yapılan mülakatta çevre köylerden yaklaşık 60 civarında traktöre hizmet verdiklerini beraberinde ise köy sakinlerinin otomobillerinin benzin ihtiyaçlarını karşıladıklarını, yaylalara küçükbaş hayvan taşıyan, yaza doğru ve sonbaharda yoğunlaşan kamyonların mazot ihtiyaçlarını karşıladıklarını beyan etmişlerdir. Bu yönüyle sahadaki benzinlikler neredeyse tamamı ile kırsal ekonomiye hizmet etmektedir.

Ulaşım faaliyetlerine çeşitlenme getiren elemanlardan birisi de göl üstü ulaşımı sağlayan feribottur. Feribot ulaşımı; Tunceli ve Elazığ illerini birbirine bağlayan hatlardan birisidir. Dolayısıyla kuzey - güney yönlü ulaşımın kavşak noktası olarak belirir. Baraj gölünden önce Murat Nehri üzerinden kayıklarla sağlanan ulaşım 1975 yılında Keban Baraj Gölü'nün oluşumu sonrasında göl üstü feribot ulaşımına dönüşmüştür. Feribot ulaşımı birisi özel, birisi resmi olmak üzere iki feribotla sağlanır. Feribotlar sırasıyla tek saatlerde Elazığ tarafından çift saatlerde Çemişgezek tarafından kalkmaktadır (bkz. Foto 3.6). Çemişgezek ilçesi, Pertek ilçesi ile birlikte idari olarak Tunceli iline bağlı olsa da, sosyo - kültürel ve iktisadi yönden, Elazığ'a bağlıdır. Fakat Feribot hattının çok uzun seçilmiş olması, ulaşımın ekonomik yönünü olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle yeni bir hat oluşturmak için 1996 yılında yapılan fizibilite çalışmaları sonucunda Dambüyük köyünün Kopuz denilen mevkiinden su üstü ulaşımı çok az zamanda sağlayacak yeni bir hattın yapılmasına karar verilmiştir.

1975 yılında Keban Baraj Gölü'nün oluşması ile ulaşımı daha koordine bir şekilde yapmak için "Keban Baraj Gölü Belediyeleri Ulaşım Birliği" kurularak, faaliyete geçirilmiştir. Bu birlik feribot ulaşımını kontrol etme, sağlama gibi işlemler yaparken aylık ve yıllık araç geçiş ekstrelerinin istatistikini yapmaktaydı. Fakat 1993 yılında bu birliğin feshedilmesi ile bu istatistiki veriler ne yazık ki Sekaya gönderilmiştir. Bu nedenle istatistiki bilgi elde edilememiştir.

IV. SONUÇ

Muratçık Ovası ve yakın çevresi; Doğu Anadolu Bölgesi, Yukarı Fırat Bölümü'nde Elazığ şehrinin 30 km kadar kuzeybatısında bulunmaktadır. Saha; Elbistan - Muş Oluğu olarak bilinen sahanın Elazığ yöresinde kuzeye doğru genişlemesi şeklinde tarif edilebilir. Güneydoğu Toroslar dağ kuşağının Elazığ ili civarında kuzeye, Munzur Dağları'na doğru yöneldiği alanın kuzey ucunu oluşturan ve bu dağ kuşağı arasında gelişmiş olan Uluova, Elazığ Ovası, Kuzova ve Muratçık Ovası depresyon zincirinin son halkasını oluşturmaktadır. Naldöken eşiği ile Kuzovadan ayrılan araştırma sahası, kuzeyi Keban Baraj Gölü ve öteki üç yanı yükseltisi fazla olmayan tepelerle çevrili bir havza konumundadır. Bu konumu ile ulaşımın kolay olduğu ve yerinin stratejik bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Çünkü Keban Baraj Gölü aracılığıyla sağlanan ulaşım, birleştirici bir unsur olarak görünmektedir.

Araştırma sahasını üç kısma ayırmak mümkündür. Birinci kısım ovayı, kabaca doğudan batıdan çevirmiş olan tepeler bölümüdür. Bu tepeler daha çok aşınım yüzeylerine karşılık gelmektedir. Bu bölümün miktarı yaklaşık 52 km² .dir. İkinci kısım araştırma sahasının asıl ova kısmı diyebileceğimiz bölümüdür ve 48 km² dir. Üçüncü kısım ise asıl ovaya Kuruçay'ın oluşturduğu kapma boğazı ile bağlanan küçük karstik havzadır. Havzanın yüzeyi sırtlar ve akarsu vadileri tarafından parçalanarak dalgalı bir görünüm almıştır. Karstik sahanın alanı yaklaşık 8 km² kadardır. Toplam 108 km² lik bir sahaya tekabül etmektedir. Baraj Gölünden öce Murat Nehri kıyısına kadar yaklaşık 140 km² lik bir alanı kaplayan araştırma sahasının yüzölçümü, bugün Keban Baraj Gölü'ndeki seviye değişikliklerine bağlı olarak küçük değişmeler göstermektedir.

Araştırma sahası; kuzey sınırında Keban Baraj Gölü bulunur. Araştırma sahasının doğu ve batı sınırları, kuzey - güney yönlü bir hat boyunca önce güneye daha sonra batı tarafı güneydoğuya ve doğu tarafı güneybatı yönüne doğru daralır. Sahanın doğu ve batı yönlerindeki tepelerin birbirine yaklaştığı güney kısımda, Kuruçay 'ın yerleştiği vadi bulunmaktadır. Ovanın sınırları Kuruçay ve kollarının su toplama havzasına karşılık geldiği söylenebilir. Araştırma sahası, batıda Aydınlar ve Yeniçubuk, doğuda Alaca ve Altınkuşak, güneyde ise Alpağut ve Çöteli köyleri ile çevrilidir.

Araştırma sahasının yüksek kesimleri Paleozoik yaşlı mermerler, Eosen yaşlı kalker.marn, kumtaşı, kongomeralarla ve Kretase yaşlı gabro, andezit bazaltlarla

kaplıdır. Ova tabanı ise Plio - Kuaterner yaşlı kolüvial sahalardan müteşekkildir. Bu sahalardan toprak örtüsü de taşınmadan dolayı azonal toprak özellikleri gösterirken anakayanın unsurlarını pek kaybetmemiştir. Çünkü kolüvial topraklar çevresindeki yüksek sahalara uygun olarak toprak örtüsü mermer ve granitin ufalanmalarından oluşmuştur. Karstik sahadaki kısımda topraklar kalker, marn, kumtaşının çözülmesi sonucunda oluşmuştur. Araştırma sahasında görülen bu tip topraklar sürüme ve iklimin elverdiği ölçüde tarıma uygunluk göstermektedir.

Elazığ ve çevresinde uzun yıllar ortalama sıcaklığının 12.9 °C ve ortalama sıcaklık hiç bir yıl 11 °C nin altına inmemiştir. en soğuk ay - 1.5 °C ile ocak, en sıcak ay 27.2 °C ile Temmuz ayıdır. Yağışın uzun yıllar ortalaması 438 mm. dir. Yağışın en fazla düştüğü mevsim ilkbahardır. İlkbahar mevsimini, kış mevsimi izler. Yağışın % 75 i bu mevsimlerde düşer. Hakim rüzgar yönü, kuzeybatı, hakim rüzgar sektörü kuzeydir. Bu yönleriyle yaz kuraklığı ve yüksek sıcaklık farkıyla kontinentaliteyi çağrıştırmaları fakat bunun yanında Doğu Anadolu Bölgesi'nin genel karakterine aykırı olarak kışın ılıman ve yağışlı olması, Elazığ civarının iklim tipinin "Karasallıkla genel karakteri bozulmuş, Akdeniz iklim tipi olduğu sonucuna varılır (Tonbul 1985, s. 246 - 247). İklim koşulları aşırı sıcaklık ve az yağış nedeni ile tarımın ana karakterlerinin şekillenmesinde etkilidirler. Bu tip yarıkurak iklim koşullarında olduğu gibi hakim olan tarım türü daha çok nadaslı kuru tarla tarımıdır. Bunun yanında arazilerin büyük bir kısmı nadas ve mera sahası olarak kullanılmaktadır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresi Neolitik dönemden beridir insanların meskun mahal haline getirdikleri yoğun bir nüfuslanma sahasıdır. Sahada ilk yerleşmelere önceki dönemlerde Murat Nehrinin kenarında yer alan ve şu anda baraj gölünün altında kalmış olan Muratçık köyünde rastlanmaktaydı. Köyde; Çayboyu, Taşkun ve Aşvan Kale mevki M.Ö. 4.000 - 5.000 li yıllara inen tarihlerde yerleşim izlerine rastlanmıştır. Özellikle "Aşvan Kazıları" adı altında yürütülen kazılarda çıkan bulguların ışığında; Aşvan, Taşkun gibi yerleşmelerin eski kale yerleşmeleri olduğu ortaya çıkmıştır. Murat Nehri'nin devletler arası sınır görevi görmüş olmasından dolayı bu kalelerin koruma amaçlı olarak inşaa edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Araştırma sahasında nüfus, güvenliğin sağlandığı dönemlerde artmışken, savaş veya savaş tehlikesi durumlarında azalmıştır. Özellikle İlkçağ ve Ortaçağ boyunca görülen savaş tehlikeleri feodal devletler arası karışıklıklar, bölgeyi de etkilemiştir. Bölge, ancak Yavuz Sultan Selim Han'ın ele geçirmesinden sonra huzura kavuşmuştur. Güvenli ortamın günümüze kadar devam etmesi az ya da çok nüfuslanmanın daimi bir hale gemesini sağlamış ve eski yerleşim birimlerinin etrafında yeni yerleşim birimleri oluşurken, tüm sahada

nüfus artış göstermiştir. Öyleki ovanın Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmesinden sonra 1518 yılında tahminen nüfusu 250 - 300 civarında iken 5 yıl sonra 560 civarına ve 40 yıl sonra ise 1500 lü rakamlara çıktığı hesaplanmıştır. Yine, Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde yapılan sayımlarda nüfusunun 2.000 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte sahanın nüfusu 3.000 li rakamlara yaklaşmıştır. 1935 nüfus sayımında araştırma sahasının nüfusu 2728 dir. 1935 yılından sonra ova nüfusunda hareketlenmeler başlamıştır. Nüfus, 1965 lere kadar artma eğilimini sürdürürken, bu süreç zarfında hem göç alan hem de göç veren özellik gösterir. 1970 li yıllarla birlikte günümüze kadar saha daima nüfus kaybetmiştir. Nüfus 1990 da her ne kadar toparlanma eğilimi gösterse de 1990 rakamının 200 kişilik bir kısmı suni bir yolla oluşturulmuştur. 1995 yılı için ovada tesbit edilen daimi nüfus 1810 kişidir. Bu da ovanın nüfus kaybetmeye devam ettiğini gösterir.

Araştırma sahası, ilk göç verme eğilimini eğitim amaçlı olarak 1935 te öğretmen okullarına kısa süreli giden insanların göçlerini, daimi bir göç haline getirmesiyle göstermiştir. 1945 - 1955 yılları arasında devlet tarafından toprak verilip Muratçık köyüne yerleştirilen insanlarla göç almıştır. 1970 - 1975 ovanın en büyük göçleri verdiği dönemdir. Keban Baraj Göltü'nün yapılması ovayı olumsuz etkilemiş ve fazla miktarda göç vermiştir. Suyun altında kalan Muratçık ve Fatmalı köyleri boşalmıştır. Boşalan köylerdeki insanlar değişik illere göç ederken yine aynı nedene bağlı olarak Tunceli ili Çemişgezek kırsal alanından "Şavaklılar" sahaya göç etmişlerdir. Devlet tarafından yaptırılan yeni Muratçık köyü bu göçlerin kırsal iskan talebine bağlı olarak kurulmuştur. Son dönemde ise Şavaklılar, Çemişgezek kırsal kesiminden bu defa terör nedeni ile göç etmektedirler. Bu göç ovadaki nüfusun sayısal küçülmesini yavaşlatırken, azalmasına engel olamamıştır. Tabi nüfus azalmasında; kırsal alanların artan nüfusa yetmemesi, veraset yoluyla arazilerin parçalanması, tarım alanlarının kalitesiz ve verimsiz oluşu, sulu tarım imkanının olmaması, eğitim ve 20. yüzyıl ile birlikte hızını çok arttıran sanayileşme süreci ve bunun sonucu olarak kırsal kesimden kentlere iktisadi amaçlı göçler etkilidir.

Araştırma sahasında göç verme eğilimine de bağlı olarak kadın nüfus bütün sayım dönemlerinde fazladır. Araştırma sahasının önemli özelliklerinden birisi, okur - Yazar oranının çok yüksek olmasıdır. Bugün neredeyse bu oran % 100 e yakındır. Ayrıca araştırma sahasındaki eğitim seviyesi de çok yüksektir. Üniversitede okuyan veya bitirmiş insan sayısı oldukça fazladır.

Araştırma sahasının mevsimlik nüfus oranı 4.000 - 5.000 i bulurken daimi nüfus oranı 2.000 li rakamları geçmemektedir. Tabi bu durum, sahadaki iktisadi faaliyeti olumsuz yönde etkilemektedir. Potansiyel olarak varolan tarım sahaları çeşitli nedenlere bağlı olarak boş bırakılmaktadır. 1997 yılının Temmuz ayında bitirilmesi beklenen "Kuzova Pompaj Sulamasının birinci kısmı" ile birlikte sahada daimi nüfusun artmaya başlayacağı muhtemeldir. Bu nüfus kırsal kesimde aradığını bulmalıdır. Bunun için özellikle iktisadi açıdan özendirici önlemler alınmalı desteklenmelidir. Ayrıca öğretim yılı boyunca köyü terkeden ailelere yönelik iyi eğitim veren okullar oluşturulmalıdır. Bu yollarla araştırma sahası eski nüfus potansiyeline ulaşabilir. Uygulanan devlet politikalarında da göçün tersine dönüşümü için çeşitli alternatifler düşünülmekte ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yönelik, kentten köye göç için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Göç problemi genelde ekonomik yapıdır. Bu nedenle kırsal kesimlerin ekonomik yönden kalkınması için devlet desteği ve kredi imkanları sunulabilir.

Araştırma sahası dahilinde geçici veya daimi bir çok tip yerleşmeye rastlanabilir. Sahada, göçebe yerleşmelerin ilkel örneklerinden olan çadırlar, ephemer veya semi sedanter yerleşim tarzlarının hüküm sürdüğü küçük barakalar, modern sayfiye evleri görüntüsündeki bağ evleri, farklı özelliklerde gelişmiş ağullar bulunabilirken daimi yerleşmelerin örnekleri olarak, komlar, mezraalar, mahalleler, köyler bulunmaktadır. Yerleşim birimleri Muratçık köyü hariç genelde tarım sahalarının kenarlarını etekleri, vadi kenarlarını, sırtları, yamaçları, tercih etmişlerdir. Muratçık köyü devlet tarafından ovanın tam ortasında kurulmuştur. Meskenlerin sayısı giderek artmaktadır. Fakat yeni yapılan bu meskenlerin bir çoğu, yazın yaylaya göç eden ailelerin kışlık meskenleri şeklindedir. Yani daimi nüfusa pek katkısı olan yoktur.

Geçici kır yerleşmelerinden bağ - bahçe evleri yaygın olarak bulunmaktadır. Ağullar ise sahada çeşitli şekillerde görülür. Dağılmış tek tek müstakil ağullar yanında, yerleşmenin kendisi ağıl yerleşmesi özelliği gösteren Üçevler gibi, yerleşmeler de mevcuttur. Feribot iskelesi üzerinde gelişmiş olan iskele yerleşmesi, Yazın kalınan kum ocağı ve mermer işletmesi tesisleri önemli geçici kır yerleşme tiplerini oluşturur.

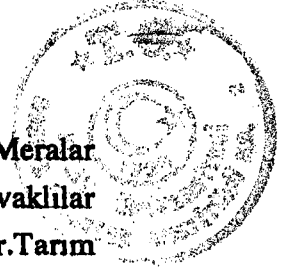
Araştırma sahasında daimi kır yerleşmelerinden Tapanlı mezraası, Fatih komu, gibi farklı fonksiyonel özelliklere sahip olan kır yerleşmelerine rastlanabilir. Ayrıca, Dallica köyü sınırları içerisinde gelişmiş, güzel bir benzinlik yerleşmesi örneği farklı eklentileri ile birlikte görülebilir. Araştırma sahasında coğrafi anlamda üç mahalle yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlar Koruk köyüne bağlı Arslanbeyhanı mahallesi,

Dallıca köyüne bağlı Konak mahallesi ve çalışmalar sırasında tespit edilmiş, henüz literatüre, haritalara geçmemiş olan, adını bizim verdiğimiz "Yeni Mahalle"dir. Yeni mahalle 1995 yılında sahaya göç eden Şavaklılar tarafından oluşturulmuştur. Hatta mahalleye yerleşen iki aile bu yıl yaylaya çıkmamıştır. Yeni Mahalle, 4 evin toplu ve çevresinde de tek tek evlerin bulunduğu bir doku arz etmektedir. Mahallede yeni evlerin inşası da sürmektedir. Araştırma sahasında 8 köy yerleşmesi bulunmaktadır. Bunlar; bucak merkezi de olan Hıdırbaba, Balibey, Dallıca, Dambüyük, Fatmalı, Koruk, Muratçık ve Pirinççi köyleridir. Köyler toplu dokudadır. Muratçık ve Fatmalı ovada yerleşmişken, diğer köyler ovanın doğu ve batısındaki tepelerin yamaçlarında, vadilerde, sırtlar üzerinde yerleşmiştir.

Kır meskenleri, yakın tarihlere kadar doğal çevrenin özelliklerini tam olarak yansıtmaktadır. Meskenler tamamen yakın çevreden elde edilen inşaat kumu, kerpiçlere, sıva malzemesine dönüşürken, kavak veya söğüt ağaçları evlerin ahşap malzemesini oluşturmaktadır. Evler genelde iki katlı ve çok odalıdır. Günümüzde de bu çok katlılık ve çok odalılık devam etmektedir. Bununla beraber Muratçık Ovası ve yakın çevresinde 1980 li yıllardan sonra meskenlerin yapılarında inşaa tarzlarında kullanılan malzemede değişiklikler olmuştur. İnşaa malzemesi olarak kerpicing yerini tuğla almış, çatı örtüsü olarak düz damların yerini kiremit örtülü çatılar almıştır. Evlerin eklentileri azalmıştır. Evler giderek doğal çevrenin etkisinden sıyrılmakta doğal çevrenin özelliklerini yansıtmamaktadır. Özellikle kentte oturup arazilerini elinden çıkarmamış olan aileler evlerini tamamen kentsel motiflerle donatmışlardır. Gelişen ulaşım ile birlikte kentlere olan mesafenin fiziki ve sosyal olarak azalması, kırsal kesimde, uzak çevre ile etkileşim "yakın çevre genişlemesi" şeklinde ortaya çıkmıştır. Yakın çevrenin kentlere kadar genişlemesi sebebiyle, doğal çevreyi yansıtmayan, doğal çevrenin karakterlerini sergilemeyen şehrsel konutlara benzer meskenler oluşmuştur. Bu evlerin sayısı, araştırma sahasında giderek artmaktadır. Modernizmin etkisi ile oluşturulan bu evlerin fonksiyonel özellikleri geleneksel evlere göre azdır. Fakat sulama imkanı ile birlikte artacak olan "entansif tarım ve hayvancılık" beraberinde gelir düzeyindeki artış, daha modern ve kırsal fonksiyonlara uygun evleri ortaya çıkarabilir. Meskenler çok katlı olsa dahi alt kattaki ahırın yerini, oturma odası, depo kiler, alacaktır. Ahırlar evlerin dışında, büyük, modern tarıma uygun şekilde donatılmış, besi hayvancılığının yapıldığı binalar olacaktır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresinde temel ekonomik faaliyet tarımdır. Arazinin büyük bir kısmı mera arazi ve nadaslı tarımın yapıldığı kuru tarla tarımı arazileridir. Bu iki arazi sınıfı toplam arazinin % 85 lik kısmını oluşturmaktadır. Bu da kullanılan tarım

arazilerinin verimli olmadığına iktisadi değerinin düşük olduğunun kanıtıdır. Meralar iktisadi değeri düşük olduğu için pek tercih edilmemektedir. Yaz döneminde Şavaklılar tarafından küçükbaş hayvancılık için Erzurum yaylaları tercih edilmektedir. Tarım sahaları ise daha çok nadaslı tarım sahası olarak kullanılmaktadır. Kuru tarım sahalarının her yıl yarısı nadas sahası olarak sürülüp boş bırakılmaktadır. Geriye kalan sahaların büyük bir bölümünü bağ - bahçe tarımına ayrılmış alanlar oluştururken, son kısmı ırmak yatağı, kumluk ve kayalık alanlardan oluşan kültür altına alınmamış araziler oluşturmaktadır. Arazi daha çok küçük mülkiyet sisteminin görüldüğü alanlar şeklindedir. Çok büyük arazisi olan hane sayısı yok denecek kadar azdır. Artan ulaşımına bağlı olarak tarımsal mekanizasyon artmakta ayrıca gübre kullanımı yaygınlaşmaktadır. Arazinin en büyük problemi sulama imkanının olmamasıdır. Bu da Kuzova Sulama Projesi ile çözümlenecektir.

Tahıllar araştırma sahasının en çok ekilen bitkileridir. Yaklaşık 12.450 dekar arazi tahıl sahasıdır. Baklagiller daha çok tahıl sahasının münavebe bitkisi olarak kullanılmaktadır. Araştırma sahasında tahıl - baklagiller veya tahıl - nadas - baklagiller şeklinde ikili veya üçlü münavebe sistemi uygulanmaktadır. 4750 dekar araziye baklagiller ekilmektedir. 950 dekarlık bir alan sebze tarımına ayrılmıştır. Yine 1.305 dekarlık bir saha bostan ekimi için kullanılmaktadır. Bağ - bahçe sahasının 2.400 dekarlık kısmı bağ alanlarına ayrılmıştır. Bu miktar bağların getirisinin de fazla olmasına bağlı olarak giderek artmaktadır. 1.500 dekarlık bir kısım meyve bahçelerinden müteşekkildir. Araştırma sahasının karpuzları "Aşvan Karpuzu" olarak nam salmıştır. Bağlardan elde edilen üzüm ise şarap yapımı için fabrikaya verilmektedir. Tahıl ürünleri genelde ofise verilmektedir.

Araştırma sahasında 1997 Temmuz ayında başlaması düşünülen sulu tarım imkanları ile ovanın ekip dikme faaliyetlerine bağlı tarım alanlarının karakterinde bir değişim olacağı muhakkaktır. Bu değişimin en olumlu şekilde maksimum düzeyde kârla sonuçlandırılmasına çalışılmalıdır. Kuru tarım faaliyetleri, ekstansif tarım faaliyetleri yerini entansif tarım faaliyetlerine bırakacaktır. Nitelik ve sayısal olarak verimi düşük olan tahıllar, baklagiller yerini endüstri bitkilerine ve yüksek verimli bitki türlerine bırakacaklardır. Bu bitki büyük bir ihtimalle şeker pancarı olacaktır. Şeker pancarının pazarlanma kolaylığı ve Elazığ ilinde şeker fabrikasının bulunması, şeker pancarının ürün olarak seçilmesinde etkili olması muhtemeldir. Nitekim Uluova'nın sulu tarım imkanlarına kavuşması ile şeker pancarı ziraat sahaları tüm ovayı kaplamıştır. İlk etapta yaklaşık 48.000 dekar olarak açılması düşünülen sulu tarım sahasının kullanımı sırasında sadece su vermek bir verim getirmeyecektir. Çiftçi

entansif tarım politikaları uygulaması amacına yönelik olarak bilgilendirilmelidir. Özellikle tarımsal bilgisinin artırılması düşünülen çiftçilere daha önce uygulandığı gibi YAY - ÇEP (Yaygın çiftçi eğitim programı) programlarına benzer yerel programlar uygulanmalıdır. Zirai kredi, zirai donatım, köy kalkınma gibi kooperatifler kurulmalıdır. Kurulacak kooperatifler hem köylüye hizmet etmeli hem de danışmanlık yapmalıdır. Köylüyü maddi ve manevi olarak desteklemelidir. Yapılacak sulu tarım, tamamen tarım il müdürlüklerinin kontrolü altında ve ziraat uzmanlarının yardımıyla sağlanmalıdır. Kaliteli tohum, kaliteli gübre, ilaçlama, tarımsal mekanizasyonun artırılması için çiftçiye destek verilmelidir. Ayrıca çiftçiye ürünü en iyi şekilde pazarlayabilmesi için yardım edilmelidir. Bütün bunlar sadece araştırma sahası için değil tüm Türkiye'de güdülen tarım politikaları bu yönde yenilenmelidir. Böylece 48.000 dekar araziden maksimum verim alınabilecektir. Sulu tarım imkanlarının arazide kullanılmasına bağlı olarak buğday, arpa ve baklagillerin ekim sahası azalacaktır. Fakat daha az araziden daha yüksek verim alınabilecektir. Bağcılık köylüler tarafından benimsenmiştir. Geliri iyi olan bu tarımsal faaliyetin daha da artması muhtemeldir. Fakat az önce saydığımız yollarla daha kaliteli, daha verimli bir bağcılık için aileler bilinçlendirilebilir. Sonuçta tarımla uğraşan ailelerin bu işi geleneksel yollarla yapmaları engellenerek, profesyonelce ve vasıflı olarak yapmalarını sağlamak için bütün çaba gösterilmelidir. Sahada yaptığımız mülakatlarda da bu yönde talepler olmuştur. Uygulanacak tarım politikası bu yönde olursa, tarım araştırma sahasının ekonomisine, Elazığ ekonomisine ve Türkiye Ekonomisine katkıda bulunacağı mutlak.

Hayvancılık ekonomisi; sahada yakın döneme kadar nerede ise Şavaklılar dışında yok olmak üzeredir. yakın zamana kadar her evin ihtiyacı kadar küçükbaş hayvan, sayısı bir veya iki tane olan inek ve her evin gıda temini için besledikleri 10 - 15 civarında tavuk bulunmaktaydı. Artan göçe bağlı olarak bunları da bulunduranların sayısı giderek azalmaktaydı. 1980 de 1.100 civarındaki sığır sayısı 1996 da 800 lere inmiştir. Küçükbaş hayvan sayısının 7.000 den 19.000 e çıkması ise ovaya göç eden Şavaklıların etkisidir. Bununla birlikte önceki dönemde bulunan 7.000 küçükbaş hayvanında büyük bir kısmı baraj dolayısıyla sahaya gelip yerleşmiş Şavaklılara aittir. Şavaklılar yaptıkları yaylacılık ve ürettikleri peynir ile tüm Türkiye'de ünlüdür. Ürettikleri peynir Türkiye'nin en iyi peynirlerinden birisi olarak bilinir.

Ovadaki değişimden hayvancılık sektöründe payını alacaktır. Günüme kadar geleneksel ve ekstansif usullerle yerli ve kalitesiz ırklarla yapılagelmiş olan hayvancılık son dönemlere kadar gittikçe kötüye gitmekteydi. Fakat son dönemde özellikle büyükbaş ve kümes hayvancılığına yönelen köylüler tarafından girişimlerde

bulunulmuş ve bunlar olumlu sonuçlar vermiştir. Araştırma sahasında; et besiciliği 7 besi ahırında yapılırken, 30 - 40 civarında aile süt ineği beslemektedir. 6 tanede tavuk çiftliği vardır. Bunların sayısı her geçen gün artmaktadır. Sulu tarım imkanlarının çiftçiye sunulması ile birlikte artacak olan geliri, uygulanacak yöntemler destekler ve programlarla hayvancılığa aktarılabilir ve kırsal ekonominin iki dayanağı iki büyük faaliyeti birlikte yürütülmüş olur. Bunun için çiftçide oluşmuş potansiyeli cazip tekliflerle harekete geçirmek gereklidir. Mera alanları dar olacağından daha çok ahır hayvancılığına yatkın olacak köylüler, modern ahırların bu işe uygun olması ile sıkıntı çekmeyeceklerdir. Köylülerde mevcut olan hayvan ırkları iyileştirilmeli, melez hatta saf ırdan kaliteli hayvanlarla yapılacak entansif hayvancılık faaliyetleri teşvik edilmelidir. Hayvancılığa yönelik olarak besicilik, yem ihtiyacı, pazarlama konusunda kooperatifleşmeye teşkilatlanmaya gitmeleri için köylüye yardım ve destek verilmelidir. Uygulanacak bu yöntemler göçebe Şavaklıları dahi sedanter bir hale getirebilir. Şavaklılar ortalama her aileye 300 - 400 koyun düşen temel geçim kaynağı hayvancılık olan ailelerdir. Şavak aşiretleri bu hayvancılığı kalitesiz ve verimi az bir şekilde yapmaktadırlar. Çünkü koyun ırkları kalitesizdir. Bunların kaliteli hale dönüştürülmesi, cins koyunların kullanımı için destek ve yardım edilmelidir. Çünkü yaklaşık 15.000 tane koyunu bulunan sürülerde böyle bir yola gidilmesi verimi iki, üç kat arttırabilecektir. Böylece ürettikleri çok kaliteli peynirin üretimi buna paralel olarak iki üç kat artacaktır. Araştırma sahasında giderek yayılan ve daha az maliyet gerektiren tavuk üretme çiftliklerinin de gelecekte sayılarının bir hayli artacağı sanılmaktadır.

Arcılık ise sahada potansiyeli olan fakat bu potansiyelin kullanılmadığı bir sektör olarak kalmıştır. Bundan sonrada kalacağa benzemektedir. Çünkü sulu tarım imkanlarına kavuşacak olan sahada, yapılacak olan zirai ilaçlama arıların varlığını tehdit ederek onların ölümüne sebep olabilecektir. Bu nedenle çok özel şartlar dışında yapılması çok zordur. Fakat ilk etapta sulama imkanından faydalanamayacak olan ve göç aktivitesi çok fazla olan tarımsal faaliyetin çok az görüldüğü Hıdırbaba ve Balibey köylerinde rahatlıkla yapılabilir. Böylece Balibey köyü adı ile müsemma olan özelliğine yeniden kavuşmuş olur. Ayrıca bağ alanları az olan Fatmalı, Muratçık ve Dambüyük köylerinde de arcılık çalışmaları yapılabilir.

Araştırma sahasında Keban Baraj Gölü kullanılarak yapılacak balıkçılık; nüfusu az, tarım arazisi az, hayvancılığı yetersiz, köy olma vasfını giderek yitiren Fatmalı köyü için oldukça cazip bir iktisadi faaliyet olabilir. Baraj gölüyle arazilerini kaybetmiş köye yine Keban Baraj Gölü ile yardım edilebilir. Bu işin öncülüğünü yapan bir kaç kişi de köyde mevcuttur. Balıkçılık desteklenerek köylüye sunulmalı ve

benimsetilmelidir. Aksi takdirde köy canlılığını giderek yitirecektir. Balıkçılık amatör bir şekilde değil, işin eğitimini almış bilinçli şekilde yürütülmelidir. Bunun için yardım edilerek, kanun ve kurallara uyularak yapılacak balıkçılık faaliyetleri için destek verilmelidir.

Çalışma alanındaki kum ve mermer işleme tesislerinin faaliyetlerine devam edeceği sanılmaktadır. Özellikle kum ocağı kirası ve çalıştırdığı işgücü ile Hıdırbaba köyü ekonomisine destek olmaktadır. Fakat bu ocağın daha verimli bir şekilde işletilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Sahada çıkan mermerleri mozaik haline getiren işleme tesisleri ise sadece sulama projesi kapsamında çalışmaktadır. Bu kapsam genişletilerek projeden sonra da Elazığ inşaat sektörüne faydalı olması sağlanabilir. Mermer açısından bir diğer önemli nokta ise, sahada çok fazla bulunan mermerlerin teknik çalışmaları yapılarak başka faaliyet kollarında kullanılıp kullanılmayacağını tespit edilmesidir. Kum ve mermer işleme tesislerinin, başlayacak olan sulu tarımla birlikte arazilere zarar verip vermeyeceği ayrıca araştırılıp tedbirler alınmalıdır.

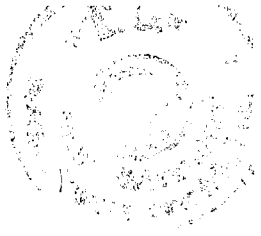
Artacak olan iktisadi aktiviteye bağlı olarak Elazığ - Çemişgezek karayolu ulaşımın yoğun olduğu bir saha şeklini alacaktır. Bu nüfusun ve yerleşmenin bu alana olan cazibesini de arttıracaktır. Böylece yeni yeni iskan çekirdekleri iskan grupları oluşurken eskileri geliştirecektir. Sulamalı tarıma geçilmesi ile birlikte Muratçık Ovası beşeri hayatın canlı olduğu bir alan haline dönüşecektir. Burada bir görev de Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü'ne düşmektedir. Müdürlüğün son zamanlarda hız verdiği köylere kanalizasyon tesisi kazandırmaya yönelik çalışmalarda, özellikle projenin ilk kısmına giren köylerin kanalizasyon problemini önceye almalıdır. Böylece ileride tarım alanlarını tehdit edebilecek çevre kirliliği sorunu önlemler alınarak çözümlenmiş olacaktır.

Muratçık Ovası ve yakın çevresi, benzetmek yerinde ise çöldeki insanın suya hasreti gibi Kuzova Sulama Projesinin hayata geçirileceği günü beklemektedir. Sulu tarım entansif tarımı birlikte getirecek, buna bağlı olarakta, entansif hayvancılık faaliyetleri geliştirecektir. Sahadaki ekonomik hacmin genişlemesi, arazi sahiplerini, tarım işçilerini, sahaya çekerken sahaya nüfus talebi olacaktır. Bu talep yeni yerleşim sahaları yeni meskenleri ortaya çıkaracaktır. Araştırma sahasında, tüm beşeri ve iktisadi faaliyetler, Kuzova Sulama Projesine endekslidir. Önemli olan projeyi gerçekleştirmek değil, projeden her sektörde, maksimum şartlarda en yüksek verimi almaktır. Bunun içinde ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları üzerlerine düşen görevi yapmalıdır. İlk etapta Muratçık Ovası ve çevresi, sonra ise yaklaşık 300.000 dekar araziye sulu,

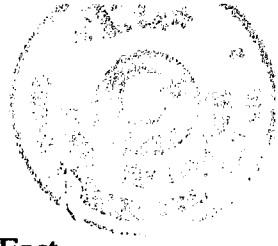
entansif tarım faaliyetleri ile tanıştıracak olan projenin en olumlu şekilde değerlendirilmesi halinde; kırsal ekonomiye, Elazığ iline, Türkiye milli gelirine katkıda bulunacağı kesindir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKKAN, E., 1990.** "Fırat Havzası Barajları ve Çevreye Etkileri." F.Ü. Coğrafya Sempozyumu, s.1, ELAZIĞ.
- ALAGÖZ, C. A., 1941.**"Yayla Tabiri Hakkında Rapor." Birinci Coğrafya Kongresi Raporları, s.150-157, ANKARA.
- ARDOS, M., 1984.** Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi Cilt I. İ.Ü. Yay. no: 3263, Ed. Fak. Yay No: 3199, İSTANBUL.
- ATALAY, İ., 1982.** Toprak Coğrafyası. E.Ü. Sosyal Bil. Fak. Yay. No:8, İZMİR.
- ATALAY, İ., 1991.** Türkiye Coğrafyası. ANKARA.
- BİLGİN, T., 1996.** Genel Kartografya. Filiz Kitabevi, İSTANBUL.
- CHAPUT, E., 1976.** Türkiye'de Jeolojik ve Jeomorfojenik Tetkik Seyahatleri (Tercüme: A. Tanoğlu). İ.Ü. Coğ. Enst. Yay. No: 11, İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1943 a.** "Memleketimizin Bazı Ziraat Problemleri." Türk Coğrafya Dergisi, S: 3-4, s. 277 - 287, İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1943 b.**"Türkiye'nin Bölgeleri Arasında Yukarı Fırat Bölgesi." III.Üniv. Haftası, Elazığ, İ.Ü.Yay. No:1965, s.255-268, İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1954.** "Türkiye'de Nüfus Hareketleri." İ.Ü. Coğr. Enst. Derg., S: 5-6, s.3-22 İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1961.** "Türkiye'nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler." Türk Coğr. Derg., S:21, s.1-14, İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1964.** "El'aziz maddesi." İslâm Ansiklopedisi, C: 4, s. 221-223, İSTANBUL.
- DARKOT, B., 1974.** "Doğu Anadolunun Coğrafi Özellikleri." Atatürk Üniv. Edb. Fak. Arşt. Derg. S:5, s.111-118, ERZURUM.

DENKER, B. T., 1977. Yerleşme Coğrafyası. İ.Ü. Yay. No:2275, Coğ. Enst. Yay. No: 93, İSTANBUL.

DOĞANAY, H., 1980 "Dıştan Anadolu'ya Göçün Nüfus Artışı Üzerindeki Etkilerine Genel Bir Bakış (1783-1976)." Ata. Üniv. Ed. Fak. Arş. Derg. S:12, s.351-378, ERZURUM.

DOĞANAY, H., 1994 a Türkiye Beşeri Coğrafyası. Gazi Büro Kitabevi, ANKARA.

DOĞANAY, H., 1994 b. Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Ata. Üniv. Yay no:767, K.K.E.F. Yay. No:39, Ders Kitapları Serisi No:33, ERZURUM.

ELÇİ, Ş., 1988 Ziraatte Baklagiller. Tarım İşlt. Gen. Müd. Yay. No:1, ANKARA.

ELİBÜYÜK, M., 1990 "Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak Mufassal Defterler." AKDITYK, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, C:1, S:1, s.11 - 33 ANKARA.

EMİROĞLU, M., 1970. Akçakoca'da Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler. A.Ü.D.T.C.F. Yay. No:192, ANKARA.

EMİROĞLU, M., 1971."Coğrafi Bölgelere Göre Kırsal Yerleşmelerin Yüzölçümü, Parsel Sayısı ve Genişlikleri İle İlgili bir Araştırma." A.Ü. DTCF Coğr.Arş.Derg., S: 3-4, s. 109-138, ANKARA.

EMİROĞLU, M., 1990. "Elazığ İlinin Nüfus Özellikleri." F.Ü.Coğrafya Sempozyumu, s. 63-80, ELAZIĞ.

ERİNÇ, S., 1953. Doğu Anadolu Coğrafyası. İ.Ü. Yayınları No: 572, İ.Ü. Coğr. Enst. Yay. No:15, İSTANBUL.

ERİNÇ, S., 1985. Klimatoloji ve Metodları. İ.Ü. Coğr.Enst.Yay. No. 5, İSTANBUL.

EROL, O., 1990. "Tarihi ve Güncel Yerleşim Alanları Olarak Fırat Vadisi Akarsu Sekileri." F.Ü. Coğrafya Sempozyumu, s.99, ELAZIĞ.

FRENCH, D., 1971. "Aşvan Kazıları". Keban Projesi 1969 Çalışmaları, O.D.T.Ü. Keban Prj. Yay. Seri: 1, No:2, s.31-39 ANKARA.

FRENCH, D., ve Başkaları., 1972. "Aşvan Kazıları". Keban Projesi 1970 Çalışmaları, O.D.T.Ü. Keban Prj. Yay. Seri: 1, No:3, s.45-62, ANKARA.

FRENCH, D., ve Başkaları., 1974. "Aşvan Kazıları". Keban Projesi 1971 Çalışmaları, O.D.T.Ü. Keban Prj. Yay. Seri: 1, No:4, s.25-58, ANKARA.

FRENCH, D., - MITCHELL, S., 1976. "Aşvan Kazıları". Keban Projesi 1972 Çalışmaları, O.D.T.Ü. Keban Prj. Yay. Seri: 1, No:3, s.13-24, ANKARA.

FRENCH, D., ve Başkaları., 1979. "Aşvan Kazıları". Keban Projesi 1973 Çalışmaları, O.D.T.Ü. Keban Prj. Yay. Seri: 1, No:6, s.1-12, ANKARA.

GÖNEY, S., 1979. Büyük Menderes Bölgesi. İ.Ü.Yay. No:1895, Coğr. Enst. Yay. No:79, İSTANBUL.

GÜNALTAY, M. Ş., 1987. Yakın Şark II Anadolu. AKDITYK, TTK Yay. VIII. Dizi, S:3a¹, ANKARA.

GÜNEŞ, T., 1985. "Doğu Anadolu'da Ziraat Ekonomisi ". Doğu Anadolu'nun (Sosyal, Kültürel ve İktisadi) Meseleleri Simpozyumu, s.251-264, TUNCELİ.

GÜRİZ, A., 1971. "Kır Yerleşmelerinde Mülkiyet." Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, İ.Ü. Coğ. Enst. s.87-114, İSTANBUL.

GÜRSOY, C.R., 1975. "Türkiye'nin Tabii Yolları." Türk Coğrafya Dergisi, S:26, s.25 - 29 İSTANBUL.

HALAÇOĞLU, Y., 1991. XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi. AKDITYK, TTK Yay. VII. Dizi, S:92¹, ANKARA.

HAYLI, S., 1990. Cip ve Poyraz Köylerinde (Elazığ) Nüfus, Yerleşme, ve Ziraat. F.Ü. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ELAZIĞ.

- HAYLI, S., 1995.** Erzincan Ovası'nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. F.Ü. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ELAZIĞ.
- KANSU, Ş. A., 1991.** İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler. 1. Cilt. AKDITYK, TTK Yay. XIII. Dizi, S:1^a, ANKARA.
- KARA, H., 1977.** "Çukurova'nın Üç Köyünde Tarım-Nüfus İlişkileri ve Bölge Kır Kesimi Sorunları Konusunda Bir İnceleme." ADTCF. Coğ. Arşt. Enst., Coğrafya Arşt Derg., S:8 No:8, s.159 - 192, ANKARA?
- KARABORAN, H. H., 1984.** Nüfus Coğrafyası. F.Ü. Fen-Ed. Fak. Ders Notları, ELAZIĞ.
- KARABORAN, H. H., 1984 a.** "Türkiye'de Mevkii Adları Üzerine Bir Araştırma." Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay. No:60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:17, s.97-148, ANKARA.
- KARABORAN, H. H., 1991.** "Tarihin Diğer İlimlerle Münasebeti Çerçevesinde Tarih ve Demografi." F.Ü. Sosyal Bil. Derg., C:5, S:1, s.179-215, ELAZIĞ.
- KELEŞ, R., 1962.** "Türkiye'de Köylü Nüfus ve Şehirlere Akın." V. İskan ve Şehircilik Konferansları, A.Ü., S.B.F. Yay. No:139-121, İsk. ve Şehr. Ens.Yay.No: 9, s.9-58, ANKARA
- KESİCİ, Ö., 1992.** Kilis Yöresinin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası. Ata. Üniv.Sos.Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ERZURUM.
- KÖKSAL, A., 1972.** Bafra Ovasının Coğrafya Etüdü. A.Ü. DTCF Yay. No:220, ANKARA.
- KUBAN, D., 1970.** 1968 Yazında, Keban Barajı Bölgesinde Köy Mimarisi İncelemeleri İle İlgili Ön Rapor. O.D.T.Ü. Keban Projesi Yay., Seri:1 Yay:1 ANKARA.
- KUTLU M. M., 1990.** "Fırat Havzası Yaylacılığında Şavak Aşireti Göçer Hayvancılığına Tipolojik Yaklaşım." F.Ü. Coğrafya Sempozyumu, s.199 - 205. ELAZIĞ.

ÖZÇAĞLAR, A., 1988. "Kazova'da Zirai Faaliyetlerin Gelişimi." A.Ü. DTCF Derg., C:XXXII, S:1-2, ANKARA.

ÖZÇAĞLAR, A., 1996. "Türkiye'nin İdari Coğrafyası Bakımından Köy, Bucak, İlçe, İl, ve Belde Kavramları Üzerine Düşünceler." A.Ü. DTCF Coğ. Arş. Derg., S:12, s.7-24 ANKARA.

ÖZGÜÇ, N., 1977. "Sayfiye Yerleşmeleri." İ.Ü.Coğ.Enst.Derg., S:22, s.143-166, İSTANBUL.

ÖZGÜÇ, N., 1994. Beşeri Coğrafya'da Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemleri. İ.Ü.Yay. No: 3849, Fak., Yay. No: 2511, İSTANBUL.

SARAÇOĞLU, H., 1956. Doğu Anadolu.(Türkiye Coğrafyası Üzerine Etüdler cilt 1.). Maarif Basımevi- İSTANBUL.

SARIBEYOĞLU, M., 1951. Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası. A.Ü. DTCF Doğu Anadolu Arşt., İst. Yay. No:1, İSTANBUL.

SELEN, H. S., 1943. "Türkiye'nin Yol Sistemi." Türk Coğr.Derg., S:3-4, s.352-371, İSTANBUL.

SERGÜN, Ü., 1975. Beşeri Coğrafya Açısından Bir Araştırma: ULUOVA. İ.Ü.Coğr. Enst. Yay. No:82, İSTANBUL.

SERGÜN, Ü., 1986. Kocaeli Yarımadası'nda Kırsal Yerleşme. İ.Ü. Ed. Fak. Yay. No:3370, İSTANBUL.

SEVİN, V., 1994. Anadolu Arkeolojisinin ABC si. Simavi Yay., İSTANBUL.

SİLİER, O., 1976. Keban Köylerinde Sosyo Ekonomik Yapı ve Yeniden Yerleşim Sorunları. O.D.T.Ü., İd. Bil. Fak. Yay. No:7, ANKARA.

ŞENGÖR, C., 1980. Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları. TJK Yay., ANKARA.

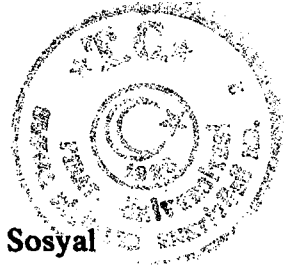
TANDOĞAN, A., 1988. Türkiye'de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler. KTÜ İ.İ.B.F. Gen.Yay. No:141, İ.İ.B.F. Yay. No:5, TRABZON.

TANDOĞAN, A., 1994. Türkiye Nüfusu. Kıyı Kitabevi, TRABZON.

- TANOĞLU, A., 1954.**"İskan Coğrafyası: Esas Fikirler Problemler ve Metod." Türkiye Mecmuası, C:XI, S:27-28, s.1-32, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A., 1966.** Nüfus ve Yerleşme. İ.Ü. Yay. No:1183, Ed. Fak. Coğr. Enst. Neşr. No:45, İSTANBUL.
- TANOĞLU, A., 1968.** Ziraat Hayatı. 2. Baskı. İ.Ü.Coğr.Enst.Yay.No: 8, İSTANBUL.
- TARKAN, T., 1972.** "Ana Çizgileriyle Doğu Anadolu Bölgesi." Ata. Üniv. Edb. Fak. Arşt. Derg. S:4, s.7-22, ERZURUM.
- TEMELKURAN, T.,-AKTAŞ, N., 1993.** Evliya Çelebi Seyahatnamesi. III. cilt, Üçdal Neşriyat, İSTANBUL.
- TONBUL, S., 1985.** Kuzova - Hasandağı ve Çevresinin (Elazığ Batısı) Fiziki Coğrafyası. . F.Ü. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ELAZIĞ.
- TONBUL, S., 1987.** "Elazığ Batısının Genel Jeomorfolojik Özellikleri ve Gelişimi." Jeom.Derg., S:15, s.37-52, ANKARA.
- TONBUL, S., 1987.** "Elazığ Batısının Bitki Örtüsü Özellikleri." Fırat Üniv. Sos.Bil. Derg., S:1, s.209-224, ELAZIĞ.
- TONBUL, S., 1989.** "Elazığ Batısının Toprak Coğrafyası." Fırat Üniv. Sos.Bil. Derg., C:3, S:1, s.211-233, ELAZIĞ.
- TUNCEL, M., 1977.** "Türkiye'de Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not." İ.Ü. Coğr. Enst. Derg., S:20-21, s.129-134, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N., 1961 a.** Bozaniç Köyü. İ.Ü. Yay. No: 1083, Coğr. Enst. Yay. No: 38 İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N., 1961 b.** "Orta Sakarya Vadisinde Toprak Mülkiyeti." İ.Ü. Ed. Fak. Sosyoloji Derg., S:16, s.126-137, İSTANBUL.
- TUNÇDİLEK, N., 1967,** Türkiye İskân Coğrafyası, Kır İskânı (Köy - Altı İskân Şekilleri). İ.Ü. Ed.Fak.Yay, No:1283, Coğr.Enst. Yay.No:49, İSTANBUL.

- TUNÇDİLEK, N., 1971, "Kır Yerleşmeleri". Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar. İ.Ü. Coğ. Enst. s.17-54, İSTANBUL.**
- TUNÇDİLEK, N., 1978, Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları. İ.Ü. Yay. No: 2364, Coğrafya Enst. Yay. No: 96, İSTANBUL.**
- TUNÇDİLEK, N., 1985. Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı. İ.Ü. Den. Bil. Enst. BÜLTEN, C:2, S:3, s.1-20, İSTANBUL.**
- TUNÇDİLEK, N., 1986 a. Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi. İ.Ü. Den. Bil. Enst. No:4, İ.Ü.Yay. No:3367, İSTANBUL.**
- TUNÇDİLEK, N., 1986 b. "Araziden Yararlanmada Yeni Bir Yöntem Denemesi İçin Coğrafi Gerekçe". İ.Ü. Den. Bil. Enst. Yay. No:3, İ.Ü.Yay. No:3279, İSTANBUL.**
- TUNÇEL, H., 1992."Türkiye'de (1966-1986 Yılları Arasında) Arıcılığa Genel Bir Bakış." Türkiye Coğrafyası Derg.S:1, s.97-126, ANKARA.**
- TUNÇEL, H., 1994, Develi İlçesi'nin Beşeri Ve İktisadi Coğrafyası. A.Ü. Sosyal Bil. Enst. Coğ. Anabil. Dalı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ANKARA.**
- TUNÇEL, H., 1996. Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar. A.Ü. Türk. Coğ. Arş. ve Uyg. Merk. Derg. S:5, s. 73-99 , ANKARA.**
- TÜMERTEKİN, E., 1957. Kurak Bölgelerde Ziraat. İ.Ü. İkt. Fak. Yay., İSTANBUL.**
- TÜMERTEKİN, E., 1977. "Türkiye'de İç Göçler Üzerine." İ.Ü. Coğ. Enst. Dergisi., S:22, s.29 - 42, İSTANBUL.**
- TÜMERTEKİN, E., 1994 a. Beşeri Coğrafyaya Giriş. İ.Ü.Yay.No:3819, Ed.Fak. Yay. No:2464, İSTANBUL.**
- TÜMERTEKİN, E., 1994 b. Ekonomik Coğrafya. İ.Ü.Yay.No:2926, İ.Ü. Ed.Fak. Yay. İSTANBUL.**
- ÜNAL, M. A., 1989. XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, AKDITYK, TTK Yay. XIV. Dizi, S:7, ANKARA.**

YASA, İ., 1962. "Köy İncelemelerinde Metod." V. İskan ve Şehircilik Konferansları, A.Ü. S.B.F. Yay. No:139-121, İsk. ve Şehr. Enst.Yay.No: 9, s.1-8, ANKARA

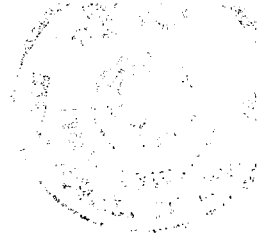
YİĞİT, A., 1990. "Hazar Gölü Havzasında Yerleşme Tipleri." Fırat Üniv.Sos.Bil. Derg. Cilt.4, Sayı.2, s.271-291, ELAZIĞ.

YİĞİT, A., 1994. Sivrice-Maden Yöresinin Mevzii Coğrafyası. F.Ü. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), ELAZIĞ.

YÜCEL, T., 1987. Türkiye Coğrafyası. Türk Kült.Arşt.Enst. Yay:68, ANKARA.

YÜCEL, T., 1988."Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri." Türk Kültürü Arşt., XXVI/1, s.61-69, ANKARA.

YÜCEL, T., 1995."Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler." Türk Kültürü Arşt., XXX/1-2, s.447-469, ANKARA.

HARİTA, RAPOR, BÜLTEN ve YILLIKLAR

DİE, 1940 Genel Nüfus Sayımı. ANKARA.

DİE, 1945 Genel Nüfus Sayımı. ANKARA.

DİE, 1955 Genel Nüfus Sayımı. ANKARA.

DİE, 1960 Genel Nüfus Sayımı. ANKARA.

DİE, 1965 Genel Nüfus Sayımı. ANKARA.

DİE, 1970 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. ANKARA.

DİE, 1975 Genel Nüfus Sayımı, Elazığ, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. ANK.

DİE, 1975 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. ANKARA.

DİE, 1980 Genel Nüfus Sayımı, Elazığ, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. ANK.

DİE, 1980 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. ANKARA.

DİE, 1985 Genel Nüfus Sayımı, Elazığ, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. ANK.

DİE, 1985 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. ANKARA.

DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, Elazığ, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. ANK.

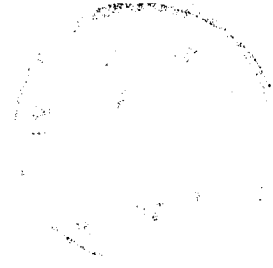
DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı, İdari Bölünüş. ANKARA.

DPT, 1993. Merkez Köyler. ANKARA.

DSİ, 1989. Kuzova Hidrojeolojik Etüd Raporu. ANKARA.

DSİ, 1989. Kuzova Pompaj Sulaması Projesi. DSİ Gen. Müd. IX. Bölğ. Müd. ELAZIĞ

ELAZIĞ İL YILLIĞI 1967. ANKARA.

ELAZIĞ İL YILLIĞI 1973. ANKARA.

ELAZIĞ İL YILLIĞI 1992. ANKARA.

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Balibey Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Dalıca Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Dambüyük Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Fatmalı Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Hıdırbaba Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Koruk Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Muratçık Köyü".

Köy Hiz. Gen. Md., 1980. Köy Envanter Etüdleri, "Pirinçci Köyü".

**TOPRAKSU, 1978., Elazığ ili Toprak Kaynağı Envanter Raporu, Köyşleri ve
Koop. Bak. Bak Yay.: 210, Gn.Md. Yay.: 293, Raporlar Serisi 77,
ANKARA.**

1:100 000 Ölçekli Topoğrafya Haritası (K 41, K 42 Paftaları).

**1: 25 000 Ölçekli Topoğrafya Haritası (K41 b2, b3, c2, K 42 a1, a4,
d1,Paftaları).**

FotoI. Muvstyk Ovasından Genel Görünüm: (1) Fatmalı Köyü (2) Muvstyk Köyü (3) Benzinlik Yerleşmesi (4) Tarım alanları (5) Dambüyük Köyü (6) Koruk köyü (7) Arslanbeyhanı Mahallesi, Ovası doğudan kuşatmış olan tepeler grubu ve Keşan barsaj Gölü'nde görülmektedir.

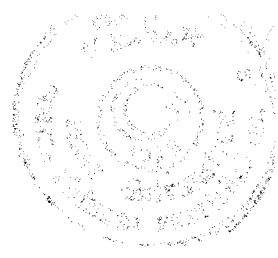

Foto II. Genel Gönünüm : (1) Hıdırhabe köyü sınırları içinde gelişmiş Su Çıkan Düzü denilen karetik saba ve tarımsal faaliyetler (2) Su yıkan Düzünü sınırlayan tepeler grubu ve mers. arazi (3) Kuruşayın kollarından birisinin vadisi içinde gelişmiş Hıdırhabe Köyü.

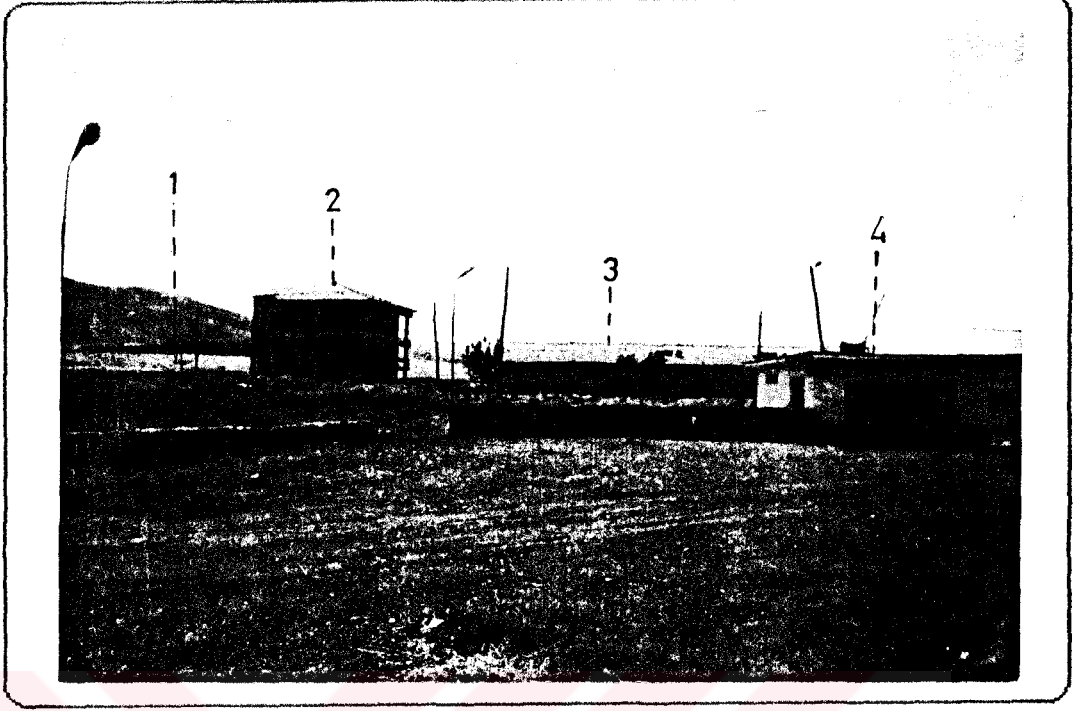

Foto.2.1 Benzinlik Yerleşmesi: (1) Tarım alanı,(2) Üç katlı lüks ev (3) Ahırlar (4) Akaryakıt İstasyonu.

Foto 2.2. Bağ Evi : (1) Koruk Köyü'nde 2.5 x 2.5x 2.5 boyutlarında geçici mesken, (2) Bağ tarımı yapılan saha

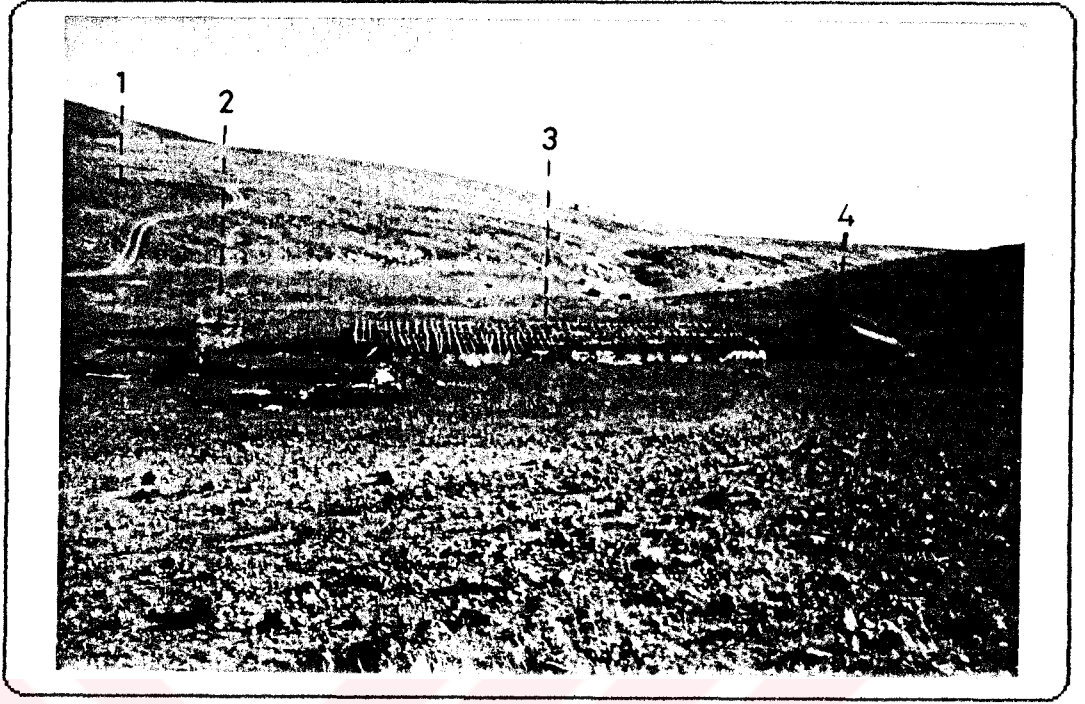

Foto.2.3.Ağıl Yerleşmesi: (1) Mera alanı, (2) Basit çoban Kulübesi (3) Ağaç Malzemedan inşa edilmiş ağıl (4) Yandan görünen diğer ağıllar.

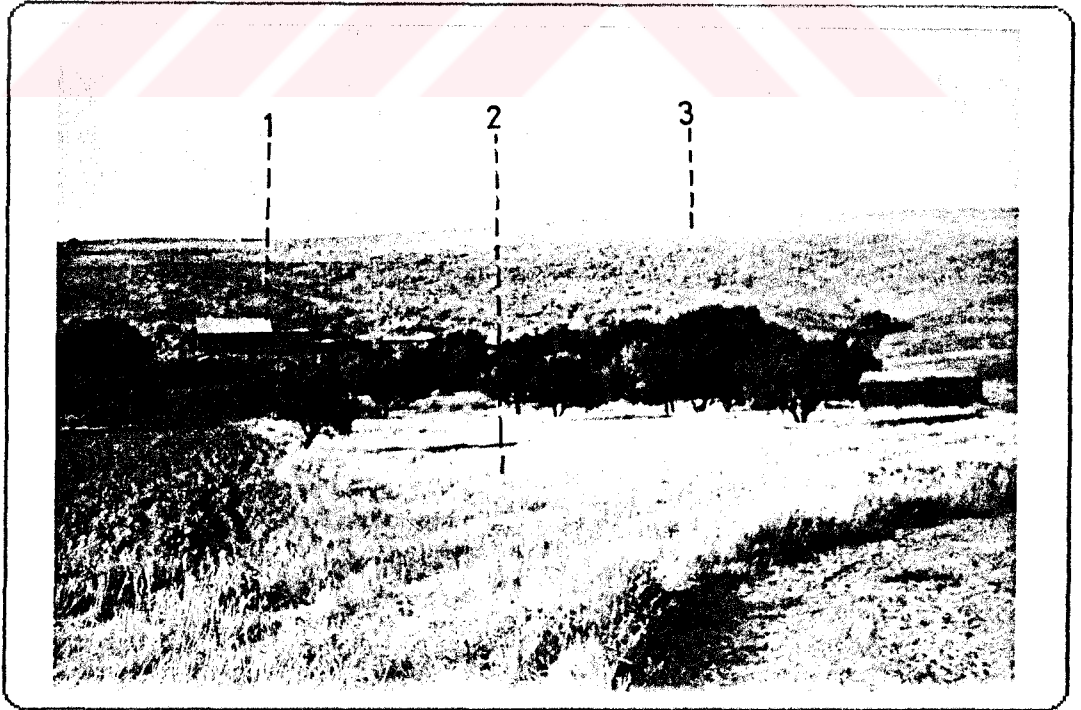

Foto 2.4. Mezraa Yerleşmesi: (1) Sac çatılı mesken (2) tahıl tarımı yapılan saba (3) Mera arazi

Foto.2.5. Yeni Mahalle: Ön planda yeni yapılan lüks meskenler, arka planda ahır ve tarım alanları

Foto.2.6: Eyler içiçe inşa edilmiş kerpiç ve taş meskenlerin birarada bulunduğu, çatı örtüleri çeşitli olan toplu dokuda meskenler (Dalıca Köyü)

Foto 2.7. Taştan İnşaa Edilmiş Mesken: Muratçık köyü yakınlarında son dönem artan taş yapılardan birisi

Foto.2.8. Geleneksel ve Modern Meskenler: (1) Tamamen tuğladan inşa edilmiş kiremit çatı örtülü mesken, (2) artık yıkılmaya başlamış kerpiçten yapılan meskenler.

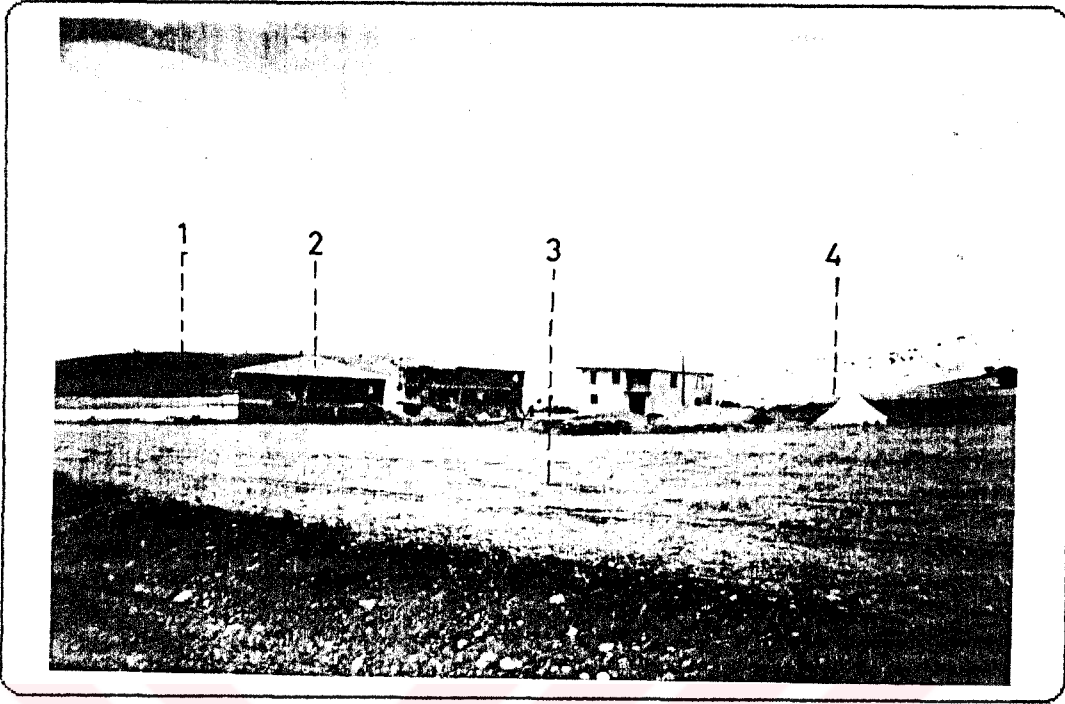

Foto 2.9. Evler ve Eklentileri: Hıdırbaba Köyü civarında sıkça rastlanan bu tür evler yaylacılıkla uğraşan Şavaklılara aittir. (1) Mera alanı (2) Alt katı ahır olarak gelişmiş modern tarzda inşaa edilmiş mesken (3) tarım arazisi (4) Evler tamamlanıncaya kadar geçici barınılan bez çadırlar.

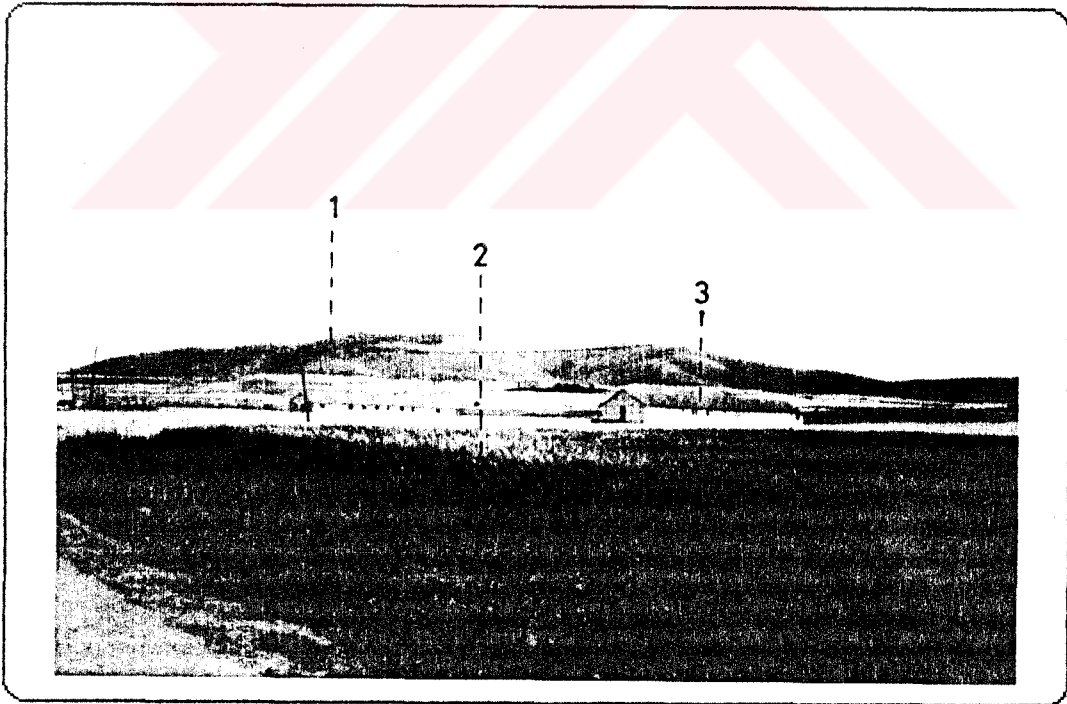

Foto 3.1. Tahıl Tarımı: Dalıca Köyü sınırları içinde asıl ova tabanında yapılmakta olan tahıl tarımı (1) Arka Planda Meşe ağaçlarının bulunduğu Kollarbaşı tepe (2) Tahıl tarımı yapılan araziler (3) Tarım arazilerinin kenarlarına inşaa edilmiş ahırlar.

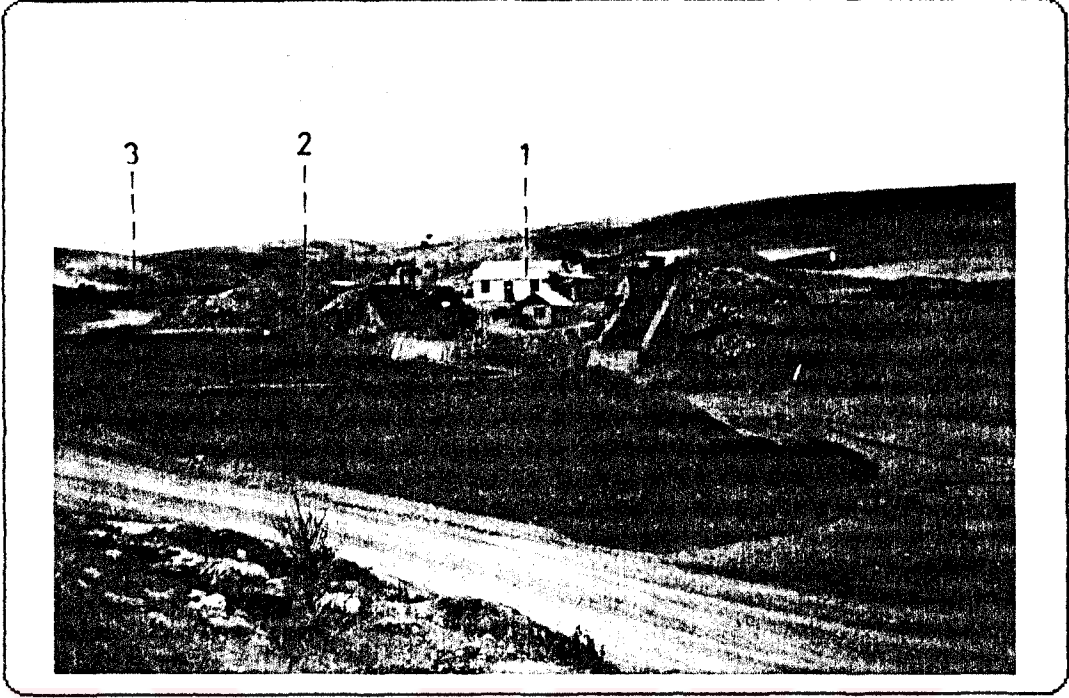

Foto.3.2. Kum Ocağı İşletmesi: Hıdırbaba Köyünde, İnşaat kumu olarak oldukça uygun malzeme üzerinde kurulmuştur. (1) Kum ocağı ve eklentileri (2) Kumun alındığı dere yatağı (3) Dereden kum alınmasına bağlı olarak tehlikeye giren bağ alanları

Foto 3.3. Mermer İşleme Tesisleri: Kuzova Sulama Projesi inşaatına malzeme sağlamak için oluşturulmuş taş ocağı ve işleme sonucu mozaik haline gelmiş mermerler.

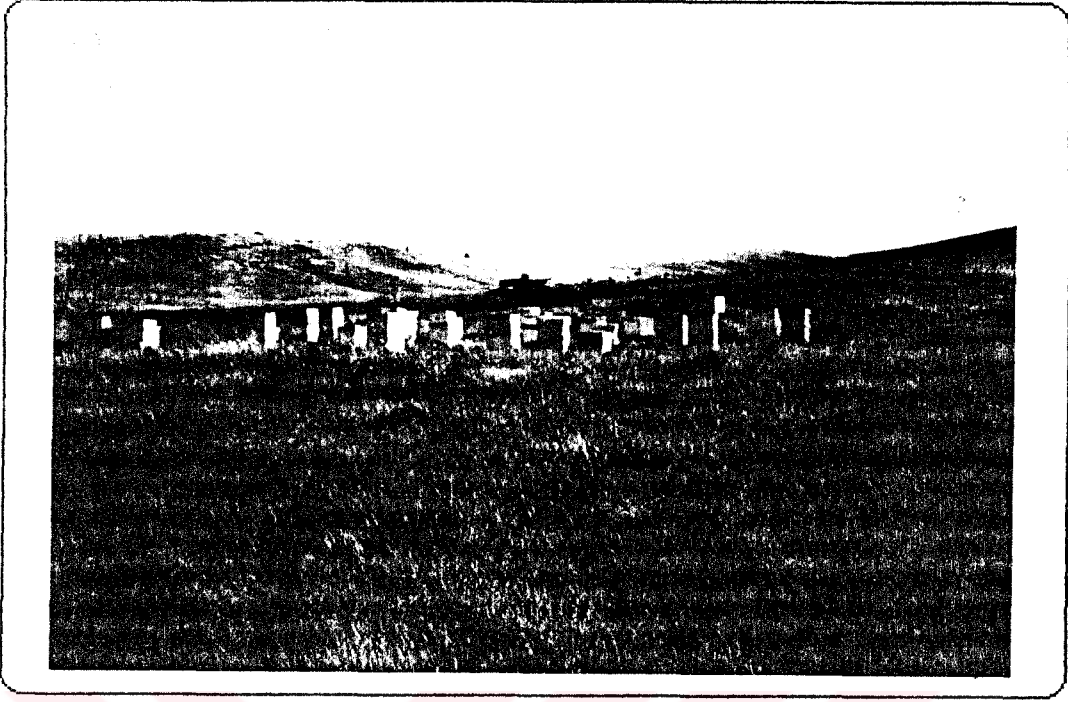
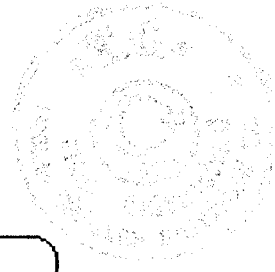

Foto.3.4.: Dalıca Köyünde artık giderek azalan arıcılık faaliyetlerinin ender yapıldığı sahalardan birisi

Foto 3.5. Balıkçılık: Feribot iskelesinin yakınında yapılan yeni yeni gelişmeye başlayan balıkçılık faaliyetleri.

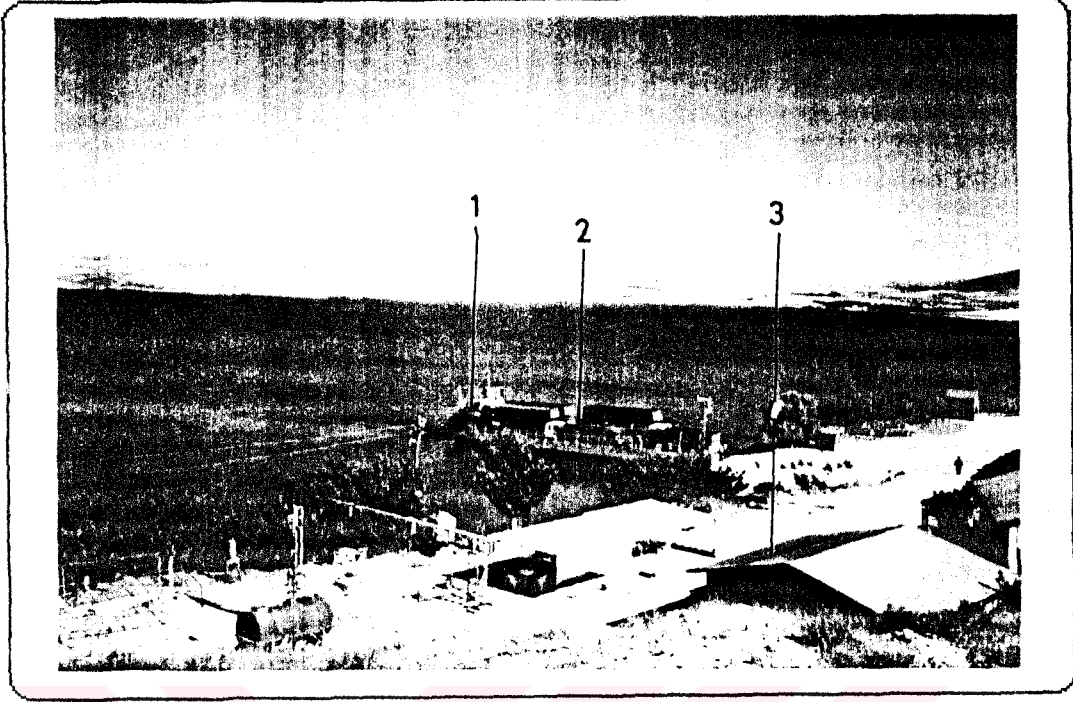
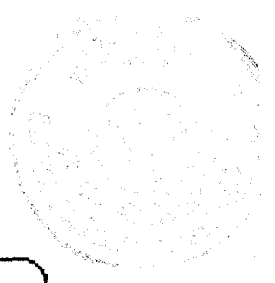

Foto.3.6 Feribot İskelesi: Elazığ - Çemişgezek karayolunun Keban Baraj Gölü üstündeki ulaşımını sağlar (1) Feribot (2) , Şavaklıların davalarını götürmek için kiralanmış Kamyonlar (3) Geçici Yerleşmelerden iskele yerleşmesi

EK 1.: COĞRAFYA ARAŞTIRMALARINDA KÖY ANKETİ

Köyün adı:
İli:
İlçesi :
Bucağı:

Tarih:
Dolduranın
Adı Soyadı :
Görevi:

1-Köyün adı, adının anlamı ve menşei , köyün eski adının anlamı ve menşei hakkında bilgi vermişsiniz ?

2- Köy; ilk olarak ne zaman, nasıl, nerede ve kimler tarafından kurulmuştur ?

3-Köyün kuruluş tarihine ışık tutacak eski yerleşim izleri ,tarihi kalıntılar vb. var mıdır? Varsa bunları yerleri ve özellikleri hakkında kısa bilgi ?

4-Köyde yer değiştirme veya bölünme olmuş mudur ? olmuşsa ne zaman ve niçin olmuştur ?

Yer değiştirmiştir ( ) bölünmüştür ( ).

5-köyün yerleşmesi ne şekildedir ve kaç hanedir ?

Toplu ( ) Dağınık ( ) Yarı dağınık ( ) parçalı ( ) Yol boyu ( )

6-Köy sınırları içinde bu köye bağlı devamlı ve geçici kır yerleşmeleri(mahalle, mezraa, çiftlik, yayla vb.) var mıdır? Varsa bunların adları ve menşei ve hane sayıları

Mahalle:

Mezraa :

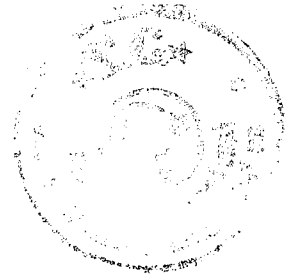
Çiftlik :

Yayla :

Kom :

Ağıl :

Diğer :

7-Konutların yapı malzemesine göre sayıları :

Ahşap Betonarme kerpiç Yığma tuğla Yığma briket. Taş

8- Konutların çatı şekline göre sayıları:

Kiremit örtülü beşik çatı Düz toprak dam Sac Örtü Diğer

9-Yapı malzemeleri nerelerden sağlanmaktadır ?

10-Köydeki evlerin kat sayısına göre durumları:

Tek katlı: 2 katlı: 3 katlı: Diğer:

11-Ahırlar evin dış mı yoksa iç kısmındadır ?

12-Evlerin dışında müstakil olarak kaç adet ahır vardır ?

13-Köy hane sayısı olarak büyümektemi yoksa küçülmeitemidir ?

Büyüyor ( ), Küçülüyor ( ), Önemli bir değişiklik yok ( )

14-Büyüme veya küçülmenin sebepleri:

15-Köyün bulunduğu yer konum olarak yerleşime elverişlimi? Evet ( ), Hayır ( )
nedenleri nelerdir ?

16-Halen köyde oturanlardan öğrenim gören öğrenci sayısı ne kadardır ?

İlkokul Ortaokul Lise ve dengi Üniversite

17-Köyde hangi okullar vardır ? Bunların öğrenci ve öğretmen sayıları:

okulun adı öğretmen sayısı erkek öğrenci kız öğrenci

18-Köyde çiftçilik dışında başka iş kolları nelerdir ? Bu işlerle uğraşanların sayılarını iş kollarına göre bulunan ticarethanelerin sayıları:....Bakkal ( ), Kasap ( ), Fırın ( ) Değirmen ( ) Tamirhane ( ) Demirci ( ) Lokanta ( ) Benzinlik ( ) Marangoz ( ) Doğramacı ( ) Diğerleri:

19-Köyden yurt dışına göç varsa göç olayı hangi yılda başlamıştır ?

20-Bugüne kadar yurt dışına hangi ülkelere kaç aile gitmiştir ?

ülke adı   göç eden aile sayısı   göç tarihi

21-Yurt dışından dönen aile sayısı ne kadardır, Hangi yıl yurt dışından dönmüşlerdir Bunlar şimdi hangi işle uğraşıyorlar, Köye ekonomik katkıları olmuş mudur ?

22-Bugüne kadar yurt içinde nerelere göç olmuştur ? Kaç aile gitmiştir ?

Yurt İçinde Göç Edilen Yer   Göç Eden Aile   Göç Tarihi

23-Yurt içindeki uzak veya yakın yerlerden bu köye gelenler:

Geldikleri Yer   Yılı   Gelen Aile Sayısı   Şimdi Uğraştıkları İş

24-Çalışmak amacıyla belirli sürelerde köyden ayrıлып tekrar dönenler:

Süresi   Gidilen Yerler   Kaç Kişi   Gidiş Tar.   Dönüş Tar.   Yaptıkları İş

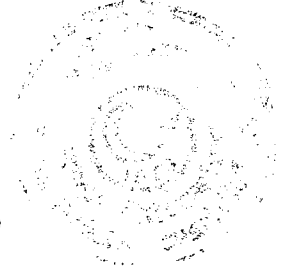
Günlük (..)

Hafta sonu (..)

Haftalık ( )

Mevsimlik ( )

Diğer ( )

25-Köyde yetiştirilen tarla ürünleri ve sebzeler nelerdir, ne kadar ürün alınır ?

26-Önceden yetiştirilip şimdi önemini yitiren ürünler hangileridir ?

27-Bu ürünler ne zamandan itibaren önemlerini yitirmişlerdir ?

28-Ortadan kalkan bu ürünlerin yerini hangi ürünler almıştır niçin ?

29-Normal hasattan sonra ikinci ürün yetiştiriliyorsa bu ürünler hangileridir ?

30-İkinci ürünün ekim zamanı:

Hasat zamanı:

31-Köyde Sebzeçilik yapılıyor ise, hangi ürünler ve ne kadar miktarda yetiştiriliyor ?

32-Önemini yitiren sebzeler hangileridir ? Niçin ?

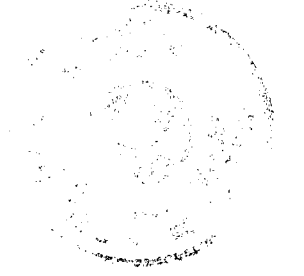
33-Önemini yitiren bu sebzelerin yerini hangileri almıştır ?

34-Köyde meyvecilik yapılıyor ise ,hangi ürünler ve ne kadar miktarda yetiştiriliyor ?

35-Önemini yitiren meyveler hangileridir ? Niçin ?

36-Önemini yitiren bu meyvelerin yerini hangileri almıştır ?

37-Köyde kaç sulu/susuz kaç dönüm bağ alanı vardır ne kadar ürün alınır. Ürün nasıl değerlendirilir ? Bağ alanları genişliyor mu daralıyor mu ve bunun nedenleri nelerdir ?

38-Köydeki tarım aletlerinin sayısı nedir nasıl değerlendiriliyor ?

Traktör ( ) Batöz ( ) Mibzer ( ) Biçer-döğür ( ) Diğer ( )

39-Köyde nadasa bırakılan arazi kaç dönümdür ?

40-Köyde ortalama olarak kaç dönüm arazi ekilir ?

41-Köyde kaç dönüm arazi sulanabilmektedir ?

42-Köyde sulama kanalı varmıdır ? Varsa hangi tarihte yapıldı ? Nerelere hizmet ediyor ?

43-Kanaldaki su nereden gelmektedir ?

44-Köyde sulama kanalı yoksa arazi nereden nasıl sulanıyor ?

45-Köyde fıskiyelerle yağmurlama usulü sulama yapıyor mu ?

46-Köyde su kaynağı nasıldır ?

Keson ( ) Çakma Tulumba ( ) Göze ( ) Kaynak ( ) Dere ( ) Şebeke ( )

47-Köyde ahır hayvancılığını, yoksa mera hayvancılığını yaygındır ?

48-Köyün yeterli ölçüde mera ve çayırı varmı ?

49-Mera ve çayır yeterli ölçüde değilse hayvanlar nerede otlatılıyor ?

50-Köyün sınırları içinde yayla varsa, adlarını ve buldukları yerleri belirtiniz?

51-Köyün yaylası yoksa neredeki yaylalara gidilmektedir ?.

52-Gidilen yaylanın adı   Çıkış tarihi   İniş tarihi   Kaç aile   Kaç hayvan

53-Yaylalarda hayvan otlatma ve süt ürünleri elde etme yanında başka ne gibi ekonomik faaliyetlerde bulunulur ?

54-Yaylalarda ne türlü meskenler bulunmaktadır ? Özellikleri ve sayıları ?

55-Köyde kaç aile et ticareti için besicilik yapmaktadır ?

56-Beslenen hayvanlar nerelere ve nasıl pazarlanmaktadır ?

57-Köyde kaç aile süt için besiciliği yapmaktadır ? Kaç inek mevcuttur ?

58-Bir süt ineğinden günde ortalama kaç kg. süt alınmaktadır ?

59-Elde edilen süt nereye satılmaktadır? geliri nasıldır ?

60-Köyde beslenen kümes hayvanlarının sayıları ne kadardır ?

Tavuk - Horoz   Hindi   Kaz   Diğer

61-Köyde modern usulde kümes hayvanı işletmeciliği yapılıyorsa, kaç işletme vardır? Kaç tavuk besleniyor ? Et tavukçuluğunu, Yumurta Tavukçuluğu mu ? Elde edilen ürünler nasıl değerlendiriliyor ?

62-Köyde arı besleniyorsa kaç kişi arıcılık yapmaktadır ?

63-Köyde kaç adet kovan vardır ? 1 kovandan alınan bal miktarı ne kadardır ?

64-Elde edilen bal nerelere ve nasıl pazarlanmaktadır ?

65-Köy sınırları içinde maden alanı varmıdır Varsa herhangi bir bilginiz var mı ?

66-Köyün en fazla ticari ilişkide bulunduğu yerleşim merkezleri hangileridir ?

67-Kışın kar yağdığında köyün yolu kapanır mı ? Kaç gün ?

68-Köydeki motorlu ulaşım araçları ve sayıları:

Otobüs: Minibüs: Otomobil: Kamyon: Kamyonet: Motorsiklet:

Ticari:

Özel:

69-Köyde pazarlaması yapılan ürünler nelerdir ve miktarları ne kadardır ?

70-Köyde üretilen ürünleri köylü kendimi pazarlıyor ? Yoksa tüccar veya komisyoncu köyde yerindemi alıyor ?

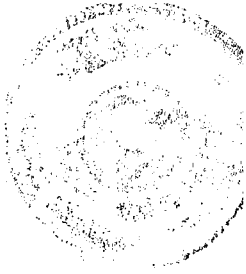
71-Köyde üretilen ürünler nerelerde pazarlanıyor ?

72-Şu anda köyde her hangi bir kooperatif var mıdır ? Kaç üyedir ? Ne tür faaliyetler göstermektedir

73-Köyde halıcılık, kilimcilik yapılıyor mu ? Varsa bununla ilgili okul,kurs,öğretmen, öğrenci, tezgah sayıları, nasıl değerlendiriliyor ?

74-Köyde telefon varmı ? Telefon santrali nerededir ? Kaç abone var ?

75-Köyünüzde veya yakın köyde pazar kuruluyormu ? Nerede hangi gün ?

76-Köyde turizm faaliyetlerini teşvik edici özellikler nelerdir?

77-Köyde bulunan resmi ve özel kurumlar hangileridir ? Adlarını ve burada görev yapan personel sayılarını ayrı ayrı yazarmısınız ?

78-Köyünüzde ilk kar yağışı hangi ayda görülür ?

79-Kar kalınlığı kaç cm. olur ?.

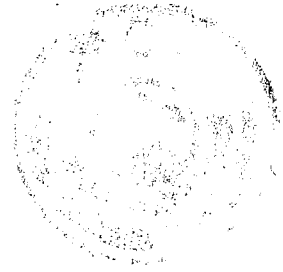
80-Kar örtüsü toprakta ne zamana kadar kalır ve kalkar ?

81-Yaz mevsiminde hakim rüzgar yönü neresidir ? Köyde bu rüzgara yerel bir adı varmı ?

82-Kış mevsiminde hakim rüzgar yönü neresidir ? Yerel adı var mı?

83-Rüzgar ve yağış yönü evlerin pencerelerinin konumunu, büyüklüğünü, küçüklüğünü etkilemekte midir Nasıl ?

84-Köyünüzün sorunları, ihtiyaçları ve istekleri nelerdir ?

EK 2.:KÖY HANE HALKI ARAŞTIRMA ANKETİ

Köyün adı:

Tarih

1- Evde kaç kişisiniz ?.

2-Evinizin yapı malzemesi nedir ?

Ahşap..... Betonarme.....; Yığma toprak kerpiç.....; Yığma tuğla.....;Yığma briket.....; Taş.

3- Evin çatı şekli nasıldır ?

Kiremit örtülü..... Sac Örtülü.....,Düz toprak dam.....Diğer (adını yazarak).

4- Yapı malzemeleri nerelerden.sağlanmaktadır ?

5- Eviniz kaç katlı ve kaç odalıdır ?

Tek katlı:....., 2 katlı:....., 3 katlı:.....,

Oda sayısı :

6- Diğer katları hangi amaçla kullanıyorsunuz ?

7- Evinizin dışında müstakil olarak ahır veya ağıl var mı ?

8- Evinizden okuyan öğrenci sayısı ne kadardır ? Köyün dışında okula nereye gitmektedirler?

İlkokul

Ortaokul

Lise ve dengi

Üniversite

9- Köyde durma süreniz ne kadar işaretleyiniz

A) Daima köy de oturuyorum ( ) B) Hafta sonu Köyde oturuyorum ( )

C) Yazın köyde oturuyorum ( ) D) Kışın köyde oturuyorum ( ) E) Her gün köye gidip geliyorum ( )

10- Köyden şehire ne kadar süre ile gidiyorsunuz ?

Süresi Gidilen Yerlerler Kaç Kişi Gider Gidiş Tar. Dönüş Tar. Yaptıkları İş

Günlük ( )

Hafta sonu ( )

Haftalık ( )

Mevsimlik ( )

Diğer ( )

11- Sulu ve susuz kaç dönüm araziniz var ? Aazinizi nasıl değerlendiriyorsunuz ?

12- Yetiştirdiğiniz tahıllar nelerdir ? ne kadar ürün alınmaktadır ? Pazarda hangi ürünlerin ne kadarını satıyorsunuz ?

13- Yetiştirdiğiniz sebzeler nelerdir ? ne kadar ürün alınmaktadır ? Pazarda hangi ürünlerin ne kadarını satıyorsunuz ?

14- Yetiştirdiğiniz meyveler nelerdir ? ne kadar ürün alınmaktadır ? Pazarda hangi ürünlerin ne kadarını satıyorsunuz ?

15- Köyde kaç dönüm bağ alanınız vardır ? Ne kadar ürün alınır

16- Kaç tane hayvanınız var ? sayılarını yazarmısınız ?

İnek Keçi Koyun At - Eşek Tavuk - Horoz Diğer

17-Evinizde ikamet edip son 30 yıl içinde yurtiçine veya yurt dışına giden varmı nereye gitmişlerdir ?

Yurtiçi.

Yurt Dışı.

18- İhtiyaçlarınız, sorunlarınız ve istekleriniz nelerdir ?